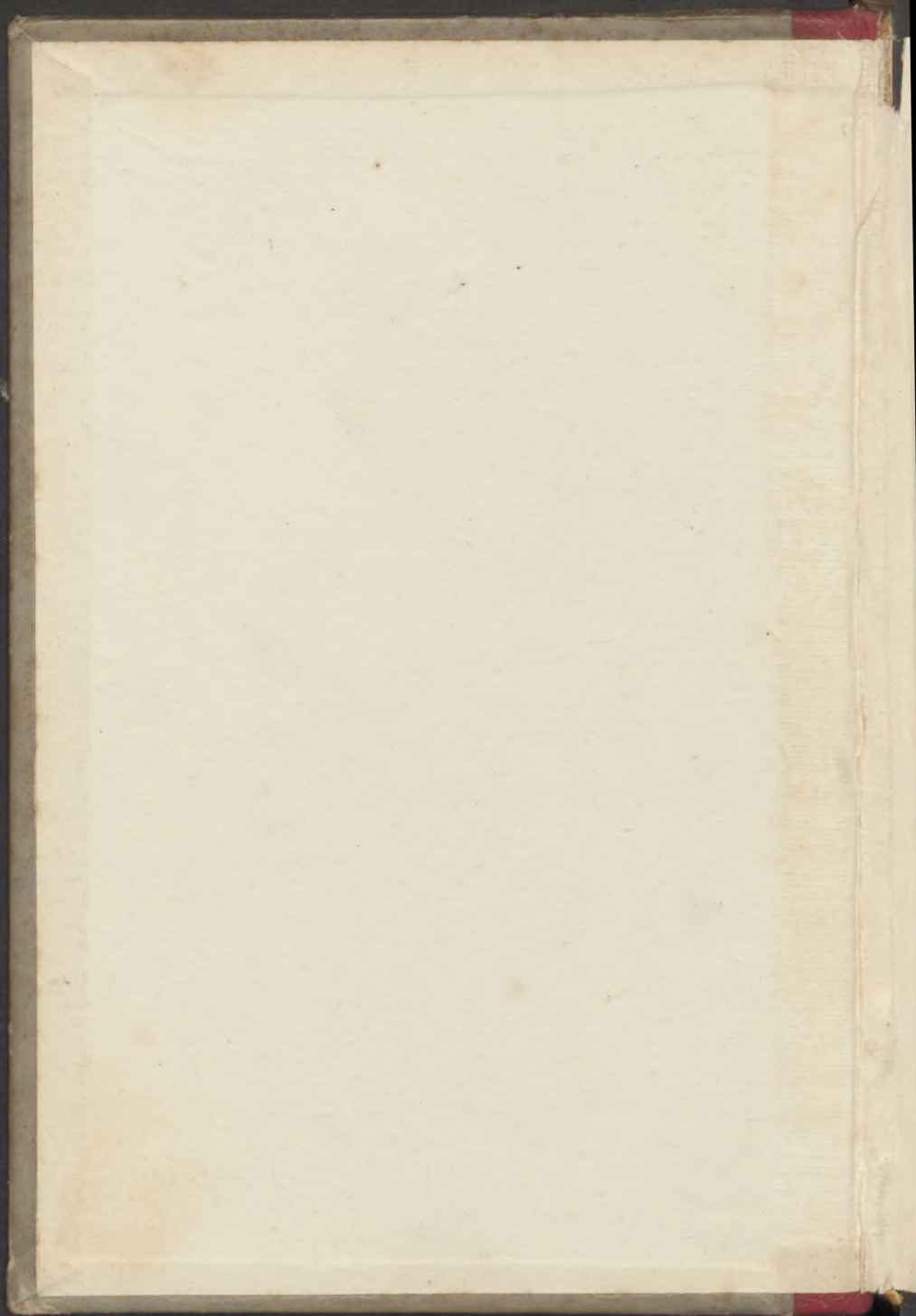
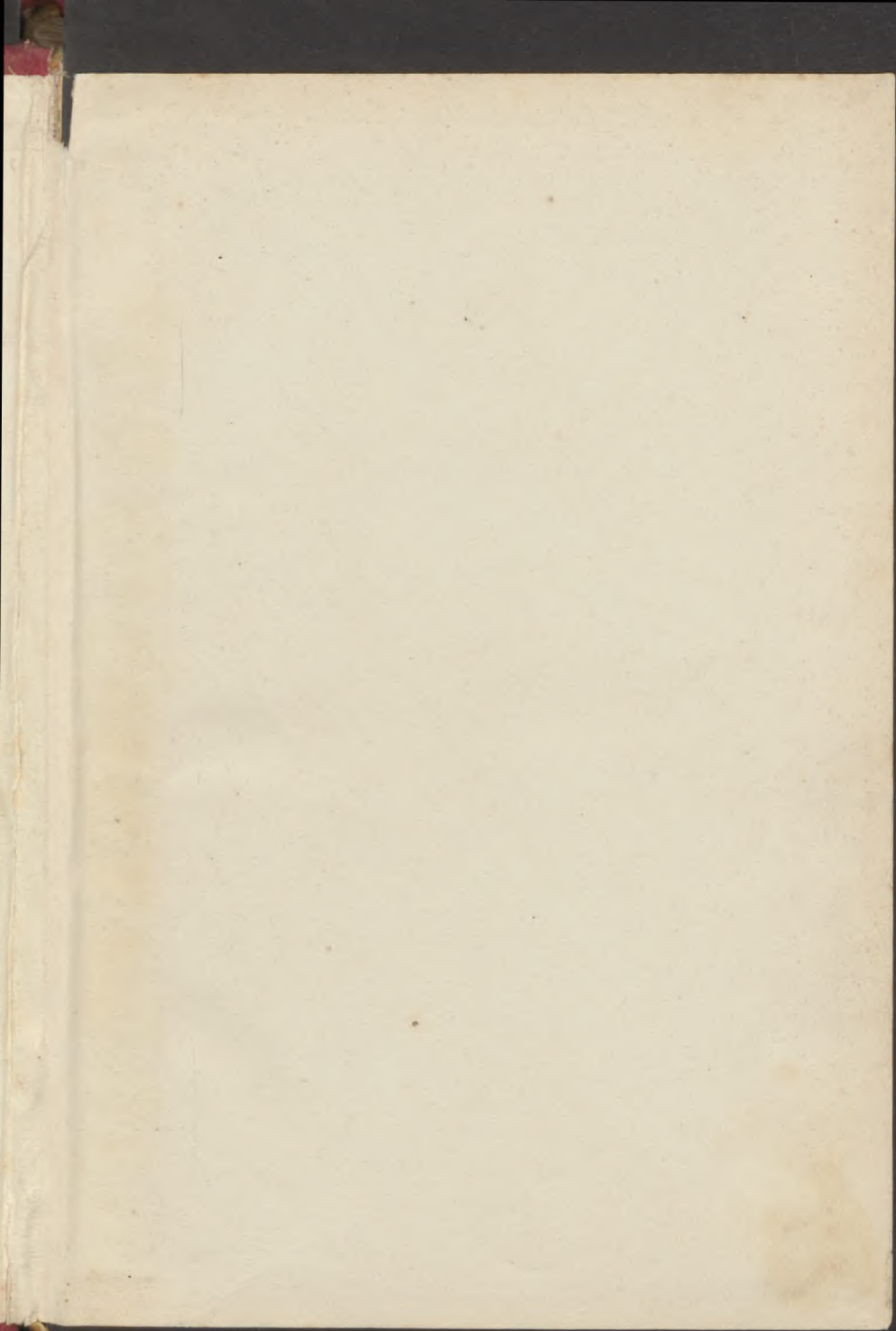
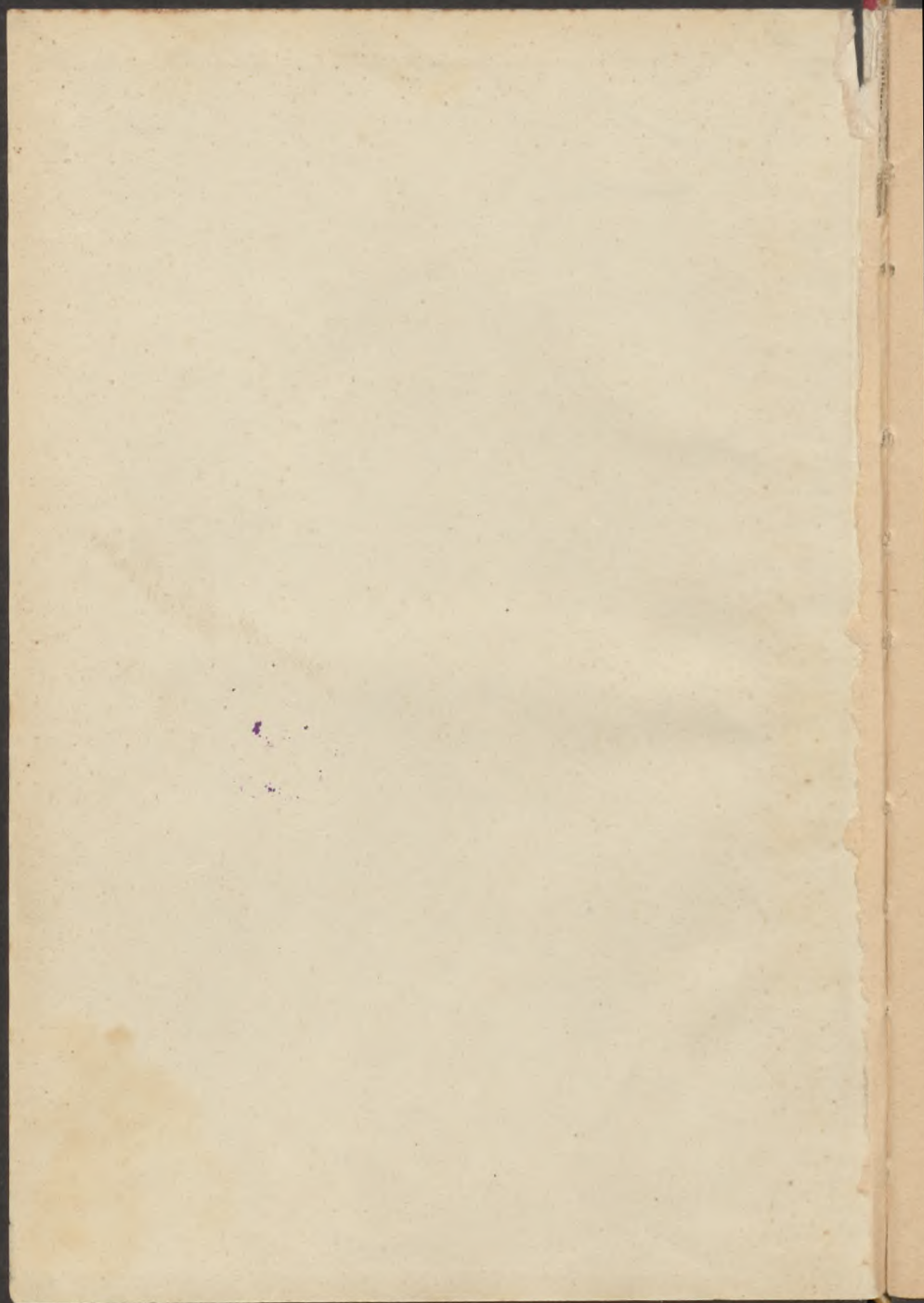

OSZK

S Z É K E L Y B É L A

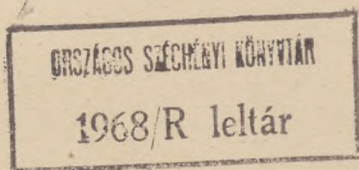
AZ
ANTISZEMITIZMUS
ÉS TÖRTÉNETE

A „TABOR“ KIADÁSA BUDAPEST

Copyright 1936 by Tabor könyvkiadó, Budapest

~~4~~ 53.953

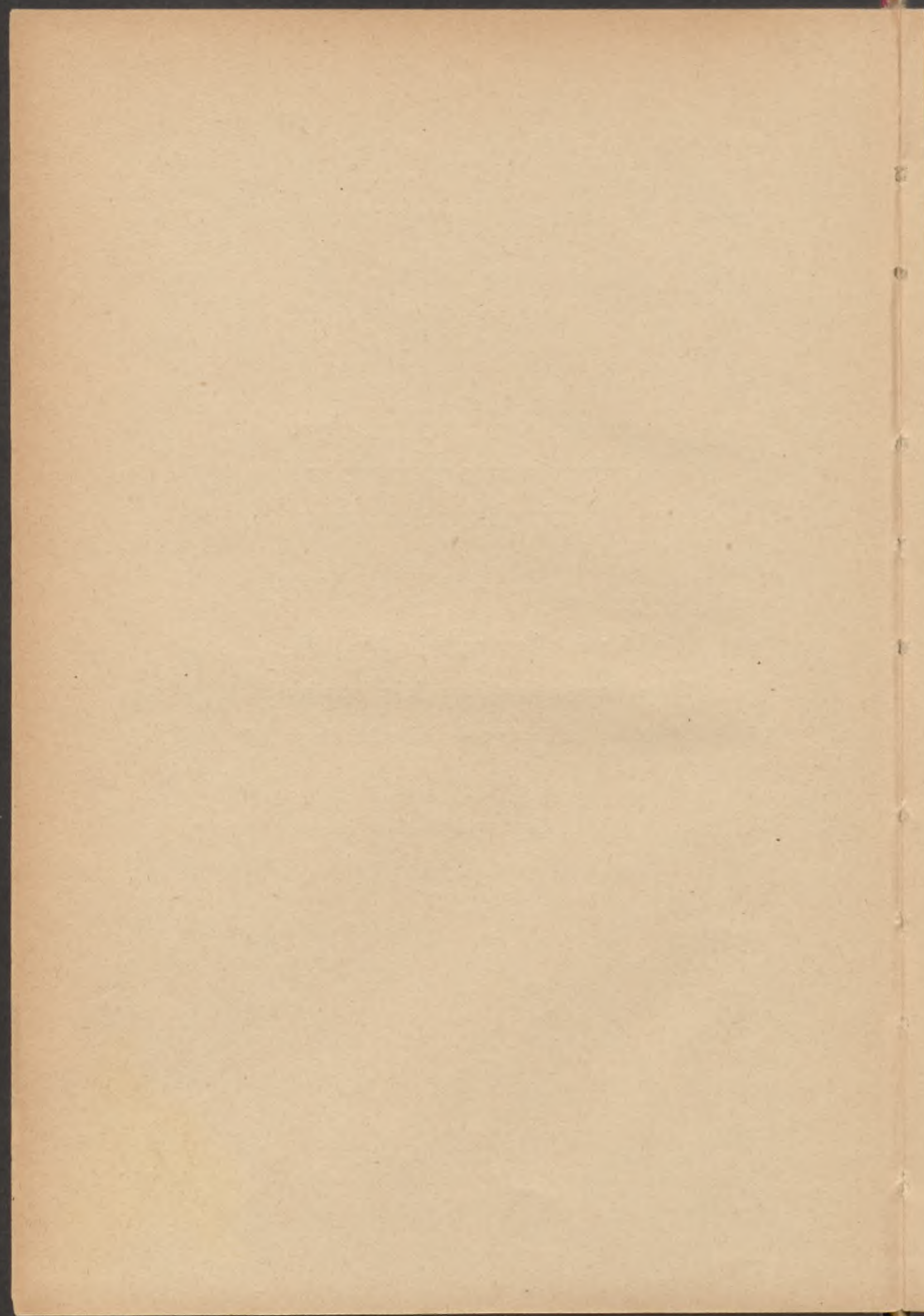
3464.36 Hungária Nyomda R. T. Budapest

נפל כיפה על קידרה וי לקידרה.
נפל קידרה על כיפה וי לקידרה.
בין כך ובין כך וי לקידרה:

*Ha kő esik a korsóra, jaj a korsónak,
Ha a korsó esik a kőre, jaj a korsónak,
Akár így, akár úgy — jaj a korsónak.*

Eszter rabba 107a.

ZSIDÓK ÉS ANTISZEMITÁK.

E könyv aktualitását az *idő* igazolja, szükségességét az *élet* szüksége.

Egy alapjaiban megrendült társadalom, egy laza szerkezetében megbomlott termelési rendszer törvénytelenül kísértő jelenségeként új antiszemitizmus vetése sarjad ki szemeink előtt és érik mérges terméssé.

A háborúelőtti zsidóság — a régi Oroszország és a régi Románia kivételével — az antiszemitizmusnak azt a formáját, amely politikai, polgári jogait érintette, nem ismerte. Saját és gyermekei sorsát annyira biztonságosnak tudta, hogy tagadta a „zsidó-kérdés“ valóságát s ha valamilyen formában mégis találkozott vele: félrenézett, vagy a gazdag és biztos életű, révbe jutott rokon jótékony gesztusával, esetleg büszke közönyével intézte el. Az antiszemitizmus, — legalább a nyugati zsidóság részére a *társadalmi érintkezés problémájává* szűkült le s ennek élet is lassanként letompította az a közösség, amely zsidót és nemzsidót a felfelétörő, egyre jobban gazdagodó polgári rétegek erejében egyaránt egybefogott. Az antiszemitizmus a zsidó polgárság szemében — s a nyugati zsidóságot gazdasági szerepe egyre teljesebb hódítással vitte be a polgárság hatalmi közösségébe — szinte *történelmi*

anakronizmus volt csupán, amelynek emléke abban a mértékben halványodott, ahogyan kifakult a zsidósághoz való tartozásának belső tartalma is. Ha nyugalmát meg is zavarta a keleti zsidóság üldöztetésének egy-egy hozzá is elcsapó hulláma, úgy érezte, hogy ez már nem az ő problémája, nem is *zsidó* probléma, hanem az emberiség általános haladásáé, amely előbb, vagy utóbb, de az elmaradt, reakciós országokat is bekapcsolja a civilizációnak abba az egységébe, amelynek fikciójára elsőízben a világháború figyelmeztette.

Azóta sok minden történt a világban és a zsidóvilágban is. Ma már senki előtt sem vitás: a zsidóságnak szembe kell néznie az antiszemitizmus problémájával, mert ha formában és tartalomban változón is, de a világ minden részében szembetalálja magát vele. Még akkor is, ha eddig *kitért* e probléma elől. Hiszen egyre határozottabban, egyre tudatosabban alakul ki az antiszemitizmusnak az az új, eddigőtől eltérő megnyilatkozási formája, amely nemcsak elzárja a kapukat a zsidóság elől, de az „asszimiláció” multbéli eredményeit is halomra dönti s ezzel teljesen felborítja a nyugati zsidóság nagyrészének azt a felfogását, amely az „asszimiláció”-ban a zsidó-kérdés egyetlen megoldását látta. A kitérők útját Németországban az immár harmadik nemzedéke elszakadt unókák sorsa teszi vitássá.

Lehet, sőt valószínű, hogy az antiszemitizmusnak ez az új és új formában való fellobbanása valóban: lobbanás csupán, átmeneti jelenség. De az ilyen fellobbanások, az ilyen átmeneti jelenségek végigkísérték a zsidóság történelmi útját a galut (1) szétszórtságában. Ezeknek a fellobbanásoknak, ezeknek az átmeneti jelenségeknek *törvényszerűségei* vannak és a politikai

egyenjogusításnak, a gazdasági előretörésnek mákonya kellett ahhoz, hogy ezek kikutatása, megismerése kiessék a zsidóság probléma-köréből. Ennek a megismerésnek előfeltétele: saját magának megismerése lett volna s talán ez az oka annak, hogy a különben oly gazdag zsidó tudományos irodalom óvatosan elkerülte ezt a kérdést, martirológiát írt, vagy apologetikát s az antiszemitizmus irodalma szinte — az antiszemiták irodalma maradt.

A feladat, amelyre vállalkozunk tehát, ez: *meg akarjuk az antiszemitizmus lelki gyökereit ismerni, ki akarjuk kutatni azokat a szociális ható-erőket, amelyek a gazdasági harcot az antiszemitizmus, a „zsidó-kérdés“ formájában vetítik ki.* Előttünk a zsidóság mai sorsa: a mi sorsunk. Hogy ezt megismerhessük: a multba kell visszanéznünk, végig kell kísérnünk a zsidóság történelmét a szétszórtságban, amelyből szinte mazochisztikus önkínzással a sok szenvedés emlékét őrizte meg, mintha ez a történelem maga az antiszemitizmus története lenne, az antiszemitizmus története pedig zsidó martirológia. Mélyek, nagyon mélyek azok a gyökerek, amelyekkel a zsidóság e szenvedéseibe kapaszkodott: isteni bizonyág-tétel ez a kiválasztottsága mellett, a frigy mellett, a messiási küldetése mellett. Ez a szenvedés volt „az a víz, amelyben lélegzeni tudott“ — Rabbi Akiba híres példázata szerint (2) — s jósorsa: az a szárazföld, amelyen elveszett. A zsidóságot ez a szenvedés tartotta meg messiási rendeltetésének hitében, — érthető tehát, hogy a vallásához törhetetlen szigorúsággal ragaszkodó rétegei számára az antiszemitizmus nem történelmi probléma, de küldetésének isteni próbája. Nem kétséges: ezen az úton az

antiszemitizmus megismerésének feltárásában aligha juthatunk előre, ha csak magunk is nem azt a könnyű és hatásos módot választjuk, hogy martirológiát írunk s az antiszemitizmus történetének ürügyén: vádiratot azok ellen, akik végigverték a zsidókat kétezeréves galuti történetükben a szenvedések országútján.

A zsidók megmaradása: történelmi ellentmondás.

Más utat kell tehát választanunk. Ennek kiindulási pontja adva van annak a páratlan történelmi ténynek felismerésében, hogy egy országátvesztette ókori nép, amely ősi nyelvétől elszakadt, amely minden politikai hatalom nélkül kallódott a népek sorában, amelynek *pusztá léte merő ellentmondás* egy olyan világ kialakulásában, amely a kereszténységet és a mohamedánizmust nemcsak vallássá, de világi hatalommá tette, — számban megsokszorozódva *töretlenül* él mind a mai napig s minden életenergiája megvan arra, hogy megmaradjon, sőt hogy *zsidónak* maradjon meg. Mintha a régi héber csatakiáltás: „*Am Jisráél cháj*“ — Izráel népe él — soha olyan tudatos nem lett volna, mint napjainkban. Valóban, történelmi erők ütköztek itt össze, amelyek hatásukban az egyik oldalról a zsidóság megmaradását, — a másik oldalról annak megsemmisülését jelentették.

Bennünket e könyv keretén belül természetesen ennek a történelmi összeütközésnek az a része érdekel közelebbről, amelynek külső megnyilatkozási formájában a zsidóság elleni gyűlölet robban ki. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy e kérdés tárgyalásánál a meg-

szokott két alapvető hibába essünk. Az egyik az a hibás beállítottság, amely a történelmi erők összeütközésének középpontjába állítja a zsidóságot és során méri le: mi történik a világgal? A történelmi fejlődésnek — harcaival, összeütközéseivel, előretöréseivel és visszaeséseivel — csak lényegtelen része az, ami a zsidóságra, mint önálló egységre vonatkozik. A világtörténelem valóban nemcsak a zsidóság történelméből áll s a zsidóság történelme még nem világtörténelem, — mint ahogyan azt *Dubnow* tízkötetes zsidó történelmének címe: „Weltgeschichte des jüdischen Volkes“ beállítja.

A zsidóságot speciális helyzete, hogy *szétszórtságban* él, hogy az emancipációig mindenütt a gazdanép (3) vallási és szellemi, főképpen azonban gazdasági struktúrájától eltérő *kisebbséget* alkotott, alkalmassá tette arra, hogy a történelmet mozgó erők esetleg másokat *megelőzve rajta* és ha szükségesnek mutatkozott: *ellene* fokozottabb mértékben érvényesüljenek. A zsidóságnak azonban nincs *külön elszigetelt történelme* s így az antiszemitizmust is csak úgy érthetjük meg és értelmezhetjük, ha a zsidóságot a maga történelmi funkciójában fogjuk fel, tehát beleágyazva a világ népeinek sorába. Már itt megjegyezzük, amiről különben még bőven lesz szó, hogy e történelmi funkció alatt első sorban és mindenek felett: a zsidóság *gazdasági és társadalmi* szerepét értjük; minden szellemi hatását vagy más szerepét ez támasztja alá és ez határozza meg.

A zsidóságot szétszórtsága mentette meg.

A másik felfogás, amelyet könyvünkől ki szeretnénk rekeszteni, nemcsak abban tér el a mienktől, hogy a zsidóság történelmét levegőtlenül, mert a világtörténelmi folyamatokból szinte teljesen kiszakítva tárgyalja, de abban is, hogy — amennyiben észrevenné is ezeket a folyamatokat, — hatásukat a zsidóságra, mint osztatlan egységre vonatkoztatja. A zsidóság azonban sohase volt ilyen egység, nem is lehetett, nemcsak a szétszórtsága miatt, de azért sem, mert ez a szétszórtság azt jelentette, hogy a világban végbemenő processzusokat különböző időben, formában, eltérő adottságok mellett élte meg. Az a történelmi szemlélet, amely az antiszemitizmus kérdését a zsidóság centrális problémájává állítja be és ezen keresztül értékeli a zsidóság történelmi pályafutását a galutban, — éppen azzal a ténnyel kerül összeütközésbe, hogy nem volt a zsidó-gyűlöletnek és üldöztetésnek olyan „történelmi“-nek mondható hulláma, amely a zsidóságot a maga egységében érte volna, annál kevésbé, mert a zsidóságnak a galutban sohase volt — egysége. Ezek a jelenségek mindig csak *egy-egy töredékére* vonatkoztak s a zsidóság megmaradását éppen az biztosította, hogy ugyanakkor, amikor egyes csoportjai gazdaságilag, vagy talán fizikailag is megsemmisültek, többsége máshol, más adottságok között, biztonságban és viszonylag jólétben élt. *Bármennyire paradoxként hangzik is, már itt leszögezzük, amiről különben még lesz szó, hogy a zsidóságot éppen ez a szétszórtsága mentette meg a megsemmisüléstől és ez tartotta össze.* Ez a tény bő alkalmat ad arra, hogy az antiszemitizmus vándorlásának

optikai játékára reámutassunk. A zsidóság egyes csoportjainak vándorlását megelőzte az antiszemitizmus vándorlása, az antiszemitizmus vándorlását pedig a gazdasági jelenségek vándor-útja.

Ebből a történelmi szemléletünkől következik az a természetes magatartásunk is, amellyel szinte tiltakozó formában el kívánunk térni az antiszemitizmussal foglalkozó munkák oly megszokott rendszerétől. Ezek, igen gyér kivétellel, antiszemita részről *vádiratok* voltak a zsidóság, zsidó részről pedig védekezések e vádak ellen. *Vád és védelem*: a kérdés felülete csupán. Az okok és az okozatok sokkal mélyebbek, semhogy régifajta, vagy pedig új-módi hitvitákkal el lehetne azokat intézni. Természetesen a vádakat *szimptomák*-nak tekinthetjük, amelyek igen alkalmasak a tudományos diagnózis megkönnyítésére. De a szimptomák igen különbözők lehetnek és a betegség mégis: *egy*. Ez a magyarázata annak, hogy az antiszemitizmus annyi formájáról beszélnek: vallási, faji, gazdasági, szellemi antiszemitizmus, stb. Igyekezni fogunk bebizonyítani, hogy csak *egyféle, egygyökerű, egytörvényű antiszemitizmus van*, amelynek igen jellemző megjelenési formái lehetnek, de ezek mégis csak formák, *a belső oknak kifelé, a felületre való vetületei*. Természetes, hogy a vád módjának megfelelt a védekezés módja is, amely a *felületen* maradvá a *felület* cáfolta.

Az antiszemitizmus lelki és szociális egysége.

Amikor arra utalunk, hogy az antiszemitizmus problémáját két oldalról szeretnők megvilágítani, és pedig mint *lelki* jelenségét, másfelől pedig mint

társadalmi (gazdasági) tünetet, jól tudjuk, az a veszedelem fenyeget, amelybe könnyebb beleesni, mint elkerülni. És ez: az az *egyoldalúság*, amely az egyes jelenségek értékelésében egyedül a *belső* okokra utal, amikor az antiszemitizmusban nem lát mást, mint az évezredes *zsidó gyűlöletnek* fékevesztett, minden értelmi okot felborító kitörését, vagy pedig a másik oldalról azokkal a már szinte sablonossá vált magyarázatokkal operál, amelyek az antiszemitizmust egyszerűen külső gazdasági okokra vezetik le. A külső és a belső okok elválaszthatatlanul egybetartoznak — s még az is kétes vállalkozás lenne, amely *sorrendi értékeket* akarna megállapítani. Nehéz lenne megállapítani, hogy egy *adott* esetben gazdasági tényezők váltották-e ki az antiszemitizmust, vagy fordítva, meglévő gyűlölet-tömegek teremtetek-e meg speciális gazdasági szituációkat. Ok és okozat a történelmi fejlődés során állandóan úgy váltja egymást, hogy bármely adott korszak vizsgálatánál szorosan egymásbakapcsolódott *kölcsönhatásokat* állapíthatunk csak meg. Ha azonban nagyon mélyre hatolunk, már bizonyos törvényszerűségeket sejthetünk a jelenségek *megett* s talán helyesnek látszik az a feltevésünk, hogy *eredendően adva van egy olyan gyűlölet-tömeg, amely gyökereiben független a zsidóságtól. Ez a rejtett, lappangó, addig talán tudomásul sem vett gyűlölet robban ki adott esetben a zsidóság, vagy egy más olyan rendelkezésre álló embercsoport — például az örmény — ellen, amelyet körülményei erre kiszolgáltatnak.* Meg kell ismernünk tehát ennek a gyűlöletnek eredetét, formáját és belső törvényeit — erre a lélektani megvilágítás rendszere szolgál — s ugyanakkor ki kell kutatnunk, hogy melyek azok a szo-

ciális *momentumok*, amelyek az eredendően, az emberi együttélés törvénye szerint meglevő *tárgyaltan* gyűlöletnek *tárgyat* adnak, — aktívvá teszik s a „zsidó kérdés“ formájában prezentálják. Ennek a gyűlöletnek és a zsidóságnak találkozása: az antiszemitizmus, amely tehát egyidejűleg és elválaszthatatlanul lelki és szociális probléma.

Feltevésünkből az következik, hogy az antiszemitizmus korántsem magábanálló jelenség, csak *példája* — ismerjük el, mint ilyen: *klinikai*, — azoknak a törvényeknek, amelyek különböző, nem egyforma erősségű embercsoportok egyazon keretek között való együttélését meghatározzák. A zsidóság kétezer év óta él szétszórtan a népek között s mindenütt: *kisebbségi* sorban. A kisebbségek problémája ma különösen aktuális. A zsidóság ebből a szempontból olyan, mint az a híres Deák Ferenc-i példázat az állatgyógyászati könyv címlapján lévő lóról, amelynek egyes szerveire a szerző ráírta: milyen betegsége lehet. A zsidóság a kisebbségi sors minden betegségének ábrája, — ami azonban nem azt jelenti, hogy történelme ne lenne más, mint korkép és kórkép.

Az antiszemitizmus nem faji kérdés.

Reá kell mutatnunk egy másik jelenségre is, amely eddig szinte sorsdöntően megzavarta e kérdés tisztázását. Az e kérdéssel foglalkozó munkák nem fordítottak ugyanis elég figyelmet a *fogalmak tisztázására* s mindenekelőtt arra: mit értünk tulajdonképpen *antiszemitizmus* alatt?

A megszokott eljárás az lenne, hogy kiindulunk

a szóból és annak tartalmát boncolgatjuk. Az antiszemitizmus, mint szó, eléggé új-keletű (1878) s kuriózuma, hogy kikeresztelkedett zsidó, a német antiszemita mozgalom egyik megalapítója, Wilhelm Marr teremtette meg. Az „antiszemitizmus“ a zsidó-gyűlölet ama új ideológiai formájának felel meg, amely a fajok különbözőségére, illetve magasabb és alacsonyabbrendűségére alapozza gyűlöletét. Szó szerinti értelmében ez a szó sémi-ellenességet jelentene. De már a szó fogalmazásában és használatában is kiütközik, mennyire távol áll minden tudományos értékeléstől. Az *árja-sémi* ellentét tudományos területe ugyanis a *filológia*, amely a 19. század elején arra a megállapításra jutott, hogy a legtöbb európai kultúrnyelvnek közös: szanszkrit-eredete van s ezeket a nyelveket árja, vagy indogermán *nyelvcsoporthoz* fogta össze. Az ugynevezett „kaukázusi“ (fehér) fajnak másik nyelvcsoporthoz: a *sémi*. Ennek a két nyelvcsoporthoz teljes szétválasztása is nagyon vitatható s újabban egy francia filológus, M. Honorat, a két nyelvcsoporthoz nyolcezer ősi szógyökerének közösségét mutatta ki. A „faji“ antiszemitizmus tehát kimondott filológiai fogalmat alkalmaz értékmérőül. Ez a megállapítás azonban mit sem változtat azon a tényen, hogy az antiszemitizmus alatt valóban nem a sémi nyelvcsoporthoz tartozóknak, hanem kimondottan és egyedül a zsidók gyűlöletét értjük s ebben az értelemben az *árja* szónak nincs is más jelentősége, mint az, hogy — *nem-zsidó* s megfordítva. „Ez a szó: *árja* — írja a német antiszemitizmus egyik vezére, von Leer — elsősorban egy elutasító-szó a zsidók és más kulturálisan alkotni nem tudó fajok ellen.“ Annak igazolására, hogy az *árja* szó csak annyit jelent: *nem-zsidó*, a legjobb példa az a

német rendelkezés, amely a nürnbergi törvényekkel kapcsolatosan megállapítja, hogy az *európai törököket*, miután olyan hosszú ideig élnek már Európában, — ugyancsak árjának kell tekinteni s így a németekkel szabadon házasodhatnak össze. Ez a példa is teljesen igazolja azt az álláspontunkat, hogy a faji-kérdés érdemi taglalásába egyáltalán nem bocsátkozhatunk. A zsidóságnak mint „fajilag alacsonyabbrendűnek” tudományos igazolására éppoly értékkel szolgál a „fajbiológiai” irodalom, akár a középkori „fekete-halál” idején annak a méregnek „tudományosan” kipróbált receptje, amellyel a zsidók a kutakat és a folyókat megmérgezték. Elégedjünk itt meg azzal az ítélettel, amelyet erről az egész kérdésről a fajkutatás feltétlenül legmértavodóbb képviselője *Graflin Elliot Smith* mond ki (4) s ezzel ezt az egész kérdés-komplexust joggal elintézettnak tekinthetjük:

„Ma már elegendő és pontos bizonyítékunk van arra s ezek alapján egészen bizonyos, hogy az északi fajtára vonatkozó állításoknak nincs semmi megfelelő alapjuk. Bármely nép sajátos kultúrája nagyrészt történelmi körülményektől függ és nemcsak a nekik tulajdonított és csak feltételezett, veleszületett képességektől. Bár szívesen elismerjük, hogy az indoeurópai nyelv eredetileg egy bizonyos nép között fejlődött ki — ezt nevezhetnők az ősi árja fajnak —, de ugyanakkor bizonyos, hogy nem él ma egyetlen faj sem, amelyet valóban „árjá”-nak nevezhetnénk. Nem létezik ősi „árja” kultúra sem azon kívül, amelyet Babilóniából kaptak, ez pedig eredetére és lényegére nézve szemita.

Akármilyen tévesen fogalmazott és használt szó is az antiszemitizmus, tartalma senki előtt sem vitás: azt a zsidógyűlöletet értjük rajta, amely magában a szóban meg is magyarázza a gyűlölet okát: a sémi (zsidó) alacsonyabbrendű, értéktelenebb embercsoporthoz tartozik. A hangsúly a *gyűlöleten*, tehát ezen a kimondottan *érzelmi* megnyilatkozáson van.

A lélektani kutatás azonban megállapítja: nincs olyan lelki megnyilatkozás, amely egyetlen érzelmi formával kifejezhető volna. Épúgy nincs gyűlölet önmagában, mint ahogyan a fizika se ismeri *csak* a taszítás törvényét. Gyűlölet és szeretet: vonzás és taszítás szorosan egymáshoz tartoznak. Meg kell találnunk tehát azt is, hogy milyen a zsidók elleni gyűlölet másik Janus-arca. Fínom és igen bonyolult lelki törvények azok, amelyek a szeretet és gyűlölet kettős játékát megmagyarázzák. Az antiszemitizmus is az érzelmek e kettősségének játéktörvényéhez igazodik, de ez a kettősség nemcsak azokra a lelki folyamatokra vonatkozik, amelyek az *antiszemitákban* végbemennek. De vonatkozik mind a két félre: arra, aki gyűlöl és arra, akit gyűlölnek. Senki sem lehet valamilyen érzelem tárgya anélkül, hogy maga is *ugyan-csak érzelemmel* ne reagálna erre. Az „antiszemitizmus“ megjelölés így tehát pszichológiai értelemben is hibás, mert egyoldalú érzelem kifejezője, márpedig arról az *érzelmi viszonylatról* van szó, amelyben a zsidó és a gazdanép él, arról az örök vonzásról és taszításról, amelynek lelki törvényeit nem lehet *csak* az egyik oldalra alkalmazni. *Az antiszemitizmus nem az egyoldalú gyűlöletnek, hanem egy érzelmi viszonynak szimptomája.* Mindig: *szimptoma csupán!*

Nem beszélhetünk tehát csak arról, hogy a zsidót gyűlölük, de meg kell vizsgálnunk: miképpen reagál erre a zsidóság, miképpen éli meg ezt a gyűlöletet. De tudnunk kell azt is, hogy az antiszemitizmusban milyen lelki ok teljesedik ki szimptomává a gazdanépre vonatkozóan is. A gyűlöletet természetesen csak a *megnyilatkozási* formákon át tudjuk érzékelni, lemérni; már pedig e megnyilatkozási formákhoz *szociális adottságok*

kellenek. Mindig a gazdaságilag, a társadalmilag erősebb az, aki büntetlenül, vagy a büntetés kisebb veszélye mellett, szabadabban fejezheti ki az érzelmeit. Ez azonban csak szociális megnyilatkozási forma és ragaszkodunk ahhoz a tudományos felismeréshez, amely még az egyoldalúnak tetsző antiszemitizmus fogalma alatt is *viszonylatot* ért, annak a kölcsönhatásnak kifejezési formáját, amelyben mind a két fél, bár ha nem egyenlő külső feltételek mellett is: de valójában *kicseréli* érzelmeit. Ez nagyon egyszerűen annak elismerését jelenti, hogy a zsidóság is tele van affektussal azokkal szemben, akik őt gyűlölik, — a *tallion* (szemet-szemért, fogat-fogért) őstörténelmi elve alól bizonyára ő sem kivétel — mint ahogyan szeretetre is szeretettel felel.

Zsidó passzivitás — zsidó érzékenység.

Amikor reámutatunk arra, hogy az antiszemitizmus alatt a zsidók és a gazdanép között olyan érzelmi kapcsolat szimptomáját értjük, amelyben kifelé a zsidóság a *passzív* szerepet játssza, akkor arra is gondoltunk, hogy ebből a zsidóságban hosszú évszázadok során egy szinte patológikus éberség, állandó *en garde* fejlődött ki arra, hogy egyre támadást várjon és készenlétben legyen vele szemben. Ez a sokat emlegetett zsidó érzékenység (amelyet oly könnyű megérteni) súlyosan megnehezíti azt a törekvésünket, amellyel az antiszemitizmus fogalmi körét a *szociális síkon is* úgy akarjuk megvonni, hogy kirekesszük azokat a bántódásokat, azokat a sérelmeket, amelyek nem a zsidóság elleni gyűlöletből keletkeznek, hanem egy olyan speciális gazdasági funkcióból, amelynek betöltésében szembekerült a fejlődés-

sel, vagy egyszerűen: feleslegessé vált. Így támadja meg például a szövetkezeti rendszer kifejlődése a közvetítő kereskedelmet, ezt a sok országban szinte kényszerítően zsidó foglalkozási ágat. Vagy kulturális területen: így vonta ki a kötelező népoktatás a zsidó ifjúságot a che-derek és jesivák egyoldalú, lelket-testet nyomorító, — de feltétlenül maradéknélküli zsidó-világából. A szövetkezeti rendszer azonban époly kevésbé antiszemita, mint amennyire nem az a kötelező népoktatás, habár az első a zsidó existenciák ezreit teszi is tönkre, a másik pedig a zárt zsidó szellemi világot bontja meg. Viszont annyi sérelem érte a zsidóságot a fejlődés ürügyén is, hogy szinte érthető az a leegyszerűsített formulája, amellyel *kénytelen a maga sorsának mértékében lemérni mindent, ami vele történik*. Ez azonban mégse lehet a mi mértékünk és így minden jelenségnél meg kell állapítanunk, hogy milyen *tendenciák* azok, amelyek mögötte meghúzódnak. Ez a tendencia, a hatóerőnek iránya az, ami az antiszemitizmus tartalmát megállapítja. Az antiszemitizmus fogalmát tehát arra a szűkebb körre kell leszorítanunk, amelyben vitathatatlanul megállapítható az a *céltudatosság*, amely a zsidóság, mint közösség ellen irányul. Ennek a megnyilatkozási formája az egyénnel szemben egyszerűnek tetszik.

A legáltalánosabb forma az, amely *si duo faciunt idem, non est idem* alapján elítéli a zsidóságot olyan cselekedetekért, vagy jellemvonásokért, amelyeket ha más követ el, vagy másban vannak meg, — egyáltalán nem kifogásolna. Így születik meg a vádak egész serege a zsidók ellen — amelyek, ha másra vonatkoznának — esetleg éppen érdemszámba mennének. A másik megnyilatkozási módja az, hogy valóban elítélendő, a köz-

renddel vagy közfelfogással összeütközésbe kerülő cselekedeteket, jellemmegnyilatkozásokat sokkal súlyosabban ítél meg, ha — zsidóról van szó. Vagy egyszerűen a zsidóság nyakába varr olyan tetteket, amelyekben ártatlan, olyan tulajdonságokat, amelyektől idegen. Természetesen mind a három forma bizonyos *belső törvényszerűség* szerint jut kifejezésre s ennek feltárása sokban hozzájárulhat ahhoz, hogy az embercsoportok életének belső rendszerét megismerjük. E különböző megítélési formákban közös azonban az, hogy minden esetben az *antiszemitizmus kollektív értékítélet az egyénnel szemben.*

Ez a kollektív ítélet mindig a zsidóságra, mint *közösségre* vonatkozik. Természetesen itt is azon fordul meg minden, hogy mit értünk a zsidóság, mint közösség alatt? A felszínes vita akörül folyik, hogy a zsidóság vallási közösség-e csupán, vagy pedig fajta, nép, nemzet? Problémánk szempontjából ez a vita így nem érdekel bennünket, legfeljebb az a tény, hogy e kérdésben egyáltalán vita folyhat, hogy maga a zsidóság belülről még abban sem egységes, hogy miképpen ítéli meg önmagát? Itt csak utalunk arra: ez a bizonytalanság talán egyik gyökere annak az antiszemitizmusnak, amellyel a gazdanép a maga bármilyen formában is kifejezésre jutó öntudatát szembeállítja a zsidósággal, ezzel a közötté élő titokzatos és idegen testtel. Ha az antiszemitizmust, mint pszichológiai jelenséget fogjuk fel, úgy negatív értelemben használható választ adunk, amikor a *zsidóság alatt egyszerűen azt a közösséget értjük, amely ellen az antiszemitizmus, a zsidógyűlölet irányul, tekintet nélkül arra, hogy ez milyen formában nyilatkozik meg, mert a forma nem fedi a tartalmat.*

Az emancipációig teljesen értelmetlen lett volna e vita felvetése, a zsidóság nemzeti jellegű vallásában annyira egybeforrott. Az antiszemitizmus ideológiai kifejezője a *vallás* volt s így az antiszemitizmus látszólagos célja e különbözőség megszüntetése, a zsidóság áttérítése. De ez csak látszólagosan volt így, mert például, ahol a zsidóság *tömegesen* tért át, így például Spanyolországban, az inkvizíció adta meg a választ, amint erről még beszélni fogunk. A mai ideológiai forma: a *faji* alapokon nyugvó antiszemitizmus, amely ugyancsak negatívumot jelent, azt a tendenciát, amely állandó jelleget keres s így akarja *kizárni* a zsidóságot a gazdanép közösségéből. A zsidó ebben az értelemben — amint mondtuk, csak annyit jelent: „nem-árja“, de ennek megállapítása körül is annyi bizonytalanság mutatkozik, hogy épúgy igénybeveszik a fajtudósok politikai célokhoz alkalmazkodó teóriáit, mint azt a mítoszt, amellyel Artur Rosenberg (5) operál. Nem fogadhatjuk tehát el a faji meghatározást sem s így naivnak látunk minden olyan kísérletet, amely úgy akar szembeszállni a faji antiszemitizmussal, hogy a faj-elmélet tudományos tarthatatlanságát bizonyítja be, megállapítván, hogy a németek nem árják, mert árja faj nincs, mint ahogyan a zsidók — ugyanolyan és más okkal — nem sémiták.

Van-e zsidó sorsközösség?

Sokkal tetszetősebbnek tetszik a modern veretű „*sorsközösség*“ fogalma. Otto Bauer (6) a nemzet alatt azt a sorsközösséget érti, amelynek tagjai jellemközséggé fejlődnek. Már reámutattunk arra, hogy a zsidóság sorsközösségét szétszórtsága megbontotta. Egyik

csoportja teljes jólétben és legalább is külső megbecsülésben élt, amikor másutt zsidókat ezerszámra hurcoltak a máglyára, vagy kergettek ki minden gazdasági és kulturális pozíciójukból. Ha el is fogadjuk — amiről később lesz szó —, hogy a zsidóság *elkülönült kasztot* alkotott, az egyes országokban szétszórtan élő csoportjai között olyan életforma-különbözőség volt, amely a sorsközösség fogalmát legalább is vitássá teszi. Talán megközelítjük a kérdést azzal a negatívummal, hogy bizonyos közösséget az állandó bizonytalanság jelentett, amelynek történelmi tanulságát az egyiptomi kivonulás óta magával cipelte a zsidóság. De teljesen csődöt mond a sorsközösség fogalma a modern kapitalizmus kialakulásával, amikor a zsidóság is éppúgy osztályokra szakadt, mint a gazdanép.

Az a felfogás, amely a zsidóságot egy *monopolizált gazdasági funkciót betöltő kasztnak* tekinti s az antiszemitizmust kizárólag és egyedül erre a funkcióra, mint szociális okra vezeti vissza, látszólag leegyszerűsíti a problémát, mert hiszen való igaz: az antiszemitizmus gyakorlatilag a zsidóságot e monopolisztikus gazdasági funkciójában támadta meg. Természetesen még mindig nyitva marad a kérdés, hogy vajjon az antiszemitizmus kényszerítette-e be a zsidókat ilyen monopolizált gazdasági funkciókba, vagy pedig a már meglevő monopóliumok váltották ki az antiszemitizmust? Eltúlzott felfogással talán nem is látszik túlságosan nehéznnek úgy beállítani a kérdést, hogy például a középkorban a legvéresebb üldözések valójában nem a zsidónak, mint zsidóságnak, hanem közvetlen okozati összefüggésben, mint a pénzváltók, adóbeszedők, regálébérlők stb. kasztjának szóltak. Ebben a túlzott beállításban

ez a monopolizált funkció természetesen nem *kényszerűség*, hanem *kiváltság* volt, amelyre a zsidóság féltékenyen vigyázott s amelynek védelmében ő maga emelgető-falakat vallásának szigorú és rideg zártságával is. Eszerint nem a vallás őrizte meg a zsidóságot, hanem a monopolizált gazdasági kaszt jellege s ennek megvédésére szigorította és dogmatizálta el a vallását. Erre a kérdésre természetesen még reátérünk, de ha elfogadjuk is, hogy a kapitalizmus kialakulásáig feltétlenül megállapítható a zsidóságnak ez a gazdasági funkciójában adott kasztjellege, — nem kapunk ezen az úton magyarázatot arra az antiszemitizmusra, amely megmaradt akkor is, amikor a zsidóságnak ez a monopolizált, speciális gazdasági funkciója megszűnt. Márpedig a *kapitalista termelés minden bizonyosság szerint — örök időkre — véget vetett a zsidóság minden ilyen speciális gazdasági szerepének, megszüntetett minden zsidó monopolfunkciót és ezzel a zsidóság kasztjellegét is*. Az emancipációval a zsidóság valóban elvesztette speciális gazdasági szerepét; helyesebben: mert a zsidóság speciális szerepe megszűnt, vagy szükségyszerűen szűnőben volt: megindult a zsidóság bomlása is, melynek az emancipáció politikai és társadalmi velejárója volt. Viszont a magyarázatot mégis azon az úton találjuk meg, amikor megállapítjuk, hogy *a zsidóság valóban monopol gazdasági funkciót betöltő kaszt volt, de ebben a helyzetében is csak kisebbség egy másik monopoljogokat élvező osztály rendelkezésére, szolgátságában, sőt helyesen: teljes kiszolgáltatottságában*. (A *monopólium* alatt azonban — a korábbi felfogással ellentétben — nem *kiváltságot*, hanem azt a *kényszerű* helyzetet értjük, amelybe a zsidóságot behajszolták, de amelynek megvédése és kiépítése

a számára még megmaradt utolsó életlehetőséget jelentette.

Ennek a kornak emléke kísért még azokban a feudál-kapitalisztikus országokban, amelyeknek uralkodó rétege most már „tudományos alapossággal“, tehát statisztikával a kezében pécézi ki, hol foglalnak el zsidók valamely termelési, vagy foglalkozási ágban az országos arányt meghaladó helyet, hogy ezt a maga számára, a *maga monopóliumának* foglalja le, mint ahogyan máig is megtartotta magának egyes foglalkozások monopol jellegét és féltékenyen védte a feltörő alsóbb osztályok elől.

Az antiszemitizmus tartotta-e fenn a zsidóságot?

A tudományos gondolkozásnak megfelelően mindig két kérdés az, amelynek megválaszolásában problémánkat megközelíthetjük. Az egyik az, hogy egy jelenségnek *mi az oka*. A másik kérdés elválaszthatatlan az elsőtől és ezzel azt keressük, hogy milyen *célról* van szó. Természetesen itt is egyoldalúak lennénk, ha csak az okokat, vagy csak a célt keresnők. Az antiszemitizmusnak külső mechanizmusát, működési rendszerét meglehetősen ismerjük abból a hatalmas irodalomból, amely ezzel a kérdéssel foglalkozik. További lépést jelentene, ha a belső hatóerőket is megismernők és ezáltal a zsidókérdés legmélyebb gyökeréig eljutnánk. *A zsidókérdés és az antiszemitizmus azonban nem azonos fogalmak*. A zsidókérdés problematikája nem merül ki a zsidó-üldözésekben. Azt hisszük, hogy sokkal jobban megközelíti az egész kérdéskomplexust, amikor a történelemnek éppen arra a magábanálló jelenségére mutatunk rá, hogy a zsidóság

mind a mai napig megmaradt, hogy egyáltalán megmaradhatott. A szétszórt zsidóság megmaradásának és az antiszemitizmusnak összefüggését az a mostanság gyakran hangoztatott megállapítás fejezi ki, hogy a *zsidóságot valójában — az antiszemitizmus tartotta volna és tartaná fenn napjainkban is*. Ez tehát azt jelentené, hogy a zsidóság rég megszűnt, beolvadt, megsemmisült volna, ha nem lenne antiszemitizmus. Nagyon fontos számunkra, hogy ezt a kérdést ebben az összefüggésében közelebbről megvizsgáljuk. A kérdés egyik tényezője adva van: az a zsidóság, amely nem tudott és nem tud beolvadni, jóllehet az együttélés törvényéből ez következett volna. *A logikus, a természetes, a történelmileg indokolt az lett volna, ha beolvad*. Nem tette meg s minden üldöztetés csak felfokozta azokat az ellenállásokat, amelyeket egyre keményebb formában alakított ki magából. Meg kell tehát ismernünk ennek az ellenállásnak belső erőit is. Ami e kérdésben állandó jellegű és sorsdöntő: *a zsidóság megmaradása és a szívósság*, amellyel mindenek keresztl ez a megmaradását szolgálta. „A zsidóság nem a történelem ellenére, de a történelem révén maradt fenn“ (Marx).

Ezzel a tendenciával kerül szembe az antiszemitizmus, amely lehet öncélú és mint ilyen nem szolgálna egyebet, mint a tömegek felgyült indulatának olcsó és az adott viszonyokhoz képest kevés rizikóval járó levezetését. Ez a beállítás azonban túlegyszerű lenne és nem is elégíthet ki. Ha feltételezzük, hogy az antiszemitizmus eredménye a zsidóság megmaradása volt, fel kell tennünk a kérdést, vajjon nem ez az antiszemitizmus eredeti rendeltetése-e? Vajjon az antiszemitizmus a gazdanép részéről tudatosan, vagy tudattalan nem

azt a célt szolgálja-e, hogy a zsidóság beolvadását megakadályozza, megnehezítse, feltartóztassa.

Úgy látszik, hogy itt inkább párhuzamosan futó folyamatokról van szó. Egyik oldalról ott áll a zsidóság, amely nem tud beolvadni, a másik oldalról a gazdanép, amely nem akar beolvasztani. Talán azt is mondhatjuk, hogy ebben az értelemben az antiszemitizmus nem csak támadást, de ugyanakkor védekezést, sőt önvédelmet jelent, minden olyan tendencia ellen a többségi csoporton belül, amely magába akarja szívni a zsidóságot. Vajjon nem tételezhető-e fel, hogy az antiszemitizmus *önvédelem* is és szószerinti értelmében azt jelenti, hogy a gazdanép attól félt — és fél most is — hogy a zsidóság nagy tömegeinek beolvadása megváltoztatná karakterét és egy ilyen beolvadás meghaladná szervezetének teherbíró képességét? Nagyon érdekes, hogy a cionizmus megalapítója, Theodor Herzl a zsidókérdést úgy akarta első elképzelésében megoldani, hogy husvétkor Bécs valamennyi zsidója a Stephans-Kirche-ben kikeresztelkedik és hatalmas processzióval tüntet a mellett, hogy *így és csak így* lehet a zsidókérdést megoldani. Herzl (7) csakhamar felismerte, hogy ez az elképzelése mennyire naiv, hiszen az így kikeresztelkedettek épúgy *különálló közösséget* alkotnának a gazdanép testében, mint ahogy például Magyarországon is a kommunizmus után tömegesen kitérteket a magyarság felszívni nem akarta és nem tudta. Amint majd kimutatni igyekezünk, a gazdanép tendenciája a zsidóság megszüntetésére — annak gazdasági funkciójára vonatkozott s ahol a kikeresztelkedéssel ez nem változott meg — így a konvertitáknál — ott ezeket az új-keresztényeket üldözték.

Ne feledjük el: ha egy idegen test kerül a szervezetbe, vagy kidobja magából s így szabadul tőle; vagy eltokosítja, így hordja magában, ám állandóan annak a veszélynek van kitéve, hogy majd bajt csinál; — vagy pedig áthasonítja, asszimilálja a maga szervezetébe, ami azonban ugyanakkor szervezetének megváltozását jelentheti. Már pedig a zsidóság is eredetileg „idegen test” a gazdanép testében. Mit akar a gazdanép antiszemitaizmus: kidobni, eltokosítani, beolvasztani? Bármelyiket is akarja: ennek gazdasági és pszichológiai feltételei vannak. *Itt két együttélő embercsoportnak hatalmas méretű, évezredes konfliktusáról van szó, amelyben csak két elem látszik állandó jellegűnek: az egyik az, hogy a zsidóság a maga kollektívumában nem tud beolvadni, a másik az, hogy a gazdanép nem tudja a zsidóságot, mint közösséget beolvasztani.* Minden e körül forog és forgott pozitív és negatív értelemben is.

Akiket nem lehet beolvasztani és akik nem tudnak beolvadni.

Ezzel azonban eljutottunk a zsidóság fogalmi meghatározásáig. *A zsidóság az az embercsoport a gazdanép testében, amely nem tud beolvadni, még akkor sem, ha akarna is. A zsidóság annyiban és abban zsidó, amennyiben és amiben különállását megőrzi.* Egyedül és teljességben arról a különállásról van szó, amelyet bárminő kompromisszum formájában bár, de meg akar tartani, meg akar őrizni. A hangsúly nem a formán és a módon, de a különállás megőrzésén van. Az az asszimiláció, amelyet a zsidóság hirdet, nem egyéb ilyen kompromisszumnál. „Az asszimiláció alatt azt értem — írja

Theodor Herzl a modern zsidóság szellemi megújhodásának vezére — *amit ez szó szerint jelent: annyira hasonlónak lenni, hogy semmire különböztessen meg.*“ (8) Ezt az asszimilációt a zsidóság végrehajtani nem tudja s így kompromisszumokat teremt, ami azonban nem asszimilációt, de — *mimikrit jelent.* Ez természetes szükségesség a számára: nem akarja, hogy a gazdasági és a szellemi életben, mint zsidót ismerjék fel és különböztessék meg. Az antiszemitizmus problémája ezzel a mai zsidóság egyik centrális problémájának, az „asszimiláció“-nak tengelyébe került s ez indokolja annak szükségességét, hogy a zsidóságnak ezt a szűkre vont definícióját adjuk, amely minden kvalitatív megállapítás helyett ebben a különállási tendenciában, vagy ha úgy tesszük s ez pszichológiailag is jobban értékelhető: ebben a különállási *kényszerben* jut kifejezésre, amely a zsidóság közösségi jellegét megőrizte, ha annak ma kifelé, elhalványodó formát ad is.

E fejtegetéseink természetesen érthető ellenállást váltanak ki a zsidóságnak abban a rétegében, amely tagadja ezt a mimikrit. Szögezzük le, bár felesleges: ebben a megállapításban semmiféle értékelés nincsen. Egyszerűen: a helyzet reális megállapítása ez s a zsidóság együttélésének lehetőségét jelenti olyan népek sorában, amelyek, ha másban nem, de abban feltétlenül különböznek tőle, hogy ő valamilyen formában és tartalomban mégis csak zsidó. A többségi csoporthoz való tartozás ép úgy nem jelent értéket, mint a kisebbségi csoporthoz való tartozás: értéktelenséget. Ez nem érinti sem a „hazaszeretet“ mértékét, sem pedig a sorsközösségnek elutasítását. Ez független attól, amiben megmarad mégis — másnak. Ebben az esetben annyiban

más, hogy zsidó. De ez problémánk szempontjából teljesen elegendő. Ne feledjük: az *antiszemitizmusról* van szó.

De ne feledjük el azt sem, hogy a zsidóságról mindig, mint *közösségről* beszélünk. Már pedig a herzli értelemben vett asszimiláció is mindig egyéni folyamat: *mindig csak az egyén olvadhat be a közösségbe*. Egy csoport is csak *egyéneken* keresztül asszimilálódhat, ha ennek feltételei megvannak.

Problémánk azonban *csoportjelenséggel* foglalkozik: azzal az antiszemitizmussal, amely dinamizmusában ép fordítottja az *egyéni* asszimilációnak, mert ez *kollektív* magatartással fordul az egyénnel szemben, amikor *kollektív ítéletét ellene érvényesíti*. Ennek a csoportjelenségnek alapformulája egymással szimbiózisban, teljes gazdasági és politikai közösségben élő többségi és kisebbségi csoportok együttélésének törvénye. A zsidóságra, amely kétezer év óta és mindenütt: kisebbségi csoport, világtörténelmi méretekben vonatkoznak mindazok a törvények, amelyek minden kisebbségi csoportra egyaránt érvényesek.

Ennek a létfenntartási harcnak, amelyet a zsidóság nem levegőtlen térben, de a gazdanép testében folytat le, *egyik* megnyilatkozási szimptomája csupán az antiszemitizmus. Ha ennek a létfenntartási harcnak törvényeit megismertük, akkor nemcsak a zsidókérdés megoldásához jutunk közelebb, de ezzel kapcsolatosan: az antiszemitizmus leépítéséhez is.

AZ ANTISZEMITIZMUS EREDETE.

Ha az antiszemitizmus kérdésével akarunk foglalkozni, akkor a legegyszerűbb az lenne, hogy leírjuk azokat az eseményeket, amelyek a zsidógyűlöletre vezethetők vissza s ezeket úgy csoportosítjuk, hogy bárki állásfoglalását — akármilyen irányban történik is ez — megkönnyítsük. Valójában eddig is ez történt. Ez az oka annak, hogy a köztudatban az antiszemitizmusnak különböző formái élnek; a *vallási*, a *faji*, a *gazdasági*, a *kulturális* antiszemitizmus megkülönböztetésének ez a magyarázata. Ez a csoportosítás a vita módját is meghatározta, mert lehetővé tette, hogy az antiszemitizmus jogosságának, illetve jogtalanságának kérdésében az érveket egyetlen egy vita-területen összegezzék. Ennek klasszikus példája a hitvitáknak az a sora, amelyben a két vallás — a zsidó és a katolikus — *dogmatikus* felfogása ütközött össze. E középkori hitvitákban — *more scolastico* — úgy a rabbik, mint ellenfeleik abból az *abszolút igazságból* indultak ki, amelyet a két vitatkozó fél számára a saját vallásának dogmái jelentettek. A vita tulajdonképpen párviadal volt, amelyben a *logika* fegyvereivel, az *ész* pompás játékával és fogásaival igyekezett egyik fél a másikat legyőzni. Természetesen ezek a viták — mint minden

ilyen vita — eredménytelenek voltak, mert túlbecsülték az ész erejét egy olyan kérdésben, *amelyen nem az ész, nem az értelem, hanem az érzelem uralkodik.* Már most fel kell figyelnünk arra, hogy minden olyan vita az antiszemitizmus kérdésében, amely az értelem fegyvereivel hadakozik — zsákutcába jut. Ez nem az a vita, amelyben érvekkel lehetne legyőzni az érzések egymás ellen törő ágálását. Egész mindegy, hogy miképpen változik a harc színtere. Ma a gazdasági antiszemitizmus disputája folyik, képviselői kezében a szent írásokat a *statisztikák helyettesítik*, az isteni akarat megnyilatkozásait: a *számok*. És ép így csoportosulnak az *értelem érvei* azok vitájában is, akik vérképekkel laborálnak, koponyákat méricskélnek, szemek színét, hajak szőkeségét elemezik és a fajelméletet az antiszemitizmus tudományává teszik. Ez azonban mind csak külső forma és nem belső tartalom.

Az antiszemitizmusnak csak a formája változik, tartalma nem.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy az antiszemitizmusban mindig a kor képe tükröződik vissza. Minden országnak olyan zsidói vannak, amilyeneket megérdemel, — mondja egy régi antiszemita közmondás — amely valójában nem is olyan antiszemita. Tegyük hozzá: minden antiszemitizmus olyan, amilyen a nép, az ország, a közösség, amelynek felfogását visszatükrözi. Persze: az antiszemitizmus görbe tükröz, de torzításában talán hívebben mutatja be a zsidókat és az antiszemitákat egyaránt, mint akármilyen más. Az antiszemitizmus történelmi áttekintésében ez a külső forma

sorsdöntő jelentőségűnek látszik. Így abban a korban, amikor országok sorsának politikai mozgató ereje a *vallás* volt, a zsidógyűlölet — a *zsidó-vallás* gyűlöletét jelentette. Épp ilyen természetes, hogy a faji gondolat elhatalmasodása folytán most a zsidóság, mint *faj* került a támadások pergőtüzébe.

Ezek a különböző megjelenési formák azonban nem téveszthetnek meg bennünket. Bármilyen formában nyilvánkozik is meg az antiszemitizmus, annak magja az az ősi, engesztelhetetlen gyűlölet, amellyel ember ember ellen, embercsoport embercsoport ellen acsarkodik és lázad. Idők változásával egyre változik az antiszemitizmus külső formája, hatása, jelentősége. Ami nem változik, ami minden idők antiszemitizmusában állandó és változhatatlan ősi mag: a *gyűlölet*. Ami változik, azok a gazdasági erők, amelyek ezt a gyűlöletet *mozgásba hozzák*. Ami változik, azok a szellemi áramlatok, amelyek, — legalább kifelé — *formát adnak* e gyűlöletnek. E forma változásában mintha a gyűlölet *kompromisszumot akarna kötni a kor lelkiismeretével*. Ezért érvel a vallással ott, ahol a hit lett urrá a lelkeken, ezért keres tudományos igazolást ott, ahol a kor szellemének megfelelően erre támaszkodhat.

A gyűlölet ősi forrásáról.

Az antiszemitizmus vitájában két tudományos fel fogás harcol egymással. Az egyik azt vallja, hogy az ősi gyűlölet volt az, amely reászabadult a zsidóságra s ez az oka azután annak, hogy olyan helyzetekbe kényszerítette, amelyek kívülhelyezték a kor uralkodó erkölcsén és társadalmán. Ez a gyűlölet minden kenyérkereseti le-

hetőségtől megfosztotta; falu kivetette, város be nem fogadta; földet nem vehetett, céhek fel nem vették — így lett kereskedővé abban a korban, amikor még nem volt legális kereskedelem, így lett uzsorássá, amikor a pénznek még nem volt közvetlen szerepe a termelésben, így lett adók, vámok kegyetlen behajtójává, amikor mindez fejedelmi rablók *sarca* volt csupán a tehetetlen népen. Hite, vallásának parancsa ellenére vállalta ezt a szerepet, — mert a gyűlölet ezt az egyetlen lehetőséget hagyta meg számára, hogy éljen és boldoguljon s minden más elől elzárta az utat.

A másik felfogás csak a zsidók gazdasági, társadalmi szereplését látja s ezzel magyarázza azt a gyűlöletet, amelyet ez a szerep kiváltott. Hol kezdődött el az antiszemitizmus, melyik az ok és melyik az okozat: a gyűlölet határozta meg a zsidóság szociális helyzetét, vagy pedig szociális helyzete a gyűlöletet? — nehéz lenne eldönteni, olyan mélyek és egymásba fonódottak a kölcsönhatások s annyira visszanyúlnak abba az ősi korba, amikor a zsidóság még meg sem jelent a történelem színterén. A mi feladatunk azonban arra késztet, hogy bizonyos *belső* rendszerbe foglaljuk össze az antiszemitizmus jelenségeit, mert enélkül mi is abba a sokszor megismételt hibába esnénk, hogy a felületen maradva egyetlen síkban a maga *kiterjedésében*, nem pedig *mélységében* vizsgáljuk meg problémánkat. E *belső* rendszer maga is *állásfoglalást jelent*, hiszen abból indult ki, hogy

a zsidó-gyűlölet az emberiség történelmének nem egymagában álló specifikus megnyilatkozása, hanem azonos azzal az ősi, talán a történelme előtt eredő gyűlölettel, amely minden ember lelke legmélyén ott

*rejtőzik s amelyet a kultúra legmagasabb fokán el tud
ugyan valamennyire hallgattatni, de kiirtani nem tud
soha.*

Fel kell tételeznünk, hogy ezt az ősi gyűlöletet, amelyet itt meglevőnek tekintünk, még ősbibb gazdasági okok váltották ki, amelyek kikutatása azonban már túlnövi munkánk keretét. Ezzel azt akarjuk megállapítani, hogy ezt az ősinek mondott gyűlöletet nem holmi szubsztanciának fogjuk fel, amelynek az antiszemitizmus *csak* megjelenési formája, hanem annak a még előttünk irracionálisnak látszó anyagnak, amelynek feltétlenül megvan a maga eddig fel nem fedett fejlődéstörténete. A mi szempontunkból nem követünk el hibát, ha ezt a gyűlöletet a zsidóság megjelenésekor már adott, meglevő tényezőnek fogjuk fel és állítjuk be. Ezzel kiesik az a vita, hogy a gazdasági helyzet szülte-e a zsidógyűlöletet, vagy a gyűlölet, mint valami Kant-i „Ding an sich“ a zsidóság gazdasági helyzetét, mert a kezdet kezdetét itt úgy sem tudjuk megállapítani. Helyesnek látszik tehát, ha a gyűlöletnek és a gazdasági helyzetnek egybefolyását a magunk premisszájából világítjuk meg. A gyűlöletnek, mint kiindulási pontnak felvétele nem „ős-ok“ beállítása tehát, de módszeres visszanyúlás arra az ősi korra, amelynek emlékeit indulatainkban őriztük meg.

Ha elfogadjuk, hogy az antiszemitizmus *ebben az értelemben* ennek az ősi gyűlöletnek megnyilatkozási formája, akkor most már szűkül a kör s

arra a megállapításra jutunk, hogy egy sor olyan jelenség táplálja még ezt az eleve adott gyűlöletet, amely az antiszemitizmus fogalma alatt ezt a gyűlöletet a zsidósággal elválaszthatatlanul összekapcsolja.

A gyűlöletet természetesen csak annak *megnyilatkozási formáin* át észlelhetjük. A gyűlölet maga lassanként mintha elvesztené a jelentőségét és fontossá az lesz: *hogyan, miképen* nyilatkozik meg? Végső konzekvenciájában tehát az antiszemitizmus problémája is arra a külső jelenségre koncentrálódik, hogy *embereket* máglyán égettek meg, kiűztek és kiűznek otthonaikból, megfosztanak utolsó falat kenyerüktől, *csak azért* — mert zsidók. Ennek a „*csak azért*”-nek épűgy nincs *erkölcsi értékelése*, mint nincs *tudományos kritériuma*; épűgy nincs *vallási érve*, mint nincs *faji igazolása*. Csak annyi: *zsidó* — s ez kétezer év óta az antiszemitizmus jegyében *egyet jelentett*. Ezt az „*egyet*” akarjuk *megérteni* és *megmagyarázni*, — s ennek kulcsa az az alapvető ítéletűnk, hogy a zsidókérdést minden vonatkozásában és mozzanatában — szociális kérdésnek tekintjük.

Pro domo: elfogult író az elfogult olvasóhoz.

Álljunk meg e szónál: *megmagyarázni*. Nagyon könnyen annak az optikai csalódásnak eshetűnk áldozatául, hogy egy jelenségnek megmagyarázásából, megértéséből, sőt megérttetéséből azt a következtetést vonják le és szegeznek vádult ellenűnk, hogy ezzel annak *helyességét*, sőt *jogosságát* is elismertűk. Vagyis: mindent megérteni, annyit jelent, mint mindent megbocsátani.

E könyvnek, mint minden ilyen munkának nincs és nem lehet elfogulatlan olvasója. Nem lehet tehát olyan sem, aki feltételezhetné írójáról, hogy *nem elfogult*. Hiába hivatkozunk arra, hogy e könyv a psi-

chológus és a szociológus egymástól el nem választható *egy-ember* munkája. Hiába állítjuk, hogy az antiszemitizmust, mint lelki jelenséget a pszichológia terminus-tudományos módszerével vizsgáljuk, amely sohasem értékel és sosem mond ítéletet. Hiába állítjuk, hogy a gazdasági törvények felismerése és az antiszemitizmus kérdésére való alkalmazása sokkal hűvösebb eszköz, semhogy az érzelem szerepet kapna benne. Hiába állítjuk, hogy nem akarunk vitatkozni, nem akarunk igazságot tenni.

Vállalnunk kell az elfogultság vádját és vállaljuk is abban az értelemben, hogy valóban elfogultak vagyunk a gyűlölet minden megnyilatkozásával szemben, amely ember és ember között vallása, vagy fajtája szerint tesz különbséget. E könyv egyetlen sorában és egyetlen sorának egyetlen betűjében sem akarjuk megtagadni azt az elfogult hitünket, hogy a fejlődésnek csak egyetlen útja van és ez az, amely egyre teljesebben megszünteti az ember és ember közötti különbséget abban a magasabb célkitűzésben, hogy mindenkinek joga van az élet öröméhez, a boldogsághoz és boldoguláshoz. Igen, elfogultak vagyunk a legizibb gyűlöletben *minden gyűlölettel szemben*, amely az élet törvényévé akarja tenni: *homo homini lupus* — ember embernek farkasa.

De elfogultak vagyunk abban a szeretetben is, amely a zsidósághoz fűz, ehhez a sokat szenvedett néphez, amelyet jóvá-rosszá az idők formáltak és amely minden élő legelemibb jogával: élni akar. *Ivri onauchi* — vallja e könyv írója s ezzel vállalja is azt a vádat is, hogy egynek érzi magát a zsidósággal annak szenvedésében, mint ahogy egynek *minden szenvedővel*.

Ennyit és csak ennyit tartottunk szükségesnek megjegyezni e könyv személyi elfogultságáról. Minden más megítélés: most már az olvasó dolga.

A gyűlölet — igazolást keres.

Nem lehet eltagadni: a zsidókat, amióta szét-szórtságban élnek, a gyűlöletnek egy különös, véget nem érő atmoszférája veszi körül. Ez a gyűlölet állandóan saját *igazolását* keresi, hogy ezzel maga és mások előtt elhitesse, hogy valóban jogos, a zsidóság rászolgált erre a véget nem érő, fogyhatatlan gyűlöletre. A zsidóságot *belső* és *külső* okok már történelmi szerepének lelegején *elkülönítették* a többi népektől. Isten népének „választotta ki“ és a kiválasztottságnak e hitében mindig megkülönböztette magát. Mi a zsidóságot éppen ebben az elkülönítésében tartjuk annak az *egység*-nek, amellyel az antiszemitizmus tárgyává lett. Kézen-fekvő az a feltevés, hogy az antiszemitizmust egyszerűen ez az elkülönülés, ez a „kiválasztottság“ váltotta ki. Fel kell tennünk azonban a kérdést, hogy nincs-e ennek az elkülönülésnek valami olyan egész speciális lelki tartalma, amely az elkülönülés egyszerű tényén *túl* is, az antiszemitizmusra magyarázatul szolgálhat.

Ne tévesszük szem elől, hogy a „zsidóság“ sosem volt elvont *fogalom*, hanem *legelőbb valóság*, az antiszemitizmus ezzel a történelmi életét élő, a mindennapok kenyérharcába beágyazott zsidósággal áll szemben és így harcol a *valóság* ellen, amelyet ez a különálló, hontalan és titokzatos csoport az ő számára jelent. Ezt azért tartottuk szükségesnek leszögezni, mert a

zsidókérdést gyakran próbálták meg e történelmi valóságából kivetköztetni és úgy állítani be, mintha körülötte magasabb eszmei törekvések ütköztek volna össze.

A zsidó nép, mint a világ valamennyi más népe: élni akar, meg akar maradni a népek sorában. Egyénei boldogulni akarnak s épp úgy keresték és keresik egyéni életük biztonságát és nyugalmát, mint mindenki más. Amíg azonban a zsidó-nép történelmi kortársai elpusztultak, más népekben olvadtak fel s elkallódtak a történelem árjában, — a zsidók annyi erőtartálékkal rendelkeztek és olyan szívósan védekeztek, hogy mind a mai napig megmaradtak. Ez már ömagában véve is összeütközést jelent azzal a történelmi-sorssal, amely minden más népnek kijutott. De nem elégedett meg azzal, hogy élni akart, hanem mindig *mint zsidó akart élni*, ami egyben azt is jelentette: zsidó *közösségben* és ugyanakkor: zsidó *elkülönülésben*. Ebben a törekvésében ütközött magával és másokkal össze, akiktől azért különült el, hogy így megmaradhasson. A zsidóságnak ez az elkülönülése, ez a népi valósága, — legalább az antiszemiták szemében — sohasem volt vitás. Ez az oka, hogy a zsidóban elsősorban mindig a *zsidót* látták és csak másodsorban az *embert*, mint ahogyan a galut-zsidó magát elsősorban a *zsidósághoz* tartozónak tekintette és csak másodsorban az *emberiséghez* tartozónak. Nem volt még nép, amelynek minden egyes tagja a közösségéhez való tartozás eszméjét olyan tudatosan képviselte volna, mint a zsidó. Jellemző, hogy az emberiség nagy gondolkodói is, mint *Spinoza*, *Kant* és *Schopenhauer* a zsidókban nem egy vallás, hanem egy nemzeti eszme hordozóit látják. Ez a nemzeti eszme

azonban élő valóság, a minden-napnak ezernyi megnyilatkozása, melyben mindaz összegeződik, ami a zsidóság különállását biztosítani tudja.

Belső gettó — külső erőszak.

Ennek az elkülönülésnek szociális, de lelki formája is: a *gettó*. Ennek a *gettónak* falát kívülről és belülről egyszerre építették meg. A zsidóság, bármilyen egységgé kovácsolta is össze vallása, önmagában gyenge lett volna arra, hogy gettóját kialakíthassa. Másrészről: a gazdanépek, bármennyire gyűlöltek is a zsidót, mégsem tudták volna annyira elkülöníteni saját testüktől, ha ezt nem maga a zsidóság akarta volna.

„A teoretikus zsidóság — írja S. M. Melamed (9) — mint teória sosem volt elég erős, vagy pedig túlérős sem volt, hogy a zsidó nemzet, a zsidó állam politikai valóságát fenn tudta volna tartani. A zsidóság teóriája viszont sosem volt elég erős, de túlérős sem, hogy a zsidó nép további sorsát a szétszórtságban biztosítani tudta volna. Hogy a zsidóság mégis megmaradhatott, ez tulajdonképpen arra vezethető vissza, hogy a zsidó népiség, a zsidó népi egység felismerése olyan mélyen gyökerezik be az „árja“ népvilágba és a zsidó népnek, mint népnek valósága számára annyira világos és vitathatatlan, hogy ennek eredménye csak a gettó lehetett.“

Nagyon érdekes, hogy a zsidóságról szóló tudományos irodalom milyen szegényes, önmagát megismétlő, amikor a zsidóságot, mint valami elvont fogalmat tárgyalja. Szinte azt mondhatnók, hogy már rég elmúlt népekről többet tudunk, mint arról a zsidóságról, amely szétszórtságban megközelíthetetlen formát vett

fel, mert olyan kemény és annyira áttörhetetlen páncéllá alakította át vallását, hogy szinte meg sem lehet állapítani: mi rejlik e formalizmus, e megmerevedett életforma mögött. Csak néha-néha szakad fel ez a páncélzat. Így a chaszidizmus idején, amikor is a zsidó tömegek hallatlan erőfeszítéssel akarják szétfeszíteni a betű, a könyv gyilkos szórítását. A zsidóság életében ez volt az egyetlen kísérlet arra, hogy megszabaduljon a könyvtől. A chaszidizmus azt hirdeti, hogy dobjuk félre a betűt, az imát. Az élet eleven valóság, amelynek formálásával, tehát a világ megteremtésével mindenki együtt működik az Istennel. A világ teremtése minden emberrel előlről kezdődik. Ennek a teremtésnek energiája a *derű* és a *szeretet*.

De ez csak pillanatnyi fellobbanás volt a galutzsidóság életében, mert utána még nagyobb türelmetlenséggel ragaszkodott ahhoz a rábbinizmushoz, amelynek hatása alól még az asszimilációt hirdető zsidóság sem tudta mind a mai napig kivonni magát. A zsidó léleknek ez a megközelíthetetlenlensége magyarázata annak, hogy az antiszemitizmus évezredes története annyira egyhangú és színtelen: szinte minden változás nélkül ugyanazok az érvek, magyarázatok, indokolások váltják egymást. A zsidóságról *Cicero* és *Seneca* alig tudtak többet, mint *Herder*, *Kant*, *Rousseau* vagy *Montesquieu*. A modern antiszemitizmus tudományos képviselői, *Houston Stewart Chamberlain*, *Werner Sombart* előtt is teljesen ismeretlen fogalom a *zsidó lélek*. (Melamed.)

Ezzel tulajdonképpen megint kiindulási pontunkhoz tértünk vissza: ahhoz a zsidó elkülönüléshez, amelynek *titokzatosságát* kívülről soha egyetlen gondolkodó se

tudta megközelíteni. Már pedig az antiszemitizmus mindig kívülről támadta a zsidóságot. Ez a magyarázata annak, hogy mindig csak a felületén érte.

A titokzatos nép titka.

Ha a zsidóság elkülönülési tendenciájától, amely zárt egységgé kovácsolta a külvilággal szemben, eltekintünk, valójában nincs egyetlen egy olyan állandó és jellegzetes vonás, amelyet a galuti zsidóság népi-pszichológiájára alkalmazhatnánk. A zsidóság megmaradt annak a *titok*-nak, amelynek megfejtését mindig megakadályozta az, hogy *gyűlölettel* közeledtek feléje. De ennek a titoknak is megvan a kulcsa, amint hogy megvan a gyűlöletnek is. Bizonyos törvényszerűség van abban, hogy „a moralista Kant a zsidó szellemet amoralizmussal vádolja, a pesszimista és idealista Schopenhauer realizmussal és optimizmussal. Renan vádja: a zsidóság szimplicitása. Hartmanné a realizmus, Chamberlainé: formalizmusa. Marx szerint a zsidó lélek: „kapitalista“, Hegel szerint a „forradalmár“ lélek. Voltaire szerint a zsidó babonás és primitív, Richard Wagner vádja az, hogy nem muzsikális, Barthel szerint nincs benne semmi érzék a művészet és irodalom iránt stb.“ (Melamed). Feltűnő és megdöbbentő, hogy a zsidóságot ennyiféleképen ítélik meg, mintha annyira sokrétű, annyira színes és kápráztató lenne, hogy ahány felől nézik: annyiféle. De ezekben a megítélésekben mégis van valami törvényszerűség. Mindenki saját magából kiindulva azt állapítja meg, hogy amit a maga használatára alkalmasnak, jónak talál, helyesnek és igaznak, az természetesen jó, helyes és

igaz és ami nem ilyen — az zsidó. A zsidóság nem egy-
séges történelmi valóságában sem. Más a Biblia zsidó-
sága és más a Talmudé. S még eltérőbb: a ma zsidó-
sága, amely annyiféle, ahány országban él. A történelmi
mult lehetővé teszi, hogy sok-sok száz év változását,
fejlődését és hullámozását teljes összefogásban lássuk
meg. Ilyen összefogás a Biblia, az a zsidó vallás, amely
az ó-kori zsidó nép legspecifikusabb, legpregnansabb
szellemi kifejezője, megnyilatkozása volt. Nem a mi
feladatunk, hogy a bibliai zsidóság lelki struktúráját
megrajzoljuk, pszichológiai egységét megadjuk. Itt
csak utalunk arra a harcos munkára, amellyel S. M.
Melamed, a zsidó szellem pszichológiáját megraj-
zolta. Bennünket megállapításai annyiban érdekelnek,
amennyiben adatul szolgálnak az antiszemitizmus tör-
vényszerűségeinek megismeréséhez. Melamed munkája
igen sok tekintetben közelebb hozta hozzánk azokat az
elemeket, amelyekből a zsidóság kiszakadása, elkülö-
nülése, majd szinte teljes különállása a többi népek
sorából és sorában, — magyarázatot kap. Hogy mi a
zsidóság: egyre kevésbé tudjuk meghatározni s végül
is szinte imaginárius fogalommá lesz abban a negati-
vumban, hogy más, — mint a többi. (Ez persze nem az
egyénnre, — hanem a zsidó közösségre vonatkozik.)

Az ősi zsidóságnak ez az elkülönülése az első egy-
istenvallás megteremtésében, a Bibliában, az emberiség
leg hatalmasabb kulturális eredményét hozta. A Biblia
valóban az „emberiség szótárává“ lett, — legalább
azzá. Ez az elkülönülés produktív volt, szükségszerű
és az egész emberiségre hasznos. Kérdés azonban, hogy
a történelmi idők távlatából nézve: hasznos volt-e a
zsidóságra abban az értelemben, hogy ami az egész

emberiség számára áldás volt — ki vitatná az egyistenhit és a Biblia hatalmas emberformáló erejét? — nem vált-e magára a zsidóságra nézve átokká, kivertségének, elszakadásának, gyűlöletességének, tehát mindannak, ami az antiszemitizmus belső tartalmát teszi, ősi forrásává?

Anélkül, hogy e kérdés mélyébe hatolhatnánk, — Melamed megállapításainak felhasználásával néhány olyan jelenségre akarunk itt reámutatni, amelyek szinte megágyazzák a későbbi szétszórtság annyi szenvedését és megpróbáltatását.

„Azt hiszem, — írja S. M. Melamed — én vagyok az első, akinek bátorsága és belátása volt ahhoz, hogy a zsidó intellektusnak primátusát lélektani összetevő elemeire visszavezessem, valóság-nélküli voltát és ártalmasságát a civilizációra kimutassam. A zsidóság úgyis mint vallás és etika a történelem nagy intellektuális-idealisztikus tendenciája, amelynek azonban semmi bázisa az életben nem volt és nincs is.“ A zsidó a „könyv népe“ — ahogy Mohammed nevezte — nem pedig az életé. A könyv, a betű: a Törvény volt az, amely életét meghatározta és kijelölte. Isten — a Biblia szerint kész törvényeket adott a nomád és hálványimádó népnek, amely azután — sok ellenállással — e törvényekhez szabta életét. Bizonyos, hogy a zsidó vallás is éppolyan *élő organizmus* volt, mint minden más vallás és évezredes fejlődés során alakult ki odáig, hogy a Bibliában *írott* törvénnyé legyen. Bizonyos az is, hogy ez a kialakulás ennek a nomád népnek élet-vonalába esett, tehát az élet, a valóság alakította ki a vallást, nem pedig a vallás — az életét. Azonban — és itt közeledhetünk Melamed különben túl-

éles felfogásához — a történelmi népek sorában a zsidó nép már ezzel a kész törvénnyel jelentkezik s ettől kezdve további teljes életét — kivéve ott és amikor ez különböző asszimilációs processzusok révén bomlásnak indul — a törvény határozza meg s fanatikus önfeláldozással, önmegtagadással, — de ugyanakkor a valóság és a fejlődés megtagadásával — annak szűk és merev korlátai közé szorítja. A zsidóság klaszikus tragédiája valóban az volt, hogy teljesen elkülönült a való élettől, létét a könyv betűjéhez fűzte, aszerint alakította a maga világát, amelyet *a priori* felállított tételek és törekvések irányítottak. A betű a nép lelkét ölte itt meg, mert belekényszerítette a merev formák közé. Bárhogyan változott is a világ, a gettó, amelyet a zsidóság állandóan magában hordott, mindvégig megmaradt s ma is alig akad vallása törvényeiben megmaradni akaró zsidó, ki ennek az *örök gettónak egy darabkáját lelkében ne hordaná*. Legyen bátorságunk végre kimondani, hogy a népek gyűlölete elsősorban ez ellen a gettó ellen irányul, amelynek teljes életidegenségén és valótlanágán megtört a való élet minden hulláma. Minden vallás — amint mondtunk — *élő organizmus*, amely fejlődik, módosul, átalakul. Amíg a zsidóság a Biblia népe volt, addig ennek lehetősége adva volt, hiszen a Biblia az egész emberiség könyvévé vált és ezáltal lehetővé tette, hogy a zsidó szellem szétáradjon és termékenyítsen.

A nemzeti életét élő, tehát a bibliai zsidóság belső harcai során, különösen a Krisztust megelőző századokban egyre élesebben ütközik össze az a két tendencia, amelyek közül az egyik az élethez akarta módosítani a törvényt, a másik a törvényhez az életet. Az első ten-

dencia képviselője *a nép* volt, a maga feltörő gazdasági igényeivel és élet-vágyával, — a másik *a papság* és a vele-egy uralkodó osztály, amely a törvénnyel a maga hatalmát támasztotta alá s a vallást arra használta fel, hogy az isteni parancs felsőbbbségével elnyomja a nép fel-feltörő életakarátát. *Izraelben* a papság, a betű győzött s ezzel beteljesedett és véget is ért a zsidó nép történelmi rendeltetése: a befejezett, továbbbi fejlődésre képtelen, tehát megmerevedett Bibliát átadta az örökkévalóságnak. A legyőzött nép kétfelé szakadt. Az egyik behódolt a papságnak és megálazkodott: az lett a gettó népe. A másik viszont megmaradt ugyan zsidónak, de új lelki vándorútra indult s mohón szívta magába más pogány és idegen népek mitoszát. A Biblia és a pogány mitoszok egyesüléséből így született meg az a kereszténység, amely ha a földi felszabadulást nem is valósította meg, de helyébe a másvilág üdvözülésének boldogságát ígérte, a törvény rideg betűje helyett az extázis mákonyát hozta, a merev parancsok helyett egy új hármis-istenség misztikus hitét adta.

Az ismeretlen zsidó lélek.

De térjünk vissza ahhoz a történelmi zsidósághoz, amely a közösséghez tartozó Isten, az Istenhez tartozó közösség szövetségén épült. Problémánk számára egyik kiinduló pont lehet, hogy a kollektív és az individuális világfelfogás ellentéte az, ami a zsidó szellemet korának másik, világot-formáló szellemétől: a görögtől elválasztja s a kettő szembenállásában a gyűlöletet szítja. A zsidó kollektivitás gondolata szinte reánehaze-

dik a lelkekre. Túlságosan nagy és magasztos a *nép* elrendeltetése, semhogy az *egyén* boldogságot találhatna benne. Ezért nem ismeri a bibliai zsidóság sem a mítosz sokszínű ragyogását, sem az extázis földi szenvedés táplálta, mindent felejtető gyönyörét. De rá kell mutatnunk arra is, hogy amíg valamennyi egykorú vallás szexuális motívumokkal telített, sőt szinte a szexuális öröm köré épül fel, az istenek tisztelete szexuális ünneplés, (Astarte temploma stb.), — addig a bibliai vallás legalább külső, megmerevedett formájában szinte csírájában elfojtja a szexuális elemeket. Ez újabb bizonyítéka annak, hogy ez a kemény pásztornép milyen szigorúsággal nyomja el érzelmeit s mennyire szükségét érzi egy olyan legfelsőbb fórum — Isten — magafölé helyezésének, amely rideg törvényekkel köti gúzsba minden érzelmi megnyilatkozását. A zsidóság a szétszórtságban még élesebbé teszi ezt az önmaga ellen folytatott harcát. Még jobban megkeményíti törvényeit és még szigorúbbá teszi felette az isteni akaratot. Ez az egyetlen nép, amely nem ismerte a magzatelhajtást és amely szexuális életét az örömszerzés helyett egyszerűen a kollektív isteni parancsolat teljesítésévé degradálja: „sokasodjatok és szaporodjatok, mint a tenger fővénye.“ Még hasonlatnak is örömtelen és sivár. A salamoni Énekek Éneke az egyetlen történelmi emléke annak a lázadásnak, amellyel ez az ókori, keleti nép Istene ellen fordult, ki már túlságosan öreg és hatalmas volt ahhoz, hogy — miként a többi istenek — a szerelmet megismerte és megparancsolta volna. Ebben a jelenségben olyan gazdasági tényezők megnyilatkozását tételezhetjük fel, amelyek a zsidóság életformáját meghatározták s ugyanakkor el is választották a többi körülötte

élő népek életétől. Az ok valószínűleg a magántulajdonnak az a kemény formában kialakult patriarchális rendszere, amelyen a mózesi törvényhozás épül. Valószínű, hogy ez a patriarchális rendszer a zsidóság egyedülálló termelési formája volt a maga korában s ez az, ami a többi népek sorából az egy-isten magasságába emelte fel. Bizonyos, hogy a zsidóság, patriarchális termelési formájából épűgy kora előtt járt, akár az egyisten-hittel a pogány vallások előtt.

Az eddig elmondottakból néhány, alapvetésűl szolgáló adatot kaptunk arra, hogy a zsidó nép a maga zárt fejlődésében még a szétszórtságot megelőzően olyan külön eszmei világot alakított ki maga körül, amely szembeállt minden más nép világképével. Nem kétséges, ez a különállás mérhetetlen értékeket hozott az emberiségnek, magát a Bibliát s ennek kihatásában Krisztust és a kereszténységet. Ez azonban sokkal nagyobb teljesítmény volt és a zsidóság is túlságosan tudatos e szerepében, — semhogy ezt az emberiség el tudta volna viselni. Talán az antiszemitizmus egyik legmélyebb rúgója az, hogy az emberiség sose tudta megbocsátani ennek a valójában kicsi, politikai világhatalomra sose törő, mindig is belső harcoktól gyötört népnek, hogy *ő adta, kényszerítette rá az emberiségre az egyisten hitét a sokkal kényelmesebben elfogadható, emberibb, még haragjukban és bosszújukban is derűsebb pogány istenek helyébe, — hogy ő adta a mítoszok vallása helyett a Törvény vallását, magát a Bibliát, amely annyi örömről való lemondásra kényszerítette az emberiséget és a tízparancsolat gúzsába kötötte romboló ösztöneit; s végűl ő adta Krisztust, ki nem azért jött, hogy megtagadjon, de hogy teljesítsen.*

A Biblia és Talmud kétféle zsidósága.

Amíg a törvény a Biblia volt: a zsidóságnak megvolt a lehetősége arra, hogy beágyazza magát az egész emberiség közösségébe, — hisz a Biblia az egész emberiség alap-törvényévé lett; — amikor azonban a Biblián felépülő életet a *fejlődés lehetősége* helyett a Talmud merev rendszerévé keményítette s a zsidó vallás valóságos nomokráciává — a törvény-vallásává — színtelenedett: a zsidóság elvesztette a kapcsolatot az élettel, a valósággal s szükségszerűen kiépítette azt a különállását, amely szinte *kikényszerítette* a gazdanepek gyűlöletét. A Talmud sohase lett az emberiség könyvévé, nem vált és nem válhatott az emberiség civilizációjának tényezőjévé; a zsidóságon kívül senki se vállalta, senkire se hatott, a modern zsidóság pedig már egyáltalán nem ismeri.

Természetesen, ez nem értékítélet a Talmuddal szemben — ez nem is feladatunk —, de egyszerű le-
rögzítése annak, hogy a Talmud a mindennapi életet öntötte formába, márpedig az élet valósága nem tűrheti meg, hogy merev formába kényszerítsék és hosszú évszázadokon át ezekhez és csak ezekhez igazodjék. A Talmud *megelőzte* az életet és a zsidó nép azt akarta, hogy az élet behódoljon a törvényeknek. Ezért teremtett a maga számára egy olyan külön keretet, amelynek más realitása nem volt, mint a Talmud parancsa, amely életének minden kis mozzanatát meghatározott törvénnyel elmerevítette, ezer tilalmával gúzsba kötötte. A zsidó léleknek ketté kellett szakadnia. Az egyik fele ott maradt a gettóban s ez volt az igazabbik fele. A másik felét kicipelte a világba, a gettó

falain kívülre. De mintha ez a kettősség állandóan azt ordította volna a gazdanépek fülébe: *nem vagyok valóság!* A zsidó valóság az a másik, az a gettó falain belüli, amelyet meg nem mutatok, amelyhez semmi közöd! Érthető, hogy a gazdanép nem volt hajlandó ezt a kettősséget elfogadni és amennyire idegen és titokzatos volt számára a zsidó a gettó falain belül, épp annyira ismeretlen és önmagát-rejtő maradt a gettó falain kívül is. Ezzel a kettős életet élő zsidósággal nem lehetett együtt élni, nem lehetett megbarátkozni, nem lehetett jóba lenni. Minden antiszemitizmus legmélyebb gyökere ez az elkülönülés, amely — szögezük tárgyilagosan le, — a zsidóság pszichológiai tartalma lett. Az írás, amelynek az lett volna a feladata, hogy közelebb hozza az emberekhez, hidat verjen, — eltávolította egymástól őket. A Talmud elpusztíthatatlan gettó-falakat vont a zsidóság köré és a betűvel harcoló, a betű jogán tiltó és parancsoló, büntető és vigasztaló rabbinizmus féltve és félve őrködött azon, hogy az elkülönülésnek ezt az egységét soha semmi meg ne törje.

Általános az a felfogás, hogy a gettót a zsidóság létfenntartási törekvése alakította ki és a zsidó vallás, — ez a formába merevedett, kemény törvény — és a rabbik diktatúrájában tartott „népi élet“ volt az, ami a zsidóság megmaradását biztosította. A kérdés valóban az, hogy vajjon olyan gyenge, olyan erőtlén volt-e a Biblia szelleme, vagy általában a zsidó nép szelleme, hogy megmaradását csak az biztosíthatta, hogy így sorsát elkülönítette a való élettől? Ma már egyre világosabbá válik előttünk, hogy a rabbinizmus csak látszólag őrizte meg a zsidóságot, mert ha fizikai

valóságában a gettó számára meg is tartotta, de valójában elzárta a zsidóság útját és megakadályozta, hogy feladatát teljesítse a népek között s együttműködjék a népek sorában. Ez a gettó-zsidóság e kétezer esztendő alatt nem vett részt a népek kollektív együttműködésében s ő maga volt, aki ez elől elzárkózott. Azok, akik mégis részt kértek maguknak a kultúra közösségéből, valójában mind megtagadták a gettót, mint ahogy a gettó is megtagadta őket. Spinoza sorsa példázata annak, hogy jaj volt annak a zsidónak, aki át merte lépni szellemi munkásságával a gettó kapuját. A zsidóságból kitűnő szellemi nagyságok kerültek ki, de ezek szellemiségének és annak az absztrakciónak, amelyet „zsidóságnak“ mondhatunk, nincs közük egymáshoz. Idegen kultúrákon át a maguk útját járják ezek s nincs út, mely visszavezethetné őket a gettóba.

Lehet, hogy ezek a sorok keményen hangzanak és bizonyára lesznek olyanok, akik megbántva utasítják el. Túlságosan elteltünk azzal, hogy a zsidó nép a *könyv népe* és azt hittük, hogy a könyv minden s az élet: ráadás. A zsidóság élete valóban annyi szomorúságot hozott, hogy a könyvhöz való ragaszkodását nem nehéz megérteni. Ne feledjük el, hogy ez a könyv a gettó-zsidóság életében, egyre parancsolóbb szóval nem a Biblia, hanem elsősorban a *Talmud*, amelynek soha semmiféle olyan szerepe nem volt, hogy más népek életét akár egy árnyalattal gazdagította, vagy befolyásolta volna. Amíg a Biblia az emberiség könyve, a Talmud kizárólag a zsidóságé s tegyük hozzá, azé a zsidóságé, amely minden szellemi közösséget megtagadott azokkal, akik a Talmud körén kívül éltek. Ezt nem cáfolja a zsidó írók, tudósok nagy száma és ezek rész-

vétele az emberiség történetében. Melamed azt írja, hogy „ha a zsidó történelem nemcsak pogromok és martir-történetek, jámbor könyvek és rabbinikus törvénykutatások története, de gazdasági, politikai és szociális folyamatoknak leírása, akkor az utolsó kétezer esztendőnek nincs zsidó történelme, csak történetei vannak, legjobb esetben irodalomtörténete“. Szerinte az európai kultúrára hatással bíró zsidó egyének munkássága egyáltalán nem gyökerezik a zsidó életbe és a zsidó vérhez, a zsidó származáshoz csak nagyon kevés köze van. „A száraz és meztelen tény az — írja, — hogy a zsidóság kétezer esztendő óta csak egy teoretikus absztrakt felfogás, amelynek hordozói a civilizációnak egyetlen művét sem alkották, ami azt jelenti, hogy a zsidó állam elpusztulása óta a zsidók civilizációs ténykedésének sose volt zsidó motívuma.“ Szerinte a gettó-zsidóság a maga népi egységében nem adott civilizációs értékeket az emberiségnek, de megállapítja azt is, hogy azok a galutbeli nemzeti kultúrkincsek, amelyeket a zsidóság teljesen a maga használatára és formájára épített ki, alapjában véve *külső elemeknek* zsidó formába való átdolgozásai.

Nem akarunk itt Melameddal vitába szállni, hiszen ez kívül esne könyvünk témakörén, csak azért használjuk fel egy olyan valóban nagyvonalú zsidó gondolkodónak megállapításait, mint amilyen Melamed is, hogy ezzel is aláhúzzuk azt a tételünket, amelyet éppen az antiszemitizmus megértésére akarunk hasznosítani: a zsidóságot csak a maga negatív szerepében tekinthetjük egységnek abban a törekvésében, vagy helyesebben abban az adottságában, hogy galuti sorsában teljesen elkülönítette magát a népek életétől és bár gazdaságilag

szimbiózisan élt vele, — a valóságban megmaradt különálló és idegen testnek. Nincs az antiszemitizmusnak olyan formája, amelyekben ne ezen lenne a hangsúly.

A gyűlölet és a megvetés között.

Amikor megállapítottuk, hogy ez az elkülönülésre való törekvés az antiszemitizmus tulajdonképpeni magja, figyelembe kell vennünk azt is, hogy talán a zsidóság azért különült el, mert *erre reákényszerült*, miután a gazdanépek nem akarták befogadni. Valószínű, hogy idők során ennek a befogadásnak meg lett volna a természetes útja, ha a zsidók nem ragaszkodtak volna oly szívós kitartással, nemcsak a vallásukhoz, de ahhoz, amivé vallásuk teljesezett: ahhoz az életformához, melynek minden kis mozzanatát Isten, illetve az ő képviselőiben a rabbik dirigálták. Ez az elkülönülés annak az életformának védelme volt, amely *a maga elrendezettségével, etikai tartalmával, embert emberhez kapcsoló szentségével magasabbrendű volt, mint a körülötte élő népek életformája*. De menekülés is volt ez az életforma az elől a harc elől, amelyet *kívülről* kényszerítettek rá a zsidóságra. A gettó falain belül a törvény rideg és megbocsátást nem ismerő szelleme uralkodott, ez azonban *egyformán* sujtott és emelt szegényt és gazdagot. A törvény előtt, miként Isten előtt, mindenki *egyenlő* volt s ami a legfontosabb: mindenki, aki betartotta, *teljes értékű* ember. A gettó falain belül mindenki épp azért számított teljes értékű *embernek*, mert teljes értékű *zsidó* volt. A gettó falain kívül a zsidó *csak* zsidó maradt. Hogy *emberré* lehessen, vissza kellett tértie a falak mögé, a maga zárt életébe. Minden zsidó a maga

otthonában, a péntekesti gyertya világánál királynak érezte magát. Bármennyi baj, üldöztetés, megvetés érte a hét során, a péntekesti csillag felgyulásával új élet kezdődött a számára, teljes értékű *emberi*, teljes értékű *zsidó* élet. És valóban úgy van és úgy lehetett: *a hét e másfél napjának tisztasága, szentsége, Istenhez való közelsége, családi melege és emberi együvértartozása megérte a hét minden más napjának minden szenvedését.* Csak így, csak ezzel a magas értékeléssel érthetjük meg, miért ragaszkodott úgy a zsidóság azzal a nemesen konok makacssággal életének elkülönüléséhez. Valóban hihetetlen ellenértéket adhatott a zsidóság számára éppen ez az elkülönülés, a törvényeknek ez az élettől idegen, szinte mazochisztikusan vállalt szigora. Ennek a gettó-zsidóságnak sosem volt olyan problémája, ami a mai zsidó lelkét kerékbe töri. Ez a régi zsidó, a gettó zsidaja, csak a *gyűlöletet* érezte s gyakran elviselhetetlen mértékkel is. De nem érezte a modern antiszemitizmus lelki tartalmát, a gyűlöleten túli *megvetést*, amely a magát modernnek nevező, hasonulni, asszimilálódni akaró zsidó emberi valóját alázza meg. Sőt, — ha igazságosak akarunk lenni, — a gettó-zsidó válasza minden üldöztetéssel szemben az üldözők *megvetése* volt, a büszke dölyf, amellyel tovább erősítette életét a *kiválasztottság* gondolatában és Messiást váró, Messiást adó rendeltetésnek hitével. Ez az, ami az antiszemitizmus két formáját adja, aszerint, ahogy a zsidóság reagál rá. Mind a két forma mögött ugyanazok a gyűlölet-komponensek húzódnak meg, de ahogy tudomásul veszi őket a zsidóság: az egyik csak a gyűlöletet, a másik csak a megvetést hozta a számára. Ez az elkülönülés, amely szinte tizen-nyolc évszázadon át teljes egységben tartotta össze a

zsidóságot, csak a *gyűlöletet* jegyezte meg, mert a megvetés sarkába se érhetett. Nem szabad tehát lebecsülnünk az elkülönülésnek ezt az erejét. Ebben az elkülönülésben — bár világosan megmagyarázható benne az antiszemitizmus belső reakciója — több erő és több méltóság volt, mint a zsidóság utolsó két évszázadának azokban az erőltetett és hamis asszimilációs törekvéseiben, amelynek ára gyakran nemcsak a zsidóság, de az emberi méltóság megtagadása is volt.

Ez természetesen nem igazolja ezt a történelemnek ellentmondó elkülönülést, csak enyhíti és részben — megmagyarázza.

AZ ANTISZEMITIZMUS, MINT KISEBBSÉGI PROBLÉMA.

Az antiszemitizmus magja a *gyűlölet*. A gyűlölet pedig *pszichológiai* fogalom. Meg kell tehát kísérelnünk, hogy a modern lélekkutatás eszközeivel keressük meg azokat a mélyen fekvő okokat, amelyek a zsidóság elleni gyűlöletet felkeltik.

De meg lehet-e a gyűlöletet egyáltalán érteni? Meg lehet-e közelíteni az *értelem* eszközeivel? Minden gyűlölet irracionális s így minden olyan törekvésünk, mely *csak* az értelem síkján próbálná magyarázni, csődöt mondana. Ha analógiát akarnánk hozzá keresni, legfeljebb a háború örületében találhatnók meg. És valóban, a modern lélektani kutatás, amelynek irányát és tartalmát Sigmund *Freud* pszichoanalízise határozta meg, e két jelenséget közös nevezőre hozza. Az embert a megsemmisíteni-akarásnak olyan fékezhetetlen ösztöne hajtja, amely a háború rémét zúdítja a világra. Ugyanez a fékezhetetlen ösztön, az agressziónak ugyanez a feszítőereje az, amely a háborúnak egy más, állandóvá tett formájába hajszolja bele a gyűlöletre született embert: abba a kétezer éves háborúba, amelyet a zsidóság ellen folytat. De vizsgáljuk meg még közelebbről a háborúnak és a zsidógyűlölet-

nek analógiáját s nem nehéz megállapítanunk, hogy minden háborúban a gyűlöletnek ugyanaz a formája lángol fel, a népek közötti vetélkedésnek ugyanaz a tüze ég, akár az antiszemitizmus állandósított háborújában. A pszichológiai elemek is ugyanazok: az egyik oldalról az önbecsülésnek mértéktelensége egyesül a másik oldal lebecsülésének mértéktelenségével. Mi vitézek, nemesek és lovagiasak vagyunk, igaz ügyért áldozuk fel életünket. Ők, az ellenség: gyáva, barbár, ügyevesztett és igazságtalan. Természetesen a háborús gyűlölet okait könnyebb kimutatni, mint a zsidók gyűlöletét, de ez csak kvantitatív különbség, mert nem kétséges: mind a kettő mögött gyakran elválaszthatatlanul azonos gazdasági okok húzódnak meg.

Ez az analógia azonban még sem teljes. A zsidógyűlölet a leggyávább formája minden háborúnak, mert az, hogy ki az erősebb s kié a győzelem: sohasem kétséges, mert mindig a védtelenek ellen folyik — ez az alapeleme. Maguk a gyűlölet hordozói a *saját* bőrüket sohasem viszik piacra. A mindig erősebbek szabaddá vált gyűlöletének tobzódása ez a mindig védtelenek ellen.

De a mi feladatunk nem az, hogy ítéletet mondjunk, bármennyire nehéz is ítéletet nem mondani. Amikor a zsidógyűlöletnek, mint pszichológiai jelenségnek gyökereit kutatjuk s leleplezzük azokat a hajtóerőket, amelyek ezt a gyűlöletet mozgásban tartják, arra a megállapításra jutunk, hogy az *antiszemitizmus pszichológiai elemeit végső eredményeképpen külön kell választanunk a zsidóságtól*. Egyre világosabb ugyanis előttünk, hogy valójában nem „zsidógyűlölet” rejlik e probléma mélyén, hanem ősi és a zsidóságtól legmélyebb

gyökereiben független gyűlölet, amely a zsidóságra csupán kivetül, ráháramlik. E gyűlöletnek alkalmazása, kivetítése a zsidókra azonban már kétezer esztendeje folyik és ezalatt olyan kemény formákat vett fel, hogy szinte ott tartunk: a zsidótól alig lehet e gyűlöletet elválasztani és e gyűlölettől a zsidót.

De a pszichológiai kutatás autonóm területén se téveszthetjük el szem elől, hogy *a zsidókérdés: szociális kérdés*, amelynek *magja* az a gyűlölet, amely, amint mondtuk, a zsidóságban csupán tárgyát találta meg. Arra a kérdésre, hogy miért találta meg éppen a zsidóságban a tárgyát, a pszichológia a maga síkján már nem tud kielégítő választ adni. Ezt már szociális tényezők határozzák meg. De már most le kell szögeznünk azt a határozott állásfoglalásunkat, hogy nincs ennek a kérdésnek egyetlen olyan szociális momentuma, amely a lelki tényezők kikapcsolásával megmagyarázható lenne, mint ahogyan nincsen olyan lélektani magyarázat, amely nélkülözni tudná a szociális elemek bevonását.

Azt a pacifista törekvést, melyet minden háború ellen hirdetniünk kell, ki kell terjesztenünk a *zsidó háborúra is*. És ebben megint teljes az analógia. Mai társadalmi rendünkhöz éppúgy hozzátartozik a háború, mint lelki berendezkedésünkhöz is. E két tényezőnek egymáshoz való viszonya nyilvánvaló. Amiképpen egy olyan társadalom megteremtésére kell törekednünk, amely az ember ősi rombolási tendenciáját kultúrerőkké változtatja át és így nem lesz szüksége háborúra, éppúgy törekednünk kell a lelkeknek olyan megerősítésére, amellyel úrrá tud lenni e gyűlölete felett. Freud (10) a háborúról azt mondja: „minden, ami a kultúra fejlődését előmozdítja: a háború ellen dolgozik.” Mi is

csak azt mondhatjuk: *minden, ami a kultúra fejlődését előmozdítja, az antiszemitizmus ellen dolgozik.* Ezért mondhatjuk, hogy a kulturálatlanság és az antiszemitizmus mindig együtt haladnak és elválaszthatatlanul összetartoznak.

A kisebbségi csoportok lélektana.

Az antiszemitizmusnak, mint pszichológiai jelenségnek feltárásánál két felfogás érvényesül. Az egyik vizsgálatának középpontjába a *zsidó lelket* állította és ennek a külvilággal való összeütközéseiből vezette le az antiszemitizmus lélektanát. Azt kereste tehát: melyek azok a *zsidó tulajdonságok* — magatartási formák —, amelyek az antiszemitizmust kiváltják. Ezt vizsgálják az antiszemiták is, amikor „lélektani“ igazolást keresnek, de ugyanígy járnak el a zsidók is, amikor az antiszemitizmus oktalanságának és alaptalanságának bebizonyítására sorakoztatják fel érveiket. Erről, vagy arról az oldalról: értékítélet, erkölcsi állásfoglalás történi, már pedig a *tudományos kutatás nem véd és nem vádol.* Ez az oka annak is, hogy az antiszemitizmust csak akkor tudjuk — mint jelenséget — értékelni, ha nem közvetlenül a *zsidóságból*, hanem magából a gyűlölethől indulunk ki. Ez a felismerésünk igen fontos és napjainkban súlyos jellegű általánosításra vezet: annak megállapítására, hogy *egyazon állami és gazdasági keretben élő népek között változhatatlan törvényszerűséggel egy olyan gyűlöletforma alakul ki, amely a „többség“ és a „kisebbség“ egymáshoz való viszonyát határozza meg.* Ez azt jelenti, hogy a zsidókérdés tárgyalása ahhoz a kisebbségi sorshoz vezet el bennünket, amely a

háború után az utódállamok egyik legsúlyosabb problémájává vált. A zsidóság kétezer esztendeje elvesztette állami létét és azóta *kisebbségi sorban* él a népek között, anélkül, hogy tömegei beleolvadhattak volna. *A zsidóság a föld legrégibb kisebbsége* és így az antiszemitizmus a kisebbségek gyűlöletének legrégibb példája. Amikor tehát az antiszemitizmust, mint csoportjelenséget vizsgáljuk (11), ezzel a *kisebbségek életének lélektanához* szolgáltatunk értéket adó, mélyen megvilágító adalékot. A zsidó-kérdést mi par excellence kisebbségi kérdésnek tekintjük s ez a magyarázata annak is, hogy az antiszemitizmus problémájának tárgyalásánál teljesen elhanyagoljuk az állami életet élő ókori zsidóságot. Az antiszemitizmus története valójában tehát a diaszporával kezdődik.

Kiindulási pontunk tehát, hogy a zsidógyűlölet megértéséhez mindenekelőtt magának a *gyűlöletnek* természetét kell megismerni, hogy azután azt a zsidóságra *alkalmazni tudjuk*. Azt állítottuk, hogy ez a gyűlölet régibb, mint a zsidóság, amelyre csak alkalmazást nyer. Forrását az emberiség őskorában találjuk meg, azokban az időkben, amikor az emberek lassan csoportokba verődtek és így kerültek szembe egymással. Mi alakította ki ezeket a csoportokat? Ez az az első kérdés, amelyben a gyűlölet eredetét is megtaláljuk. A tudományos felfogás két irányból igyekszik megközelíteni ezt a kérdést. Az egyik materiálisan rámutat arra, hogy a csoportok kialakulását a szükségesség hozta létre: az egyén felismerte, hogy jobban tud boldogulni, ha csoportot, közösséget alkot. A csoport tehát első formájában *érdekközösség* volt és természetes, hogy az első érdekközösség kerete: a törzs, a klán. A további feltételezés

az, hogy a törzsben, az ősi klánban a fiatalok fellázadtak az öregek ellen, megölték vagy elkergették őket, vagy pedig, ha ez nem sikerült, ők maguk rajzottak ki és alakítottak újabb csoportokat.

A legősibb indulat: a gyűlölet.

A másik magyarázat a csoportok alakulásának pszichológiai értelmezést is ad és rámutat arra, hogy amikor a csoportot befelé az egymással való azonosítás tartotta össze, ugyanakkor az összetartó erő kifelé a másik csoport gyűlöletében jutott kifejezésre. *Befelé szerezve, kifelé gyűlölve*, így éltek a csoportok egymásért és egymás ellen és ez az az ősi formula, amely mind a mai napig az egyes csoportok együttélésének törvényeit meghatározza. A csoport együvé tartozásának alapja végső gyökerében az, hogy az egyazon csoporthoz tartozók a magukról alkotott jóvéleményüket kiterjesztik a csoport valamennyi tagjára. Az a mód, ahogyan az egyén önmagát szereti — ez az, amit *narcizmus*-nak nevezünk — az egész csoport önszeretése, narcizmusa lesz. Minden csoport meg van győződve a maga kiválasztottságáról és ez jut azután kifejezésre azokban az eszmei, szellemi produktumokban, amelyek az egyes csoportok jellegét megadják. Az őskori népek ilyen szellemi csoportproduktuma: az ősi vallás. A zsidóság csoportlelke abban a vallásban jutott kifejezésre, amelynek alapja az Egy-istennel való frigy. A zsidóságban kialakult ősi Atya fogalma az *egyetlen* Istenben manifestálódott, aki örök szövetséget köt *egyetlen* kiválasztott népével: a zsidósággal. *Egyetlen Isten és egyetlen nép*: ez az ősi zsidó közösség szellemiségének sűrített kifejezése. A zsidóság

tehát az az ősi emberi csoport, amely istenét egyetlennek tartja valamennyi más isten felett és önmagát ez istenség egyetlen fiú-népének valamennyi más nép között; eszerint magasztalja sajátmagát és ítéli el a csoportján kívül állókat. Annak analízise: milyen okok teremtték meg éppen a zsidóságban az egy-isten hitét, nem tartozik munkánk keretébe, bármennyire is érdekes lenne ennek megvilágítása.

Azonban nemcsak a zsidóságnak, hanem minden más népnek megvolt a maga őskora, megvolt a maga vallása, megvoltak a maga istenei. Mindegyik embercsoport azt hiszi magáról, hogy ő a legkülönb, ő a kiválasztott s Istenéről, illetve isteneiről, hogy a leghatalmasabb. De hogy magát szerethesse, hogy magát különbnak és kiválasztottnak higye, le kell néznie, meg kell vetnie, gyűlölnie kell a másikat. *A legősibb indulat, amely embert embertől elválaszt: a gyűlölet.*

Az ember nem élheti ki maradék nélkül az ösztöneit. A társadalom kialakulása során egyre szűkült a kör, amelyben az ember azt csinálhatta, amit ösztönei parancsoltak. Alkalmazkodnia kellett a közösséghez azzal, hogy magára vette annak szabályait. Ezért azonban a közösségnek ellenértéket kellett nyújtania, mert hiszen senki sem mond le ösztöneinek kieléséről, ha ezért ellenszolgáltatásban nem részesül. A közösség tagjainak szeretetet nyújtott, ugyanakkor azonban biztosította azt is, hogy felgyülemlett indulatait egy másik csoport ellen büntetlenül, saját narcizmusát szolgálva élhesse ki. Minél primitívebb valamely társadalom, annál kevésbé van szüksége arra, hogy megindokolja, miért gyűlöli a másik csoportot, miért harcol ellene? A primitív ember mágikus hite amúgy is rengeteg okkal, magyarázattal

szolgált. Hiszen ott állt teljesen értelmetlenül a halál problémája előtt és természetesnek azt találja, hogy *a másik csoport* valamelyik tagjának mágikus ereje idézte ezt elő. Még ma sem szűnt meg a mágikus erőben való hit és ennek egyik érdekes, témánkhoz tartozó megnyilatkozását látjuk abban az antiszemita felfogásban, amely titkos zsidó világszervezetekről, világösszeesküvésekről, egész világot átfogó zsidó földalatti mozgalmakról fantáziál.

A csoportok kialakulásával, a közösségi élet megszilárdulásával egyre erősebb és határozottabb az egyes csoportok elkülönülési módja is. A gyűlölet, ez az ősi affektus egyformán ott lobog a lelkekben, de abban a mértékben, ahogy erkölcsi világrendünk kialakul, egyre inkább szükségét érzi annak, hogy igazolást szerezzen. Nézzük meg egy kissé közelebbről, mi megy végbe az emberek lelkében? Az ember a maga önszeretetében — narcizmusában — nem engedi magához azokat a gondolatokat és érzéseket, hogy ő maga rossz és hitvány lenne. Ahhoz, hogy saját magát szerethesse, fel kell tételeznie, hogy azok a hibák, bűnök, rossz tulajdonságok, amelyeket magában nem akar, nem tud észrevenni, másokban vannak. Így alakul ki azután a csoportgyűlöletnek az az indokolása, amellyel az egyik csoporthoz tartozók a másik csoportot teszik felelőssé mindazokért a hibákért, *amelyek ő benne vannak meg, de amelyek felismerésében narcizmusa, önszeretése megakadályozza. A másik csoport elleni gyűlöletünkben mindig a magunk be nem vallott bűneit, hibáit gyűlöljük.* Hogy önmagunk szeretése és mások gyűlölete megtalálja azt az egyensúlyt, amellyel a csoportok és bennük mi magunk is boldogulni tudjunk, — bizonyos formák alakulnak

ki, amelyek törvényszerűen érvényesülnek a csoportok életében. *A csoport, melyhez tartozom, értékes, nagy és hatalmas* és így én is, ki a csoporthoz tartozom, erős és értékes vagyok (Izrael Isten kiválasztott népe; én is a kiválasztott néphez tartozom, tehát különb vagyok, mint a többi); *én értékes vagyok, tehát az a csoport, amelyhez én és a hozzám hasonlók tartoznak, ugyancsak értékes.*

E kettős formából következik a harmadik: *aki nem tartozik az én csoportomhoz, abban nincsenek meg azok az értékek, amelyek az én csoportombelinek megvannak, mert hiszen akkor hozzá tartozna, — tehát értéktelen.* Amíg a saját csoportunk mindegyik tagja ennek a csoportnak erejét és értékét reprezentálja, úgy a másik csoport minden egyes tagjában is csoportjának reprezentálóját látjuk.

Próbáljuk meg most ezeket a meglehetősen általánosságban vett megállapításokat a zsidóságra, illetve az antiszemitizmus kérdésére érvényesíteni.

Egyetlen Isten — egyetlen nép.

Nem volt az ókornak olyan népe, amelynek *kollektív tudata* annyira kifejlett és határozott lett volna, mint éppen a zsidóságé. Tudjuk, hogy az Isten képében a legfőbb, a leghatalmasabb *Apa* fogalma jut kifejezésre. Így alakul ki a monoteizmusban az egyetlen Isten képe és így tartozik hozzá a gyermekek nemzedéke: a zsidóság. Jehova csak a zsidóknak atyja és nincs más kiválasztott népe, mint a zsidóság. Természetesen a zsidó vallás is hosszú fejlődés eredménye, amely azután abban a frigyen összegeződik, amelyet Jehova a zsidó néppel kö-

tött. A zsidó vallásnak legmélyebb szellemi tartalma az, hogy a kollektivitás gondolata benne jut valamennyi vallás között a legteljesebben kifejezésre. *Sohasem az egyén áll az Istennel szemben, hanem mindig a nép.* Lehetetlen fel nem ismerni, hogy ezzel a friggyel a zsidóság kiemelte magát a népek sorából és hozzá olyan fölényesen kihívó formában, amely épp úgy jelentette minden nem-zsidó, tehát pogány megvetését, mint ahogy gyűlöletet jelentett a zsidósággal szemben is. Alig volt nép, amelyet annyira gyűlöltek volna állami léte során, mint a zsidó. Viszont alig volt nép, amely annyira kihangsúlyozta volna a maga kiválasztottságát, mint ugyancsak a zsidó. Minden ó-kori nép narcizmusa a legteljesebb formában és tartalomban a saját maga képére alkotott *isten-fogalomban találja meg legélesebb megnyilatkozását.* A zsidó nép narcizmusa nemcsak ennek az egyetlen istennek képében nyilatkozik meg, de ugyanakkor ehhez az egyetlen istenhez tartozó egyetlen nép hitében is. Más népeknél különféle *nemzeti* istenek formálódtak ki, addig a zsidóság — amint azt Amadé Malagrin érdekesen megállapítja — egy imperialisztikus monoteizmust alakított ki. Az egy-isten gondolatával a kiválasztottság gondolata szinte gigantikus formát öltött és így talán túlzás nélkül állapíthatjuk meg, hogy *az antiszemitizmus legrégibb és legmélyebb oka az a monoteizmus, amellyel a zsidóság kiemelte magát a népek sorából. Az Egy-Istenért és hozzávaló tartozásáért nagy árat fizetett a zsidóság.*

De térjünk vissza kiindulási pontunkhoz. A csoportokat befelé a közös narcizmus tartja össze: az egymással való szolidaritás; kifelé, kívülállókkal szemben az a gyűlölet, amelynek a csoport, ha megvan az ereje hozzá,

kifejezést is adhat. Mindegyik csoport ragaszkodik a közös narcizmusához, különben széthullana, de ugyanakkor ragaszkodik ahhoz is, hogy gyűlöletét kifejezésre juttassa. De ezt egy más lelki mechanizmussal is meg tudjuk magyarázni. A legősibb emberi törekvés az, amellyel egyik ember úr akar lenni a másik felett, erejét, hatalmát érvényesíteni akarja. Az ősi törvény, a *homo homini lupus*, az antiszemitizmus ősi törvénye is. Az ember korán rájött arra, hogy ereje fogyatékos, hogy egyedül nem bír megbírkózni a természet erőivel. Ezért verődött csoportba, hogy a közösség erejében a maga fogyatékoságára kárpótlást találjon. Hogy a csoportok létrejöhessenek, feltétlenül szükséges volt, hogy a hozzátartozók meg legyenek győződve a csoport fensőbbiségéről, annak erejéről. Az egyéni fogyatékoság így talál kompenzációra a csoportról alkotott felfogásában, amelynek azután igazolását keresi. Ahhoz, hogy a csoportját magasabbrendűnek tartsa, meg kell találnia az összehasonlítás mértékét is. Ezt a *másik* csoport alacsonyabbrendűségében találja meg és így az egyénnek azt a törekvését, hogy minden körülmények között felülkerekedjék, a csoport törekvésévé teszi. Ennek módja és lehetősége az, hogy a maga indulatait a másik csoportra vetíti ki. Amint láttuk, a primitív emberek *klán*-jai könnyen találtak mágikus indokolást arra, miért kell a másik csoportot leigázni, megsemmisíteni. A későbbi fejlődés során a mágiával eltelt primitív ember helyébe az egyre logikusabban gondolkodó ember lépett, aki most már logikus magyarázatot akart adni annak, aminek nincsen logikája: annak a gyűlöletnek, amely benne megvolt és amelyet valaki ellen ki kellett élnie. Ezzel a tárgyaltalan és logikátlan gyűlölettel eltelve

tört ma is az egyik csoport a másik ellen, de mert logikát keres: indokolását adja gyűlöletének. Megállapítja tehát a másik csoport hibáit, bűneit és ebben azután egész különös rendszerrel jár el. Ha a másik csoport valamelyik tagja bármit is vét, akkor mindjárt az *egész csoportot* teszi ezért felelőssé és ítéli el. Az idegen csoporthoz tartozó egyénért az egész csoport felelős és ebből aztán egy olyan kollektív ítélet alakul ki, amelyet a továbbiakban a csoport minden tagjára válogatás nélkül alkalmaz.

Ez a mechanizmus nyilvánkozik meg mindenütt az emberiség történetében, ez vonul végig a zsidóság történetén is. Ennek az érvényességét nem nehéz bármilyen embercsoportra megállapítani, akármi is alakította azt ki. A legprimitívebb vetélkedés és gyűlölet megnyilatkozásoktól — szomszédos utcák, falvak gyakran véres vetélkedése, sportbeli harcok, stb. — egészen a népek közötti surlódásokig, mindenütt ott találjuk ugyanazokat a jelenségeket, amelyek csak *kvantitativ*e különböznek egymástól.

A csoportok közötti törvényszerűnek elfogadható gyűlölködés természetesen csak ott mutatkozik meg, ahol ezek a csoportok egymással érintkeznek. Minél szélesebb ez az érintkezési felület, annál nagyobb a csoportok közötti vetélkedés, annál erősebb az a törekvés, hogy egyik a másik fölé kerekedjék. Egész különleges helyzet alakul ki, amikor az egymással érintkező csoportok közötti *erőkülönbség* igen nagy. Ez esetleg olyan méretű lehet, hogy a nagyobbik csoport számára a kisebb csoport már oly kicsi, hogy nem férne el azon a rávetődő gyűlölet, tehát más objektumot kell keresnie. A csoport fensőbbbsége nem jutna kifejezésre, annyira

jelentéktelen az ellenfél: a másik csoport. Ilyen szerepe van pl. a zsidóságnak ott, ahol kis számban él, tehát mint közösség sokkal jelentéktelenebb, semhogy a gyűlölet tárgya lehessen. Ez a magyarázata annak, hogy az antiszemitizmus intenzitása arányban áll azzal, hogy miképpen viszonylik a zsidóság száma a gazdánéphez és milyen szerepet tölt be. Minél több zsidó lakója van egy országnak, annál nagyobb az antiszemitizmus.

A kisebbségi kérdés.

A csoportgyűlölet speciális formát vesz fel, amikor a csoportok szimbiózisban élnek egymással, tehát egymás között úgy élnek, hogy *közös gazdasági és politikai kereteik vannak*. Ebben az esetben szembetaláljuk magunkat napjaink egyik legfontosabb népi problémájával: *a kisebbségi kérdéssel*. Itt a többségi és kisebbségi csoportok egy olyan zárt egységet alkotnak, amely kifelé sorsközösséget jelent. A kívülálló csoportokkal szembeni gyűlölködés esetleg erősebb lehet, mint a közösségben élő csoportok egymás elleni feszülése. Így pl. egy háborús helyzet valamelyik olyan kívül álló csoporttal szemben, amelyhez egyik kisebbségi csoport sem tartozik, egyesítheti, ha nem is a csoportokat, de a csoportok egymás elleni gyűlöletét egy kívülálló harmadik csoport ellen. Ez azonban rendkívüli jelenség azzal az adott szituációval szemben, amelyben a közös keretek között élő csoportok egymás ellen fordítják indulataikat. A többségi csoportnak természetesen állandó *helyzeti előnye* van, úgy hogy a harc egyenlőtlen eszközökkel folyik, vagy pedig arra a mértékre redukálódik, hogy a kisebbségi csoport csak passzív tűrője

lesz a többség gyűlöletének és más formában keres magának kárpótlást szenvedéseiért. (Svájc az a kivétel, amely erősíti a szabályt. A magyarázat az, hogy ott egyenlő erők állanak szembe egymással s mind a három nép mögött három hatalmas ország nyújt háttédet. Svájc a csoportok együttélésének legmagasabb kultúráját jelenti.)

Ahol nem egyenlő értékű csoportok állanak egymással szemben, ott a gyengébb, ebben az esetben a *kisebbségi csoport természetes törekvése, hogy minél kisebb surlódási felületet nyújtson*. Minden érintkezési pont: *surlódási felület*. Szinte azt mondhatnók, hogy az elnyomott kisebbségek törekvéseit egy olyan gömbbel ábrázolhatjuk, amely egyszerre csak egy pontban érintkezhet a többségi csoportot ábrázoló nagyobb gömbbel. Természetesen, mint minden ilyen példa, ez is sántít: az együttélés az érintkezésnek és surlódásnak új és új lehetőségét teremti meg. Ez a szoros együttélés a harcnak bizonyos megszokott rendszerét alakítja ki. A kisebbségi csoporthoz tartozó szinte beállítódik arra, hogy állandóan résen legyen, minél kevesebb támadási felületet nyújtson, mert hiszen tudja: *ő a gyengébb*.

A zsidó komplexus.

Ez az állandó résenlevés a kisebbséget megfontolttá teszi; viszont ugyanakkor a fenyegető veszély nyomása alatt egy olyan atmoszférába kerül, amelyet csak nehezen tud elviselni. Lassanként elveszti ítélőképességét is. Nem tudja helyzetét helyesen mérlegelni és egy olyan érzékenység lesz úrrá rajta, amely *támadást sejtet olyan szituációkban is, amikor ettől nincs is mit tartania*. Ter-

mészteresen ez a helyzet kölcsönös bizalmatlanságra vezet és így a többségi és kisebbségi csoport, ahelyett, hogy közelednék egymáshoz, egyre élesebben áll egymással szemben.

Ugyanakkor a támadásnak ez az állandó lehetősége és a résenlevésnek ez a szükségessége az erők felfokozására vezet. A kisebbségi csoport tudja, hogy egyenlőtlen fegyverekkel küzd, tehát neki valamilyen formában ki kell pótolnia ezt az egyenlőtlenséget. A kisebbségi csoporthoz tartozó tudja, hogy neki többet, neki jobbat kell produkálnia, ha meg akarja állani a helyét. Ez az oka annak, hogy a kisebbségek, főképpen azokon a területeken, amelyeken szabadon élhetik ki életüket, rendkívüli teljesítményekre képesek. Minden kisebbség keresi azt az eszközt, amellyel aránylag a legkönnyebben tudja megvédeni magát, ugyanakkor azonban, éppen helyzetének bizonytalansága folytán bizonyos mozgékonyasághoz juttatja. Ezt a zsidóság a vagyongyűjtésben találta meg, amellyel, ha kellett, leszerelhette a gyűlölet kitöréseit, de ugyanakkor azt is biztosította a számára, hogy örök vándorlásában könnyebben mobilizálhatta gazdasági erőit.

A fentebb elmondottakban a zsidóság helyzetére és az antiszemitizmusra vonatkozólag is két érdekes adatot kapunk. A zsidóság érzékenysége logikusan következik kétezeréves kisebbségi helyzetéből, amelyben mindig, mint számbelileg és gazdaságilag bizonytalanabb pozíciójú fél, ki volt téve annak, hogy a többséggel összeütközésbe kerül. A zsidó lélek szinte ösztönösen beállítódott erre az óvatosságra, erre a félős résenlevésre. Ez az oka, hogy a látszólag teljesen emancipált zsidó még ma is ennek az óvatosságnak betege s így már itt

reámutathatunk egy speciális zsidó-komplexusra, egy speciális zsidó neurózisra, amit egyszerűen azzal jelezhetünk, hogy a zsidó nehezen tud elkészülni azzal, hogy — zsidó. Ha egy ilyen zsidó a maga megszokott körén kívül kerül, egy idegen társaságba, vagy semleges körülmények közé, — pl. vasúton, — akkor szinte első gondolatával, amellyel társasága felé fordul, már osztályozza is: ki az, aki szintén zsidó és ki: aki nem az. Magatartása is e szerint változik, mert feltétlenül kifejezésre jut, hogy vajjon a vele szemben állót a saját, vagy egy más csoporthoz tartozónak tekinti-e. Csak hosszú társadalmi együttélés edzheti meg a zsidót abban, hogy magát elsősorban *ember*-nek érezhesse és csak azután *zsidó*-nak.

Felismerésünk másik alkalmazása a zsidóságra az a jelenség, hogy a zsidóság igen sok egyéni értéket termel ki magából. A zsidók gyakran hivatkoznak a Nobel-díjasok, a nagy tudósok valóban aránytalanul nagy számára. Nincs közösség, amely aránylag annyi egyéni értéket adott volna az emberiségnek, mint a zsidó és valóban nagyon nehéz, hogy ennek propaganda-ereje alól éppen az a zsidóság vonja ki magát, amelynek kétezeréves kisebbségi sorsában minden olyan megnyilatkozásra szüksége van, amellyel a helyzetéből eredő fogyatékoságát kompenzálni tudja. Viszont kötelességünk teljes józansággal megállapítani, hogy egy közösség értékére kizárólag egyéni nagy értékeinek számából következtetni nem lehet. Itt valóban az az egyszerű, már jelzett mechanizmus mutatkozik, hogy „miután Einstein, Freud, Wassermann, stb. is zsidó, tehát én is értékes vagyok“. A zsidóságnak mindenesetre szüksége van az önbecsülésének ilyen felfokozására, azonban ez mégsem adhat

fegyvert kezébe abban a harcban, amelyet az antiszemitizmus ellen folytat. Az antiszemitizmus viszont, mint gyűlölet megnyilvánulás, vagy az Einsteinek, Freudok, Wassermannok értékét szállítja le, vagy pedig a zsidóságot nem ezekkel, hanem bűnözőivel, hitvényaival azonosítja.

Az asszimiláció kulcsa: a népi önbizalom megrendülése.

De most térjünk vissza általános problémánkra. Az az állandó harc, amely a többség és a kisebbség között folyik, végül is felőrli a kisebbség ellenállását. Természetesen ez lassú folyamat csupán és éppen ez a törvényszerűség az, amely alól szinte úgy látszott: a zsidóság mind a mai napig kivétel lehet.

Abban a harcban, amelyet a többség és kisebbségi csoport egymással folytat, a kisebbségi csoporthoz tartozót egyre több olyan vereség éri, amellyel szemben nem tud a maga erősítésére kompenzálást találni. Ilyen kompenzálás volt a zsidóságnál vallásos élete, amelyben kiválasztottsága, az örök frigy, a messiási rendeltetés jutott kifejezésre. Amikor az egyik csoporthoz tartozóban megrendül az a narcisztikus túlértékelés, amely a csoporthoz fűzte, amikor elveszti a hitét a saját csoportjának kiválóságában és magasabbrendűségében — megindul a beolvadás folyamata, az egyén, — mindig csak az egyén elindul útján, hogy a másik csoportba olvadjon bele. Ahhoz tehát, hogy valamelyik csoport tagjai egyénileg a másik csoportba beleolvadhassanak, előbb el kellett vesztetniök a saját csoportjuk létébe vetett hitüket. Így indult meg a zsidóság belső bomlása egye-

deinek abban a törekvésében, hogy legalább életüknek nagyobb területén beleolvadjanak egy másik, a többségi csoportba. Ez a folyamat azonban természetesen lassú, tétova, bizonytalan. Amint már utaltunk is arra, a zsidóság, mint közösség, nem képes teljes mértékben feladni a saját csoportjához való tartozás eszmei tartalmát; szakadárjai olyan *kompromisszumokat* keresnek tehát, amelyek lehetővé teszik, hogy megmaradhassanak saját csoportjukban, vagy legalább is megtarthassák mindazt, ami a csoporthoz való tartozáson át narcizmusukat szolgálja, ugyanakkor azonban hozzá-tartozzanak ahhoz a másik, ahhoz a *többségi* csoporthoz is, *hogy így e csoportok közötti harc alól kivonhassák magukat.*

Mielőtt ezt a folyamatot most az antiszemitizmus problémájára alkalmazzuk, nem szabad figyelmen kívül hagynunk egy másik jelenséget sem és ez az, hogy *minél fejlettebb a társadalom, annál több csoporthoz tartozik az egyén.* Magának a társadalomnak egysége az *osztály:* Mindenki hozzátartozik valamelyik osztályhoz és tudatosan, vagy tudattalanul mint aktív, vagy mint passzív fél részt vesz annak harcaiban. De ugyanakkor egy ország polgára s ezenkívül hozzátartozik valamelyik valláshoz is. Ime három olyan kollektívum, amelyek látszólag eltérő tartalmuak, de szorosan egymásba kapcsolódnak. Az osztályharc éppúgy megbonthatja az ország egységét, mint ahogyan a vallásos csoportok harca a legjobb hazafiakat is két egymással szembenálló táborra szakíthatja. De ezenkívül igen sok más csoport is van, amely az egyén elhelyezkedését meghatározza. Általában véve megállapíthatjuk, hogy az egyénre nézve *az a csoport jelent legtöbbet, amely*

a legtöbb állandó tulajdonsággal ruházza fel tagjait. A zsidó vallás, úgyis mint *nemzeti vallás*, — de úgyis, mint *életkeret*, az emancipációig teljesen kielégítette a hozzátartozók csoport-jellegét. A csoporthoz való tartozás értékelése az adott körülményektől függ. Salom Asch egyik nagyon szép novellájában megírja, miképpen találkozik Amerikában az a zsidó, kit pogrom üldözött el otthonából, azzal a falujabéli paraszttal, aki talán házát gyújtotta fel és földönfutóvá tette. A zsidó egyszerre mindent elfelejt: mindketten nem ellenségei többé egymásnak, de: falubeliek. A zsidósághoz való tartozás csoportértékelése, hogy *alig van olyan kisebb vagy nagyobb jelentőségű más csoport, amelyben a zsidót a zsidósághoz való tartozása meg nem különböztetné*. Ez azt jelenti, hogy még a mai napig is változatlanul a zsidóság, mint csoport legtöbb állandó tulajdonságot, a legkialakultabb magatartási formát adta a zsidó számára, aki bármilyen közösségben is venne részt, előbb, vagy utóbb külön csoporttá lesz a csoporton belül és kezdődik elől-ről a harc. Kirívó példája ennek, amikor pl. a szocialista mozgalmon belül is antiszemitizmusról beszélhetünk. A kisebbségi csoporthoz tartozók számára a többségi csoporttal való harcot nagy mértékben enyhíti az, hogy e két egymással szemben álló csoport között közös csoportok alakulhattak ki, helyi viszonyoknak, foglalkozási ágaknak, szellemi törekvéseknek stb. megfelelően. A német antiszemitizmus legélesebb megnyilatkozása, hogy minden ilyen közös csoport-alakulásból kizárja a zsidóságot és így hermetice *egyetlen* csoportban szorítja össze őket.

Amint mondtuk, a többségi és kisebbségi csoportok közötti harcban bekövetkezik az az időpont, ami-

kor a kisebbségi csoporthoz tartozó elveszti a saját csoportjába vetett hitét, feladja különállását és megindul az átalakulás, a felborulás útján.

Valójában ez történt a nyugati zsidókkal is, legalább abban az értelemben, hogy meglazultak a vallás kötelékei és ezzel egyedei kiszakították magukat abból a közösségből, amelynek eszmei tartalmát a zsidó vallás jelentette azokkal a kemény megmerevedett törvényekkel, amelyekből sem elvenni és amelyekhez hozzátenni sem lehetett. Ennek a közösségnek feladása végső fokon a kikeresztelkedésben jut kifejezésre.

Ennek a régi zárt és ideológiailag is teljes csoportnak feladása azonban még nem jelentette és nem jelenti az új csoport megtalálását, még nem jelenti azt az asszimilációt, amely egy új csoportba való teljes beolvadásal juthat kifejezésre. A régi csoport és a gazdanép között új közbeeső csoportok alakultak, amelyek a gazdanéppel szemben egyre türelmetlenebbül, keresték legitimációjukat. Az egyik ilyen csoport azzal akarta a régi csoportból való kiszakadását igazolni, hogy élesen elene fordult és megtagadta az azonosságot annak egyes rétegeivel, sőt maga is beállt bizonyos területen — az antiszemiták közé. Így fordult a magát „neológnek“ nevező zsidóság az ortodoxia bigottsága ellen, de éppígy csinált frontot a keleti zsidóság ellen is. *Nem vagyok azonos az ortodoxiával* — hirdette és ezt még a zsidó vallás új elnevezésével is kifejezésre juttatta (mózesvallású, izraelita). *Nem vagyok azonos a keleti zsidósággal és a gazdanép szolgálatára megteremtette a „galiciáner“ fogalmát.* Ennek a másik oldala viszont az a mértéket tartani nem tudó törekvés, amellyel éppen a másik csoporthoz való tartozását akarja minden áron

kifejezésre juttatni. Az új csoport eszméinek így válik túlzó csatlósává; ezért hangoztatja kirívó tolakodással hazafiságát, ezért pápább a pápánál és poroszabb a porosznál. Ezért tüntet a vagyonával is, ha hirtelen meggazdagodott. Ezért veszi fel esetleg groteszkségig kirozott formában az új csoport külső tulajdonságait, szokásait. Természetesen könnyű felismerni, hogy mennyire túlzott ez a hang és mennyire hamis ez a forma. A többségi csoport is ehhez szabja a magatartását a beolvadni akarókkal szemben.

Nép-e, vagy vallás?

De ugyanehhez a közbeeső csoport-kialakító törekvéséhez tartozott az is, amely a zsidóság eszmei tartalmát igyekezett megváltoztatni. Ebből következtek azután azok a viták, amelyek akörül folynak, hogy a zsidóság nép-e, vagy vallás csupán? Ezek az új csoportalakulások végső eredményében nem sikerültek és nem is sikerülhettek. Nem pedig azért, mert ezekre az új csoportokra is változatlanul, sőt talán élesebb formában fennállanak az antiszemizmusnak, mint csoportjelenségnek törvényei. Így alakul ki tömeges áttérés esetén a „kikeresztelkedettek” se ide, se oda nem tartozó csoportja. Sőt, mintha azt tapasztalnók, hogy ezek az újabb csoportalakulások élesebbé tennék a harcot, mert a gazdánép adott körülmények között *felfokozza éberségét és védekezik minden olyan megtévesztés ellen, amely a csoportok közötti ellentétet, legalább kifelé, eltüntetni szeretné.* Ezekben az új csoportalakulásokban a gazdánép azt a trójai falovat sejtí, amellyel a zsidóság az ő falai közé akarna kerülni. Ez a magyarázata annak.

hogy az antiszemitizmus mai formájában nem egyforma mértékben nyilatkozik meg a zsidóság egyes rétegeivel szemben és úgy látszik, azzal az új csoporttal áll a legélesebben szemben, amely a megtévesztésre a legalkalmasabb, amelynek beolvadása tehát legközelebb áll hozzá. A mai antiszemitizmus élesebben áll szemben a haladó zsidósággal, mint a konzervatívval s különösen azokon a területeken nyilatkozik meg élesen, ahol szellemi egységét félti: így az irodalomban, művészetben, ujságírásban. „A modern faji antiszemitizmus — írja R. N. Coudenhove-Kalergi (12) — inkább irányul a zsidó áruházak, mint az imaházak; inkább a zsidó ujságírók, mint a rabbinusok; inkább a zsidó liberalizmus, mint a zsidó ortodoxia ellen.“ Ez a jelenség nem új a zsidóság történelmében és megint csak a marranusokra és a spanyol inkvizícióra hivatkozunk. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az együttélés hosszú időmító erején át, lassan és egyénenként, mintegy *biológiai* folyamatként egyének ne asszimilálódhatnának maradék nélkül, teljesen.

Az antiszemitizmus, mint csoportjelenség, természetesen ugyancsak a szociális helyzet függvénye. Az eddigiek alapján feltételeztük, hogy a gyűlölet *tárgytalanul* és anélkül, hogy kollektív megnyilatkozást találna, mindig ott feszül, kitörésre készen a csoportok között. *Kitörését az a szociális helyzet határozza meg, amely megrendíti a gazdanépet, mint csoportnak, önmagába vetett hitét: amikor tehát a gazdanép narcizmusa — önszeretete, önteltsége — valahol valamilyen formában vereséget szenved.* A gazdanép narcizmusa nem tudja elviselni, hogy ezért a vereségért *ő legyen felelős*, hogy ez az ő hibájából következett volna be. *Önbecsülésének*

megvédésére másra hárítja át a felelősséget, másban keresi a bűnöst. Ez természetesen a legkisebb ellenállás irányában történik; arra a csoportra hárítja tehát a felelősséget, amely a legvédtelenebb, amelyen legszabadban töltheti ki a dühét. Ezt a pszichológiai magyarázatot igazolja az a szociális jelenség, hogy az antiszemitizmus mindig veszített háborúk, járványok, rossz termés, krízisek, tömegek türehtetlen nyomorúsága nyomán, azok kísérőjelenségeként lép fel.

De ezen keresztül még teljesebben megérthetjük azt, hogy az antiszemitizmus, valójában mint „gyűlöletanyag“, mennyire független a zsidóságtól, mennyire ősi. Ha valamilyen kudarc ért, ha valahol vereséget szenvedtem, ha megaláztak: a dühöm, az elkeseredésem *magam ellen* fordul. Azonban nem vagyok hajlandó bevallani, hogy én vagyok a gyenge, hogy én okoztam a kudarcot. Ha így volna, akkor gyűlölni kellene önmagamat, márpedig az egészséges szervezet örök törvénye, hogy nem fordul önmaga ellen, hogy nem gyűlöli önmagát. De ennek a felgyülemlett gyűlöletnek mégis utat kell törnie, kell tehát hogy legyen valaki, akire kiönthetem. Az engem ért kudarcot, az engem ért vereséget csak azzal tudom e mechanizmus szerint megneemtörtétté tenni, elfelejtteni, ha mást hozok ugyanolyan helyzetbe, mint amilyenben én voltam, *ha ezt a kudarcot, ezt a vereséget, ezt a megaláztatást másra tolom át. Ami áll az egyén életére, áll a csoportok életére is.* Amikor a gazdanép vereséget szenved, helyzete megrendül, amikor tehát önszeretésében — narcizmusában — sérelem éri, akkor a benne lévő ősi gyűlölet egyszerre kilöki a civilizáció szelepeit és előnti azt, akinek úgy látszik világtörténeti szerepe, hogy ilyenkor mindig a gyengék

csoporthát képviselje. A zsidóban az önbizalmátvesztette gazdanép mindig — *önmagát* gyűlöli.

A vereséget szenvedett, a gazdaságilag megrendült, a beteges narcizmusában megrendült németiség mostani antiszemitizmusának ez a *lélektani* kulcsa.

Zsidónak lenni: embernek lenni!

De térjünk vissza arra a megállapításunkra, hogy a zsidók, mint kollektívum, nem asszimilálhatók és nem is akarnak a gazdanéppel asszimilálódni. Az asszimiláció *biológiai* folyamat, amely csak az egyénben mehet végbe. Amikor felismertük, hogy az úgynevezett asszimilált zsidóság is képtelen erre, mert valójában *mimikri* csupán az, amit csinál, — meg kell állapítanunk, hogy ugyanakkor az asszimilációnak egy más formájával is találkozunk, amely sokkal mélyebben gyökerezik és sokkal igazabb, mint a másik. És ez az, hogy a zsidó valójában asszimilációs útján nem csupán egy szűkebb, de határozott jellegű közösség tagjává akar lenni, hanem elsősorban és mindenekfelett: *emberré*. Ez a modern zsidóság keserű életküzdeme, amikor minden törekvését odakoncentrálja, hogy egyenlő jogú és egyenlő rangú emberré váljék minden más emberrel. A gettóból kiszakadó zsidó, az asszimiláció hamis formulája alapján azt hiszi, hogy az emberré levés útja egyedül és kizárólag a gazdanépen át vezet. Nemcsak gazdasági érdekeinek megvédése diktálja a mimikrit, de szinte úgy fogalmazhatnók meg: azért játszik mimikrit a gazdanép felé, hogy ezen át emberré asszimilálódhassék. Az út hamis. Az antiszemitizmusnak egyik oka az, hogy az emberrélevés pompás egybeolvadásához hamis úton

nem lehet elérni. *A zsidó teljes jogú emberré is csak mint zsidó asszimilálódhat és semmi szüksége sincs arra, hogy e célból előbb más formát vegyen fel. Más lapra tartozik, hogy nincs nagyobb bűn a farkasok között, mint az, ha valaki emberré akar lenni. A zsidóság fel-tűnően nagy szerepét mindazokban a mozgalmakban, amelyeknek ideális célkitűzése az emberi egyenlőség magasabb fokának megteremtése, az asszimilációnak éppen ez a nemesebb formája határozza meg. Minél su-lyosabb formát mutat az antiszemitizmus, annál erősebb a zsidóságnak az a törekvése, hogy emberszámba ve-gyék. Minél erősebb a zsidóságnak az a törekvése, hogy emberszámba vegyék, annál erősebb az antiszemitizmus.* A megoldást tehát egyedül a zsidóság síkján megtalálni nem lehet, de éppoly kevésbé lehet annak a gazdanép-nek keretében megtalálni, amely faji, népi, vagy nem-zeti ideológiájában az egyén és az emberiség fogalma közé a maga speciális kategóriáját csúsztatja. Ez a ma-gyarázata annak, hogy az antiszemitizmus mindig ak-kor lángol fel, ha valamilyen többségi csoport a maga hatalmi, imperialisztikus céljainak megvalósítására erő-sebb eszközökhöz nyúl. Minden imperialisztikus törek-vés, — amely alatt most egyszerűen annyit értünk, hogy valamely közösség a maga hatalmát más közösségekre akarja kiterjeszteni — szükségszerűen szembe találja magát a zsidósággal.

Megállapítottuk, hogy az antiszemitizmus gyűlölet-anyaga ősrégi és abból a kisebbségi sorsból táplálkozik, amely mindenütt bő anyagot ad arra, hogy az erősebb csoport, a gazdanép, vagy annak uralkodó osztálya a maga indulatait rajta élje ki. Ugyanezeket a jelensége-ket tapasztaljuk más kisebbségek életében is. Különösen

az örmények üldöztetése Törökországban mutatott teljesen azonos sorsot. De ez a sorsa az indiai vallási kisebbségeknek is. Ennek az ősi forrású gyűlöletnek példája az amerikai fehér-néger kérdés is, ahol már a faji gyűlöletnek pregnánsabb anyaga van, mint azzal a zsidósággal szemben, amely a fehér fajhoz tartozik. Még világosabb az a szociális hajtóerő, amely *a faji kérdést egyenesen a színesek gazdasági kizsákmányolására használja fel.* A modern antiszemitizmus is ebben az irányban halad s a zsidó tömegekre ma már Európában is azt a megállapítást alkalmazhatjuk, hogy ők Európa négerei. De ez is csak kvantitatív különbség. Amerikában ez a gyűlölet könnyebb és látszólag indokoltabb formát vesz fel a négerekkel, mint a zsidókkal szemben, bár az azonosítás lehetősége adva van. A Klu-klux-klan mozgalom egyformán harcolt a négerek és a zsidók ellen; a német faji antiszemitizmus gyűlöletének igazolására szívesen emeli ki a zsidóság egyes egyedeinél felbukkanó negroid vonásokat. Hogy a gyűlölet mennyire ősi formájú és mennyire a hatalmi helyzet szabja meg e megnyilatkozási formákat, annak tragikomikus bizonyítéka az a hírecske, mely egy német lapban látott napvilágot Frankfurt háború-utáni megszállásának idejéből. A néger gyarmati katonának egyik zsidó templom előtti tömeget durván azzal a kiáltással oszlatták szét: „Saujuden“. A néger katona a fehérek iránt érzett gyűlöletének a zsidókkal szemben megtorlás nélkül adhatott így kifejezést.

AZ ANTISZEMITIZMUS ÖSZTÖNÉLETE.

Fel kell vetnünk azonban ezekután a kérdést, hogy vajjon nincsenek-e az antiszemitizmusnak olyan *speciális lelki okai*, amelyek kimondottan a zsidóságra vonatkoznak? Különösen a modern pszichológiai kutatás, főképpen a pszichoanalízis, foglalkozott behatóan ezzel a kérdéssel és az antiszemitizmusnak, mint speciális zsidógyűlöletnek mélyebben fekvő magyarázatát adja.

Amint láttuk: a gazdanép a zsidóságot *idegen* testnek tekinti s az a felfogás, amely az antiszemitizmussal, mint *csoport-jelenséggel* foglalkozik, joggal találja meg ebben a keresett magyarázatot. A modern pszichológiai kutatás azonban nem áll meg az „idegenség” értelmezésénél, de ennek mélyebb magyarázatot ad, amikor megállapítja, hogy a zsidógyűlölet középpontjában „a titokzatos nép” áll, amelyet Sigmund Freud szerint az *Unheimlichkeit*-nak (talán ezt *félelmetes-titokzatos*-sal fordíthatjuk helyesen) soha le nem bírható érzése vesz körül. (13) Ez a *félelmetes-titokzatos* vette körül a bolygó Ahasvér antikrisztusi figuráját, de ez jut kifejezésre a „titkos zsidó világsszervezetek” fantáziáiban is.

Ez a félelmetes-titokzatos érzés természetesen nemcsak a zsidóságra vonatkozik, de mindig fellép bennünk,

ha valamilyen titokzatos és misztikus, előtünk ismeretlen, számunkra idegen vallási megnyilatkozás tanúi vagyunk. Ezt érezzük más vallások szertartásain, különösen, ha azoknak misztikus jellegük van. Ugyanerről az érzésről számolnak be primitív népek kutatói is, amikor ezek szertartásait leírják.

A félelmetes és titokzatos zsidóság.

A zsidó vallás sok ilyen félelmetes-titokzatos elemet hord magában. A *talisz* nem egyszerű ősi ruhadarab, de misztikus *varázsköpeny*, az imaszíjak, a *tefilin*, a rajtuk lévő kockákkal: *varázs-eszközök* és misztikus hatalma van az ajtó falára szegzett *mezuzé*-nak is. De titokzatos és félelmetes maga a „szent“ nyelv is, amellyel az Egyisten legősibb népe urához fordul. A *rituális-étkezésnek* is titokzatos szabályai vannak s ez épp úgy az ősi áldozások rejtett emlékét idézi, akár a *sakter-kés* különös formája. Ahogy a zsidó templomi környezetében megjelenik előtte: ősi, szinte történelemelőtti korok emlékeinek félelmét kelti fel. És ami a legtitokzatosabb és a legfélelmetesebb: a *körülmetélés*, a *circumcizió*.

Ma már tudjuk, hogy az ember magában hordja legősibb korának misztikus emlékeit. Nem tudunk róluk, nem szerepelnek a tudatunkban, de azért *bennünk* vannak, *mintha* mindenki nemcsak a faj fejlődésének minden mozzanatát hordaná magában, de az emberiség lelki fejlődésének minden félelmét is. Hatalmas tudományos kutató-munka nyomozza a lélek őstörténetét és vezeti vissza rejtett emlékezetünket arra a történelemelőtti korra, amikor az emberiség még gyermekkorát élte, amikor még úgy hitte, hogy a természetet szelle-

mek lepik el és a lelkek felett „a gondolatok mindenhatósága“ (Allmacht der Gedanken) uralkodik: — az az elképzelés, hogy a gondolatoknak mágikus ereje van, amely minden rosszat megvalósít. — Ennek a kornak, az *animizmus* korának emlékeitől az emberiség még most sem szabadult fel s emlékei tisztán állnak előttünk a gyermekek gondolkodásában, a primitív népek lelki megnyilatkozásaiban, a máig is megmaradt népszokásokban és babonákban és éjszakáink csodálatos álmvilágában.

A zsidósághoz — Sigmund Freud megállapítása szerint — az a titokzatos-félelmetes érzés fűződik, amelyet ezek a rejtett ősrégi emlékek váltanak ki. Amint mondtunk, ezekhez az emlékekhez a gondolatok mindenhatóságának animisztikus hite fűződik: az a félelem, hogy az *ártó-gondolat* a titokzatos emlékek felbukkanásán át teljesedésbe mehet. *A maga zárt és titokzatos életét élő zsidóság ezt a misztikus emlék-idéző szerepet töltötte be*, anélkül, hogy ennek mély hatása alól a zsidóságot körülvevő népek szabadulni tudtak volna. Csak a vallás rejtett és a lélek legmélyén titokzatossággal eltelt emlékeitől mentes ember — ha ugyan van ilyen — szabadíthatja fel magát az ilyen misztikus hatások alól. A zsidóság azonban mindvégig azt a szerepet töltötte be, hogy ezeket az ősi-ősi emlékképeket felidézze s úgy éljen minden nép tudatában, mint „a titokzatos nép“. Ez a *titokzatosság* pedig *ártást* jelentett és így azt a *félelmet*, amely a gyűlölettel elkeveredve állandóan körülvette a zsidóságot.

Krisztus megöletésének vádja.

Ennek a félelmetes-titokzatosnak középpontjában az ősi vád áll: *a zsidók megölték Jézus Krisztust. Ez a zsidóság elleni gyűlölet legfőbb vádja, ez ismétlődik meg a kétezeréves galuti sorsban, ez robban ki a vérvádban, ez a gyűlöletnek első magja, amelyet a kisgyermek lelkébe vetnek.* „Urunk Jézus Krisztus keresztfeszítése óta a zsidóság és a kereszténység között ott tombol a harc az egész történelmen keresztül“ — írja v. Eberstein, a német antiszemitizmus egyik történetírója (14).

Tekintsünk most el a történelmi valóság kritikájától és vizsgáljuk meg, mit jelent ez a vád az antiszemitizmus mélyebb értelmezése szempontjából.

Régi, misztikus vallásos megnyilatkozás ütközik össze a zsidóság és a kereszténység harcában. Ez az összeütközés az emberiség *legősibb* emlékei közül való. A vallások keletkezéséről alkotott feltételezéseink szerint az őshorda kialakulása az *apa* körül történt és ez az apa alakult át — a hit szerint — halála után misztikus, isteni lényyé. Az apa ellen, akié minden hatalom, akié a zsákmány és a nő, fellázad a fiatalság. *A fiatalság örök lázadása ez.* De az istenatyák hatalmasak és erősek, ők uralkodnak a föld és a tengerek felett. Ők hozzák a viharokat és ők irányítják a természet változásait. Ők szólítják magukhoz a halottak lelkeit is. Ahány isten, annyi funkció, annyi misztikus hatalom. És egy nép végül olyan hatalmasnak érzi magát, hogy nem elégedhet meg többé a sokféle apa-isten megoszló hatalmával: egyetlen apában központosít minden hatalmat és minden erőt. Így születik meg az egyetlen Isten: a zsidó Jehova. De ezzel nem szűnik meg az Isten elleni lázadás.

A zsidó őstörténelem tele van ezekkel a lázadásokkal, az ifjak generációja egyre lázad az öregek és az öregek istene ellen. *De az istenek szomjasak és az Isten szomjas.* Az ősi pogány népek, hogy kiengeszteljék a szomjas isteneket, emberáldozatokat hoznak: feláldozzák a fiút.

Krisztus megöletésének vádjában tulajdonképpen az foglaltatik, hogy a zsidóság feláldozta a fiút. A kereszténység *fiúisten-vallás* és még jobban kidomborítja az Apa Jehova elleni lázadását az, hogy a Fiú az anyához áll közelebb. Így kerül a Mária-kultusz, melynek mítoszáat az ősi pogány vallásokban is megtaláljuk, a kereszténység középpontjába. A zsidóság örök *emlékeztetője* marad ennek a lázadásnak és a titokzatos-félelmetes érzés állandóan azt a történelem előtti emléket idézi, amelyben fiúáldozással engesztelték ki az Istent.

Ehhez a félelemhez tartozik annak a lelki törvénynek megnyilatkozása is, hogy mindannyiunk lelkét eltöltő bűntudat valahonnan, valamely titkos forrásból a büntetést és így a kiengesztelést áhítozza. A vallásos lélek örök harcban áll istenével: szereti istenét és ugyanakkor lázad is ellene. Az Isten szeretetének és az Isten elleni lázadásnak örök mechanizmusa az, ami eltölti a vallásos lelket s amely arra retten, hogy e lázadásnak büntetését az ősi *egyetlen* Isten, a Jehova *egyetlen* népe hozza. Az ősi Isten elleni lázadás világtörténelmi megnyilatkozása a *kereszténység* volt, amely szembefordult a zsidó Atyaistennel és jobbjára ültette a Fiúistent. Ősi harc ez a vallások történetében. A zsidót megelőző pogány vallások is tele vannak ilyen lázadással, amelyben az Istenfiú legyőzi az Istenapát és elfoglalja mennyei trónusát. Megdöbbenően mély gondolat, amely az antiszemitizmusban — természetesen nem köznapí értelem-

ben, hanem ennek a titokzatos-félelmetes megnyilatkozásának formájában — az Isten ellen való, örök, legbelső lázadásnak megnyilatkozását látja és felállítja azt a hipotézisét, hogy a kereszténység sohasem tudja a zsidóságnak megbocsátani, hogy Krisztust adta az emberiségnek és a szigorú apa képviselőjében ugyanakkor megölette a lázadó fiút.

A circumcizio.

Az Apa-Isten elleni *lázasnak*, de ugyanakkor a *megbékélés*-nek szimbolumát is minden zsidó férfi testén hordja: a *körülmetélés* formájában. A zsidó racionalisták úgy állították be, hogy a körülmetélés egyszerű egészségügyi intézkedés. Ennek a beállításnak is pszichológiai motivuma van s azt a törekvést jelenti, hogy eltakarják vele a circumcizio igazi jelentőségét és tartalmát.

A körülmetélés a zsidó rítus szerint Jehova parancsára történik és a frigybe való felvétel jegye. „Metéljétek körül a ti férfiúi testetek bőrének elejét és ez lesz a Közöttem és a Közöttetek megkötött szövetségnek jele.“ (Mózes I. k. 17. 11).

A primitív népeknél a circumcizio és az ehhez hasonló szertartások *férfiavatás* jellegével bírnak. Valójában itt is *frigykötést* jelent: ennek révén, vagy ennek megpróbáltatásán át az ifjú a férfiak, tehát az apák közösségébe kerül, ő is részese lesz a férfiak jogainak.

Az eddig elmondottak most már közelebb visznek bennünket a circumcizio misztikus *eredetének* megértéséhez is. A circumcizio valójában szimbolikusan keresztülvitt áldozás: a fiúnak képletes feláldozása. Erre utal az ősi bibliai emlék: Ábrahám feláldozni készül

Izsákot, hogy azután az Isten eltekintsen ettől az áldozattól és megelégedjék a frigy jelével: a körülmetéléssel. Ezzel a képletes feláldozással kibékítik, megengesztelik az Apát, aki most már élni hagyja a fiúk nemzedékét, sőt oltalmába is veszi. A fiúk viszont lemondanak arról, hogy az Apa, illetve az Isten ellen lázadjanak, illetve a lázadásért megkapják — legalább szimbolikus formában — büntetésüket is.

Feltételezhető, hogy a zsidóknak ez a körülmetélése az idegen népek előtt misztikus jel volt. A zsidóra *félelemmel vegyes gyűlölettel* néztek, mint aki az idegen Istennel való szövetségének félelmes jelét hordja magán. *Ez az antiszemitizmus pszichológiai kezdete, a félelmetes-titokzatosnak megjelenése a zsidóság körül.*

Tudnunk kell azonban, hogy már az ókorban nemcsak a zsidók metéltették körül magukat. Igen jellemző, hogy egyes ókori népeknél a circumcizió az uralkodó kasztok kiváltsága volt: a papoké és a fejedelmeké, — azoké tehát, akik maguk is félig-meddig istenek számba mentek, vagy legalább az isteni környezethez tartoztak. Az elnyomott tömegek gyűlölete a körülmetéltek kasztjának szólt, de ugyanakkor babonás félelme szembe fordult azokkal, akik így Isten jobbján ültek. A zsidósággal való analógia kézenfekvő.

Ma is egyes primitív népeknél csak a harcosok rendje metéltetheti körül magát (így a Rook-szigeteken). Azok a primitív törzsek, amelyek circumcindáltak, megvetik azokat a szomszédaikat, akik ezt a szokást nem ismerik. A körülmetéletlenek megvetése bibliai hagyomány, mint ahogyan a mohamedánok is megvetéssel fordulnak ellenük.

Az az ellenvetés, hogy a mohamedánokkal és a pri-

mitív népekkel ellentétben a zsidók már nyolcnapos korukban metélik körül a fiúgyermeket, csak azt jelenti, hogy ezzel annak szimbolikus jellegét akarták takarni és elfelejtetni.

A vallápszichológia kutatásai és megállapításai természetesen sokkal újabbak és meglepőbbek, semhogy bizonyos ellenállás ne fogadná azokat. Viszont mindennapi tapasztalataink is azt mutatják, hogy igen sok különös elképzelés fűződik a zsidók körülmetéléséhez. Az is szembeszökő, hogy a körülmetélés mennyire foglalkoztatja a gyermekek és a műveletlenebb lakosság fantáziáját. Ezen át azután megint érdekes adatot kapunk az antiszemitizmus mélyebb értelmezéséhez. Ezek az elképzelések és fantáziák szinte kivétel nélkül megegyeznek abban, hogy e szertartásban kasztrálás, illetve a *penis* levágása, megcsonkítása történik. Még a műveltebb rétegekben is gyakori ez a felfogás; nem tudnak arról, hogy csak a *praeputium* — a fityma — levágásáról van szó.

Megállapíthatjuk azt is, hogy a legtöbb zsidó gyermeket az első antiszemita sérelem éppen a circumcizióval kapcsolatosan éri, amikor játszótársai kicsúfolják.

A klinikai tapasztalatok egész sora utal arra, hogy ez olyan sérelem a gyermekek számára, amelyet egy specifikus *zsidó neurózis* okául tekinthetünk. Amikor „zsidó fogyatékoság-érzés“-ről beszélünk, tapasztalataink szerint ezt kivétel nélkül elsősorban a circumcizióra vezethetjük vissza.

Elégedjünk meg itt annak megállapításával, hogy az antiszemitizmus elsősorban a zsidó férfiak társadalmának szól, annak a zsidó vallásnak, amely par excellence — férfi-vallás. Ez a magyarázata annak is, hogy

zsidó nők sokkal könnyebben asszimilálhatók, mert velük szemben sokkal kisebb az ellenállás.

Mindenesetre magyarázatra szorul az is, hogy miért éppen a *penis* körülmetélése lett a frigykötés, az Apa-fiú megbékélésének szimboluma. A mélypszichológia erre nemcsak magyarázattal szolgál, de igen bő tapasztalati anyaggal is a gyermekek lelki-élete köréből. Az Apák helyének elfoglalása az őstörténelemben egyet jelentett a nők birtokbavételével. A védekezés ez ellen a fiúk megöletése, de a *kasztrálás* is. A *circumcizio szimbolikus kasztrálás*. A kasztrálástól való félelem a legősibb emlékek közül való és olyan mélyen bennragadt az emberi lélekben, hogy a gyermekek titkos lázadásai az apai hatalom ellen még ma is a kasztrációtól való félelemben törnek meg. Ez a titkos, rejtverejtett lázadás azzal a félelemmel tölti el a gyermeket, hogy ezért megbüntetik és büntetésének legteljesebb kifejezője: lehetetlenné teszik azt, hogy ő is majd apa lehessen, ő is az apák társadalmához tartozzék. Ez a félelem gyermekkori lelki zavarok egyik legsúlyosabb mozgatója. A mi szempontunkból azonban annak a megállapítása fontos, hogy a modern pszichológia ebben a kasztrációs félelemben az antiszemitizmus legősibb gyökerét látja. „A kasztrációs-komplexus az antiszemitizmus legmélyebb tudatalatti gyökere, mert már a gyermekszobában arról hall a gyermek, hogy a zsidó penis-ének egy darabját — ahogy hiszi — levágták és ez jogossá teszi szemében, hogy a zsidót gyűlölje“ — idézi I. Sadger (15) Freud megállapítását. Ezek szerint az antiszemita ősi (filogenetikus) és gyermekkorából magával hozott félelmében a zsidóban egyfelől a kasztráltat látja, de ugyanakkor azt is, aki a titokzatos és félelmetes *circumcizio*

révén már elintézte ezt a kasztrációs félelmét, amitől tehát most már neki is félnie kell. (16)

A körülmetéléshez a korai keresztények is szívósan ragaszkodtak és az első századok keresztényüldözéseinek középpontjában éppen a circumcizio ténye állott. A körülmetélést — mint láttuk — valamennyi ókori nép között a zsidóság értékelte a legmagasabbra és alapdogmájává tette meg, amikor ebben látja az Isten-nel kötött szövetségének megpecsételését. Természetesen a zsidó rejtett lelki életében is szerepet visz a kasztrációs-félelem ősi emléke: *ennek örömteli értékelést ad, hiszen ez kiválasztottságának a jegye.* A vallásos zsidó számára így a circumcizio olyan jel, amely *megkülönbözteti és kiemeli a többi népek sorából.* Ugyanakkor azonban az a zsidó, akinek a vallás már nem adja meg ezt az ellenálló erőt minden üldöztetéssel szemben, a circumcizióból egy olyan *fogyatékoság-érzést* alakít ki önmagában, amely azután minden ellenállását megtöri és önmaga ellen fordítja. Ez az — ami Reik (17) szerint — a zsidó *öngyűlölet*-hez vezet.

A horogkereszt szexuális szimboluma.

Talán a circumcizioval hozhatjuk összefüggésbe azt az antiszemita felfogást is, hogy a zsidó — buja, szexuálisan telhetetlen — jóllehet a vallásos zsidó családi életének tisztasága általánosan tudott. Ezt úgy magyarázzák, hogy a zsidóban a keresztény nemcsak a „megcsonkítottat” látja, akit ezért meg kell vetnie, de azt is, aki már szimbolikusan *megbűnhődött* azért a bűnért, amely miatt tudattalanul ő maga is a kasztrálástól fél. Megbűnhődött: a körülmetéléssel felszabadult, s így

szabadon, mert kasztrációs-félelem nélkül élheti ki szekszuális örömeit.

E feltevéshez fűzhetjük Wilhelm Reich (18) valóban gondolkodásra készítő közlését arról, hogy az antiszemitizmus hivatalos jele, a „horogkereszt” — eredeti formájában egymásbafonódó emberpárt szimbolizál, úgy-hogy a legrégebb ilyen horogkereszteknél a két fej könnyen felismerhető. A *svasztika* (a horogkereszt ősi elnevezése) ó-indus nyelven kakast és kéjencet jelent. Már most Reich feltételezi, hogy a horogkereszt, amely egymásbafonódó emberpár szimbóluma, a lélek mély, tudattalan rétegeire erős hatást gyakorol, amely annál mélyebb, szexuálisan minél kevésbé kielégített valaki. Reich szerint „a zsidóság elleni harc: a szexualitás elleni harc” — aminek gondolatmenetét most már mindabból, ahogyan a pszichoanalízis a circumciziót értelmezi, könnyen megérthetjük.

A vérvád.

Krisztus megöletésének vádjához — amint látjuk — szorosan hozzátartozik a circumcizió titokzatos-félelmetes hatása és annak patológiusan megnyilatkozó fokozódása: a vérvád.

Nem az a feladatunk, hogy a vérvádak tarthatatlanságát bebizonyítsuk. Egy jelenséggel állunk szemben, amelynek eredetét és magyarázatát keressük.

Ugyanannak az ősi emberáldozatnak lappangó emlékéiről van szó, amelyet a primitív pogány népek mutattak be az istenek kiengesztelésére. Eredetileg a legősibb emberáldozásnál az istenatyát, vagy ennek helyettesét (fiát) ölték szimbolikusan meg. Később az

Istent az áldozati állat leölése pótolta. Az áldozás azonban nemcsak szimbolikus istenölés volt, de ugyanakkor *bűnhődés és jóvátétel* is. Az áldozati lakomában, a feláldozott állat — vagy fiú — megevésében szimbolikusan az Istent ették meg és ez a vele való *azonosításnak* legteljesebb formája. A „felfalás”-ban az jut kifejezésre, hogy annyira egyek akarunk lenni vele, hogy magunkba fogadjuk. Erre az emberáldozásra bukkantak Mexiko és Peru felfedezésekor és ma már tudjuk, hogy a kannibálok emberevése nem más, mint vallásos szertartás. Ennek az emberáldozásnak ősi emléke végigkíséri az emberiséget és szimbolikusan a keresztény vallások is megőrizték emlékét az *eucharishtiában*, amikor az *ostya* (a kenyér) Krisztus testét, a *bor* Krisztus vérért jelenti. A zsidóság peszachi lakomájában a *macoth*-nak van ilyen szimbolikus eredete. A rituális gyilkosság vádjában tehát ennek az ősi emberáldozatnak emléke elevenedik meg és így az emberiség legősibb csoport-affektusai jutnak benne kifejezésre.

De a vérvád sem olyan jelenség, amely kizárólag a zsidóságra vonatkozik. Ott kísért ez minden régi vallás keletkezésénél, fejlődésénél, hiszen minden új vallás, szekta az apák vallásához ragaszkodók szemében: *láza-dás a régi Isten ellen*. Maga a zsidó nép sem volt mentes a vérvádtól, mert saját országában éppúgy vérvádat emelt a *Mammon-imádók* ellen, akár a rómaiak a korai keresztények ellen.

Amikor azután a kereszténység hatalomra került, az ő ellene emelt vádat most már a zsidók és az eretnekek ellen fordította.

Pedig a korai-kereszténységnek a rituális gyilkosság és a vérfertőzés vádja ellen szinte megszakítás nél-

kül védekeznie kellett. Gibbon (19) a fantasztikus vádak egész sorát idézi, amelyek idők során, egész a *Stürmer*-ig szinte mit sem változtak. A kereszténység első öt századának egyházatyái a vérvád-ellenes irodalom egész arzenálját hagyták hátra — *a zsidóság valóban bátran felhasználhatná ezeket. Municius Felix* (2. század) élesen reámutat arra, hogy „csak az hihet a vérvádban, aki maga is megtenné“. Tertullianus a következőket írja: „Talán a természet bennünket olyan teremtményeivé tett, akik különösen képesek arra, hogy vérfertőzést kövessenek el és emberhúst egyenek? Ha azonban azt hiszitek, hogy az ember képes ilyen borzalmat megtenni, akkor ti magatok is megteszitek: ti is éppolyan emberek vagytok, mint a keresztények“.

Minden uralomra kerülő vallás ezzel a váddal fordul a kisebbségi valláscsoport ellen. A kereszténység is megérte azt, hogy a vérvádat, amelyet annyi évszázad óta a zsidók ellen fordítanak, ő ellene emeljék. A Kínában térítő keresztény misszionáriusok arról számolnak be, hogy a boxerlázadást megelőzően a kínai papok állandóan azzal harcoltak a keresztény térítés ellen, hogy a misszionáriusok elrabolják a kínai gyermekeket és azokat a keresztény istenfíának áldozzák fel. A keresztényellenes propaganda akkor is ugyanazokkal az eszközökkel dogozott, akár manapság a „*Stürmer*“, a német harmadik birodalom hivatalos antiszemita szaklapja. A kínai papok röpiratokat, képeket terjesztettek a lakosság körében, amelyek azt ábrázolják, hogyan veszik vért a keresztény misszionáriusok a kínai gyermekeknek. A vérvádat emelők fantáziájában, úgy látszik, ugyanazok a folyamatok játszódnak le, akár Kínáról, Németországról, vagy a világ bármely más részéről van szó.

Ezeknek a vérvádaknak különben, bárki ellen is emeljék és bármikor is, van egy közös tulajdonságuk és pedig: a szexuális tartalmuk azonossága. Szinte minden vérvádban ott szerepel nemcsak az a motívum, hogy az áldozatnak vérét veszik, hogy azt kenyérbe süssék és így megegyék, de a *genitálék levágása*, — tehát a kasztrációs motívum is. Ott szerepelt ez a keresztények ellen emelt vérvádakban a rómaiak idején. A kínai papok is röpirataikban a következőket írják (20):

„A keresztény szekta szétvagdalta a fiúk nemi szervét; nagy azoknak a gyermekeknek a száma, akiket így küldtek a halálba. Vigyázzanak tehát a gyermekek magukra, mert különben egy kés-szúrással így őket a másvilágra küldhetik.“

Ugyanezt mondja a Stürmer is a híres „*Fall Hellmuth-Daube*“-ban, amikor a következő vádat emeli (21):

„Helmuth Daube 20 éves ifjú az érettségi letételének napján délután 2 órakor távozott el hazulról és szülei halva találtak reá a ház előtt az utcán. *A nyak egész a gerincoszlopig át volt vágva, a genitálékát eltávolították. A test vértelen volt, az alsótesten több késszúrást találtak.*“

Vagy egy másik Stürmer-fantázia:

„A fiatal házaspár Paderborn község közelében sétált és az út közepén egy darab húst talált. Amikor közelebből megsejlelték, megdöbbenve állapították meg, hogy az *egy női testről nagy jártassággal eltávolított nemi rész volt.*“

Észre kell vennünk, hogy a vérvád és a circumcizio antiszemita motiválása közös eredetre vezethető vissza. *A zsidó, aki tehát circumcindáltatja a saját fiát, mért ne ölné meg, kasztrálná a keresztény gyermeket is?* (Sadger). A zsidó a kasztrált, tehát a megbélyegzett, az értéktelen, a férfiatlan, a gyáva örök szimboluma, akit ezért meg kell vetni, de ugyanakkor a kasztráló is, akitől félni kell. A kasztráló zsidó örök irodalmi figuráját

Shakespeare Shylock alakjában örökítette meg, úgy, ahogy akkor — s talán ma is — a nép lelkében él. Hogy az az egy font hús, amelyet a nemes ifjú testéből bárhol is kivághat — a penist jelenti — az a shakespearei szövegből is megállapítható. (22).

Látjuk, hogy a vérvádban milyen ősi motívumok húzódnak meg és így ennek mélyén is meg kell állapítanunk azt az örök gyűlöletet, amely valójában nincs időhöz és helyhez kötve, de kifejezésre juttatja azokat az egész primitív ősi félelmeket, amelyek különösen az egyszerű emberek lelkét szállják meg. A kétezeréves szétszórtságban hol itt, hol ott bukkan elő a vérvád és az egyház hiába küzdött ellene, hiába adtak ki a pápák bullákat, mindig akadtak, akiknek lelkében magukkal hozott hagyományként élt. És ne felejtjük el: *Mindig akadtak bőven olyanok is, akik ezt kihasználták.* Igen gyakran pontosan kiderült, — amint a híres damaszkuszi esetről is megállapítható volt — hogy a vérvád *nem magától születik meg. A legtöbb esetben tudatos törekvések szolgálatában áll: egyesek a tömegléleknek vérvádra való hajlamosságát használják ki sötét játékaik előmozdítására.* Ez azonban már az antiszemitizmus politikumához tartozik. A hangsúly azonban — problémánk szempontjából — azon a *készségen* van, amely oly könnyen hozható mozgásba akkor, ha vérvád emeléséről van szó. Hogy a tömeglélek minden kritika nélkül elhiszi és magáévá teszi a vérvád fantasztikumát: ez az, amire magyarázatot kell találnunk. Láttuk, hogy valójában az antiszemitizmus lélektani gyökerei mennyire összefutnak s hogy Jézus megöletésének vádja, a circumcizio és a vérvád mennyire teljes lélektani egy-
séget alkotnak.

A kérdés teljes megértéséhez idéznünk kell még *Freud* megállapítását, hogy *minden vallásos jellegű ellenségeskedés a saját Istene elleni lázadást is magában hordja*. Minden vallás legbensőbb lényegéhez hozzátartozik ez a lázadás. Sőt *Reik* azt is megállapítja, hogy *minden bigottság legmélye ezt az örök lázadást leplezi*: „Torquemada szakadatlanul azt a főeretneket üldözte — aki ő maga volt.” Azt is tudjuk, hogy a vallásos-őrületben szenvedők lelke milyen mélységes bűnanyagot rejt. A világtörténelem során mindig és mindenütt: *a másvallásuk tömeges legyilkolása, az eretnekek üldözése a saját bűntudat levezetésére, a saját Isten kibékítésére történt*.

A vérvádban eszerint a magunk Istene elleni lázadás vetül ki a zsidóságra s egyben ezt a lázadást reagálja le az — aki valóban hisz a vérvád meséjében. *A vérvádban a primitív emberi lélek a maga őshorda jeleníti meg és éli le újra*. Az ősemlék az, aki ezt a vádat emelte, amelyben a történelem előtti korszak valamennyi eleme benne van:

a lázadás az őshorda feje, majd ennek projekciója: az Isten ellen; a *bűntudat*, amelyet ez a lázadás vált ki; a *jóvátevés* — mások feláldozása árán; a *kibékülés* az Istennel, akinek védelmében, vagy akit megbosszulandó a vérvádat emelik.

Az ostya-gyalázás.

Szintén a vérvád megítélése alá tartozott az a vádaskodás is, hogy *a zsidók átszúrják az áldozati ostyát*. Amint láttuk, az áldozati ostya a keresztény eucharisztiaiban Jézus testének szimbóluma és annak átszúrása

eszerint újból való megölését, feláldozását jelentette. Az ostya megszenteltetésének szorosan összefügg tehát a vérvád e lelki komplexusával. Hogy a vérvádban milyen ősi vallásos indulatok vetülnek ki, érdekesen bizonyítja az, hogy több esetben a vérváddal egyidejűleg mozgalom indult meg arra, hogy az áldozatot szentté avassák. Valójában több ilyen szenttéavatás történt. A híres kiewi-perben, amely már napjainkban zajlott le, (1913), ugyancsak mozgalom indult meg, hogy a Szent Szinódus szentté avassa azt a gyermeket, akiről később kiderült, hogy egy tolvajbandához tartozott és társai ölték meg.

Amikor a lélektani kutatás fölfedte azokat a titokzatos mechanizmusokat, melyek a zsidógyűlöletben nyernek reális megnyilatkozási formát, hozzásegített bennünket ahhoz, hogy a zsidókérdés megoldásának nyitját a nevelésben lássuk. A pszichológia legfontosabb gyakorlati feladata: az ember természettudományos megismerésén át az a profilaxis, amely a helyes nevelés útján az emberek életének harmóniáját szolgálja. Nem kérdéses tehát, hogy az antiszemitizmus kérdése annál fontosabb szerepet kap a nevelésben, minél nyilvánvalóbbá válik előttünk, hogy a mai nevelés e célkitűzésnek épp ellenkezőjét teljesíti: antiszemitizmusra nevel, vagy legalább is nem törődik azokkal a motivumokkal, amelyek a gyűlölet magját vetik el a gyermek fejletlen lelkében.

Amikor könyvünk elején analógiát vontunk a zsidógyűlölet és a háború agressziója között és e kettő közös gyökerét megállapítottuk, idéztük Freud mély megállapítását, aki szerint minden, ami a kultúra előmozdításán dolgozik, a háború ellen is dolgozik, — és amint

hozzátettük: az antiszemitizmus ellen is. A mai nevelés azonban éppúgy a háborús gondolat szolgálatában áll, mint ahogyan nem törődik azzal, hogy az ifjúság lelkéhez embertársainak gyűlölete hozzá ne férközzék. Különösen áll ez a gyűlöletnek arra a speciális formájára, amelynek középpontjában a zsidók állanak. Ahogyan évezredek szimbolumok rögződésében a gyermeknevelés rekvizitumává lett a gólyamese, épp úgy ott szerepel a másik mese is: az, amely a „titokzatos“ zsidóról szól. A gyermekek hihetetlen korán szembetalálják magukat ezzel a kérdéssel és pedig kétféle formában. A zsidó gyermekek nagyrésze igen korán, életének keserű sérelmeként tudja meg azt, hogy ők mások, mint a többiek, ők — zsidók. Igen érdekes tapasztalati megállapításaink vannak arra nézve, hogy a vegyes környezetben felnövő zsidó gyermekek már három-négy éves korukban valósággal *trauma* (lelki sérelem) formájában tudják meg, hogy zsidónak születtek. Nem túlozzuk el a kérdést, amikor megállapítjuk, hogy a zsidók feltűnő hajlamosága a különböző idegbetegségekre ezekhez a gyermekkori sérelmekhez fűződik, amelyek középpontjában — a fiúknál — a *circumcizio* áll.

A keresztény gyermek körül, a legnagyobb óvatosság mellett is, felbukkan a titokzatos zsidó figurája. A falusi nép babonás lelkében mélyen ott él és pusztít a babonás hit a titokzatos zsidókról, akik keresztre feszítették Jézust és vérét veszik a keresztény gyermeknek. Nem nehéz megérteni, hogy a titokzatos zsidó figurájában azok a régi emlékek koncentrálódnak, amelyek gyökereit a circumcizioval és a vérváddal kapcsolatosan már megmutattuk. A népi lélek közelebb van ezekhez az őskori emlékekhez, mint a civilizáltabb városi

lakosság. A zsidósággal kapcsolatos elképzelések éppen a „titokzatos-félelmetes“ érzésében mélyen foglalkoztatják a nép lelkét s ebben azután könnyen találnak hidat a gyermekhez, mert szinte egy érzelmi fokon állnak a gyermekek lelkével. Faluról bekerült cseléd-lányok, pesztonkák magukkal hozzák a titokzatos zsidóról való elképzeléseket, megtelítik vele a gyermeki lelket és ezzel a zsidógyűlöletnek kitörülhetetlen nyomait vésik belé.

Igy telítődnek a gyermekszobák azokkal az érzelmeikkel, amelyek a zsidókhoz és a zsidósághoz kapcsolódnak. Szinte azt mondhatjuk: a keresztény gyermek nevelésének első szakában már megkapja azt az útmutatást, hogy a benne lévő primitív agressziókat a zsidók ellen irányítsa. Ezek a gyermekkori emlékek azután nagyon mélyen ülnek és gyakran tapasztalhatjuk, hogy különben magas kultúrájú emberek sem tudnak megszabadulni attól az elfogultságtól, amelyet a zsidóság ellen már gyermekkoruk plántált beléjük. Ez a gyűlölet gyakran már abban a korban kerül bele a gyermek lelkébe, amikor annak semmi realitása nincs és nem lehet. Ha a szülők okosan és emberségesen vigyáznak is arra, hogy a gyermek lelkét a titokzatos zsidó figurájával és a zsidók elleni gyűlölettel ne telítsék, mindig akad dada, pesztonka, cseléd lány, vagy játszótárs, aki a kisgyermeket nemcsak „nemileg“, de a zsidókra vonatkozóan is „felvilágosítja“. E két felvilágosítás egyazon gyökerére nem nehéz reámutatni.

De a zsidók ellen aktiválja a keresztény gyermek tárgytalan, ősi gyűlöletét az a vallásos nevelés is, amelynek középpontjában a keresztre feszített Krisztus alakja áll. Maga a keresztfeszítés is élénken foglalkoztatja a

gyermeki fantáziát s ehhez kapcsolódik azután annak tudomásulvétele, hogy vannak olyanok, akik nemcsak nem azonosak vele a Krisztushoz való tartozásnak valóságos hitében, de épp ezek azok, akik „keresztre feszítették“ a Megváltót. Természetes, hogy ez a kisgyermek gyűlöletét a zsidók ellen irányítja. Lehet, hogy ez a gyűlöleti anyag a későbbi nevelés során veszít hatóerejéből, sőt látszólag teljesen eltűnik. De csak látszólag, mert a tudattalanban — ha máshol nem is — tovább hat és szinte kitörölhetetlenné teszi az emberek lelkéből azokat a primitív fantáziákat, amelyek e fogalom körül: „zsidó“ — lelkében kialakultak. Ez a magyarázata annak, hogy még azok sem tudnak szabadulni gyermekkoruknak e rejtett emlékeitől, akiknek kultúrája különben élesen elítéli ennek az állásfoglalásnak minden külső, reális megnyilatkozását. Mikszáth bölcse megállapítása: *„antiszemitának lenni annyit jelent, mint kellenél jobban gyűlölni a zsidót“* — tagadhatatlanul mély pszichológiai felismerést tartalmaz.

Ugyanakkor azonban ne feledjük el e kérdés másik oldalát is: a zsidó gyermeknek lelke is megfertőződik azzal a gyűlölettel, amelyet nemcsak az vált ki belőle, hogy már élete elején titokzatos sérelem éri, de az a pszichológiai motívum is, amely a *saját* circumciziójához kapcsolódik.

Az eddig elmondottakból világosan kitetszik, hogy a nevelésnek az antiszemitizmus kérdésében kettős feladatot kell teljesítenie. Az egyik az adott körülmények között szinte megoldhatatlan: miképpen tudja elkerülni, hogy a gyermek lelkében lévő ősi agresszió valamilyen formában ne kapcsolódjék a zsidósághoz? A másik feladata reálisabb: tudomásul kell vennie, hogy filogeneti-

kusan adva van az emberek közötti gyűlöletnek ez az ősi formája és a kultúrába való nevelés eszközeivel oda kell hatnia, hogy ezt a gyűlöletet elítélje s ne zavarja meg az embernek emberhez való békés viszonyát.

A rabbik és a próféták típusa.

Az antiszemitizmus lélektani megértéséhez természetesen nemcsak a freudi lélektan szolgáltat adatokat. Szinte alig van olyan pszichológiai irány, amelyet ez a kérdés ne foglalkoztatna és pedig abban a formában, hogy a zsidóság *lelki alkatát* igyekszik megállapítani, hogy ennek alapján az antiszemitizmust megmagyarázza. Amint már eddig is mondtuk: azok a kísérletek, amelyek a zsidó néplélek ismeretét akarták rendszerbe foglalni — bármilyen oldalról történt is ez, — eredménytelenek voltak. A zsidóság nem alkot olyan népi-egységet, hogy megnyilatkozásai általános érvényű karaktertulajdonságokat mutatnának. Magatartását a legmesszebbmenő mértékben a *külvilág* gazdasági helyzete határozta meg, amely a galutban sokkal súlyosabb feltételek közé állította a zsidóságot, mint a világ bármely más népét. Azt hisszük, hogy azok a tulajdonságok, amelyekre oly könnyen használják a *zsidó* jelzőt, semmi mélyebb összefüggésben nincsenek a zsidósággal, de magukon viselik annak a mindenkori szituációnak jelét, amelyben a zsidó élt és élni akar. Ennek ellenére figyelmet érdemel *Freud* egyik elszakadt tanítványának, *C. G. Jung*-nak felfogása, aki az embereket két karaktertípusra osztályozza. Az egyik típushoz az *introvertáltak* tartoznak, a másikkhoz az *extravertáltak*. „Introvertált az, — aki szemben áll a világgal..... Az egyik

(introvertált) csak az egyénhez tartozó tárgyat látja és csak az egyéni magatartás iránt érdeklődik, a másik (az extravertált) elsősorban a tárgyak közötti hasonlósági viszonylatot állapítja meg, az egyéni felett egyszerűen elnéz, mert számára az összekötő, a sokféleség szétszórtságában az egységes az, ami kellemes és megnyugtató.“ (23) Jung ezen meghatározását egyik tanítványa, Hugo Rosenthal a zsidóságra alkalmazza és megállapítja, hogy: „a zsidóban, illetve a zsidóságban, amennyire történelmi egységnek tekinthetjük, az introvertált beállítottság különös élességgel tűnik fel“. A zsidóságnak az egész világgal való szembeállítását galuti sorsa eléggé példázza. A zsidóság az, akinek alkotásai tisztára szellemiek, intellektuális tapasztalatokkal teljeseek. Az ókorban a teocentrikus zsidó szellem szemben állott a görög világ antropocentrikus szellemével; a zsidóságot a szellemi élete tartotta távol a természettől, hogy azután a természetet a szellem útján győzze le, — állapítja meg S. Melamed.

Martin Buber, a modern zsidóság egyik legnagyobb gondolkodója, a zsidóságban két élesen ellentétes embertípus örök harcát látja: a prófétákét és a papokét. Megállapítja, hogy a zsidó vallás fejlődéstörténete a mitikus-monoteisztikus népvallás és a racionálisan-monoteisztikus rabbivallás harcát jelentette. (24) E harc eredményében alakult ki azután az a zsidó típus, amely a világot a maga összefüggéseiben, összességében és közösségében látja csak meg... „valóságosabban látja az erdőt, mint a fákat, a tengert, mint a hullámokat, a közösséget valóságosabban, mint az embert.“ (25)

A jungi iskola az antiszemitizmust, ennek a történelem során kialakult introvertált zsidó típussal szem-

beni ellenhatásának fogja fel; egy oly összeütközésnek, amelynek e két embertípus között, ha összekerülnek, elmaradhatatlanul be kell következnie.

Az antiszemitizmus árja pszichológiája.

Az antiszemitizmus pszichológiai magyarázatával egy inkább kuriózumszámba menő munka is foglalkozik, amelynek írója F. M. Feller (26) abból indul ki, hogy a zsidóságnak *magas civilizációja*, de *alacsony kultúrája* van. Egy nép civilizációja abban jut kifejezésre, hogy milyen vonatkozásba kerül életének biológiai, történelmi és politikai követelményeivel. Ebben az értelemben a civilizáció azt kívánja tőlünk, hogy mondjunk le ösztöneinkről, igyekezzünk beilleszkedni. A zsidóságot vallása ösztöneinek elfojtására kényszerítette. Ennek középpontjában a legfőbb Apa áll, aki az ösztönök elfojtását megparancsolta: a Zsidó Isten. „*A zsidók alávetették magukat Istenük diktátumának, aki a maga kegyetlen, kiméretlen szigorúságában a zsidó civilizáció, a zsidó ösztönelfojtás szimbólumává lett, — így vált a zsidóság Jehova elpusztíthatatlan, kiválasztott népévé, ha Jehovát a civilizáció szimbólumaként fogadjuk el.*”

A zsidóság ösztöneinek elfojtását szinte a tökéletesig vitte, nem volt nép, amelynek életét annyi tilalom kötötte volna meg, mint a zsidóét. A tilalmak, az ösztönelfojtás népével szemben a hellén-római világfelfogás: „élet-igenlő”. Ezt úgy valósították meg, hogy az ösztönelfojtást a rabszolgákra hárították át: az uralkodó osztály nem volt civilizált, de élvezte annak előnyeit. Az ösztönelfojtások rendszere a zsidó népet *kollektív egy-*

séggé kovácsolta össze. A hellén-római kultúra ezzel szemben az ösztönök szabad kiélését, — vagy szublimálást és így az *individualizmust* képviselte.

A kereszténység az úr-rabszolga rendszer kiegyenlítését jelenti, az ösztönelfojtás kényszerűségének kiterjesztését az egész népre. „A kereszténység — írja Feller — megfosztotta az árja népeket a civilizációt-hordó rabszolgáktól s így kénytelenek voltak ösztöneik s azok elfojtásának uralma alá hajtani magukat.“ A renaissance az életet-igenlő hellén-római szellem lázadása volt az ösztönelfojtó zsidó-kereszténység ellen. Luther megint a zsidó-kereszténység uralmát állította vissza. Így terhelte meg a zsidóság a kereszténységgel az árjavilágot, amely állandóan tiltakozik és harcol ösztöneinek elfojtása ellen. Az uralkodó osztály könnyebben szerzi meg az ösztönök kiélésének szabadságát s ha erre módja van: kevésbé antiszemita. Azok az árja rétegek, amelyeket szociális helyzetük ösztöneik teljesebb elfojtására kényszerít, már élesebben antiszemiták. „Az árja egyén ugyanebben a harcban áll a civilizáció és ennek ösztönt-elfojtó parancsuralma ellen... Tudatosan a civilizációt akarja, tudattalanja azonban az ösztönelfojtások ellen küzd... Szüksége van és akarja is a civilizációt, de ugyanakkor fél tőle és gyűlöli, mert ösztöneinek elfojtásával, öröm-vesztességgel fenyegeti.“ Ugyanakkor nap-nap után ott áll előtte a zsidó, mint a „civilizáció, az ösztönök elfojtásának győzelmes mintaképe.“ A zsidó valóban mintakép, de ugyanakkor fenyegető példa is. Az antiszemitizmus magja az árják ambivalens beállítottsága a saját civilizációjukkal szemben. Ennek mechanizmusával áttolják az ösztönelfojtás elleni érzéseiket a zsidóságra, — amely „szimboluma ennek a sze-

retve-gyűlölt és gyűlölve-szeretett civilizációnak.“ Ennek mechanizmusát még más is mozgatja.

Az árják kettős érzelmű magatartását a civilizációval és így a zsidósággal szemben az apához való viszony túlságosan befolyásolja. Az árja-faj, mert ösztöneit kevésbé nyomta el, inkább megmaradt a kora-gyermeki (infantilis) fokon. Az apa-fiú viszony a civilizáció kezdetét jelzi. A zsidóság ebben az infantilizmusukban támadja meg az árjakat; — a tudatalatti apa-viszonylat az, melyet a zsidóság megbolygat. „Az apa úgy hat a gyermekre, mint a zsidó az árjára“ — írja *Feller*. Alapjában egy szóval jelezhetjük ezt a hatást: titokzatos és félelmetes. *Feller* szerint ugyanez az „unheimlich“ érzésünk van — az elmebajosokkal szemben is. Hogy az antiszemitizmusban milyen jelentősége van az apakomplexusnak, azt *Feller* még azzal akarja igazolni, hogy a zsidó-nő egyáltalán nem „unheimlich“: viszont „a zsidó az árja-nőre, mint apa hat“.

Az antiszemitizmus mértéke az egyén részére, hogy mennyire intézte el ösztöneit, mennyire szabadította fel magát az olyan apai emlékek alól, amelyekben ösztönei elfojtásának instanciája jut kifejezésre.

Az asszimiláció során a zsidóság, — *Feller* megállapítása szerint — a maga ösztönéletét az árja ösztönéletével azonosította s ennek mértékében „egyre jobban maga is antiszemitává válik“.

A zsidóság másik megjelenési formája: a szigorú vallásosság. A vallás a „törvény“-nyel egyenlő, — amely ösztöneink felett ítélkezik. Lassanként kiesik ugyanis a vallás s csak a törvény marad meg. Innen a zsidóság ceremóniális beállítottsága, az ösztönöknek „tartalom nélküli szokásokba“ való átfinomítása, ami az anti-

szemitizmusnak olyan jelleget ad, amelynek tükrében a zsidó, nemcsak titokzatosan-félelmes, de ugyanakkor — nevetséges is.

Ugyancsak az ösztönelfojtás dinamizmusára vezethető vissza az árják „dühé“ a zsidóság ellen. A düh *Feller* értelmezés szerint az elfojtani nem sikerült agresszív ösztönök kitörő megnyilatkozása. A zsidók sokkal jobban tudnak indulataik felett uralkodni, mint az árják, hiszen civilizációjuk megtanította őket, hogy ösztöneiket elfojtsák. Ennek a képességnek hiánya az árjákban „fogyatékos-ság-érzést“ idéz elő s ezt vetítik ki az antiszemitizmusban a zsidókra.

Amikor az antiszemitizmus lelki gyökereire próbáltunk rámutatni, vagy legalább is azokat a magyarázatokat ismertettük, amelyeket a pszichológia fűz e jelenséghez, — teljesen tisztában voltunk azzal, hogy ezek a magyarázatok, még ha olyan mélyen járnak is, nem elégíthetnek ki bennünket. Fontosnak tartjuk azonban azzal a módszerrel szemben, amely az antiszemitizmust oly szívesen okolta azokkal a jellembeli fogyatékos-ságokkal, vagy tulajdonságokkal, amelyeket a zsidóság nyakába varrt, — annak a felfogásnak kihangsúlyozását, hogy minden ilyen indokolás hamis és nélkülözi a pszichológiai igazolását. Ez azonban nem ment fel annak felismerésétől, hogy ne lássuk meg a zsidóság elkülönülésének azokat a pszichológiai következményeit, amelyek valóban az eltérő tulajdonságokon keresztül állították szembe a zsidót és a gazdanépet. Ami a zsidóban a gazdanéppel szemben idegen — „wesensfremd“ — az annak az évezredek különélésnek lerakódása, amelyről már annyi szó esett. Az emancipáció egyik legfontosabb következménye az volt, hogy

a zsidóság ennek az elkülönülésnek éppen pszichológiai nyomatát igyekezett eltüntetni, ami több zsidó kultúr-nemzedék során át sikerülhet is.

E fejezetünket annak a megállapításával zárhatjuk tehát, hogy az antiszemitizmus lelki magyarázatát nem a *külső* indokolás, hanem a gyűlölet *belső* tartalma adja meg, amely azután, évezredek során, a legkülönbözőbb szociális megjelenési formát kapott.

AZ ANTISZEMITIZMUS SZOCIOLÓGIÁJA.

Az antiszemitizmus a buta fickók szocializmusa! — egy osztrák munkásvezér — Engelbert Pernerstorfer mondotta ezt és valóban jól jellemezte vele az antiszemitizmus szerepét a népek életében: mindig olyan elégedetlenség robbantja ki, amely *megelégszik* azzal, hogy elkeseredését a zsidók bőrén élje ki. A zsidóság így az állandó bűnbak, a történelem Prügelknabe-jának szerepét játssza. Amikor súlyos ellentétek merülnek fel a gazdanép belső életében az egymásratörő rétegek, osztályok között, *szenvedő harmadikként* mindig a zsidóság jelenik meg. Az antiszemitizmus megjelenésének, fellángolásának és romboló kitörésének bizonyos törvényszerűségére utalhatunk ezzel, amely már ugyancsak a köztudatba ment át: *gazdasági fellendülések idején az antiszemitizmus elhallgat, a zsidóknak jó dolguk van, gazdasági helyzetük megszilárdul, jogokhoz, vagy legalább is biztonsághoz jutnak; ha azonban a gazdasági élet biztosnak hitt vonala megtörik, ha beáll a krízis: úgy ennek egyik elmaradhatatlan kísérő jelensége az antiszemitizmus fellángolása, a zsidóság gazdasági helyzetének megrendülése, jogi, személyi biztonságának hiánya.* Ebben a világos megállapításban tulajdonképpen a zsidóság galuti sorsa jut kifejezésre. A gazda-

sági élet hullámvonalával az antiszemitizmus hullámvonala *párhuzamosan* halad és így a zsidóság helyzetét sosem a zsidóság maga határozza meg, hanem azok a gazdasági válságok, vagy fellendülések, amelyek sorsát a mélybe viszik, vagy az emberi és gazdasági érvényesülés magasságába lendítik fel. Ez a megállapításunk szembehelyezkedést jelent azzal a felfogással, mintha a zsidóságnak a termelési-rendszerek ciklikus fellendüléseiben vagy válságaiban fontos, esetleg döntő szerepe lenne. Ha az antiszemitizmus felelőssé is teszi a zsidókat a gazdasági válságokért, világosan szembe kell helyeznünk ezzel a váddal azt, hogy *a zsidóság gazdasági szerepét nem saját maga határozza meg, hanem az a mindenkori szociális erőviszonyok függvénye.*

Előbbi megállapításaink annyira közkeletűek és vitán felül állók, hogy alapul szolgálhatnak az antiszemitizmus szociológiájának vizsgálatához. Mindenek előtt még világosabb lesz előttünk az a korábbi megállapításunk, hogy a zsidóságnak nincs külön történelme s még kevésbé van az antiszemitizmusnak. A zsidó sors úgy ágyazódik be a világtörténelem menetébe, hogy annak minden kis rezzenését, változását megérzi. Ami azonban *zsidó-specifikum*: az az érzékenység, amellyel a finom szeizmográf szerepét tölti be és sorsa így mutatja: mi megy végbe a világban? Az alapvető kérdés az, hogy mi teszi a zsidóságot alkalmassá ennek a szeizmográf-szerű szerepének betöltésére? Ha erre a kérdésre választ kaptunk, akkor ezzel a további kérdés is megoldódott: miért éppen a zsidóság az, amely a történelmi változások sodrába kerül; miért ő a bűnbak, miért ő az elégedetlen rétegek dühének állandó martaléka?

*A zsidóság sorsát szociális szerepe
határozza meg.*

Az antiszemitizmus a történelmi idők során különböző formában jelent meg és ez a forma könnyen megtevesztette azokat, akik pro vagy kontra vitába szálltak e kérdés körül. Ma már nem kétséges előttünk, hogy az antiszemitizmus *szociális* kérdés és minden más megvilágítása csak arra alkalmas, hogy a tényleges okokat eltakarja. Az antiszemitizmus megjelenési formájában mindig a kor *felfogása* jut kifejezésre, amely az antiszemitizmus *ürügyét* adja csupán, nem pedig annak tartalmát. Reámutattunk már arra is, hogy a zsidógyűlölet pszichológiai eredőinek feltárása egymagában korántsem világítja meg meg ezt a kérdést, legfeljebb annak a gyűlöletanyagnak természetét fedi fel, amelyet *mindig szociális okok* hoznak napvilágra, mozgatnak meg, vagy robbantanak ki. Ezek után nem elégedhetünk meg azzal, hogy a zsidóságot egyszerűen annak az objektumnak tekintsük, amely a gyűlöletet felkelti, vagy magára vonja. Amikor felismertük, hogy minden antiszemitizmus mögött egy *céljatévesztett* társadalmi elégedetlenség húzódik meg, ha tudomásul vettük, hogy az antiszemitizmus csak *kísérő-jelensége* annak a társadalmi harcnak, amely az osztályok között szakadatlan folyik: akkor világos lesz előttünk az is, hogy bárhogyan változott is a forma kétezer éven keresztül, állandó maradt mögötte a *tartalom*, mert állandó és változatlan volt annak a *szociális funkciónak jellege*, amelyet a zsidóság betöltött. A zsidóságot mindig, bármilyen vonatkozásban szerepel is, *szociális kategóriának kell tehát tekintenünk, amelynek sorsát tehát mindig szociális szerepe*

határozza meg. A zsidóság ebben a szerepében kerül összeütközésbe a gazdanéppel és az antiszemitizmus ennek az összeütközésnek, a zsidók és a gazdanép közötti szociális ellentétnek elsősorban szociális, másodszorban pedig érzelmi megnyilatkozási formája.

Még jobban megközelítjük a kérdést, ha rámutatunk arra, hogy a zsidóság sorsában, gazdasági szerepénél fogva, a mindenkori termelési rend *belső ellentmondása* mutatkozik meg. A zsidóság legsúlyosabban a történelemnek azokat a periódusait szenvedte meg, amelyekben valamely termelési rendszer érettségének tetőfokát éri el, az egyes társadalmi rétegek közötti erőviszonyok az akkumuláció folytán teljesen kialakulnak és ezzel megindul az a harc, amely végül is egy új termelési rendszer kialakulására vezet. Minél élesebbek a társadalmi rétegek közötti ellentétek, annál élesebben állítódik be a zsidókérdés is. Minden olyan törekvés, amellyel egyik, vagy a másik réteg a maga helyzetén változtatni törekedett, első megmozdulásában a zsidóságot látta maga előtt, mint akivel könnyű leszámolni-valója van. A nagy ellentét, amely a zsidóságot a keresztényektől elválasztotta, eredendően nem a két válás, hanem a zsidóság és a környezet gazdasági ellentéte volt. A zsidóság elleni harc a zsidóságot nem a vallásában támadta tulajdonképpen meg, amely mindig gazdasági exisztenciának ideológiai védelmére szolgált. Így, amikor a zsidóság a vallásért harcolt, ebben annak a gazdasági funkciónak védelme jutott kifejezésre, amely számára monopol helyzetét jelentett a gazdanép életén belül. A zsidóság tőle többnyire független körülmények nyomása alatt mindig azokat a gazdasági funkciókat foglalta el, amelyek

többé-kevésbé *kívülestek* az uralkodó osztály közvetlen feladat-körén. Ez a magyarázata annak, hogy minden beolvasztó törekvés ellenére *idegen testként* maradt meg, mert nem volt a társadalomnak olyan rétege, amelynek termelési szerepében osztozhatott volna.

A zsidóság osztályhelyezete.

A zsidóság a termelési rendszerek fejlődését és átalakulásait úgy élte át, hogy egészen a kapitalizmus kifomálódásáig belső konstrukciója alig változott. Helye mindig ott volt az uralkodó osztály oldalán, helyesebben annak a lábánál, anélkül, hogy ő maga az uralkodó osztálynak jogait élvezhette volna. Ebben a szolgálatban igen gyakran élesen szembekerült az elnyomott osztályokkal, sőt nem egyszer a gazdasági elnyomásnak jól használható eszközévé vált. Ebből azután az következett, hogy konfliktusok idején maga az uralkodó osztály is szívesen tolta maga elé, hogy a feltörő indulatok ne őt, hanem a zsidókat ériék. De ettől függetlenül is: helyzete minden tömeg-pszichózisnak kiszolgáltatta. Az évezredes tapasztalat megtanította az uralmon levőket arra, hogy az ellenük törő indulatok legjobb levezetése: az antiszemitizmus. Így alakult ki az antiszemitizmusnak az a formája, amely már *céltudatosan* azért állítja be eszközként a zsidógyűlöletet céljai szolgálatába, hogy ezáltal lekösse azokat az erőket, amelyek különben közvetlenül ellene irányulnának. Most már megérthetjük, hogy az antiszemitizmus csak a kiélezett helyzetekben tör ki spontán jelenségek, zsidóüldözések, pogromok formájában; ezek mögött egyfelől ott van az elkeseredés felgyűlt anyaga, más-

felől mindig akad egy olyan „eszme“, amely ezt az elkeseredést a zsidók üldöztetésének valamilyen formájában robbantja ki; harmadszor pedig — de nem utolsó helyen, — mindig akadnak olyanok, akik az antiszemitizmust céljaik jól bevált eszközének tekintik.

Most már még élesebb értelmezést adhatunk annak a korábbi megállapításunknak, hogy a zsidóságot mindig az elkülönülése jellemezte: ez az elkülönülés pontos kifejezője volt annak a gazdasági szerepének, amelyben monopol helyzetbe került. Ez a monopol funkciókban megragadt kaszt csak abban a formában tudta helyzetét, amely mindig gazdasági szerepéből következett, biztosítani, hogy az uralkodó rétegek, a fejedelmek szolgálatában azok hatalmának kiépítésében és megszilárdításában nélkülözhetetlen feladatot látott el. Ebben a tevékenységében az uralkodó réteg érdekköréhez számított, anélkül azonban, hogy valójában hozzá tartozott volna. Ha nem is volt szolgája, — bár az volt: *Kammerknecht* — de mindig kiszolgálója volt azoknak az érdekeknek, amelyekkel szemben előbb vagy utóbb, de egyre határozottabb formában mutatkozott meg azok elégedetlensége, akik vagy maguk is hatalomra törtek, hogy saját részükre teremtsenek kiváltságos helyzetet, vagy pedig azoké, akik már nem bírták tovább a hatalmon levők elnyomását és kizsákmányolását. A zsidót helyzeténél fogva a hatalmon levőkhöz sorolták — ahogyan a szolgát az úrhoz — de mert ehhez a hatalmi attribútuma hiányzott, érthető módon ő érezte meg legjobban a gazdasági erők minden feszülését, minden változását. Mert sem ide, sem oda nem tartozott, a szembenálló erők fuvallata, majd szele, de vihara is őket kapja el a legkönnyebben, őket mozgatja

ki amúgy sem biztos helyzetükből. A zsidóság így nem az osztályokon *felül*, de *kívül* állott.

Bármilyen látszólagosan jó pozícióba jutott is ideig-óráig a zsidóság legfelsőbb rétege: — a zsidótömegek közvetlenül ennek kiszolgálói voltak csupán — léte, vagyona, biztonsága mindig az uralkodó osztály kegyétől függött, anélkül, hogy hozzátartozott volna, mint ahogyan nem tudta befogadni sem a parasztság, sem pedig a középkor kialakuló városi polgársága. Ha mégoly hasznosan is látta el feladatát, mégis idegen test volt, amelynek szolgálatait szívesen vették igénybe, de csak addig, amíg nélkülözni nem lehetett azokat. Ez a magyarázata annak, hogy a zsidóság gazdasági helyzete mindig bizonytalan volt. *Ez adja meg a zsidó sors szeizmográf jellegét is.*

Önként vetődik fel azonban a kérdés, hogy vajjon a körülmények kényszerítették-e bele a zsidóságot e szerep vállalásába, vagy pedig a zsidóság ezt *önként* vállalta, mert ez volt a gazdasági útja, ez nyújtott számára ideig-óráig — boldogulási-, de gyakran csak életlehetőséget? Amint láttuk, a zsidók már kész gazdasági funkcióval vettek részt a természetes gazdálkodáson át a hűbéri társadalom kialakításában. Hozzártartoztak a fejedelem udvartartásához és egyre szorosabb lett az a viszony, amellyel a hűbéri társadalom a zsidóságot magához láncolta. Természetesen, a fejedelmeknek csak addig volt szükségük a zsidóságra, amíg hatalmuk annyira meg nem erősödött, hogy ezt a kétes értékű kapcsolatot fel nem boríthatták. Érthető, hogy a fejedelem, aki a zsidó adósa lett, nem szívesen tartotta fenn ezt a viszonyt és az első alkalmat megragadta ahhoz, hogy a zsidótól és ezzel együtt az adósságától megszabadul-

jon. Erre a jó alkalom a hűbéres urak tiltakozásában és az elnyomott, kizsákmányolt parasztság lázadozásában könnyen kínálkozott. „*A zsidók úgy égetik ki a népet, mint a szenet*“ — mondja egy középkori krónika, amely természetesen elhallgatja, hogy a zsidóság nem a maga jószántából lett a nép kizsákmányolója, hanem ebbe éppen a fejedelmek, püspökök és főurak kapzsisága és zsarolása kényszerítette bele. Már ekkor, a középkor legelején kiformalódik, hogy a zsidó mindig csak azt a gazdasági funkciót láthatja el, amelyben a gazdanép uralkodó osztálya megtűri. Tudjuk azt, hogy a zsidók a természetes gazdálkodás elején különösen Dél-Franciaországban és Olaszország déli részén és Spanyolországban is, földműveléssel foglalkoztak. Ez a szerepük békés együttélést biztosított számukra mindaddig, amíg az egyre jobban kialakuló hűbéri rendszer ki nem húzta lábuk alól a földet. Az intenzív földművelés és szőlőtermelés nem felelt meg annak a rendszernek, amelynek alapja a jobbágyi munka, nagy földterületek birtoklása volt. A zsidókat kiszorítják az ős-termelésből, hogy mint kereskedők megvessék a városi letelepülés alapjait. A hűbéruraknak ekkor már városokra van szükségük, pénzre és áruforgalomra és így a zsidóságot, amelynek felsőbb rétege amúgyis kereskedő volt, készséggel támogatják ebben a tevékenységében. Amikor azután a hűbéri társadalom teljesen kialakult, az erőviszonyok tisztázódtak, amikor tehát az akkumuláció folytán a zsidókra a fejedelmeknek már egyszerűen nem volt szükségük, nem tűrik meg tovább mint árukereskedőket, hanem kiszorítják őket funkciójukból, amelyet az egyre jobban erősödő városi polgárság maga akar átvenni. Így lesz a zsidóság vagyonos

rétege pénz-kölcsönzővé: uzsorássá, — míg a zsidó tömegek a parasztság közé szorulnak, vándorló kereskedőkként járják az országok útját, kis kölcsönöket adnak sorsuk bizonytalanságában nagy kamatra, hogy a paraszt abból fizethesse meg az urak és a papok adóját, dézsmáját.

Mit jelent a zsidó kaszt monopoliuma?

Szükségesnek látszik, hogy kissé közelebbről vizsgáljuk meg azt a „monopol“ helyzetet, amely a zsidóság gazdasági funkcióját jellemezte. Ennek megítélésében ugyanis két alapvető tévedés csúszott be. Az egyik az, hogy ezt egyes történetírók szerencsés kiváltságnak tekintik és úgy állítják be a dolgot, mintha a zsidóság számára ez a monopol helyzet előnyöket jelentett volna. jólétet és biztonságot. Ha áll is az, hogy rövid korszakokban a zsidóság egyes rétegei valóban nagy vagyona és ezzel nagy befolyásra tettek szert, ez a *monopol helyzet mindig gazdasági kényszerűség volt*, amelynek körét a zsidó gazdagok egyre megújuló kísérletekkel igyekeztek áttörni. Ha a történelem zsidó „privilegium“-okról beszél is, ez valójában csak a *megtűrtséget* jelentette az egyes funkciókban, nem pedig jól védett kiváltságot. A zsidók gazdasági tevékenységének pontos körülírása, meghatározása nem egy monopol funkció hatalmi súlyát jelentette, hanem egyszerűen azt a kiszolgáltatottságot, amelyben tevékenységének igazi haszonélvezője, rizikót nem ismerő uzurpátora a fejedelem, a főurak, a püspökök, majd a zsidókat „oltalmazó“ (Schutzherr) városi polgárság volt. A zsidó, — amíg kereskedett, — jövedelmének nagyobb felét

a fejedelmi, vagy püspöki kincstárnak adta le s mikor kényszerű „monopóliumává“ a pénzzel való kereskedés lett, ő maga csak megvetett eszközévé vált annak a mérhetetlen pénzéhségnek, amellyel a fejedelmek, püspökök és bárók a zsidóság nyomorúságos mesteriségén át szipolyozták ki alattvalóikat. Pápai bullák és egykori krónikák nem egyszer mutatnak reá arra, hogy a zsidó nem magának szedi az uzsora-kamatot, hanem a királynak, a hűbér-úrnak, aki a zsidóságot fejős tehenének tekinti, feneketlen zsáknak, amelyből mindig kiszoríthat valamit. A zsidó uzsora a fejedelem uzsorája volt, akinek zsarolása alig ismert határt. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a zsidóságnak egy vékony rétege ne tett volna vagyónra szert; azonban e vagyonok történelmi tanulsága: az a bizonytalanság, amelynek következtében vagyonukat egyes vezető zsidócsaládok több nemzedéken át konzerválni sose tudták. Ha voltak is zsidó gazdagok, ennek a vagyonnak nem volt fundamentuma, mert a hatalmon levők mindig gondoskodtak arról, hogy ezt kihúzzák alóluk. Nem elégedhetünk meg tehát azzal, hogy az antiszemitizmus okát a zsidóság szociális szerepén át keressük, de reá kell mutatnunk e szerep másik rejtett jellegére is: arra a kiszolgáltatottságra, amelyben a kiuzsorázó, népet nyomorító, parasztságot sanyargató zsidóság maga is kiuzsorázott, agyonnyomorgatott, halálba sanyargatott *idegen* a gyűlöletnek abban a közösségében, amely felülről és alulról egyformán bizonytalanná teszi nemcsak vagyonát, de pusztá életét is. Szomorú és elátkozott „monopólium“ volt tehát a zsidósága, — de mégis monopólium abban a felismerésben, hogy ez a minden hatalmi rendszeren kívülálló kaszt jól tudta: ha meg-

levő gazdasági funkciójában nem védik meg, akkor életének lehetőségét veszti el. Ezért ragaszkodott az árukereskedelemhez s igyekezett ennek biztonságát megszilárdítani; s ezért tartott ki szívósan a pénzzel való üzérkedés mellett, mert bármit csinált is, mindig azt az *utolsó* funkciót töltötte be, ami számára még megmaradt. Nagyon fontosnak látjuk tehát, hogy a zsidóság e monopol helyzetét ne kiváltságnak tekintsük, de kényszerűségnek, meghatározott és körülírt: gazdasági gettónak.

A zsidó uzsoráról.

Tisztáznunk kell az *uzsora* fogalmát is, mert minden kritika nélkül ment át a köztudatba, hogy a zsidók uzsorás-funkcióját tekinthetjük a középkori antiszemitizmus egyik legfontosabb, gyakran egyedüli gazdasági okának. Az a beállítás, hogy a zsidóságot ebbe a funkcióba belekényszerítették, éppoly kevésbé elégíthet ki bennünket, ha még olyan igaz is, — akár a másik igazság: a zsidóság e gazdasági funkciójának haszonélvezője, kiszípolozója a fejedelem, az egyházi, vagy világi hűbérúr, majd egyes „Schutzherr“ szerepét betöltő város volt. Meg kell állapítanunk ennek az uzsorának gazdasági szerepét, mert csak ezen keresztül láthatjuk, hogy mennyire igaz az antiszemitizmus előbbi igazolása. Az alapvető tévedést abban látjuk, hogy az uzsora fogalmát mai értelemben állítják be s így természetesen a harminc, sőt a hatvanhárom százalékos évi kamat valóban megdöbbeníti a mai embert. Mindenekelőtt arra akarunk rámutatni, hogy amíg ma a kölcsönadott pénz funkciója az, hogy a termelésben a *tőke* szere-

pét töltse be s így annak részese legyen, — tehát a *kamat* a termelési haszon egyrészét teszi, — addig a középkori pénzkereskedelemben a pénznek szinte egyedüli szerepe, hogy vagy háborúk finanszírozását szolgálja, vagy pedig a fejedelmek, főurak, püspökök mérhetetlen fényűzésének költségeit fedezze. A háborúk viszont, sokkal leplezetlenebbül mint ma: rablóhadjáratok, úgyhogy az útonállás is szinte gazdasági kategóriának számított és így lett, persze középkori értelemben, a pénznek termelési szerepe. A fényűzés viszont a hűbéri rend hatalmi formája volt s így megint csak gazdasági funkciót töltött be. A pénz akkor annyit ért, amennyire a rablóhadjáratok jövedelmezősége, vagy a hűbéri hatalom fenntartásának szempontjából értékelték. Ha tehát a pénzt úgy vásárolták meg a zsidótól, hogy húsztól hatvanhárom százalékos *törvényes kamat*ot állapítottak meg utána, úgy ebben kifejezésre jutott a pénzkölcsönzés üzleti rizikója — a rablóhadjáratokban is az egyik fél feltétlenül vesztes volt — és annak jövedelmezőségi értéke. Aláhúztuk, hogy *törvényes kamatról* van szó, amelynek megállapítására nézve számtalan rendelkezés maradt fenn, már pedig a zsidóság sohasem volt a középkoron át abban a helyzetben, hogy ő hozza ezeket a rendelkezéseket, ő állapítsa meg a szedendő kamat magasságát. Mint kiszolgáltatott fél, — minden ténykedését a legnagyobb gyűlölet élesszemű kontrollja figyelte, — azt a kamatot szedte, amely az akkori viszonyok pénzértékének megfelelt s amelyet számára előírtak. Egykorú dokumentumok egész sora azt igazolja, hogy az ugyancsak pénzkölcsönzéssel foglalkozó „lombardok“, németek, jóval magasabb kamatokat szedtek, ami érthető is, hiszen ők — keresztények

voltak. Amikor tehát a zsidó-uzsoráról beszélünk, sose tévesszük szem elől, hogy akkor más volt a pénz értéke, mint ahogy más volt a „rentabilitása“ is. Nem a zsidó volt az uzorás tehát, hanem a pénz szerepe önmagában véve „usus“: uzsora volt. (Usus=szokás.) Itt is tehát ugyanaz a jelenség mutatkozik, mint a kérdés egész területén: mint ahogyan nem a zsidók gazdasági funkciója állapította meg — mint ok — a gazdasági rendet, hanem fordítva: ennek *következménye* csupán, — úgy nem a zsidóság állapítja meg a pénz kamatát, hanem az uralkodó osztály és pedig abban a magasságban, amelyet még megfizetnie feltétlenül érdemes és hasznothozó volt.

Az „uzsora-üzlet“-re való áttérés igen nagy ellenállásba ütközött s a korabeli rabbinikus irodalom igen élesen harcol ellene. Tényképpen fogadhatjuk el, hogy a 12. századig nem találjuk a nyomait, még kevésbé, hogy ez a lakosság ellenkezését váltotta volna ki. Az uzsora-vádját, mint az antiszemitizmus szociális magyarázatát Theodor *Fritsch* (27) is, aki valóban mindent összehordott a zsidók ellen, amit csak lehetett, 1477-re vezet vissza, egy Peter *Schwarz* nevű barát zsidó-ellenes pamfletjére. A rabbinikus irodalom azonban régibb nyomokat mutat fel. Így egy tizenkettedik századbéli talmudkommentárban (Thosfot) arról van szó, hogy „a zsidók idegen népek között laknak s lehetlenné válnék számukra a megélhetés, ha ezekkel kamatüzleteket nem kötnének“. Felmerül az a kérdés is, hogy szabad-e a zsidónak zsidóval ilyen üzleteket kötni. Erre — Matheas Mieses (28) közlése szerint — azért nem került sor, mert a gazdag zsidók kölcsön helyett „finanszírozták“ a szegényebbek üzleteit és pedig a nye-

reség feléért. Olaszországban nem volt zsidó pénzkölcsönző, annál nagyobb szerepük volt később, az akkori keresztény világban az olasz uzsorásoknak. Adatról-adatra megállapíthatjuk, hogy a zsidó, mint pénzkölcsönző, csak ott lép fel, ahol minden más keresetéből kiszorítják s annak ellenére, hogy erre szinte privilégiumot kap — pápai kanonokok tiltják a kamatszedést — ebben is alárendeltebb szerepet játszanak, mint a lombardok, vagy más keresztény pénzkölcsönzők.

Ennek kiegészítéséül még meg kell mondanunk: az akkori élet és főképpen zsidó-élet bizonytalanságából következett, hogy a zsidók állandó veszedelemben éltek s minden kis változásnál éppúgy ott szerepelt a garázda hűbérúr, feldühödött csőcselék, pénzszomjas püspök rablótámadása — akár a „törvényes“ konfiskálás. És az adórendszer alapja a „der dritte Pfennig“ volt, tehát minden vagyon, jövedelem egyharmadrésze — rizikó nélkül — a fejedelmet, vagy a védő-urat illette s ehhez a különböző állandó és alkalmi adók egész rengetegje járult. Adót fizetett a kéményért, de „ökör-adót“ ha átment a vámon s husvétonként még Judás-garasait is vissza kellett fizetnie. Megfizette a védelmet, amely mindig kérdéses volt, mint ahogy ő fizette a máglya árát is, amelyen megégették. Ez volt tehát a zsidó uzsora.

A zsidóság belső rétegződése.

A másik alapvető tévedés onnan ered, hogy a zsidóságot gazdasági-egységnek, zárt kasztnak tekinti a történelem és szerepét mindig a vezető rétegének funkcióján át ítéli meg. Bizonyos, hogy a zsidóságon belül is

nagyon éles gazdasági ellentétek voltak, amelyeket a közös üldöztetés sem tudott teljesen áthidalni. Világosnak látszik az is, hogy a rabbinizmus a gazdag zsidó rétegekkel való érdekközösségben tudta csak hatalmát biztosítani a szegény s teljes függőségben élő zsidó tömegek felett. Tudjuk, hogy a zsidó közösség élén a rabbinak fontos gazdasági, sőt politikai funkciója is van s ezzel szinte világi hatalommá lesz a gettó felett.

A zsidó történelem — de nemcsak ez — túlságosan a zsidóságon belüli vezető réteg történelme, semhogy ma még elég adatot szolgáltatna a középkori zsidóság belső strukturájáról. A zsidó történelem-kutatásnak itt még sok pótolnivalója van. Különösen megnehezíti a kérdést, hogy a zsidóság a külső hatalommal szemben mindig mint kollektívum, mint község szerepelt s így belső rétegződésére a középkor törvényhozása nem volt és nem lehetett tekintettel. Valószínűnek látszik, hogy a zsidó élet alapja a vagyontalan tömeg volt, amely gazdaságilag közvetlenül nem a gazdanéptől, hanem a zsidóság vezető rétegétől függött. Ez a függőség közvetlen kiszolgáltatottságot jelentett ott, ahol a szegény zsidó a gazdagtól kapott kölcsönt a maga pénzkölcsön üzletéhez; zsidó iparos is csak zsidónak dolgozhatott, ami a függőség egyik súlyos formája volt. A zsidó csak zsidó cselédséget tarthatott, viszont a „megtúrt zsidó“ rendszerében az alkalmazottat munkaadója révén túrték meg, ami számára teljes kiszolgáltatottságot jelentett, annak minden gazdasági következményével együtt. Az egyházi funkcionáriusok és a talmudisták nagyrésze adományokból élt. A már előbb említett monopol-funkciókban ennek a tömegnek közvetlen szerepe vagy nem volt, vagy legfeljebb alá-

rendelt jelentőségű. A zsidó kollektívum így mindig a vezetőrétegen keresztül került összeütközésbe a gazdanéppel. A rabbinizmusnak az a törekvése, amellyel a zsidóságot hermetice el akarta különíteni a gazdanéptől, a gazdagok rétegét, amely gazdasági funkciójában sűrűn érintkezett a külvilággal és így asszimilációban volt, gyakorlatilag csak részben érintette — a konvertiták meggyőződésünk szerint a zsidóság uralkodó rétegéből kerültek ki — s inkább a zsidó tömegekre hatott, mert jól tudta, hogy ezek együttélése a gazdanép elnyomottságaival a zsidóság teljes megsemmisülésére, mert uralkodó rétegének megsemmisítésére vezet. A rabbinizmus, mint a zsidóság vezetőosztályának ideológiai formája ezt a belső életet két irányban igyekezett megvédeni: a gazdanép uralkodó osztályával szemben, amikor a zsidóság kollektív megjelenési formáját biztosította és a zsidó tömegekkel szemben, amelyek így nem kerülhettek kapcsolatba a gazdanépen belüli osztályos társaikkal, ami beolvadásuknak természetes útja lett volna. A népek egybeolvadása nem felülről, hanem alsó rétegeiben indul meg. Ez az antiszemitizmus szempontjából azért fontos, mert az azonosítás törvénye folytán a zsidóság mindig a maga egészében szenvedte meg azoknak az ellentéteknek szociális következményeit, amelynek körét *a zsidóság csak egy kis rétegének és a gazdanépnek viszonya határozta meg.*

A gazdag zsidók dorgálása.

Ha a zsidóság belső életének szociális tagozódására kevés adatunk van is, de ezekből meglehetősen éles antagonizmusra következtethetünk a gazdagok és a szegé-

nyek között. Gyakori a vád, hogy a zsidók üldöztetését a gazdagok, az asszimilálódók fényűző életmódja, dölyfös magatartása, a keresztény urakkal való vetélkedése provokálta ki. De elhangzik az a vád is, hogy a meggazdagodott zsidók elfordulnak a gettótól, annak szegényeitől, sőt pénzéhségükben odáig mennek, hogy a közösségre kivetett adót a gettó szegényebb rétegeiből akarják kisajtolni. Érdekes dokumentum erre *Salamo Alami* 1415-ből való „Dorgáló írása”-nak következő része:

„Egyáltalán nem becsületes élet, amelyet a mi előkelőink folytatnak, azok a gazdagok, akik a fejedelmi udvarokban a mi vezetőinknek játsszák ki magukat. A királyok magas állásokba emelték őket, reájuk bízták kincses-kamaráik kulcsát, de ezek így szerzett vagyonuk miatt magasan hordják az orrukat, régi szegénységükre nem akarnak emlékezni s mi reánk se, kik megmaradtunk az alacsonyabb sorban. Palotákat építenek maguknak, kocsiaik elé a legpompásabb öszvéreiket fogják, asszonyaik és leányaik úgy felcicomázzák magukat, akár a legelőkelőbb udvari dámák és ékszeikkel páváskodnak... Ezek az emberek szívből megvetnek minden tudományt, munkát és ipart és a semmítést, a fényűzést és a hivalkodó pompát minden elé helyezik. Ugyanakkor egymás ellen acsarkodnak és vádaskodnak... A kisembereket viszont kizsákmányolják és kiszípolozzák. Egyedüli törekvésük az, hogy az adóterheket a szegényekre hárítsák át. Egész magatartásukkal lealacsonyítják magukat ellenségeink szemében, akik arra várnak, hogy megszabaduljanak tőlük és szegényszemre a királyok és a nagyurak palotáiból szitokkal kiűzzék őket.”

Ezzel szemben meg kell állapítanunk, hogy a még spontán kitöréseiben is egyre inkább intézményessé váló antiszemitizmus dühe első sorban a gazdag zsidóságot kapja el, annak vagyonára pályázik, azt akarja kifosztani. A vérvádak, szinte kivétel nélkül, kiválogatottan a község gazdagjai ellen szólnak. A gazdagság gyakran átokká lett. A tömeg-mészárlások persze senkit sem kíméltek, mint ahogyan a védelem megvásárlása is a kollektívumra vonatkozott. Gyakran olvassuk azonban, hogy a zsidó lakosság egy része a püspöki várban kapott

menedéket, a másik része a gettóban maradt s ott pusztult el. Valószínű, hogy ebben a kétféle sorsban már a zsidóság belső megoszlása fontos szerepet játszott.

A lényeg azonban mégis az: antiszemitizmus ekkor még *szerves egységnek* tekinti a zsidóságot. Ez a helyzet csak a kapitalizmus kialakulásával változik meg, amikor a zsidóság kaszt-egysége felbomlik, a zsidóságon belüli osztálytagozódás nyilvánvaló lesz s így az antiszemitizmus egyszerre két fronton kerül szembe a zsidósággal: a *tőke* frontján, ahol a zsidókat, mint kizsákmányolókat szerepelteti, — s a *munka* frontján, ahol a zsidókban a fennálló társadalmi rend ellenségeit és felforgatóit látja. De erre még visszatérünk.

A középkoron át azonban a zsidóság kaszt-jellege abban az egységben mutatkozik meg, amely a zsidóságon belül nem vesz tudomásul semmiféle osztály-tagozódást. E szerint a zsidóságon belül csak kvantitatív különbségek vannak és nem kvalitatívak. Az egyes rétegek közötti tagozódás olyanféle, mint például a nagykereskedő, vagy a kültelki szatócs és utcai árus közötti. Ha majd az újabb irányú kutatás felfedi a zsidóság belső struktúráját s ennek figyelembevételével rekonstruálja az antiszemitizmus jelenségeit, — feltevésünk szerint az egész zsidó történelem s ezzel az antiszemitizmus problémája is más megvilágítást kap. Mi azonban még kénytelenek vagyunk a zsidóságot annak az egységnek tekinteni, amelynek alapja az *azonosítás* pszichológiai mechanizmusa, nem pedig a szociális valóság.

A polgári és a paraszti antiszemitizmus.

A polgári rend kialakulásával a zsidóság elveszti eddigi gazdasági talaját a városban s ha pénz-kölcsönzőként ideig-óráig tartja is magát, az egyre sűrűbb pogromok, vérvádak és üldöztetések már jelzik, hogy *feleslegessé vált* és megsemmisítésére törnek. Ugyanakkor az agyonsanyargatott, kizsákmányolt parasztság benne látja az elnyomóknak azt a legalsó, hozzá legközelebb eső rétegét, amelyen a legkisebb rizikóval töltheti ki a bosszúját. Az egyre sűrűbb parasztlázadások során így kivétel nélkül a zsidókon töltik ki első dühüket, gyakran olyan alaposan, hogy ezzel már meg is elégszenek. Így lesz századokon át minden vérvád, pogrom, zsidóverés és gyilkolás a paraszti tömegek elégedetlenségének jól bevált és így erre irányított levezetője. Ezzel egyre világosabban alakul ki az antiszemitizmus gazdasági motívumának két végső formája:

a városi polgárság zsidógyűlölete, amelynek kivétel nélkül az a tartalma, hogy a zsidók által elfoglalt pozíciókat akarja magának megszerezni;

a paraszt-antiszemitizmus, amely közvetlenül azok ellen a gazdasági funkciók ellen irányul, amelyeket a zsidóság az uralkodó osztály szolgálatában, bár annak kiszolgáltatta lát el, mint maga is: kizsákmányoló kizsákmányolt, kiuzsorázott uzsorás.

A kapitalizmus magasabbrendű termelési formát jelentett a feudális rendszerrel szemben s kialakításában a zsidóknak hatalmas szerepük volt, bár korántsem olyan, mint amilyent Werner Sombart „gazdasági vérvád“-ja tulajdonít nekik, hogy ők lettek volna a kapitalizmus megteremtői. A korai kapitalizmusnak

nagy szüksége volt a zsidóságra, amelynek *uzsora-tőkéjét ipari és kereskedelmi tőkévé alakította* át és ugyanakkor közvetítő szerepét a falu (az őstermelés) és az egyre nagyobb igényekkel fellépő város között jól felhasználta. De csak addig, amíg a kapitalista termelés belső ellentmondása nem robbantotta ki a ciklikusan megismétlődő válságokat, amelyek mindenkori kísérő-jelensége az antiszemitizmus volt.

A német antiszemitizmus eredetére nézve *Bebel* a következőket állapítja meg: „A német birodalom első éveiben nagyobbterjedelmű antiszemita mozgalom sehol sem volt észrevehető. Ez a tünet az azonban természetesen hatása és következménye volt azoknak a gazdasági körülményeknek, amelyek közé Németország az 1873-as nagy krach következtében jutott. Az ipari vállalatok ... rettenetes konkurenciát csináltak a mesterségeknek; most kezdett csak a kis és nagyiparos osztályban az érzés felébredni, hogy lefelé visz az útjuk . . . A gyűlölet a zsidók ellen irányult . . .“

Ezek a válságok, főképpen azokban az országokban, amelyekben a feudális kor maradványai még elevenen hatnak, természetesen a parasztságot is megmozgatják, amelynek most már nehezebbre esik visszafizetni a fellendülés idején könnyen, sőt esetleg könnyelműen felvett kölcsönöket. A parasztság elégedetlenségét — mint mindig — a város ellen irányítja és a zsidókban a városi lakosságnak azt a rétegét látja, amelyet az antiszemita polgárság készséggel és tudatosan állít a faluval, annak felfogásával és érdekeivel szembe.

Az antiszemitizmus megtévesztő feladata.

A városi és falusi antiszemitizmusnak két formájának azonban közös nevezője van: az a törekvés, amely a gazdasági ellentétek kirobbanását a zsidóságon át akarja levezetni. Mind a két esetben gazdasági helyzetben megrendült két osztály nyilatkozik meg. Világos, hogy a városi polgárság antiszemitizmusában a *praktikus*, — a zsidók kiszorítása, konkurrenciájának hatalmi eszközökkel való megsemmisítése — a falusi antiszemitizmusban az *érzelmi* elem kerül túlsúlyra. A közös mechanizmus azonban abban jut kifejezésre, hogy mind a kettőben „a nem vagyok zsidó” — egyet jelent az uralkodó osztállyal való azonosítással. Az antiszemitizmus tehát arra szolgál, hogy szembeállítja őket a zsidósággal s ezzel a talajavesztett és deklasszált rétegeket — tönkrement kereskedőket, iparosokat, kis hivatalnokokat, a bizonytalan jövőjű deákságot, az elhelyezkedni nem tudó szellemi pályákon levőket — megtéveszti valóságos helyzetük felől.

Mi sem bizonyítja jobban, hogy az antiszemitizmus e megtévesztő funkciója mennyire teljes, mint az a szerep, melyben a zsidóság a maga összességében, egyidejűleg hol mint kapitalista kizsákmányoló, hol pedig mint a világfelforgató, destruktív, szocialista, sőt *kommunista* kerül bele a gyűlölet közös gyújtópontjába. Ez is amellett bizonyít, hogy a zsidóság, *mint még mindig idegen test*, a kapitalizmus belső ellentéteinek e végső kiéleződésében két malomkő közé került: a polgárság benne a feltörő, szociális változást követelő földalatti erők megtestesítőjét, a kispolgárság és munkásság pedig emberi boldogulásának akadályát látja. A nemzeti szocializ-

musban, amelynek eddig egyetlen pozitív programja a zsidóság megsemmisítése volt, így kapcsolódik össze az antimarxista front az antiszemitizmussal.

Nem mehetünk el e jelenség mellett anélkül, hogy ennek hatóerőit fel ne fedjük. A politikai antiszemitizmus fegyvertárában a zsidóság elleni küzdelem ma egyet jelent a marxizmus elleni küzdelemmel. Valójában az történt, hogy az antiszemitizmus fegyverré lett a „marxista front“ ellen, mint ahogyan a marxistaellenes mozgalom egyszerűen felvette az antiszemitizmus jelszavait. Ez a jelenség azonban újabb adattal szolgál számunkra, hogy a zsidókérdés szociális kérdés éspedig ebben az esetben a politikai harc egyszerűen aktíválja a meglévő gyűlöletet és azt szociális tartalommal tölti meg. Ebben a harcban a zsidóság a gyűlöletnek két fókuszát alkotja. Az egyikben úgy szerepel, mint az a réteg, amely felelős a mai társadalmi rend hibáiért, struktúrájának megbomlásáért. Így tehát a zsidó kiuzsorázó, a zsidó profitra törő, munkásnyúzó, a zsidó az, akinek személyében a kapitalizmus minden bűne egyesül. Hogy ezt valószínűvé tegye, az antiszemitizmus azzal operál, hogy a zsidóságot úgy állítja be, mint akinek kezében összpontosul a termelő tőke. Ennek lelki játéka abban a misztikus hitben jut kifejezésre, amely szinte állandóan végigkíséri az újkori zsidóságellenes mozgalmakat: a zsidók világuralomra törnek és a zsidó nagytőke ennek a törekvésnek koncentrált kifejezője.

Antiszemitizmus — antimarxizmus.

A másik fókuszban a zsidóság, mint a munkásság megszervezője és vezetője vonja magára a gyűlöletet, melynek általánosító törvénye szerint az egész zsidóság felelős ezekért is. Ugyanakkor tehát, amikor az antiszemitizmus felelőssé teszi az egész zsidóságot a kapitalizmusért, ugyanakkor felelőssé teszi a szocializmusért is. És ezzel a két általánosítással aszerint operál, ahogyan az az adott politikai helyzetnek megfelel. Világos, hogy az antiszemitizmusnak ez a Janus-arca csak megerősíti azt a megállapításunkat, hogy a zsidóság éppúgy osztályokra szakadt, mint minden más nép, azzal a különbséggel azonban, hogy a saját uralkodó osztályán belül szinte örökségképpen őrzi a korábbi monopolisztikus helyzetének emlékét. A zsidóság nagy szerepe a kapitalizmus kialakulásában még ma sem mosódott el a népek emlékében és így a zsidóságnak eleinte még monopolisztikusnak látszó szerepéhez fűződik a korakapitalizmus korának gyűlölete a gép, a bérrabszolgaság ellen. Viszont a másik oldalról a munkásság megszervezésében és osztály-tudatának felkeltésében egyes zsidóknak vezetőszerepük volt, így Marxnak és Lassalle-nak, akik valójában egész életükön át tragikus küzdelmet vívtak — a saját zsidóságuk ellen. Ugyanezt a küzdelmet folytatja a bolsevizmus megalapításában egyetlen jelentőséggel bíró zsidó: Trockij is. Nem vitatható az, hogy a proletáriátus mozgalmaiban a zsidók aránylag nagyobb szerephez jutottak, azonban korántsem mint zsidók. Coudenhove Calergi ezt egyszerűen arra vezeti vissza, hogy a földi igazságosságnak az a vallásos szelleme, amely a zsidó vallást eltölti, a felvilágosodott

zsidók nagy részénél szocializmussá változott át. „Számukra — írja — a szocializmus és a kommunizmus nem politikai, hanem vallási mozgalmak“. Ez a megállapítás nem állja meg a helyét. Természetesnek kell elfogadnunk, hogy a zsidóság, amelyet annyi sérelem ért a maga embervalójában és éppen a zsidósága miatt, könnyebben teszi magáévá azoknak a mozgalmaknak ideológiáját, amelyek az emberek közötti egyenlőséget hirdetik és a szociális igazságot akarják megvalósítani. Nem hiszünk, hogy a messianizmus hitének bárminő köze lenne ahhoz a szocializmushoz, amely épp oly kevésbé zsidó szocializmus, mint amennyire nem: a zsidók szocializmusa. De rá kell mutatnunk arra is, hogy a zsidó intellektuelek nagyrésznél problémaköre középpontjában az az asszimilációs törekvés áll, amelynek egyik útja éppen a szocialista mozgalom volt, ahol — legalább látszólag — sikerült a teljes egyenjogúságot, sőt a teljes azonosságot biztosítani. Nem érdektelen jelenség ennek igazolására az a törekvés, amellyel egyes zsidó származású munkás-vezérek elsősorban a zsidósággal való azonosságukat tagadják meg, úgyhogy gyakran közelebb van hozzájuk valamely messzi kolónia népének ügye, mint a zsidókérdés, ez a szociális probléma.

De vizsgáljuk meg a kérdés másik oldalát. A tömegek antiszemitizmusa ebben a vonatkozásban azt jelenti, hogy az uralkodó osztály azt a gyűlöletet, amely — érthetően — az elnyomottak részéről ő ellene irányulna, a zsidóságra vezeti le. Ennek a lelki mechanizmusa az, hogy egy olyan eszmekört helyez a tömegek lelki világának középpontjába, amely egy más területen lehetővé teszi, hogy az ellentétek legalább látszólagos kiegyenlítődést nyerjenek. A vallási antiszemitizmus

szociális tartalma ebben a vonatkozásban az volt, hogy a *mindannyian* keresztények vagyunk, egyszerűen abban a negatívumban jutott kifejezésre: nem vagyunk zsidók. Így hirdeti a faji antiszemitizmus minden árjának egyenlőségét, de csak abban, hogy — *nem zsidó*. Az antiszemitizmus ebben a mechanizmusban lehetővé teszi azoknak a tömegeknek számára, melyek nem tudják tényleges helyzetüket felismerni, hogy ha másképp nem is, de legalább a zsidó-gyűlölet révén egységesnek és azonosnak érezzék magukat az uralkodó osztállyal. A gyűlöletnek ez az új demokráciája a valóságban nem jelent egyebet, mint azt a megtévesztést, amely eltereli a figyelmet azokról a roppant ellentétekről, amelyek a tömegeket, a proletáriátust a hatalmon levő rétegektől elválasztják.

Az antiszemitizmusnak ugyanehhez a csoportjához tartozik a parasztság zsidógyűlöletének szociális megértése és értelmezése. A zsidók: ősi városi lakosság. Gondolkodása, magatartása a városi lakosé. Amíg azonban a nem zsidó városi lakosság állandóan telítődött falusi elemekkel s ez mégis csak kapcsolatokat létesített, addig a zsidó a városon belül, zárt közösséget alkotott. A falun élő zsidó — ott, ahol nem élt egységes tömegekben, tulajdonképpen a falura kikerült városi volt. Nemcsak abban, hogy a falusi lakosságtól eltérő gazdasági funkciót töltött be, de ruházatában, szokásaiban és műveltségében is. Abban tehát, hogy a zsidó „más“, mint a többi, a falu és a város ellentéte még élesebben mutatkozott meg. Amíg azonban a falusi lakosság a köztte élő egy-két zsidó családot a „maga zsidójának“ tekinti, addig a városi zsidóra vetíti ki minden gyűlöletét. Igen sok adat mutat arra, hogy a pog-

romokat, a kilengéseket nem a bennszülött városi csőcselék rendezi, hanem éppen a faluról bekerültek tömegei. A faluról való bekerülés ebben az értelemben a földtől való elszakadást, deklasszátságot jelent és így az ezért való bosszú az, amely a zsidóság ellen a legkönnyebben kap lángra.

Még egy motívumra kívánunk itt reámutatni, amely bár pszichológiai, de szorosan összefügg a szociális helyzettel. Az antiszemitizmus alapfeltétele az a *deklásszátság*, amelyet lelkileg elviselni éppoly nehéz, mint gazdaságilag kikerülni belőle. Az antiszemitizmus itt a deklásszált, talajavesztett rétegek számára az önbecsülésnek végső menedékét jelenti, amikor a maga vallásának, vagy faji felsőbbrendűségének tudatában keres kárpótlást és bátorítást. A nemzeti szocializmus pszichózisig felfokozott faj-imádata az önértékelésnek olyan magas, kritikát már nem ismerő fokát teszi lehetővé, amely a zsidókkal való szembenállás útján kompenzálja a maga fogyatékosságának meg-megújuló és fokozódó érzését. Törvényként állapíthatjuk meg: minél nagyobb valamely közösség zsidó-gyűlölete, annál mélyebb az a fogyatékosság-érzése, amelytől szabadulni akar, amelyre ellensúlyozó erőt keres.

Az antiszemitizmus szociális funkciója.

E lelki mechanizmusok azonban egyre jobban elhalványodnak az antiszemitizmus világos szociális funkciója mellett. A gazdanép a zsidóságot mindig csak azokban a gazdasági funkciókban tűri meg, amelyet maga vagy azért nem vállal, mert nem tartja elég lukratívnak, vagy azért, mert túlságos nagynak tartja a rizikót, végül

mert úgy érzi: könnyebb tevékenységi körben jobban boldogul. Az is természetes, hogy a gazdanép uralkodó osztálya feltétlenül fenntartja magának azokat a funkciókat, amelyek számára a tömegek feletti uralmat biztosítják. Ennek feudális maradványa: a katonaság, a közigazgatás és a bíráskodás. Ez a három tevékenységi kör a gazdanép uralkodó osztályának privilégiumaként maradt meg s minél kevésbé távolodott el a feudális berendezkedés emlékeitől, annál féltékenyebben öröködi afelett, hogy e funkciókba éppoly kevésbé hatolhasson be a zsidóság, mint a parasztság, vagy a kispolgárság erre különben képesítést nyert új generációja. A zsidóság előtt a kapitalizmussal járó emancipáció sok kaput megnyitott, de nem mindent. Természetes, hogy középosztályának új nemzedékei előzőnlőtték a szabadon-hagyott pályákat, különösen a szabad foglalkozásokat. Minden zsidó szatócs „doktor” akart nevelni gyermekéből. Ebben sokan a zsidó középosztály fékezhetetlen előretörését látják. Mi ezt a jelenséget is csak szociálisan értelmezhetjük: az intellektuális pályák több gazdasági biztonságot és mozgási lehetőséget nyújtottak, mint a kereskedelem.

A kapitalizmus további fejlődési útja két súlyos tapasztalatot hozott: az egyik az, hogy a tőke úrrá lett az állami élet valamennyi intézménye felett, mert ezeket az uralkodó termelési rendszer szolgálatára, védelmére és konzerválására állította be. A hatalmi hangsúly tehát a nagytőkére tevődött át s így egyre fontosabbá vált, hogy a gazdanép most már nem a zsidóság, mint kaszt (mert ez felbomlott), de a „zsidók” gazdasági szerepének lehető teljes lecsökkentésével — itt is a maga feltétlen szupremáciáját biztosítsa. Meg kellett hódítania

tehát a gazdasági kommandó-helyeket. Ennek eszköze az antiszemitizmusnak az a felülről diktált formája volt, amely a „zsidó“ kapitalizmus ellen tört, hogy ugyanakkor a maga „nemzeti“ kapitalizmusának minden előjogát biztosítsa.

A másik tapasztalat abból a törvényszerűségből merítette antiszemita ideológiáját, hogy a kapitalizmus belső ellentmondása egyre sűrűbb és egyre mélyebb ciklikus válságokban jutott kifejezésre, ami viszont a pénz visszahúzódását, a termelés fennakadását, a gazdasági élet leromlását, csődöket, egzisztenciák tönkremenését és a munkanélküliséget jelenti. A gazdanép uralkodó osztályát alulról fenyegeti a veszély s ennek levezetésére az a vád szolgál, amely a kapitalizmus bűneit egyszerűen a zsidók nyakába varrja. De ez csak jelszó annak az egyszerű hatalmi kérdésnek igazolására, amely egyfelől minden zsidó konkurrencia erőszakos letörésében látja a megoldást — ez az, amit „szatócs-antiszemitizmus“-nak nevezhetünk — másfelől abban, hogy a zsidókat a már elfoglalt állásaikból kiszorítja s gyermekei, munkanélküliei részére a tanulás és az elhelyezkedés lehetőségét megszorítja. Az előbbi megnyilatkozási formája a szabad-verseny kiküszöbölése a gazdasági életből, a gazdasági protekcionizmusnak az a módszere, amely a piac, a kereslet-kínálat egyensúly-rendszerét felborítva, egy-kézből és felülről akarja megszabni a gazdasági élet törvényeit. A másiké: a zárt számok — a *numerus clausus* — rendszere, amely ezt a nagy és nehéz problémát egyszerű statisztikai kérdéssé degradálja és a zsidóságot számarányának megfelelő mértékben engedné csak érvényesülni azokon a pályákon, amelyeket azért lepett el, mert minden másból kiszorult, vagy elzártak előtte.

Ugyanakkor azonban fenntartja magának a privilégiumot azokra a foglalkozási ágakra, amelyekre *automatice a numerus nullus* — a zsidótól való mentességet — érvényesítette.

Miért tartozik össze a reakció és az antiszemitizmus?

Világos, hogy e kettős törekvés szembehelyezkedést jelent a kapitalizmusnak azzal az alaptörvényével, amely a tőkét *személytelenné* tette s biztonságát a termelés és az elosztás kiegyensúlyozottságában látta. Az antiszemitizmus — a már kifejtett okokból — a gazdasági élet törvényeibe a hatalom jogcímén erőszakosan avatkozik be s ennek igazolására építi ki fajelméletének, vagy a gazdanép nemzeti szupremáciájának ideológiáját. Hogy ezt megtehesse: olyan hatalmi eszközökre van szüksége, amelyet a demokratikus haladás belső törvényei által meghatározott módon megszerezni nem tud. Ezért van szüksége az erőszakra, azokra az eszközökre, amelyek a fejlődéssel szembehelyezkedve biztosítják számára a hatalom egy szűk rétegre szorítkozó birtoklását. Ez a további magyarázata annak, hogy minden reakciónak szükségszerű velejárója az antiszemitizmus. A reakciónak ez az antiszemita tendenciája olyan erős lehet, hogy *látszólag* centrális kérdésévé válik és egész rendszerét az antiszemitizmusra, illetve a zsidók kiküszöbölésére építi fel. Természetesen ez csak látszólag van így, mert nem történik más, mint az a pszichológiai játék, mely a figyelmet egy pontra összpontosítja, hogy ezzel eltörölje mindarról, ami másutt — más gazdasági síkon — történik. Minél élesebben beállított tehát az anti-

szemitizmus kérdése, annál gyanusabb a tömegek szempontjából, mert nyilvánvaló, hogy egész más problémák rejtett megoldása a cél.

Amikor megállapítjuk, hogy a reakció bármilyen formájához szükségszerűen hozzátartozik az antiszemitizmus, ebből világosan következik az a kölcsönhatáson alapuló törvény, hogy az antiszemitizmus kitűnő politikai eszköz lehet egy reakciós, a fejlődéssel szembe-helyezkedő irányzat érvényesítésére. Ezzel az antiszemitizmus a dolgok mélyén elszakadt tulajdonképpeni gyökereitől, *politikai eszközzé vált*, amelynek segítségével a tömegek alantasabb indulataira apellálva a politikai hatalmat olyan célok elérésére akarják megszerezni, amelyek most már függetlenek a zsidóságtól. Világosan fel kell ismernünk, hogy az antiszemitizmus csak *politikai eszköz s valójában a zsidóságtól független célok elérésére törekszik*. Tudjuk, hogy a zsidókérdés mindig csak függvénye az általános gazdasági helyzetnek és tegyük hozzá: nem is fontos függvénye. Az antiszemitizmus szimptóma csupán, amelyben egész más erők összeütközése jut kifejezésre.

Vissza a gettóba, vissza a kaszthoz!

Egyre nyilvánvalóbb, hogy rendszerében *minden antiszemitizmusnak felismerhető szociális funkciója van: a zsidóság kaszt-jellegének megőrzése*. A kapitalista termelésnek hatása a zsidóságra éppen az volt, hogy kivetköztette kaszt-jellegéből, amennyiben a társadalom megszüntette, illetve maga vette át azokat a speciális funkciókat, amelyeket korábban a zsidóság töltött be. A tőke elzsidósodott, a keresztény társadalom zsidóvá

lett — állapítja meg Marx. Mármost az antiszemitizmus szembehelyezkedik azzal a fejlődéssel, amely a kapitalizmusban jut kifejezésre a hűbériséggel szemben, mert azáltal, hogy a zsidóságot újra kaszttá akarja nyomorítani, valójában a maga számára akar egy új kasztot kialakítani, illetve a régi kasztok privilégiumát akarja megvédeni, sőt kiterjeszteni. A hangsúly — ismételnünk kell — azon van, hogy az antiszemitizmusnak teljesen világos gazdasági funkciója: a zsidóság kasztjellegének megőrzése ott, ahol egy feudo-kapitalista rendszer gazdaságilag nem emancipálta, vagy pedig kaszttá való ledegradálása mindenütt másutt, ahol a kapitalizmus a zsidó és nemzsidó közötti funkcionális különbséget megszüntette.

Ez nagyon egyszerűen azt jelenti, hogy a mai antiszemitizmus a zsidóságot abba a helyzetébe akarja visszaszorítani, illetve megrögzíteni, amelyben a középkoron át volt. Ehhez azonban a középkor gazdasági feltételeit kell megteremténie. Helyesebben, mert a maga számára egy új formátumú hűbéri rendszert akar megteremtteni, szükségszerűen — antiszemita. Hiba lenne, ha az okot és okozatot felcserélnők s nem látnók meg, hogy bármennyire ki is hangsúlyozzák: *nem az antiszemitizmus a központi kérdés ebben, hanem az a gigantikus küzdelem, amelyben a mai társadalmi rendszer belső erői ütköznek világot megváltoztatóan össze.*

Az itt elmondottakban megvilágítani igyekeztünk azt a tételünket, hogy az antiszemitizmus problémáját csak a zsidóság szociális funkcióján át érthetjük meg. Megállapítottuk ebből következően azt is, hogy magának az antiszemitizmusnak is szociális funkciója van. Természetesen a történelmi fejlődés során az ok és oko-

zat gyakran annyira összefolyt, hogy ma már nem tudjuk megállapítani: az antiszemitizmus formálta-e ki a zsidóság kaszt-jellegét, vagy a zsidóság különállása, valósi elkülönülése és merevsége kényszerítette bele kaszti szerepébe. *Ma azonban más a helyzet.* Teljesen világossá lett előttünk, hogy a kapitalizmus hatása a zsidóságra nézve éppen az volt, hogy mint szociális kategóriát fölöslegessé tette. Ebből következett a zsidóság emancipációja, amely végeredményében a zsidóság megszűnésének, feloszlásának folyamatát készíti elő. Amikor a mai antiszemitizmus ezt az emancipációt akarja hatálytalanítani és a zsidóságot ugyanazokkal az eszközökkel, mint a középkorban arra kényszeríti, hogy kiszakadjon a gazdanép termelési egységéből, — tulajdonképpen konzerválja azokat az erőket, amelyek a zsidóságot kizárólag a maga kaszt-jellegében és speciális gazdasági funkciójában tudták a galut kétezzer esztendejében megőrizni. A sorsdöntő különbség az, hogy a középkorban a zsidóság kasztjához fűződő monopol-funkciójában, ha lezüllesztve is, mégis *szerves része* volt a termelés egységének, a mai antiszemitizmus a gazdanép testén belül aféle zsidó autarchiát: gazdasági gettót akarna megvalósítani. Ez azonban annyira ellentmond a termelés struktúrájának, hogy az antiszemitizmus mai megjelenési formáját nem láthatjuk egyébnek, mint egy olyan patogén jelenségnek, amelyben magának a társadalom megbetegedésének súlyos szimptomája nyilatkozik meg. A zsidókérdésnek és ezzel az antiszemitizmusnak megoldását tehát csak azon a síkon kereshetjük, amelyen korunk minden más kérdése is megoldást nyer.

MI TARTOTTA MEG A ZSIDÓSÁGOT ÉS MI PUSZTITJA EL?

A nagy probléma, amely a zsidókérdés középpontjában áll, amint már említettük, az: minek köszönheti a zsidóság megmaradását a kétezeréves szétszórtságban és annyi üldöztetés között? A zsidóság megmaradásának alapvető okait a következőkben látjuk:

A zsidó nép történelmében háromszor ismétlődik meg, hogy nemzeti élete kikerül ősi országának határai közül, ennek ellenére szabadon fejlődik tovább és alakul ki abban az irányban, melyet nemzeti vallása jelölt ki a számára. A zsidó vándorlás az első exiliummal Kr. e. 722-ben kezdődött meg, ezt követte a babilóniai diaszpóra (Kr. e. 586); végül a templom második pusztulásával Krisztus után 70-ben a zsidóság végleg elveszítette országát, amely ekkor már tulajdonképpen a római impérium egy része volt csupán. Egy nemzet életének kerete: országa, melynek berendezkedését, termelési rendszerét saját maga állapítja meg. Azzal, hogy egy ország más impérium alá kerül, valójában az ország népe nem semmisül meg, csak a politikai keretek változnak meg. Bármilyen tömegeket vetettek is régen kardélre, vagy fűztek rabszíjra, a földhöz kötött lakosság nagyobb tömegei mégis megmaradtak, hogy azután

hosszú történelmi fejlődés során elkeveredjenek a népek sorában. A természetes és történelmileg példászerű az lett volna, hogy a zsidóság templomának elvesztése és országának politikai megszűnése után elmerüljön a népek tengerében. Ez azonban azért nem következett be, mert a zsidóság jelentős része a babilóni fogság óta nem az országhatárokon belül élt; úgy hogy tulajdonképpen a templom elpusztulásakor a zsidóság már félvezredéves diaszporára tekinthetett vissza. *Krisztus után 70-ben Palesztina területén legfeljebb másfél millió zsidó élt, míg a másik három millió Palesztinán kívül és pedig: Egyiptomban egymillió, Szíriában a másik, Kis-ázsiaiban és Európa többi részén szintén egymillió.* (29)

A zsidóság lélekszáma ebben az időben tehát négy és félmillió lehetett. Amint látjuk, az ország és Jeruzsálem elpusztulása bármilyen nagy csapás is volt a zsidóságra nézve, létében nem rendítette meg, mert akkor már kialakultak azok a formák, melyek a szétszórtságban megmaradását biztosították.

A „hordozható haza“.

E megmaradásnak egyik oka abban a zsidó vallásban jutott kifejezésre, amely Jehovát mindig az egész zsidó néppel állította szembe. E zsidó közösség egysége *az a tíz család*, illetve az a tíz férfi, a minjan (30), amelynek közösségében, zárt formák között, in nuce tovább élte a zsidóság *állami életét. Minden minjan egy kis államocska*, de legalább is olyan közösség, amelyben a zsidóság népi egysége, ha töredékekre szakadottan is, de mégis tovább él. A zsidó vándorlást is lényegesen befolyásolta ez, mert így sohasem volt *egyéni*. Mindig és mindenütt *kis*

csoportok telepedtek le s ezek tovább folytatták a zsidó *közösség-életét*. Ezeknek a közösségeknek belső centruma a *Tóra*, illetve a *Talmud* volt, ez a „*portati- ves Vaterland*“ — amint *Heine* elnevezte.

Természetesen ezeknek a közösségeknek kialakulását gazdasági okok tették lehetővé, helyesebben: *a zsidóság a szétszórtságban olyan gazdasági funkciót töltött be, amely szükségszerűvé tette számára, hogy ilyen közösségeket alkosson*. Egy újabb keletű, különben jól indokolt felfogás a zsidóságban azt az ősi kereskedő-népet látja, amelyet éppen ez a speciális gazdasági funkció szórt szét a világban és tartott meg monopolisztikus helyzetében. E felfogás szerint a templom pusztulásakor az akkori világ két szögében már kialakult zsidó közösségek élnek és minden ilyen közösség egy már akkor eléggé megszervezett kereskedő nemzetnek valóságos expozitúrája. Mintha a zsidóság sohasem mondott volna le az ókorban régi nomád életéről és eltekintve a palesztinai letelepüléstől, tovább folytatta vándorlását és pedig a természetes és a társadalmi faktorok összejátszásából, mint vándorló kereskedő nép.

A zsidóság szerepe az antik társadalomban.

Maga Palesztina hatalmas, az akkori világot átfogó hét karavánút csomópontja, vagy átmenő állomása volt. *Lewy Herzfeld* (31) kimutatni igyekezett, hogy Palesztina már Salamon idejében a cserekereskedelem világközpontja volt és a zsidóság gazdasági szerepe éppen ebben a világkereskedelmi tevékenységben jutott kifejezésre. Ez természetesen nem jelentené azt, hogy ne lettek volna olyan törzsei, amelyek földműveléssel,

vagy állattenyésztéssel foglalkoztak volna. Herzfeld és mások szerint *gazdasági* szerepe mégis az akkori világ-kereskedelem kézbe tartása és irányítása volt. Nem a kényszerűség, de a kereskedői mozgékonyság szükségessége volt az, hogy a zsidók a karavánútak nyomán szétszóródjanak a világba és úgy építsék ki már az ókorban is igen jelentős kereskedelmi hálózatukat. Ez a tevékenységük, amely minden meghódított új területen igen előnyös és hasznos volt, természetesen privilégiumokat biztosított a számukra, főképpen azt a jogot, hogy önálló vallási közösségeket alakítsanak. *Mommsen* (32) a következőket állapította meg:

„Nekik és csak nekik engedik meg, hogy a közösségen belül úgyszólván külön közösséget alkossanak. Míg a többi polgárjogot nem nyert lakosság felett a polgárok hatósága uralkodott, a zsidóknak megengedték, hogy egy bizonyos mértékben önkormányzatuk legyen. A zsidóság így speciális gazdasági funkciót tölt be és talán azt mondhatnók, hogy ők alkották azt a *gazdasági kített*, amely a katonai államalakulatokat összeragasztotta. Ezt a feladatot töltötték be Nagy Sándor alatt és úgy Egyiptomban, mint a Sereucidák birodalmában a zsidók így a magasabbfokú pénzgazdálkodás első tisztviselői voltak.“

Hogy specifikus gazdasági funkciójukat megőrizhessék, *elzárkóztak környezetüktől, elkülönültek a bennszülött lakosságtól* és arra törekedtek, hogy a saját életkereteik között minden szükségletüket a zsidók által elégítsék ki. Ez az oka annak, hogy szolgálatukra külön zsidó iparososztály fejlődött ki.

Amikor Jeruzsálem elpusztulásával, majd főképpen a Barkochba lázadás leverése után (Krisztus után 135-ben) a zsidóság sorsa látszólag beteljesedett, valójában semmi gazdasági, lényegbe vágó változás nem történt. Lewy Herzfeld megállapítja: „*A zsidó kereskedelem e katasztrófa következtében nem szűnt meg, nem*

sodródott más pályákra, nem szenvedett semmiféle olyan változást, mintha ezzel új külön periódus kezdődött volna.“

Herzfeld felfogását, amelyet túlzásaitól eltekintve magunkévá teszünk, *Werner Sombart* (33) nem fogadja el s szembeállítja vele a másik felfogást, amelyről a következőket írja:

„Az a felfogás, amelyet hivatalos asszimilációs-zsidó álláspontnak mondhatunk s amelyet igen sok nemzeti alapon álló zsidó is vállal — ezt, amennyire látom, *Heinrich Heine*-re lehetne visszavezetni — a következő:

A zsidók eredetileg földművelő nép; a diasporában (a tempom elpusztítása után is) a földműveléssel foglalkoznak és minden más gazdasági tevékenységet kerülnek. A 6. és 7. században történt azután, hogy kénytelenek voltak földjeiket eladni. Így, akár tetszik nekik, akár nem, új kereseti lehetőségek után kell nézniök és így az árukereskedelmet választják a számukra elzárt mezőgazdaság helyébe. Mintegy félévezreden át tehát árukereskedők. Ekkor újból megsemmisítő csapás éri őket: a keresztes-hadjáratok során felszított zsidóellenes hangulat a kereskedelem körében is a zsidók ellen fordul; a gazdanép kereskedői, akik közben megerősödtek és szervezetekbe tömörültek, kizárják a zsidókat a piacokról, amelyeket a saját korporációik részére monopolizálnak. A zsidók, akik megint elvesztették minden kereseti forrásukat, megint arra kényszerülnek, hogy újat tárjanak fel, vagy helyesebben: az egyetlen lehetőséget válasszák, amely még nyitva van előttük: így lesznek pénzkölcsönzőkké és csakhamar az őket előnyökben részesítő kamat- és uzoratorvények folytán privilegizált pénzkölcsönzőkké.“

Werner Sombart ezt a felfogást se osztja teljesen, — mindenesetre kimutatni igyekszik, hogy az ókori zsidóság nem volt kimondottan és kizárólagosan kereskedő-nép. Ezzel szemben előttünk világosnak és igazottnak látszik, hogy az országon kívül élő, jóval nagyobb diaszpora-zsidóság kereskedő volt.

Szükség volt *Herzfeld* különben sokat vitatott felfogásnak ismertetésére, mert ha túlzottnak látszik is az, hogy a zsidóságnak ilyen kimondott monopolisztikus kereskedelmi jelentősége lett volna, — nem két-

séges, hogy már a Krisztus utáni első században egy olyan kialakult diaszpóra fogadta az ősi hazából menekülőket, amely a zsidóság további megmaradását eleve biztosította. *A zsidóságot tehát az mentette meg, hogy nem várta be, amíg megsemmisítik és szétszórják, hanem ő maga szóródott szét az akkori világ minden részébe.* E szétszóródás útján kezében nem a nyomorúság vándorbotját vitte, de a mindenkori kereskedelmi tevékenység szükséges és a legfőbb attributumát: az árut és a pénzt.

A monopolisztikus kaszt szerepe.

Ez magyarázza azután meg, hogy a zsidóságot már országának megsemmisülése előtt is, annak a monopolisztikus kasztnak tekintették, amelynek gazdasági hatalma a népek irigységét és gyűlöletét egyaránt felkelte. Az első pogrom, amelyről a zsidóság történelméből tudunk, az alexandriai volt (Krisztus után 38-ban) és *Josephus Flavius* rá is mutat ennek okaira: a kereskedelemmel és pénzügyletekkel az alexandriai zsidóság olyan hatalomra jutott, amelyet a gazdanép elnyomott osztályai elviselni nem tudtak.

Az antiszemitizmus szociális gyökerei tehát az ókorra nyúlnak vissza s magyarázatát abban a kézenfekvő feltevésben találhatjuk meg, hogy a zsidóság mindenütt a kereskedelmet és pénzgazdálkodást ragadta magához és ezáltal hatalomra és vagyonra tett szert. Az a különállás, amely amúgy is gyűlöletet provokál, külön hangsúlyt kapott abban a gazdasági fölényben, melyben a zsidóság, mint zárt gazdasági egység a gazdanép elnyomott tömegeit felett állott. Termé-

szetesen ez is csak a zsidóság vezető rétegére vonatkozott.

E monopolisztikus helyzetének megvédésében különült el a zsidóság a gazdanéptől, amely természetesen ősi gyűlöletének prédájául az egyre sűrűbben kitörő elégedetlenségek során a zsidóságot tekintette. A zsidóság, ez a legnagyobb ókori kereskedőnép, akkor már a világ minden részébe szétszóródott. Josephus Flavius Strabe görög geografust idézi: „*Aligha lehetne a földön olyan lakott helyet találni, ahol ez a fajta ne lakna s ahol ne uralkodnék.*” Philo írja: „Európában, Ázsiában és Libiában a szárazföldön és a szigeteken számtalan városban élnek zsidók.” Philo ötvenkét várost nevez meg, ahol zsidók laknak. Ezek közül 39-nek a nevét a történelem úgy őrizte meg, hogy ezek az akkori kereskedelem gócpontjai voltak. Joggal feltelezhetjük, hogy a zsidóságnak ezt a szétszóródását nem politikai és nem gazdasági kényszerűség idézte elő, hanem, — mint Herzfeld is megállapítja — az a kereskedelmi tevékenysége, amely mint nemzetet szétszórta, azonban mint monopolizált kasztot mindenütt egybetartotta. Visszatérhetünk tehát alaptételünk megismétlésére: *a zsidóságot a szétszórtsága tartotta fenn már az ókorban is, az a szétszórtság, amely idegenné tette a világ valamennyi népe között.* Így épült ki az ókornak egyik legérdekesebb imperialista hatalma, amely nem azért hódítja meg az új piacokat, hogy uralkodjék azokon, hanem hogy megszerezze és besorozza abba a hatalmas gazdasági organizációba, amelyet a zsidóság alkotott.

Természetesen ezzel nem azt állítjuk, hogy az ókor-
nak, majd a Krisztus utáni első századoknak a zsidó lett

volna az egyetlen kereskedő nemzete. Bizonyos, hogy a föníciaiak is hatalmas, sőt a történelmi adatok szerint a zsidóságot túlszárnyaló kereskedelmi tevékenységet fejtettek ki, azonban hiányzott mögülük az ország biztonsága és főképpen az a *vallási egység*, amely egybetartotta volna őket. Ugyancsak jelentős kereskedelmi tevékenységet fejtettek ki a görögök is, azonban a görög kolóniák létesítése az egész görög gazdasági életnek csak *egyik* kivételű pontja volt, anélkül, hogy speciális gazdasági funkciót töltött volna be.

Az antik világ öröksége: a zsidó kereskedő.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a kereszténység győzelmével az antik termelési formák is megváltoztak, úgy hogy a rabszolgaságon alapuló rendszer összeomlásával már a 6. század közepén a pénzgazdálkodás teljesen megszűnt s helyébe a természetes gazdálkodás lépett, amely azután a hűbéri rendszerben találta meg termelési formáját. Ennek első korszakát a városok teljes összeomlása jellemezte. Ezzel a zsidóság is egy részében kiszorult a városokból és átvedleni igyekezett, — hiányzott azonban a földhözköötöttség tradíciója. A másik része megmaradt a senyvedő városokban s e kitartásával az új városi gazdálkodás és az ehhez tartozó kereskedelem és a pénzgazdálkodás alapjait vetette meg, de ugyanakkor az iparosodás úttörője is volt.

Werner Sombart érdekesen fejti ki, hogy a zsidó pásztornépből lett városi nép, anélkül, hogy átesett volna a letelepülésnek azokon a fázisain, amelyeket más népek végigcsináltak. A kereskedelem legelőször

a pásztornépek között terjedt el. A *pecunia* (pénz) szó eredetét a *pecus*-ra, (marha, vagy barom) viszik vissza annak igazolásául, hogy ez volt az ősi cserekereskedelem legfontosabb tárgya. Ezt igazolja a héber *mikneh* szó is, amely barmot és ugyanakkor vásárt is jelent. Ez a zsidó pásztornép volt az, amely az antiszemitizmus legelső történelmi eseményét kiváltotta. Amikor a zsidók Egyiptomba bebocsátást nyertek, még egy primitív, vad, szervezetlen pásztornépet alkottak, ellentétben az egyiptomi lakossággal, amely már akkor kialakult szociális és politikai formák között élt. Ebbe a kaszt-államba, amelynek minden polgára valamilyen kaszt egységéhez tartozott, a zsidók beilleszkedni nem tudtak és nem is tudhattak. A szociális szükségesség ezt a pásztornépet kereskedővé alakította át e mesterség minden mozgási szabadságával. Az egyiptomi kaszt-államban éppen ez a szabadság és a jólétet hozó gazdasági funkció keltette fel azoknak az elnyomott kasztoknak irigységét, amelyek a király, az egyház és a katonák egyesített uralma alatt nyögtek. Az elnyomók elleni gyűlölet a zsidók ellen fordult, akik egyre jelentősebb szerephez jutottak az ország gazdasági életében. Ebből az összeütközésből a zsidók vesztésként kerültek ki, mert megvonták a kereskedelem alapfeltételét jelentő mozgási szabadságukat és kényszermunkára hajtották őket. Így alakult át a zsidóság pásztornépből kereskedő néppé, kereskedő népből — proletárrá. Úgy látszik azonban, hogy ez az átalakulás már nem érintette teljes egységében a zsidóságot, mert kialakult egy kiváltságos rétege, amelyről a talmudi tradíció úgy emlékezik meg, mint az első asszimilációs pártról, amely nem akart tudni a kivonulásról. Ha a zsidóság nemzeti

létét, vallásának kialakulásával együtt az egyiptomi kivonulástól számítjuk, akkor valójában itt találjuk meg a zsidó-sors legmélyebb gyökereit.

Olyan nép tehát ez, amely *idegen földön, a kényszermunka ezer szenvedése között érik nemzetté*, anélkül, hogy végigcsinálta volna azokat a fejlődési fázisokat, amelyek egy erős nemzeti-lét megalapozásához és fenntartásához szükségesek. Ez a kemény és makacs, kordába nem szorítható népet a törvény despotizmusával lehetett csak megfékezni. *Mintha azóta a zsidóság állandóan hadi állapotban élne önmagával.* A zsidóságnak ez a rendkívüli állapota azt jelenti, hogy *hadi törvényekre* van szüksége, mert csak így lehet ezt a népet egybetartani és kormányozni. Némi túlzással azt mondhatjuk, hogy azok a rendkívüli állapotok, amelyek között a zsidóság a szétszórtságban él, statáriális törvényeket tettek szükségessé és ezzel magyarázhatjuk a talmudi törvényeiknek azt a merevségét, amely szinte meg is szüntette a vallási jelleget és helyébe a *nomokráciá-t*, a törvények uralmát állította. Gyakran halljuk a vádat a zsidóság ellen, hogy tulajdonképpen nem is *vallás*, de *törvény* csupán, mert nem lehet vallás az, amelyből a vallás legősibb eleme hiányzik, a *miszticizmus* és az *extázis*; nem lehet vallás az, amelynek nincs *mítosza* és nem ragyogtatja meg a *másvilág hitét*.

Schopenhauer az antiszemitizmus okát a *Palerga*-ban azzal magyarázza, hogy mert a zsidók az ókor egyetlen népe, amely a másvilágot nem ismeri, ezért a többiek megvetették.

Ahogy ez az ókori zsidóság a maga istenét kialakította, aki örök és rideg törvények szerint kormányozza

változhatatlan parancsuralmával a földet, — már önmagában véve lehetetlenné tette a mítosz kialakulását, mert kigyomláta a zsidóság életéből a sors bizonytalan és titokzatos játékának fogalmát. A zsidó Isten ebben az értelemben valóban egyetlenegy és nem hasonlítható össze egyetlen más nép istenével sem. *Minden más vallás eredete az érzelem, a természethez való kötöttség és a sorsszerűség bizonytalansága.* A zsidóság minden érzelmét elfojtotta és úgy alakította ki az értelem, a törvény istenét, a logikus Istent. Ez az oka annak, hogy a zsidó vallás nem gyökerezik az életben, hanem az életet akarja a törvények szerint formálni. Ha az antiszemitizmus legősibb, legmélyebb okát keressük, akkor itt találjuk meg ebben a végzetes ellentétben, amellyel a zsidóság Istenné emelt törvényével és törvénnyé emelt Istenével szembefordul minden más néppel és minden más istenhittel. A zsidó istenhitt csak annál a népnél alakulhatott ki, amely nagymértékben függetlenítette magát a természet szeszélyeitől, gazdasági létét nem kötötte össze a természettel, tehát a — földműveléssel. A zsidó vallás így válik benső tartalmában egy kereskedő nép vallásává, — amelyben teljes mértékben kifejezésre jut az a gazdasági funkció, amelyet ha nem is az egész zsidóság, de uralkodó osztálya betöltött. A próféták lázadoásaiban, a zsidóság belső harcában az az ellentét jut kifejezésre, amely a föld népe, az *am haarec*, és a kereskedők népe között egymásnak feszül. Ennek alátámasztására utalunk arra a gazdasági szerepre, amelyet a *szentély* töltött be, amely egyben a zsidóság kincseinek szinte központi letét-helye volt.

A római birodalom és a zsidóság harcában nem ez a szétszórt, monopolizált kasztjá gazdagodott és erő-

sődött zsidórétég volt az ellenfél, hanem Palesztina paraszti lakossága, amelyben a zsidóság országotépítő akaratának utolsó lobbanása sűrűsödött. Ezek a tömegek, amelyeket nemzeti, de ugyanakkor szociális forradalmi érzés hatott át, épúgy szembenálltak a rómaiakkal, mint ezzel az országon kívül élő kaszttal, amelynek szétszóródásával szemben azt hirdették, hogy csak az önálló territoriumhoz való ragaszkodás, csak a föld megművelése és a kereskedelemmel való szembe fordulás mentheti meg a zsidót, mint nemzetet. Ez hajtotta a zelotákat, az esszaiánusokat, ez lángolt fel Barkochba lázadásában, amely a saját földjéhez kötött zsidóság utolsó nagy nemzeti manifesztációja volt. De Róma győzött, az ország elpusztult és a zsidóság tovább élte életét abban a szétszórtságban, amely életét az elpusztulástól megmentette.

Amikor a Barkochba lázadás leverésével a zsidóság önálló és zárt *nemzeti* megnyilatkozásának a római imperium egyszer és mindenkorra véget vetett, már ő maga is halálos betege volt annak a bomlási proceszusznak, amely azután a megsemmisüléshez vezetett. A zsidóság azért élhette túl a római birodalmat, mert amikor a rabszolgaságon és pénzgazdaságon alapuló antik termelési berendezkedés egy új rendszerre tért át, a zsidóság ezt az átalakulást, mint már feltétlenül szükséges, jól megszervezett kaszt élte át és így változatlan formában és tartalomban menthette át magát egy új korszak számára.

„Az antik világ — írja Otto Heller (34) — nemcsak a görög filozófiát, a római jogot és a kereszténységet hagyta örökölni hátra. A zsidóság, mint az áruforgalom hordozója egyik legfontosabb öröksége volt“.

A ZSIDÓSÁG SZEMBEKERÜL AZ EGÉSZ VILÁGGAL.

Az ókori és középkori kereskedelem legjobb ismerője, Kiesselbach megállapítja, hogy „a római impérium összeomlásakor a zsidó kereskedő volt az összekötő kapocs Ázsia és Európa között és mint a mozgatható vagyonnak hordozója, ő volt az, aki az első szociális gerjedő anyagot Középeurópa agrikoláris létébe behozta.” Ugyancsak ő állapítja meg, hogy a zsidó a középkor kezdetén gazdasági szükségszerűség volt. Ahogy lassanként a természet-gazdálkodásból kiszakadt a munka megosztásának szükségszerűsége és kialakul a piac, már ott találja az ősi városalakót: a zsidót. Ő az, aki hidat ver az antik, magasformájú áru-cirkulációs és az új, feudális gazdálkodás között. Ezt a funkcióját teljes gazdasági értékkel tölti be, úttörője lesz a városok alapításának és őrzője, gyarapítója, gondozója és forgatója a királyok és fejedelmek vagyonának. Ha ki is alakulnak egyes zsidó iparágak, mint például az aranyművesség, a takácsság és a szövetfestés, ha szinte kizárólagosan töltik is be az orvosok szerepét és ezzel is bővítik a kaszt monopolisztikus erejét, — gazdasági szerepükben szabadon fejlődhetnek és ez az oka annak, hogy a kialakuló új hűbéri korszakban a zsidóság hosz-

szű századokon át olyan nyugalmi helyzetbe kerül, amelyben része sem azelőtt, sem azután soha sem volt.

A zsidóságnak erről a harmadik-tizedik századbeli koráról alig tudunk valamit. Nincs krónika, amely ennek az első tíz századnak történetét megőrizte volna. Mintha „*passzív rezisztenciában állna az eseményekkel szemben. Megpróbálták, hogy dezertáljanak a történelemből...*“ (35). A zsidóknak, — írja Graetz — hosszú ideig nincs történelmük s csak akkor kezdődik el újra, amikor szerencsés körülmények összetalálkozásából képességeiket kezdik kifejteni és rendkívüli teljesítményeket produkálnak“ (36). Mintha a zsidóság elfordult volna a világtól, de csak azért, hogy *belső pozícióit annál erőteljesebben építse ki*. Új Országot épít föl a zsidóság magának s a zsidóság ez új országa valóban *e földről való*. Ez az új országa: a Talmud, amelynek 12 kötete és kötetenként ama 63 fejezete mindent meghatároz, mindent körülír, mindent megállapít, ami a zsidóság életére vonatkozik.

Nemcsak ember és Isten, de ember és ember viszonyát is szabályozza a Talmud. Nincs az emberi életnek olyan megnyilatkozása, amely ne rakódott volna le ebbe a könyvbe. Szabály szabályra, megjegyzés megjegyzésre, tétel tételre halmozódik ebben a műben, amely 126 *parancsával* és 234 *tilalmával* az élet minden vonatkozását visszatükrözi. A nyugalomnak e hosszú századai a zsidókat *talmudzsidókká* változtatták át, rabbiaik a *próféták* és a *bölcsek* ivadéakai helyett a *tudósok* ivadékává, akik egymással vetélkedve, jól és még jobban ismerték a Talmudot, tehát a mindennapi életnek annyi szabályát. Mert tudták a Talmudot, ismerték a kereskedelem törvényeit, a test életének

rendszerét, a csillagok futásának szabályait. A zsidó ennyi évszázadokon át valóban a könyv népévé változott át, szerencsétlensége azonban az volt, hogy a tudósok népe lett, helyett, hogy *bölcsék* népe lett volna. A bölcsesség azt diktálta volna, hogy próbálja életét egybeforrasztani azokkal, akik között él. A bölcsesség azt diktálta volna, hogy nyissa ki a szívét és teljesítse proféciás útját a népek között. De a *Talmud* tudósai új kínai falat építettek a zsidóság köré, olyan vastagot, amelyen kívülről semmi át nem hatolhat s ahelyett, hogy a zsidó szellem szétáradt volna és így telítette volna erejével az emberiséget, megteremtette maga köré a gettót, amely előbb az elzárkózottság és a kaszt megvédésének büszke jele volt, hogy azután *kényszerűséggé* váljék és fala a siralmak galuti falává.

A zsidóságnak ez az elkülönülése — csekély kivétellel — az európai világban teljesen *zárt* volt. Ha vannak is nyomaink arra, hogy Délfranciaországban, Olaszországban, sőt egyes német területeken a zsidóság gazdasági funkciójának menekültjei földművelőkké, szőlősgazdákká válnak, — ezek kivételek, illetve egyéni kísérletek arra, hogy a római világgal szinte teljesen megszűnő pénzgazdaság helyébe lépő természetes gazdálkodás keretébe asszimilálódjanak.

A rabbinizmus gazdasági funkciója.

E kivételek azonban csak erősítik azt a szabályt, hogy a zsidóság mindenütt kialakítja a maga *kahál*-jait, *alhamar*-jait, azokat a zsidó közösségeket, amelyeknek területén belül teljesen autonóm zsidó élet folyt. Az egyes zsidó közösségek egymással szoros kapcsolatot tartottak

és szinte az volt a viszony közöttük, mint egy hatalmas világot átfogó kereskedelmi vállalatnak egyes fiókjai között, anélkül azonban, hogy a tényleges centrum meg lett volna. Ezekben a kahalokban minden hatalom a rabbi kezében összpontosult és autonómiájuk olyan teljes volt, hogy keretükben kizárólag a rabbinikus jog érvényesülhetett. Egész természetes, hogy ennek a zsidó-jognak a tudói is a rabbik voltak. Ezért az autonómiáért nagy árat kellett fizetniük. A királyok és fejedelmek korántsem emberi jóindulatból, vagy türelmességből nyugodtak bele, fogadták el, sőt védelmezték is a zsidóság különállásának ezeket a rendkívüli kereteit. E fejedelmi jóindulat oka nyilvánvaló volt. Ezek a zsidó közösségek nemcsak szellemi, nemcsak vallási és nemcsak jogi egységet alkottak, de *adózási egységet* is, amely pontosan és megbízhatóan és ami a legfontosabb: kitűnő teljesítőképességgel szolgáltatta be a maga adóját. Fejadót fizetett minden zsidó, amelyért a közösség minden tagja egyetemlegesen volt felelős, ugyanakkor kollektív adót is fizettek; adót fizettek a ki és bemenő áruk után, nagy százalékot adtak le hitelüzleteikből és hogy teljes legyen az adózás sora, minden zsidónak — amint azt IV. Ferdinánd spanyol király egyik rendeletében olvashatjuk, — Jézus Krisztus haláláért, akit a zsidók keresztre feszítettek, színaranyat kellett fizetni váltságul, „jó-éremben, a legjobban, ami csak van.“ Judás harminc ezüst sékelét a zsidó kahalnak hosszú századokon át nehéz arannyal kellett visszafizetnie. Nem volt még befektetés, amely annyi kamatot hozott volna, mint a Judásnak fizetett harminc garas.

Természetesen ezeket az adókat a rabbik gyűjtöt-

ték össze, akik tehát nemcsak *tudósok* voltak, hanem adóvégrehajtók is, akik nagyon jól tudták, hogy mit jelent a zsidókra nézve, ha az adók nem folynának be rendesen.

De a fejedelmek, feudális urak részére a kahálok nemcsak jól biztosított adójövedelmet jelentettek, de azt a szervet is, amely éppen gazdasági tevékenységénél fogva igen alkalmas arra, hogy rendkívüli vállalkozásokra, háborúkra, nemes urak lepénzelésére hiteleket tudjon nyújtani. A fejedelmek és a zsidó közösségek között a legkülönbözőbb hitelügyletek jöttek létre és a feudális fejedelmek, urak természetesen zálogot is adtak ezekre a hitelekre. S mi lett volna jobb zálog, mint azok a jövedelmek, amelyeket a kisebb és nagyobb hűbérurak hűbéreseiktől beszedhettek? Egyes zsidó közösségek így kapták meg a nyújtott kölcsönök fejében azt a jogot, hogy a hűbérurak adósságát a lakosságon hajtsák be. Természetesen a zsidóság igyekezett a maga kollektív és egyéni szabadságait, — éppen e hitelműveletek útján, amelyek révén a fejedelmeknek valóságos pénzügyi intézményeivé és adóbehajtási közgeivé lett, — biztosítani. A rabbik nemcsak lelki vezetőivé lettek a hitközségeknek, de gazdasági vezetőivé és a hűbérurak csakhamar rájöttek arra, hogy jobb pénzügyminisztereket keresve se kereshetnének.

Épül a gettó: a gyűlölet fala.

Ezzel természetesen a zsidóság lassan szembekerült mindenekelőtt azzal a városi lakossággal, amelynek körében élt, anélkül azonban, hogy annak életéből kivette volna a részét. A zsidóság elzárkózott a városi

lakosságtól és a városi lakosság el a zsidóságtól. Közöttük most már nemcsak a gettó, de a gyűlölet falai is egyre magasabbra emelkedtek. Hiszen a *kahál* zsidai a fejedelmek, a hűbérurak kiváltságosai voltak s hozzá ezeket a kiváltságokat egyre növekvő vagyoni helyzetük is alátámasztotta. Hiába intenek az udvari rabbik: „*Férfiainknak és asszonyainknak sohasem szabad elfelejteniök, hogy idegen földön tengődnek és nem vetették meg lábukat a saját földükön, a saját birtokukon.*“ A jobbágyok, az alattvalók pedig kirobbanó gyűlölettel nézték, miképpen jut egyre nagyobb gazdasági hatalomhoz az a zsidóság, amelyet hűbérurair arra használnak fel, hogy az adókat, a dézsmát, a tizedet keményen és könyörtelenül behajtsa rajtuk.

Minél fényesebben, tékozlóbban élt a hűbérúr, annál több pénzre volt szüksége. Minél több pénzre volt szüksége, annál jobban igénybevette a zsidók zsebét és minél jobban igénybevette a zsidók zsebét, annál jobban kiszolgáltatta számukra a jobbágyságot és mindazokat, akiktől adót szedhetett. Az alulról feltörő elégedetlenség elsősorban a zsidókkal találta magát szemben, akik gazdasági funkciójuk révén beékelődnek a hűbérurak és a nép közé. Minél jobban kialakult a hűbériség, minél keményebb gazdasági formák között választotta el az urakat a nincstelenektől, annál inkább nőtt a gyűlölet, amelynek középpontjába a zsidóság került. Amint láttuk, ennek a gyűlöletnek ősi forrása volt. De hogy kitörhetett, hogy minden forrás fölfakadhatott, ahhoz azok a gazdasági okok voltak szükségesek, amelyek a zsidóságot egyszerre két irányban szolgáltatták ki. A fejedelmekkel, hűbérurakkal, szemben, akik — bármilyen hatalmuk is volt, — úgy állottak a

zsidókkal szemben, mint az *adós a hitelezőjével* s így szívesen veszejtették volna el a zsidókat, ha nem félték volna attól, hogy ezzel eldugaszolják a mindig készségees pénzforrásukat. És a parasztokkal, a város-lakókkal szemben, akik a fejedelmi sarcolás minden szenvedését a zsidókon keresztül érezték meg. Az el-lentétek kiéleződése folytán, amelyet természetesen vesztett háboruk, rossz termés, járványok, még jobban fokoztak, a zsidóság olyan kétoldalu gyűlölet közép-pontjába került, amely szükségszerűen arra vezetett, hogy kiváltságos helyzete megszűnjék s a békés fejlő-désnek e processzusa véget érjen. A 12—13. szá-zadban végetér a galuti zsidóság viszonylagos nyugalmi állapota és egy új korszak kezdődik, amely végigkísérte a hűbéri társadalmat a maga leromlásának és átalaku-lásának teljes menetén, hogy azután csak akkor enyhül-jön meg, amikor egy új termelési rend, a kapitalizmus kialakulásával a zsidóságot hol hasznosan, hol kényszer-űségből, hol mindkettőből megtartott monopol funk-ciója megint olyan helyzetbe hozhatja, hogy erőit ki-fejlesztheti s létét újra megalapozhatja, megerősítheti.

Zsidó erő — zsidó gyengeség.

A zsidó közösség elképzelhetetlen belső erőt és ugyanakkor mértéktelen gyengeséget reprezentált. E belső erőnek hordozója a rabbinizmus volt. Az igazság kemény és szigorú kényszerűség lett a lelkekben, ahe-lyett, hogy lángolás lett volna. Megkeményedett és el-merevedett minden a zsidó lélekben, mintha minden *zsidó maga köré külön gettófalat emelt volna*. A rabbik kétségbeesve féltették a zsidókat, hogy a

külső világból bármi is elkerüljön hozzájuk. Szigorú szabályok állapították meg, milyen könyveket olvashatnak és épúgy eltiltották a görög könyveket, mint a teológiai és természettudományi könyveket is. Nagyon vigyáztak arra, hogy a tudomány az ész tudománya legyen, ne pedig a szívé. Ez a szigorúság, az ész spekulációjának ez a ridegsége sok friss rügyet fagyasztott el. De ahogyan a föld alatt is kicsírázik a termés, úgy csírázott ki a zsidóságban is a szív, a lélek spekulációja: *a szóhár és a kabbala*.

A pápai gettóelőírásokat a következőkben foglalták össze: Minden zsidó egyazon területen lakjék, amelyhez egyetlen kapu vezessen s ez legyen a kijárat is. A cél az, hogy a zsidók és keresztények együttélését ez megakadályozza. A zsidó nem vehet földet, vagy házat. A gettóban szabad életet élhet, ki és bejárhat napközben, de az Ave-Maria harangozására vissza kell térnie a gettóba. A gettó kapuját egy keresztény portás nyitja és csukja. A keresztény állam csak így tudja a zsidók számát és ideutazását megfelelően ellenőrizni. A zsidó ezáltal állandóan egy olyan félelem alatt áll, amely egyedül alkalmas arra, hogy erkölcsi lényé legyen és így megtűrhesse. (Ferraris dominikanus atya).

A gettónak ez a zártsága természetesen ridegen elválasztotta az embereket egymástól. Amit a rabbik legjobban féltettek: a közösség tisztaságának megőrzése volt. Két olyan akarat találkozott itt össze, amely egyaránt féltette a másiktól a maga tisztaságát. A zsidó és keresztény közötti szerelem a legnagyobb bűnnek számított *mind a két oldalról*. Számos adatunk van arra, hogy azt a zsidó nőt, aki kereszténnyel érintkezett, megcsúfították, arcának bőrét szétvagdosták, hogy ezáltal elveszítse vonzóerejét. De a gettó falain kívül is vigyáztak arra, hogy az érintkezést lehetetlenné tegyék. Egyik ilyen rendelet megtiltotta, hogy keresztény nő „legyen az férjes, vagy hajadon, háziasszony, vagy örömléány, akár nappal, akár pedig éjszaka átlépje

küszöbét egy olyan háznak, amelyben zsidó lakik.“ A büntetések is súlyosak voltak. Ha egy férjes asszony egy zsidó házba betette a lábát, úgy 400 tallér büntetést fizetett. Ha egy leány ment be a zsidó-lakta házba, úgy meztelenre vetkőztették és így vesszőzték végig a városon. Ha pedig örömlány tette meg ezt, akkor száz botütést kapott az arcára és kiűzték a városhól, vagy a falujából. Ha pedig egy zsidót rajtakaptak azon, hogy keresztény nővel folytat viszonyt, úgy szinte mindenütt egyetlen büntetés várt reá: a máglya.

A zsidóság két élete és két törvénye.

A zsidóság rideg elkülönüléséből olyan kettősség következett, amely azután sok érthető tápot adott az antiszemitizmusnak és gyakran azok malmára hajtotta a vizet, akik azt hirdették, hogy *a zsidóság más erkölcsi törvényeket ismer a maga és másokat az idegenek számára.* Ezek a vádak főképpen a zsidóság gazdasági funkciójához fűződnek. A zsidóság életét valóban kétfelé osztotta az a monopolisztikus gazdasági helyzete, amelybe idők során belekényszerült. Amint már előbb említettük, a szétszóródás a zsidóságot már abban a kifejlett gazdasági funkciójában érte, amellyel az ókor egyik legtevékenyebb, legmozgékonyabb kereskedőjévé lett. Ezzel szemben a zsidóság egyes történetírói szívósan ragaszkodnak ahhoz a felfogáshoz, hogy a zsidó eredetileg földművelő nép volt; mikor országát elvesztette, földjét is elvesztette és így lett kereskedővé. Valóban a bibliai zsidóság éles harcot folytatott a kereskedelem s különösen a kanaita kultúrával sűrűbben érintkező Efraim törzsének kereskedő hajlamai ellen. Ez érthető

is volt, mert hiszen a szomszéd népekkel való kereskedelmi kapcsolatok együtt jártak azok szokásainak megismerésével és felvételével is. Efraim törzse így esett gyakran vissza a bálványimádásba, ami érthetően élénk ellenhatást váltott ki, nemcsak a bálványimádás, de a kereskedelem ellen is. Az idegen népekkel való érintkezés, amelyre a kereskedelmi tevékenység bőven szolgáltatott alkalmat, természetesen kikezdte a nép integritását, ami ellen a próféták élesen hadba szálltak. De nemcsak a Biblián, hanem azután még teljesebben a Talmudon is keresztül vonul ez a kereskedelem-ellenes felfogás. A kereskedelemmel a kézművesség és a föld megművelésének értékét állítják szembe. Úgy a Biblia, mint a Talmud tele van parancsokkal és tilalmakkal, amelyek mind a kereskedelemre vonatkoznak. A Talmudban kialakuló kereskedelmi jog is élesen mutatja a zsidó lelki beállítottságát azzal a gazdasági funkcióval szemben, amelyet valójában még az ország végleges elpusztulása előtt is ellátott és amely azután monopolisztikus gazdasági feladatává lett.

A Talmud és a kereskedelem.

A talmudi kereskedelmi jog megállapítja, hogy az árukereskedelmi haszon nem lehet több, mint az érték egyhatoda. Ha a nyereség többet tenne ki, úgy a vevőnek joga van elállni a vételtől. Amennyiben a vevő rájönne arra, hogy az eladó a megengedett haszonnál nagyobb nyereségre tett szert, úgy a különbözetet visszakövetelheti. Ha az eladó azonban kijelenti és közli a vevővel, hogy ezen az árun ennyit, meg ennyit keresett, úgy ez meghaladhatja az előírt hatodrészt. A Talmud

azonban ugyanakkor előírja: a hatóságoknak gondoskodniok kell arról, hogy az áruk általános értékét hivatalsan állapítsák meg, nehogy valaki a kényszerítő helyzettel visszaéljen. Különösen szigoruan tiltja a Talmud azt, hogy az idegenekkel kötött üzleteknél a zsidó meg nem engedett nyereséghez jusson. Aki az idegenen meg nem engedett módon nyereszksedik, három tilalom ellen vét: „mert írva van, ne nyereszksedj meg nem engedett módon szomszédodon, ne nyereszksedj a testvéreden és ne nyereszksedj az idegenen“. Tilos a Talmud szerint különböző terményeket, gyümölcsöket összekeverni, a régít az újjal, az olcsót a drágával. Legszigorúbban tilos a mérték meg nem engedett csökkentésével haszonra szert tenni. Nagyon szigorú az a tilalom, amely a gabona felhasználására vonatkozik. A legszigorúbb tilalom tiltja, hogy olyan cikkeken, amelyek az élet fenntartására és megmentésére szolgálnak, bárki is nyereszksedjék. Aki pénzt kölcsönöz ki kamatra, az olyan, mint aki embervért ontott. Ha valaki kamat nélkül kölcsönöz ki pénzt, nem lakhat ingyen annak házában, akinek kölcsönt adott. Ha már előbb ingyen lakott ott, úgy bért kell neki fizetnie. Ha az adós a hitelezőnek azelőtt nem köszönt, úgy tilos most köszönnie. Aki olyan üzletbe fekteti a pénzét, amely kevés rizikóval jár, de nagy nyereséget hozhat, az elvetemült ember, mert ez is a pénz meg nem engedett kamatoztatását jelenti. Csak árva pénzét szabad így befektetni. Aki a szomszédját becsapja, vagy pedig azon hatodon túl nyereszksedik, az sem megbánással, sem imádkozással nem teheti jóvá a bűnét és ezt Isten se bocsáthatja meg neki. A jogtalanságot csak azzal szemben lehet jóvátenni, akivel szemben elkövette s ezé a megbocsátás joga is. Tilos a vevőre rákényszerí-

teni az árut. Aki jogtalanul meggazdagszik, épp olyan, mint aki bálványokat imád. Mind a kettőnek egy a héber elnevezése: *belijaa*.

Így a Törvény. A való élet azonban szembe került ezekkel a törvényekkel és minél teljesebb lett a zsidóság belső életének válsága, dekadenciája, annál inkább elkommercializálódott. Valószínűnek látszik, hogy Palesztina kereskedelmi helyzete, az ott átvonuló karavánutak jelentősége, az ország különösen előnyös fekvése a tranzit-kereskedelem szempontjából csakhamar arra a *belső* dekadenciára vezettek, amelynek *külső* jelensége a törvény meglazulása, illetve a zsidóság egyre hatalmasabb méretű kereskedelmi orientációja volt. Egyes zsidó történetírók úgy magyarázzák, hogy a *zsidóság nemzeti dekadenciájának, felbomlásának hatása alatt lett kereskedő néppé*. Valószínűbbnek látszik ezzel szemben, hogy kereskedelmi tevékenysége helyzetéből, az ország gazdasági adottságából logikusan következett. Viszont ennek következménye volt az is, hogy a régi kötelékek megbomlottak és azok a törvények, amelyek jók voltak a földművelő zsidóság számára, erőtlenneknek bizonyultak egy kereskedelmi tevékenységet folytató közösség lelki összetartására.

A Talmud és az Élet malomköve között.

Két hatalmas erő ütközött itt össze és ezek malomköve közé került a zsidóság. *Belülről* a felbomlás ellen, nemzeti különállásának, vallási elszigeteltségének megőrzésére elmerévítette, megkeményítette a törvényeit és bűnbánóan, szinte vezeklésképpen vetette alá magát a rabbinusok uralmának és a törvények betűjének. Kívül-

ről: a gazdasági élet törvényei, monopolisztikus helyzete szinte teljesen átváltoztatta a nép legbensőbb szellemét: kereskedő néppé lett, pénzt kölcsönzött ki, majd az uralkodók és uralkodó osztályok vámszedőjévé vált. A gettó falain belül egyedüli érték *a törvény tudása és a törvény tisztelete*. A gettó falain túl a zsidóság értéke mindig annyi volt, amennyi *gazdasági* értéket jelenthetett a gazdanép uralkodói és vezetői számára. Olyan kettősség ez, amelynek tragikussá kell formálnia egy nép sorsát és ez a tragédia éppen az az örökös bizonytalanság és nyugtalanság, amellyel a zsidóság testét, pusztá életét az elnyomottak alulról feltörő állandó prédájának szolgáltatta ki, ugyanakkor pedig a hatalmon levők kiolthatatlan pénzvágynak.

Ez a törvény és az élet közötti feltűnő ellentmondás arra vezetett, hogy a törvény ellazítása és a valósághoz való nyílt alkalmazkodás helyett a zsidóság megkísérelte a lehetetlent: mind a két követelménynek eleget tenni, anélkül, hogy bármelyiket is sérelem érné. Újabb és újabb magyarázatokkal próbálta a törvény *értelmét* formálni, vagy legalább is azzal enyhíteni, hogy különbséget tettek a törvény alkalmazásában zsidó és „idegen“ között. Már pedig mindenki „idegen“ volt, aki nem volt — zsidó. Így a *kamatszedést* a törvény keményen eltiltotta, — de idegennel szemben megengedte. Másrészt az élet is egyre újabb szituációkat teremtett számára s mind a mai napig hallatlan energiák pazarlódtak el abban a hiábavaló küzdelemben, amellyel a vallásos zsidóság egyszerre két urat akart szolgálni: a Törvényt és az Életet. E kettősség még jobban elkülönítette a zsidóságot a gazdanéptől, amellyel valójában *semmiféle más kapcsolatot nem tartott fenn, mint azt, amely*

szorosan vett gazdasági tevékenységéhez tartozott. Már pedig ez a viszony valóban nem volt alkalmas arra, hogy rokonszenvessé tegye magát. Még ha a legteljesebb becsületességgel látta is el feladatát, — semmi okunk és adatunk sincs annak feltételezésére, hogy ez a szigorúan vallásos életet élő közösség ne igyekezett volna mindenben a legmesszebbmenően eleget tenni magas etikájú törvényeinek — ez olyan természetű volt, hogy állandósította a napi összeütközéseket, kereskedelmi differenciákat. Az adós és a hitelező viszonya magábanvéve nem alkalmas egy békés együttélés megteremtésére, de mennyivel lehetetlenebbé vált ez azokból a funkciókból kifolyólag, amelyekben a zsidó egyenesen az adók és a vámok keménykezű szedőjeként szerepelt. Ha még hozzátesszük ehhez azt, hogy a zsidók pénzműveletei elsősorban a véres háborúk pénzkezelését, vagy a főurak mérhetetlen fényűzését szolgálták, úgy megérthetjük azt a beállítást is, amely szerint a zsidóság úgy szerepelt, mint rendkívüli, szorult helyzetek kihasználója.

Ezek a megállapítások természetesen a középkorban át is a zsidók uralkodó rétegére vonatkoztak. Nincs semmiféle adatunk arra, hogy milyen volt a középkori zsidóság belső gazdasági rétegződése. Bizonyosnak látszik, hogy e belső rétegződés nem volt egészséges. A gazdasági hegemonia mindenesetre éppen azoknak a kezében volt, akik *kifelé az általánosítás mértékéül szolgáltak*. Valószínű, hogy ezek vagyonszerzésében nagyon sokan, mint annak közvetett haszonélvezői osztoztak: így elsősorban azok a kiváltságosak, kik csak a Törvény tanulásának szentelték életüket és akiknek eltartása a közösségre hárult. Nagyon vékony iparosrétegről is tudunk és pedig speciális iparágakról, melyek részleges

felsorolását Nagy Frigyes egyik ediktumában is megtalálhatjuk. *Aquinói Tamás* megjegyzéséből: „Palermóban a zsidók, mint kovácsok, rézművesek, hordárok éltek nagy megvetésben és közmunkákra használták fel őket“ — arra következtethetünk, hogy nemcsak iparosok voltak, de már egy zsidó proletár-réteg is kialakult. A zsidó tömegek, *Ruppin* (37) szerint is, azok a vándor, falut járó kereskedők, bevásárlók, adószedők, stb. voltak, akik életük teljesedését a vagyon szerzésében látták.

Természetesen ez sem járt a gazdanép rokonszenvének felkeltésével és így meg kell értenünk, hogy a zsidógyűlöletet gazdasági tevékenységük alaposan alá támasztotta. Ugyanakkor azonban rá kell mutatnunk arra a boszorkánykörre is, amelyből a zsidóság ép bőrrel nem tudott kikerülni. A zsidók pusztá életét igen gyakran egyedül az a pénz védte meg, amellyel a hűbéruraktól védelmet vásárolhattak. A pénz, az újra meg újra megismétlődő üldöztetések közepette gyakran nem jelentett egyebet, mint *a pusztá élet árát*. Sorsa bizonytalan volt s bár hatalmas vagyont gyűjthetett, sosem tudta, hogy mely változás húzza ki lába alól azt a földet, amelynek egyetlen egy darabkáját sem szerezhette úgy meg, hogy azt nemzedékről-nemzedékre magáénak mondhatta volna. Így azután létének egyedüli bázisa a pénz, az a mozgó vagyon volt, amelyet — ha lehetett — magával cipelhetett. Ehhez hozzá kell tennünk azt is, hogy az üldözések során a védelemért, az oltalomért fizetett rendkívüli adómegváltás, sőt megvesztegetés nem *egyéni* teljesítmény volt: a *közösség*, az egész *kahál* váltotta meg ezzel a lakhatás jogát, vagy azt az oltalmat, amelyet számára ha nem is mindig biztosítottak, de leg-

alább megígérték. A zsidóság gazdasági szerepét egész másképp kell tehát megítélnünk, amikor megállapítjuk, hogy ez igen sokszor a zsidó közösség megvédésének egyetlen módját szolgálta, bármilyen volt is a belső rétegeződése.

Ugyanakkor természetesen a gyűlölet mindig úgy azonosított, hogy a zsidóságot egységesnek tekintette azzal a gazdasági funkciójával, amelyet valójában csak igen vékony uralkodó rétege látott el.

Amikor a Krisztus utáni első évezredet a zsidóság aránylagos nyugalmi helyzetének jeleztük, természetesen ezzel még korántsem mondhatjuk azt, hogy az is teljes békében és bántódás nélkül folyt volna le. Minden korban és mindenütt előfordultak zsidóüldözések, azonban ezek szórványos jelenségek voltak azzal az általános jelenséggel szemben, hogy a zsidók száma egyre nőtt, gazdasági helyzetük erősödött és szerves részei lettek a kor gazdasági életének. A zsidóság monopolisztikus helyzete ebben a korban annyira biztosított volt, hogy ezeket az évszázadokat úgy tekinthetjük, mint azt a korszakot, amelyben a zsidóság élete *felfelé ívelő* tendenciát mutat. Ezt igazolja az a gyors elterjedés, amelylyel a zsidóság, ez a keleti nép, igen rövid időn belül szinte az egész akkori Európát elárasztja. Mindenütt, ahol kereskedelmi gócpont keletkezik, ott találjuk a zsidó közösséget, helyesebben: ahová a zsidó vándorol — ott kereskedelmi gócpontot létesít. És mert a zsidó-vándorlás sohasem individuálisan történik, hanem egy letelepedett zsidó legalább tizet szív magához, hogy Isteneivel, annak törvényes formája szerint érintkezhessék, a zsidó közösségekben mindenütt szinte változatlan intenzivitással él tovább a *szentélynek*, mint a zsidó egy-

ség centrumának gondolata. A talmudi zsidó vallás minden megnyilatkozásában: *irredenta*.

A szétszórt zsidóság számára ez a centrum hiányzott, ezt siratta vissza, nem pedig az „országot“, amelyt, ahol csak lehetett, mindenütt a maga zárt zsidó közösségében külön megteremtett. Az ország csak látszólag pusztult el, mert ezer darabra széttöredezetten a zsidó nemzeti élet tovább folyt a galutban is. Ezek az egyes hitközségek, az elpusztult országnak mind mennyi kis darabkája, tovább éltek abban is nemzeti életüket, hogy egymás között állandó és szoros kapcsolatot tartottak fenn. Ennek a nemzeti életnek útja a kereskedelem országútja volt, vérkeringése pedig az a gazdasági funkció, amelyben a zsidóság az akkori termelés egyik legbiztosabb kasztjává erősödött.

A zsidóság letelepedése valóságos értéket jelentett a kialakuló-félben levő városokra. Ennek igen értékes és sokatmondó dokumentuma Rüdiger speyeri püspök privilégium-levele 1084-ből:

Én, Rüdiger, kit Huozmann-nak is neveznek, Speyer püspöke. Amikor én Speyer letelepülést várossá változtattam át, úgy gondoltam, hogy helységünknek tekintélyét megnövelem azzal, hogy a zsidókat benne egyesítem. Épp ezért a közösségen kívül és a többi polgároktól elkülönítve telepítettem le őket és hogy a csőcselék kilengései ne nyugtalanítsák őket, fallal vettem körül lakásaikat. Lakóhelyüket igazságos módon szereztem meg. Előbb a dombot, részben megvásároltam, részben cseréltem, a völgyet pedig néhány örököstől ajándékképpen kaptam. Ezt a lakóhelyet, amint mondom, átadtam nekik a feltétellel, hogy évente három és fél font speyeri pénzt a szerzeteseknek közös használatukra fizessenek. Lakóhelyükön belül és azon kívül is egészen a kikötőig és magában a kikötőben jogot adtam nekik arra, hogy aranyat és ezüstöt szabadon váltsanak be és hogy mindent vásároljanak és eladhassanak. Az egyház vagyonából örökös joggal temetőhelyet juttattam nekik. Megengedtem továbbá, hogy egy idegen zsidó, aki csak rövid időre tartózkodik közöttük, vámot ne fizessen. Továbbá azt is, hogy miképpen a városhíró a polgárok között, úgy az ő községük előljárója ítélkezzék olyan perekben is, amelyek zsidók

között, vagy zsidók ellen támadtak. Ha azonban ez nem tudná igazságot tenni, úgy az ügy a püspök, vagy kamarása elé vitessék. Éjszakai őrséget, védőőrséget és erősítést csak az ő területükön kell ellássanak, a város védelmét azonban a rahszolgákkal együtt. Dajkát és szolgát bér ellenében a miéink közül vehetnek maguknak. Levágott állatot, ha törvényeik szerint nem ehetik meg, keresztényeknek eladhatják és a keresztények azt megvásárolhatják. És hogy jóakaratomnak a legmagasabb jelét adjam, olyan törvényeket adtam a számukra, melyeket a zsidó nép a német birodalom egyetlen városában sem bír.

És hogy ezek a privilégiumok és adományokat egyetlen utódom se korlátozhassa, nagyobb adóra se kötelezhesse őket és annak bizonyítására, hogy ezeket a jogokat nem jogtalan uton szereztek meg és hogy püspök adományozta, ezt az okmányt mint biztos dokumentumot hagyom hátra. És hogy ennek a ténynek emléke hosszú századokon át is megmaradjon, saját aláírással erősítettem meg és pecsétemmel láttam el, amiképpen az alant látható.

A papi hierarchiának egyre erősödő hatalma ugyanakkor megakadályozta, hogy a zsidóság, mint a világ valamennyi más népe, a békés együttélésnek kölcsönös feltételeit megteremtse. Azt hisszük, hogy ez a lelki gettó, ez a kemény lelki elkülönülés teljes gazdasági indokolást és támogatást kapott a monopolisztikus gazdasági funkciókban. És ha túlzásnak is látjuk azt a materialisztikus felfogást, hogy éppen e gazdasági funkciók monopoljellegének védelmére keményítették el a zsidó vallást és különítették el a zsidó életet a vele együtt élő népek életétől, — itt mégis olyan összefüggések mutatkoznak, amelyek gondolkodóba kell ejtsenek mindenkit, aki a zsidókérdést nem napjaink szemszögéből és kész eredményeinek mérlegelésében, hanem a történelmi folytonosság menetében látja.

AZ ELSŐ EZER ESZTENDŐ: MEGTÖRNI VAGY MEGTÉRNI.

Az állam elpusztulása után a zsidóság vándorútja két irányba tart: nyugat felé és keletre. Valószínű, hogy a diaszpóra első ezer esztendejében a zsidóság az akkori Európa lakosságának csak igen kis százalékát tehetette ki, hiszen az első számbavehető adat, *Tudelai Benjámín* 1170-ből származó leírásából nyert következtetések szerint Nyugat- és Kelet-Európában mindössze ötvenezer zsidó élt, míg ugyanakkor Ázsiában három és egynegyed millióra, Észak-Afrikában kétszázezerre tehető a zsidók száma. Ha ezek az adatok nem is feltétlenül megbízhatóak, mégis arra következtethetünk belőlük, hogy az európai zsidóság akkor elenyésző kisebbség volt.

Gazdasági szerepükre főképpen azokból a rendelkezésekből következtethetünk, amelyek a gazdasági biztonság talaját akarták a zsidók lábai alól kihúzni.

A negyedik században a kereszténység már annyira megerősödött, hogy államvallásá lehetett s megkezdhette hódító útját. Megindult tehát a térítő munka „az eretnekek, pogányok és zsidók“ ellen. Ennek ereje azonban nemcsak megtört a zsidóságon, de állandóan erős nyomait találjuk annak, hogy a még hitében meg nem erősödött keresztény lakosságot az egyház méltán

féltette a zsidó befolyástól. A zsidóvesztély ennek az időnek nagy problémája volt, hiszen a zsidók magasabbrendű vallásos kultúrája túlságosan befolyásolja azokat, akik még a tegnap pogányai voltak. A zsidók bizonyos fölénytel tekintenek le a barbárokból kereszténnyé lett szomszédaikra és erős ellentállást fejtenek ki minden beolvasztási törekvéssel szemben. Dubnow a következőket állapítja meg: „A kereszténnyé-levés folyamata közepette egyedül a zsidók maradtak meg régi vallásukban. Fölnyik tudatában az egyetlen és mégis hármas istenséghez tömegesen megtérő pogányokra csak lenézően nézhettek. Ez a dacos ellenállás egyeseket megzavart, másokat pedig keserűséggel töltött el.”

Állandó jelenség, hogy a zsidókkal érintkezők azok szokásait veszik fel s különösen az egyszerű nép az, amelynek hitét megrendíti annak a népnek büszke tudata, amely — mint ahogyan *Agobard* püspök megállapítja — az igazak és a próféták utódainak adja ki magát. „A nép gyermekei, — írja ez a püspök — egyszerű parasztemberek a zsidókra hallgatnak és magukévá teszik azt az örületet, hogy a zsidó Isten egyedül kiválasztott népe. Ezért hitetik el a környezetükkel azt, hogy éppen a zsidók azok, akik a hamisítatlan, a mi hitünkkel szemben fölnyben lévő igazságok mellett kitartanak.”

Az egyház részéről két erőteljes törekvés nyilatkozik meg a zsidók ellen. Az egyik meglehetősen erőtlen még: ez a zsidók megtérítésére irányul. A másik védekezés a zsidóság vallásos erejének kisugárzása ellen. A 4—10. század egyházi törvényhozását ez a két törekvés tölti ki. Maga a pápaság enyhe politikát folytat a zsidókkal szemben és minden erőszakos megtérítést ellenez. Ugyanakkor azonban a legnagyobb gondot fordítja arra,

hogy a zsidóság vallási propagandája híveik sorában rést ne üssön. Ezt az állásfoglalást különösen *I. Gergely* pápa fejezi ki, aki egyik pásztorlevelében a következőket írja: „Amennyire nem látszik megengedhetőnek, hogy a zsidók gyülekezeteikben a törvény által megengedett határokat elhagyják, épp annyira nem szabad a számukra már megadott jogokat csorbítani. Megtiltjuk tehát, hogy a meglévő rendszabályok ellenére a zsidókat üldözzék és megterheljék. Ezért megengedjük nekik, hogy ugyanolyan jogok között éljenek, akár a rómaiak.“

A zsidók áttérítését az 5—6. században a pápaság egyáltalán nem erőszakolta, bár az önként áttérőknek kedvezményeket adtak. Az 5—6. század idejéből igen sok olyan rendelkezést tudunk, amelyek a keresztény lakosságnak megtiltják a zsidókkal való érintkezést. Nagyon érdekes az a 6. századbéli bulla, amely megtiltja a kereszténynek, hogy a zsidó vendéglátását elfogadja, mert hiszen „*a zsidó úgysem ül le kereszténnyel egy asztalhoz*“. Lassankint kialakult a zsidókra vonatkozó kánoni jog, amelynek főpontjai, dr. *Kohn* olmützi hercegérsek közlése szerint, a következők voltak:

A zsidók nem tarthatnak rabszolgát, vagy rabszolganőt, házbéli szolgálatra keresztényeket nem alkalmazhatnak. Keresztény nő nem szoptathat meg zsidó csecsemőt.

Keresztény nem hívhat zsidó orvost és nem vehet zsidó által készített gyógyszert sem.

A kiközösítés terhe alatt nem lakhatnak egy fedél alatt zsidóval, vagy egy család keretén belül.

Nem vehetnek részt zsidó esküvőn.

Nem játszhatnak semmiféle játékot a zsidókkal.

Nem fogadhatják el a zsidó vendéglátását és ők maguk sem láthatnak vendégül zsidót.

Az egyház a zsidó befolyás ellen védekezik.

Az egyházi törvényhozás hosszú időn át szinte teljesen a *védekezésre* állítódik be és rendelkezései főképpen azt akarják megakadályozni, hogy a zsidókkal akkor még békésen együtt élő keresztények hitét mi se veszélyeztesse. Ugyanakkor, amikor a rabbinizmus mindent elkövet, hogy a zsidóságot teljesen elkülönítse a vele együttélőktől és odáig megy, hogy például azt a bort, amelynek az üvegét keresztény érintette meg „tisztátalannak“ minősíti, az egyház is olyan rendszabályokat hoz, amelyek előbb a papoknak, azután pedig a laikusoknak megtiltják, hogy a zsidóktól ételt vagy italt fogadjanak el. Az a körülmény, hogy a különböző országokban egymás után hoznak olyan rendelkezéseket, amelyek szerint zsidó nemzsidóval házasságot nem köthet és együtt nem élhet, — arra mutat, hogy az érintkezés meglehetősen szabad volt és a vegyes házasságok is rendszeresek voltak. A zsidóság elleni rendelkezések főkép a *Teodóziusz-féle* kódexen alapultak, amelynek legfontosabb intézkedése az volt, hogy *a zsidók olyan tisztségeket nem viselhettek, amelyek következtében hatalomra juthattak keresztények felett*. Ugyancsak ez a kódex megtiltja, hogy a zsidók új zsinagógákat építhessenek, vagy pedig a régit kijavíthassák.

A kereszténység Konstantin császár alatt lett uralkodó vallássá s ez azt jelentette, hogy az üldözöttek üldözőkké váltak. Ugyanaz a pogány Konstantin császár, aki 312-ben kinyilvánítja, hogy mindenki szabadon gyakorolhatja vallását, már mint „keresztény császár“ a zsidók elleni szigorú rendelkezések egész sorát hozza. Császári irat tiltja meg a zsidó vallásra való átté-

rést, máglya-halállal bünteti, ki a kereszténnyé lett zsidót csúfolja, vagy bántalmazza. Jeruzsálemben csak egyetlen napon, a templom lerombolásának gyász-ünnepén tehetik be zsidó zarándokok a lábukat. A zsidó törvénytudókat száműzi, a zsidók és nemzsidók közötti házasságkötést halállal bünteti. Zsidó rabszolgáját körül nem metéltetheti, keresztény rabszolgát nem tarthat.

A zsidók üldöztetése Julianus, az „apostata“ alatt alábbhagyott: I. Theodóziusszal azonban „megkezdődött a zsidók számára a valódi középkor“. (Graetz.) A zsidók üldöztetése egyre véresebb formákat vesz fel s a lóversenyek két pártjának, a „zöldek“-nek és a „sárgák“-nak versengése zsidóellenes excesszusokban fejeződik be. Zenó császár megjegyzi: „a zöldeket csak azért kell megbüntetni, mert a már halott, nem pedig az élő zsidókat dobták a tűzbe“.

A zsidóellenes rendszabályokat Jusztiniánusz még fokozta is. Ő volt az, aki megtiltotta, hogy a zsidó tanúk szerepelhessen keresztény ellen. De beavatkozott a legbensőbb vallási életükbe is. Ha a peszach és a húsvét egybeesett, a zsidók nem ünnepelhették meg. A templomban a Bibliát csak görög vagy latin fordításban olvashatták fel s ennek ellenőrzésére a templomokat felügyelet alá helyezték. Egyes imákat ki kellett hagyni: így a „Sema Jiszraél“-t. (Halljad Izrael, a Te Istened egyetlen egy!) A zsidók azonban nem törtek meg s így arról is tudunk, hogy véres ellenállásuk során Cäsariában és Antiochiában lemészárolták a keresztényeket. Herakliusz császár ellen a zsidók a perzsákat támogatták és Jeruzsálem elfoglalásakor kilencvenezer keresztényt mészároltak le. Amikor azután Herakliusz győzött (628), ő irtatta ki a palesztinai zsidókat.

Amint látjuk, a zsidók kemény népe ekkor még egyáltalán nem adta fel a reményt, hogy újra talpraállhat s minden alkalmat megragadott, hogy a kereszténység uralmát megtörje. Az eszközök mind a két részről egyformák voltak: a pogány tenger közepén a zsidók és keresztények egyforma vallásos fanatizmussal törtek egymás megsemmisítésére.

Amíg a pápaság meglehetősen türelmes a zsidók iránt, egyes püspökök gyakran kerülnek szembe a pápai rendelkezésekkel, vagy arra kényszerítik a fejedelmeket, hogy a zsidók ellen fellépjenek. A különböző zsinatok már szinte törvényhozó-testületekként szerepelnek és csakhamar nyilvánvaló, hogy ennek a törvényhozásnak nemcsak vallási jellege van, de messze menő gazdasági és politikai jelentősége is. Hogy e kérdést megérthessük, mindenekelőtt a zsidók gazdasági szerepét kell közelebbről megtárgyalnunk. Amint már többször említettük, a zsidóság legfontosabb szerepe az áru és a pénzkereskedelem volt. Akkori krónikákban sűrűn szerepel ez a kifejezés: zsidók és más kereskedők. Ezt a feladatukat a zsidók igen rendszeren láthatták el: ezt bizonyítja a *clermonti* püspök 472-ben írott levele, amelyben a maga zsidaját azzal ajánlja, hogy: a zsidók üzleteiket igen becsületes módon intézik (*solent huiusmodi homines honestas habere causas*).

A zsidó rabszolgakereskedelem ellen.

Sokkal közelebb esik a kialakuló hűbériség hatalmi köréhez az a gazdasági szerep, amelyet a zsidók a rabszolgakereskedelemben töltenek be. Ebben a szerepükben a zsidókat már a rendelkezések egész sora támadja,

amelyek tulajdonképpen jelentőségét az a vallásos törekvés álcázza, hogy a zsidók keresztény rabszolgákat nem tarthatnak. Ne tévesszük szem előtt: itt a kereszténység korántsem rabszolgafelszabadító szerepében lép fel, hiszen semmi kifogása sincs az ellen, ha rabszolgákkal nem a zsidók, hanem a keresztény görögök kereskednek. A zsidók ugyanis nemcsak rabszolgakereskedők voltak, hanem az első ezer évben, mint földbérlők is szerepeltek. Földjeiket természetesen rabszolgákkal művelték meg. A kialakuló hűbériséggel szemben a zsidó földbérlőknek ez a „belterjes“ gazdálkodása ellentmondott a kialakuló hűbériség rendjének és így azok a rendelkezések, amelyek megtiltják, hogy zsidó keresztény rabszolgát tartson, valójában a mezőgazdasággal foglalkozó zsidóság teljes gazdasági lerontását jelentették. A rabszolga egyszerűen kereszténynek deklarálta magát, bemenekült a templomba, vagy valamilyik keresztény házába és ezáltal vagy felszabadult, vagy pedig új gazdát választhatott magának. Bár e rendelkezések legtöbbje váltságdíjtól tette függővé a keresztény rabszolga felszabadítását, vagy átvételét, végeredményében mégis azt jelentette, hogy a zsidók kénytelenek voltak nemcsak rabszolgáiktól, de földjüktől is megválni.

Ennek ellenére a zsidóság sorsát — legalább átmenetileg az a nyugtalanság biztosította, amelyet a népvándorlás hullámai a még meg nem szilárdult kereszténységben okoztak.

A népvándorlás és a zsidók üldöztetése.

Különösen az áriánussá lett gótok találtak hű szövetséges társat a zsidóságban s ez a magyarázata annak, hogy főképen a keleti gótok uralma alatt a zsidóságnak, legalább eleinte, jó sora volt. A kereszténnyé lett frankok annál tüzesebben akartak a zsidók üldözésével hitet tenni új vallásuk mellett. Amint már előbb jeleztük, ezeknek az üldöztetéseknek látszólag vallásos jellegük volt és nyíltan vallott céljuk a zsidók megtérítése. Maga a pápaság nagyobb óvatosságot mutatott ezekkel a térítésekkel szemben, mint az egyes frank tartományok püspökei, akik az egyház világi hatalmának biztosítására minden eszközt megragadtak. A zsidóság ellenszegülése minden hittérítéssel szemben ennek a hatalomnak kiterjesztését csorbította; egyfelől *provokálás* volt, másfelől azonban bomlasztó *példa* is. A zsidók megtérítésének problémáját nem a hit terjesztésének vallásos ereje határozta meg, hanem az a hatalmi törekvés, amelynek csak *jogcíme*, de nem *tartalma* volt a kereszténység. Ha eleinte ezt leplezni is tudták, hovatovább egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a vallásos antiszemitizmus jelentősége: eltávolítani mindent, mi megakadályozza, vagy legalább is megtöri a klérus hatalmának kiterjesztését. *Maga a nép nem volt antiszemita*, amit az a sok és egyre megismétlődő rendelkezés bizonyít, amellyel éppen ezt a békés együttélést akarták megzavarni és később lehetetlenné tenni. Az agdei zsinat (506) még nyolc hónapi próbaidőt szab az olyan zsidók számára, akik át akarnak térni. Zsinati határozatokban és krónikákban állandóan szerepel, hogy a zsidók „csak a testüket tartják a keresztvíz alá, de nem a lelküket.“

Ennek ellenére egyes püspökök egyre türelmetlenebbek a zsidósággal szemben és az erőszakos térítések is napirenden vannak. Az agdei zsinat évében Avitus clermonti püspök térítő hadjáratot indít, azonban silány eredménnyel, mert mindössze egyetlen konvertita akad. A zsidók ellenállását mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a körmenetben ezt a kitértet bűdös olajjal öntik le, amire valóságos pogrom tör ki, aminek következményeként a clermonti zsidó hitközség megsemmisül, tagjai kivándorolnak, másik részét pedig — ötszáz zsidót — erőszakkal térítik meg.

Amint láttuk, a rabszolgatartás megtiltása a zsidókkal szemben kimondott gazdasági intézkedés volt. A másik támadási felületet a zsidók, mint árukereskedők nyújtották. A vasárnapoknak szombatra való áthelyezése már akkor olyan intézkedés volt, amely a zsidók kereskedői tevékenységét akarta megbénítani. A vasárnapi munkaszünet zsidó megszegőit vagyonekkobzással büntették, rabszolgaikat megbotozták. A zsidók az állandóan megismétlődő tilalmak és rendelkezések ellenére továbbra is meg akarták tartani rabszolgaikat. Ennek egyetlen módja: a megvesztegetés volt. Ugyanazok a püspökök, akik a legszigorúbb rendelkezéseket hozták a zsidók ellen, a zsinat után szívesen vágták zsebre a zsidók pénzét, úgyhogy egyes zsinatok már erőteljesebben kénytelenek fellépni és egyenesen „antikrisztusoknak“ bélyegezik a zsidókat zsaroló és megvesztegethető egyházi méltóságokat.

Az egyház hatalma legteltesebben a spanyol földön erősödött meg, azon a területen tehát, ahol annak a kornak legrégebb zsidó letelepülése volt és ahol a legtöbb zsidó élt. A nyugati gótok fejedelmeit a hűbérurak

és főképpen a papság választotta és így a király csak úgy tarthatta meg hatalmát, ha az egyház támogatta. Amint Dubnow megállapítja: „a spanyol egyház az első, amely a zsidóság elleni harcban a védekezésből a támadásba megy át.“ *Graetz* pedig: „a katolikus egyház képviselőit Spanyolországban illeti meg a dicsőség — ha ugyan annak lehet mondani — hogy elsőnek állítottak falat a zsidók és nemzsidók közé“. Az egyház zsinatai tulajdonképpen világi jelleggel bírnak, mert határozataikat a fejedelem megerősíti. Az első ilyen zsinat, amely élesen a zsidóság ellen fordul, az elvirai (306), amely még csak arra szorítkozik, hogy a zsidók és a keresztények együttélését minden vonatkozásban megszakítsa. Megtiltja tehát, hogy a földet rabbik is beszenteljék s azt, aki ez ellen vét, kiközösítéssel bünteti. De szigorúan sujtják azt is, aki zsidóval együtt étkezik. A rendelkezések egész sora tiltja a zsidókkal való házasságot, a viszonyt pedig egyenesen kiközösítéssel bünteti. A spanyol egyház világi hatalma vezetett az első pogromra, amely a Magorca és Minorca szigetén lakó gazdag földbérlőket tizedelte meg. A tömeget maga a püspök vezette és pedig azzal, hogy a helység szentjének vértanu halálát a zsidókon kell megbosszulni. A zsidók erélyesen védekeztek, de hiába, templomukat felgyújtották, nagy részüket pedig hitük elhagyására kényszerítették.

„Egy állam — egy vallás“

Az „egy állam, egy vallás“ gondolata a toledói zsinatok törvényhozásaiban egyre határozottabb formát ölt. A harmadik toledói zsinat megerősíti azt a határo-

zatot, hogy keresztény nő nem mehet zsidóhoz feleségül. A már így fennálló házasságokból megszületett gyermekeket erőszakkal megkeresztelték. Ugyancsak megerősítették azt a törvényt, hogy zsidó nem tarthat rabszolgát. Most azonban már nemcsak papiros-rendelkezésekről volt szó, hanem valóban az egységes vallás megteremtéséről. Ezt a törekvést gyakorlatilag *Sisebut* (612—620) király erősíti meg, aki mindjárt trónralépése után dekrétumot bocsát ki, amelyben a következőket mondja:

„Az igaz vallás dicsősége éppen abban mutatkozik meg, hogy uralmának területén az átkozott zsidó tévhit (ebreorum execranda perfidia) keresztények felett nem uralkodhat. A zsidók rothasztó hatalmától a keresztények irtózáttal fordulnak el. Ezért ezzel az örök időkre szóló törvénnyel megerősítjük, hogy uralmunk ezen első boldog esztendejétől kezdve egy zsidónak se legyen szabad, akármilyen jogcíme is lenne erre, hogy szolgálatában, vagy védelme alatt keresztényt tartson, tekintet nélkül arra, hogy az szabadember, vagy rabszolga, szolga, vagy más alárendeltje.“

A vakbuzgó fejedelem teljes eréllyel fogott hozzá e rendelet végrehajtásához. Miután azoknak a zsidóknak, akik keresztényeket tartottak szolgálatukban, vagyónát elkobozták, ez a rendelkezés egyfelől a királyi vagyont gyarapította, másfelől jámbor célokat is szolgált: a zsidó rabszolgák megkeresztelését. Azonban ez sem elégítette ki s így 613-ban elrendelte azoknak a zsidóknak kiűzetését, akik nem térnek át a keresztény hitre. Azok a zsidók, akik kereskedelemmel foglalkoztak és így mozgó vagyonuk volt, valóban elhagyták az országot. A zsidóság tekintélyes része azonban földbélő volt és így nem maradt számukra más hátra, mint az áttérés. A toledói püspöki zsinatok lassanként teljesen átveszik az állami parlament szerepét. Az itt hozott törvényekről joggal állapítja meg Montesquieu (38): „A

nyugati gót kódexeknek köszönhetjük azokat a parancsokat, principiumokat és felfogásokat, amelyekhez az inkvizíció alkalmazkodik, úgy hogy a későbbi idők szerzeteseinek nem volt más dolguk, mint az akkori püspökök által kigondolt zsidóellenes rendelkezéseket lemásolni... - A nyugati gótok törvényei gyermekes, bizzár és értelmetlen elaborátumok.“

A következő — negyedik — toledói zsinat problémája már a konvertiták kérdése volt: mi történnék azokkal, akik Sisibut alatt a kiüldöztetés elől a kereszténységbe menekültek, azonban mihelyt a nyomás engedett, visszatértek régi hitükhöz. Bár a zsinat kimondotta, hogy „a jövőben senkit sem lehet erőszakkal keresztény hitre kényszeríteni“ mégis elrendeli, hogy aki egyszer kereszténnyé lett, az többé hitét el nem hagyhatja. A püspököknek messzemenő hatalmat adott arra, hogy a keresztény hit megtartására ezeket kényszeríteni tudják. Aki ellenszegült, annak elkobozták a vagyonát, rabszolgává tették. Az az apa, aki fiát körülmetéltette, minden apai jogát elvesztette; a zsidó szülőktől elvették a megkeresztelt gyermekeket és zárdákban, klastromokban helyezték el őket. Ha egy keresztény nő zsidóhoz ment feleségül, tartozott ez is felvenni a kereszténységet, különben a felesége, gyermekeivel együtt kénytelen volt elhagyni. Ha keresztény vett el zsidó nőt és ez nem akart áttérni, úgy a házasság felbomlott és a gyermekek az apát illették meg.

Zsidók és konvertiták.

A legsúlyosabb rendelkezés azonban az volt, hogy zsidóval az ilyen kikeresztelkedettek egyáltalán nem érintkezhetek. Már pedig a kikeresztelkedéssel ezek-

nek a konvertitáknak gazdasági szerepe egyáltalán nem változott meg s megmaradtak ugyanazokban a funkciókban, melyeket általában a zsidók töltöttek be. A zsidók áttérítésének célja a zsidóságnak, mint monopolizált gazdasági funkciót betöltő kasztnak megsemmisítése volt. A konvertiták elleni intézkedések okát nem abban kell keresnünk, hogy ezek nagy része ne lett volna „jó keresztény” — az akkori asszimiláció folyamata három-négy nemzedéken át tartott s könnyű útja lehetett — de abban, hogy a konvertiták csak a vallásukat változtatták meg, de gazdasági szerepük változatlan maradt. Az az üldöztetés, amely tetőfokát a spanyol inkvizícióban érte el, mélyebb tartalmában gazdasági jellegű volt s a vallás csak ürügyül szolgált.

A beolvadásnak lehetősége hajótörést szenvedett azon, hogy a kikeresztelkedettek továbbra is megmaradtak „zsidó” foglalkozásuknál. Ez egyfelől arra kényszerítette őket, hogy továbbra is kapcsolatban maradjanak régi hittestvéreikkel, másfelől épp úgy ki voltak téve a tömegek dühének, akár a zsidók. Hiába vetették magukat alá minden vonatkozásban az egyház parancsainak, hiába alkalmazkodtak a püspökök előírásaihoz, — a kereszténységen belül továbbra is egy olyan új kasztot alkottak, mely a zsidóság szemében hitelhagyott, a kereszténység szemében zsidózó volt. Ennek valóságát mindenekelőtt a későbbi törvényhozás is igazolja. A későbbi törvényekben szereplő „judaeus” szó egyformán vonatkozik zsidókra és megkeresztelkedettekre. A spanyol inkvizíció, majd századok multán a zsidók kiüzetése Spanyolországból azt bizonyítja: négy évszázad sem volt elegendő arra, hogy ezek a konvertiták a spanyol nép testébe maradék nélkül felszívód-

hassanak. Pedig az akarat nem hiányzott. Az úgynevezett „placitumokban“ ezek a kikeresztelkedett zsidók bűnbánóan vesznek magukra minden vádat, amelyek zsidózásukra vonatkoznak és a visszaesőkkel szemben kivetett legsúlyosabb büntetést is vállalják.

Hosszú időn át a zsidókkal és a zsidózókkal folytatott harc szinte teljesen kitölti a törvényhozást. A hang egyre élesebb lesz, az ellenőrzés egyre súlyosabb, a büntetések egyre kegyetlenebbek. Megállapíthatjuk, hogy a kikeresztelkedettek, akiket a zsidók „a keresztények jobbágyainak, vagy rabszolgáinak“ neveztek el, állandóan annyira megkülönböztetett felügyelet és ellenőrzés alatt éltek, hogy tulajdonképpen már ez az ellenőrzés is lehetetlenné tette teljes beolvadásukat. Ne tévesszük szem elől, hogy ezek a konvertiták a zsidóság legelőkelőbb rétegét alkották, a vagyoniilag is legerősebb részét, amely súlyánál és jelentőségénél fogva sokkal jobban ki volt szolgáltatva az uralkodó osztálynak, mint a zsidónak megmaradottak tömegei. Joggal feltételezhetjük, hogy ezek a konvertiták korántsem azért alkottak megkülönböztetett réteget, mert a zsidósághoz törhetetlenül és minden martiromságot vállalva ragaszkodtak, hanem azért, mert teljes beolvadásukat éppen az a szigorú ellenőrzés tette lehetetlenné, amely állandóan elválasztotta őket a többi keresztényektől és amely mindig módot adott arra, hogy szem előtt tartsák őket. A másik ok: gazdasági szerepük változatlansága.

A zsidók elleni rendszabályok gazdasági jelentősége egyre nyiltabban mutatkozik meg. Zsidó kereszténnyel nem köthet többé üzletet. Minden üzletkötéshez hozzátartozik tehát, hogy a felek tanuk jelenlétében egy

fejezetet olvasnak el az evangélistákból és együttesen elfogyasztanak egy darab disznóhúst, vagy más „keresztény étel“-t; az áldomásnak ez az — antiszemita eredete. A zsidókat ugyanakkor eltiltják a kikötők használatától, jóllehet az akkori hajózás nagyrészt zsidó kézben volt. De érvényteleneknek mondják ki a zsidók és nemzsidók között régebben létrejött üzleteket is. A zsidók kötelesek voltak a korábban vásárolt házaikat, földjeiket, szőlőiket, olajfaligeteiket s minden más ingatlanukat a kincstárnak átadni.

Ezeket a rendszabályokat a 16-ik toledói zsinat (693) hozza. A zsidók elkeseredése olyan nagy, hogy most már nyíltan siettették is az arab hódítók útját. A 17-ik toledói zsinat ezek után teljes dühvel fordul a „hálátlan“ zsidók ellen és kimondja, hogy ettől kezdve a spanyol zsidók örök időkre az állam hűbéri tulajdonába mennek át. A király joga afelett határozni, hogy melyik alattvalójának engedi őket át, kikötvé: az új rabszolgákból a zsidó szokásoknak még az emlékét is kiverik.

Mohamed és a zsidók.

A pápaságnál türelmetlenebb volt a zsidókkal szemben Mohamed és az egyre jobban terjedő Izlam. Ennek magyarázatát talán abban találjuk, hogy keleten az áru- és pénzforgalom tulajdonképpen sohasem szűnt meg. Hogyha a keleti népek, az arabok és berberék érezték is a zsidóság monopolisztikus szerepének nyomását, ők maguk igen korán és eredményesen fogtak hozzá a saját kereskedelmi osztályuk kialakításához, amely megerősödésében egyre élesebben lépett fel a konkurrencia ellen. Az izlam kibontakozásával a gazdaságilag

tagozódó mohamedán rétegek szembekerülnek a zsidósággal; amelynek hatalmát a fejedelmek udvarában élő zsidó „vezír“-ek és „nászik“-ok még jobban kiélezzik. Itt valóban ugyanaz a folyamat ismétlődik meg, amely azután végigkíséri a zsidóságot: a szegény zsidó tömegeknek kell megszenvedniök azért a monopolhelyzetért, melynek visszássága egy nagyon vékony rétegének, sőt néha csak egyéneinek kiváltságos helyzetében jut kifejezésre. Maga Mohamed, aki fegyverrel terjesztette az új vallást, szent háborút hirdet a konok, megátalkodott zsidók ellen, akiknek kiirtására a *Korán* szent parancsot adott. A krónikák szerint ebben személyes bosszú is közrejátszott. Mohamedet egyik, háremébe cipelt zsidó fogolynő — *Zaynab* — meg akarta mérgezni. *Zaynab* azonban rajtavesztett és amikor kérdőre vonták, azt válaszolta, hogy népének annyi szenvedését akarta megbosszulni. Mohamed utódai irtóháborút vittek a „hitetlenek“ ellen s rövidesen, Perzsia és Bizánc után elfoglalták Babiloniát, Szíriát és Palesztinát, majd Egyiptomot is. Jeruzsálem eleste után Omár, a hódító kalifa végleg el akarta törölni a zsidóság minden nyomát s ennek jelképekül a régi szentély helyére felépíti a ma is híres Omár-mecsetet. A kalifák számára a zsidóság nagy értéket jelentett, mert kitűnő adózási alany volt és mint kereskedők nagyban hozzájárultak a kalifátus vagyonának gyarapodásához. A mohamedán területeken szinte kizárólagosan az ő kezükben volt a nemzetközi áruforgalom és ők voltak azok, akik Európát is elárasztották a keleti árukkal. A kalifák külön zsidó minisztert neveztek ki maguk mellé, akinek feladata az adók behajtása és a zsidóság zárt és elkülönített közigazgatásának vezetése volt. Ez a gazdasági

monopolhelyzet korántsem védte meg a zsidóságot attól a gyűlölettől, amely körülvette. Az arab kalifák voltak azok, akik „a sárga folt” rendszerét bevezették, hogy a zsidók így a többi lakosságtól megkülönböztethetők legyenek. Ez a megkülönböztetés minden mástól eltekintve, aféle *adózási nyilvántartás* is volt s azt jelentette, hogy ezek azok, akiken minden körülmények között új és új adókat lehet behajtani. Ez a rendelkezés különben a *keresztyenyekre épúgy vonatkozott.*

A pápa imádkozik . . .

Egyelőre azonban a kereszténység még nem adta fel a reményt, hogy megtéríti a zsidóságot és ezzel — legalább az akkori Európában — egységessé és teljessé teszi az Egyház uralmát. Az első ezer esztendő galutja azonban nem törte meg a zsidókat, akik a fejlődésnek és gazdagodásnak e korszakát arra használták fel, hogy a maguk külön világát kiépítsék. Ezt a keményen összekovácsolt, szigorú parancsokkal, isteni törvényekkel egybeforrasztott népet a pápaság ekkor még imával akarta meghódítani. Szokássá lett, hogy minden új pápa Szent Péter székének elfoglalásakor külön imát mondott: *adassék meg számára az isteni kegy, hogy az ő uralkodása alatt térjen meg az eltévelyedett zsidóság és hódoljon be a Megváltónak.* A zsidóság azonban nem erre a megváltásra vágyott.

A pápai könyörgés megerősítésére új imát szövegeztek a nagypénteki liturgiába, amely így szólott:

„És imádkozunk a hűtelen (judaicam perfidiam) zsidókért, hogy a mi Urunk és Istenünk eltávolítsa szívükről a fátylat és ők is felismerjék a mi Urunkat, Jézus Krisztust. Örökkévaló és mindenható Isten, aki még ezeket a perfid zsidókat se zártad ki kö-

nyörületességéből, hallgasd meg könyörgésünket. hogy ők is a Te igazságodnak világosságát, Krisztust felismerjék és sötétségükből szabaduljanak ugyancsak a mi Urunk, Jézus Krisztus által.“

Ennek az imának azonban nem volt foganatja. Lassanként fel is hagytak vele. Ellenben szokássá vált, hogy nagypénteken a hűbérúr — ez privilégiuma volt — megpofozza az elébe került zsidókat. Voltak olyan francia városok, ahol ez aféle szimbolikus szertartássá lett. A pofok és verések lassanként egyre erősebbek lettek, úgyhogy egyik jószándékú pápa bullát is ad ki ez ellen. III. Ince pápa ugyanis megtiltotta, hogy *„amint az oly gyakran történni szokott, a keresztények ünnepeiken bottal verjék a zsidókat, megkövezzék őket... temetőiket beszennyezzék és sírjaikat kirabolják...“* A pápaság — kevés kivétellel — ebben a védőszerepében szinte az egész középkoron át megmaradt és valóban a „zsidóság védőszelleme“ volt. De a gyűlölet hatalmasabb volt a pápai jóakarathnál. A nagypénteki zsidó imából végül is csak a „zsidó perfiditás“ maradt meg.

A zsidóság számára a középkor a második ezerév galutjával kezdődött el.

„ÉS A SÁTÁN MEGSZÁLLOTTA A NÉPEK LELKÉT...”

A zsidó krónikás Ézsaiás próféta után *Edom* országának nevezte el azt a földet, ahol a középkor zsidóságát a legnagyobb sorscsapás érte: a keresztesháborúk vérengzése, amelynek tizenkétezer zsidó esett áldozatul. Az első kereszties háború (1096) fordulópontot jelent az európai zsidóság életében, mert ezzel indul meg üldöztetésének az a korszaka, amely az egész középkoron át végigkíséri sorsát. E korszak zsidó története: martirológia, amelyben a könyvhöz kötött, rideg törvényekkel sanyargatott zsidó lélek új erőre kap, megtelik extázissal, az Istennel való hadakozás és megbékülés mítoszával. Csapás csapásra éri, de a zsidók az „Isten egységének” vállalásáért felmagasztosulva járják a martirok útját. Megdőbbentőek és borzalmasak azok a krónikák, amelyek leírásaiban a keresztiesek vérengzésénél csak a megtámadott zsidók önpusztító kegyetlensége volt rettenetesebb. Anyák gyermekeiket ölték meg, a vőlegény a menyasszonyát, a férj az asszonyát, gyermek az apját, hogy így mutassák be ennek a népnek önmagát marcangoló áldozását az Úr oltárán. Mintha e mártírsorsnak vállalása, a szenvedésnek szinte tömegőrületté való fokozása, a vérontás extázisába való *menekülést* jelen-

tette volna a szűk gettófalak közül, mazochisztikus bizonyosság-tételt a régi frigy mellett, amelynek erejében Isten szenvedésre választotta ki az ő népét.

Ezzel azonban csak arra kaptunk magyarázatot, hogy miképpen reagált a zsidóság a keresztes háborúk üldözésére. Meg kell értenünk azonban: mi váltotta ki ezt az üldöztetést, mi magyarázza a zsidók lemészárlását azokban az országokban, ahol a keresztes hadak végigvonultak.

A keresztesháború okai.

A felületes magyarázat kézenfekvő. A Jeruzsálem felszabadítására induló keresztesek *vallásos* fanatizmusa szembe találta magát a zsidósággal, amely Jézus megöletésének vádja alatt élte a maga megváltást tagadó, Messiásra-váró életét. „Ime ilyen hosszú útra indulunk — idézi egy régi zsidó krónikás a keresztesek beszédét — hogy megkeressük a sírt és bosszút álljunk az izmaelitákon. Ám nézzétek, itt élnek közöttünk a zsidók, akiknek atyái ártatlanul megkorbácsolták Öt és keresztre feszítették. Rajta, bosszuljuk meg magunkat először rajtuk, irtsuk ki őket a népek sorából, hogy Izrael nevének nyoma se maradjon.“ A vallásos fanatizmus azonban korántsem adhat kielégítő választ. Értetlenül állnánk a keresztes hadjáratokkal szemben, ha ebben kizárólag az egyház világi hatalmának erőpróbáját látnók. Az egyház ezeréves uralma ekkor már tetőfokát érte el. A középkori hűbéri állam formája immár teljesen kialakult, a hatalmi erőviszonyok is kiformálódtak. Az egyház hatalma szinte korlátlan és a hűbéri rendszerben megszilárdult kisebb és nagyobb monarchiák bázisa is szilárdnak látszik. Ez a gazdasági bázis: a pa-

rasztok jobbágyi szolgasága és a városok rendisége, céh-rendszere. A zsidóság teljesen elvesztette a talaját a városon kívül, mert az uralkodó rend felfogásával és hatalmi rendszerével ellenkezett volna, hogy a hűbéri rendszer keretében a zsidók akár mint bérlők, akár mint földtulajdonosok szerepeljenek. A városi polgárság a már kialakult ipari és kereskedelmi gildjeivel kiszorította a zsidóságot abból a gazdasági funkcióból, amelyet ők teremtettek meg. A zsidók szerepe egyre teljesebben azokra a feladatokra szorítkozott, amelyeket a keresztény kereskedelem és ipar nem vállalt. A szabad-kereskedők sorában már nincs helyük és így rákényszerülnek a pénzzel való kereskedelemre, a pénzkölcsön-üzletre. Ugyanakkor a hűbérurak számára a zsidók a hatalom biztosításának egyre nélkülözhetetlenebb instrumentumaivá válnak, mert egyfelől hadjárataikhoz és hatalmuk fenntartására pénzzel látják el őket, másfelől, mint vám- és adóbehajtók kényszerű és engedelmes eszközök voltak a hatalmasak kezében a nép és a gyengék nyomorítására.

Az egyház a maga világi hatalmában egyáltalán nem váltotta be azt az ígéretet, amely a Megváltó nevéhez fűződött. Az elnyomott és kizsákmányolt, adókkal s tizedekkel gyötört parasztság valóban nem érezte annak az időnek elérékezését, amely megváltotta volna. Az elszegényedett, nagy urak szolgálatában álló, de ugyanakkor nekik kiszolgáltatott nemesség sem, amelynek eladósodása egyre nagyobb méreteket öltött. A feudális társadalom belső ellentétei egyre élesebben nyilatkoznak meg és ez jut kifejezésre a különböző skizmatikus (albigens) mozgalmakban is, amelyek az egyház vallási uralmát tépdetik meg. Ebből a belső feszültség-

ből eredően adja ki a clermonti zsinat (1095) a keresztes hadjárat toborzóját. A felgyült indulatoknak olyan levezetését szolgálta ez, amely szükségképpen a zsidók ellen irányult. Ugyanakkor azonban a zsidóság megsemmisítése nem lehetett sem az egyház, sem a hatalmon lévő fejedelmek célja és nem szolgálhatta érdekeit sem. Hiszen a német császár „Kammerknechtje“-vé és a francia és angol uralkodók „udvari-szolgáivá“ degradált zsidóság a maga gazdasági funkciójában minden lehetőséget megadott arra, hogy pénzt lehessen belőle kisajtolni. Ugyanakkor, amikor a keresztes hadjáratok során a zsidókat a vallásos fanatizmus jogcímén kifosztják és kardélre hányják, a másik oldalon ott szerepelnek a kisebb és nagyobb fejedelmek és püspökök, akik valóságos üzletet csinálnak a zsidók „megvédéséből“. Állapítsuk meg, nem mindig becsületes üzletet, mert bár szívesen hagyták magukat megvesztegetni, sok esetben kiszolgáltatták a zsidókat a keresztesek garázdálkodásának.

A keresztes hadjáratoknak gazdasági motivumai teljesen világosak: a hatalmasok a maguk hatalmát akarták gyarapítani; a kisebb nemesek így akartak megszabadulni az adósságaiktól, hiszen a hadjáratban való részvétel azt a reményt keltette fel, hogy nem kell adósságaikat megfizetniük; a parasztság pedig így akart kiszabadulni abból az elnyomatásból, amely jobbágyi sorából következett. Ezek a gazdasági motivumok ott húzódtak meg a vallásos fanatizmus diktálta szent cél mögött.

A következőkben néhány kiszakított részt adunk abból a korabeli mártír-krónikából, amelyben az 1096. év eseményeit örökítették meg az egykoru feljegyzések.

Ezek a kiszakított részek önmagukért beszélnek s így nem is fűzünk hozzájuk megjegyzéseket. Meg kell állapítanunk azonban, hogy a keresztesek dühe nemcsak a zsidók ellen irányult. Keresztény krónikások — így az Aachenből való Albert krónikája is — rettenetes képet fest e „vitézek“ rablóhadjáratáról, amelynek nem egy keresztény város és letelepülés esett áldozatul. Rabló-lovagok és fanatikus szerzetesek vezetése alatt önálló portyázó seregek alakultak, amelyek a „maguk számlájára“ folytattak keresztes hadjáratot és mert Jeruzsálem messze volt, megelégedtek azzal, hogy mindent, ami útjukba esett, elpusztítsanak és kiraboljanak. A jogcím adva volt abban a jelben, amelyet ruhájukon visáltak.

Az első keresztes hadjárat a francia zsidókat eléggé megkímélte. Egyedül Rouen-ben támadták meg a zsidókat és pusztították el azokat, akik nem akartak áttérni. A francia zsidók a közeledő veszélyről értesítették a rajnamenti letelepülések zsidóságát, akik között hamar elterjedt a vészes hír. De hadd álljon itt a krónikás írása (39), aki a következőkben számol be az 1096-os keresztes hadjárat zsidó-mészárlásáról:

Edom krónikája.

A világ megteremtése után 4865, száműzetésünk után 1028 évvel (1096) történt: Mindazok a rémségek, melyekkel a Tóra könyvei fenyegetnek, beteljesedtek rajtunk; minden, ami írva van és ami nincs írva, bekövetkezett leányainkon és fiainkon, öregjeinken és gyermekeinken, szolgálóinkon és szolgálóleányainkon. Nagyjaink és kicsinyeink mind keserű bajba kerültek. A bűnös Róma pápája felemelkedett és felszólította mindazokat a népeket, Edomnak fiait, akik Krisztusban hisznek: gyűljenek össze és vonuljanak Jerusolájim ellen és hódítsák meg a várost... És a sátán megszállotta a népeket és összegyűltek, hogy a parancsnak engedelmeskedjenek.

És akkor felkelt egy Gottfried nevű herceg, a Bouilloni — hogy még a csontjai is megöröltessenek! — egy önféjű ember, akinek szellemét a sok kicsapongás elkábította, hogy ő is az elvete-mültekkel tartson. Sötét esküt fogadott, hogy bárhova is vándoroljon, az ő Istenének vérért megbosszulja Izraelen és mindazok közül, kik zsidó nevet viselnek, se maradékot, se menekültöt nem hágy... De a béke égbeli ura elhagyta a zsidókat. Elfordította szemét az ő népétől és kiszolgáltatta őket a kardnak. Nincs próféta, nincs látó, nincs böles, se tudós, aki ki tudná kutatni, hogy miért találatott e nagy közösség olyan nagy bűnben, hogy a szent közösségeknek halállal kelljen bűnhődniök, mintha vért ontottak volna... Előbb a szemtelen csöcselék kelt útra, keresztény csűrhe, franciák és németek gonosz és dühöngő bandája, akik a Szent Város ellen akartak vonulni, hogy megkeressék a megfeszített sírját, onnan elkeressék Izmael fiait és az országot kiszakítsák kezeik közül. Jelül keresztet varrtak ruháikra, mindazok, akik felkentjüknak sírjához a tévelygések útján akartak menni, míg oly számosak lettek, mint a sáskák a földön, férfiak, nők és gyermekek, úgy hogy el lehetett róluk mondani, amint írva van: „a sáskáknak nincsen királyuk és mégis rendben vonulnak tovább.“

Amikor a közösségek ezt hallották, atyáik módja szerint bűnbánathoz, imádkozáshoz és jótékonyáshoz menekültek. Akkoriban ellankadtak a szent népnek kezei, a szívük bátoratlan maradt és erejük elhagyta őket. Három nap egymásután bőjtöltek, éjjel és nappal, amíg a bőr a csontjukra száradt, olyanok voltak, mint a száraz fa. Hangosan és keserűen sírtak és jajgattak, de Atyjuk nem hallgatta meg őket. Könyörgésük elől elzárkózott és elrejtőzött a fellegek mögé, hogy ne hallja hangjukat. Eldobta magától Izráel sátrait és elparancsolta szemei elől, mert ez volt a végzet, régi bűnök büntetése. És éppen ezt a nemzetséget szemelte ki Ő arra, mert ereje és hatalma volt, hogy temploma megmaradjon, a szava teljesedésbe menjen és nagy nevének szentségét bizonyítsa.

(A krónikás ezután a speyeri zsidóközösség véres sorsáról számol be. 1096 május 3-án — pessach ünnepén — teljesedett be a speyeri zsidók végzete. A zsidók hírét vették a fenyegető veszedelemnek és ezért hajnalban imádkoztak és korán elhagyták a templomot. Amikor azonban a templomból kijöttek, a csöcselék megtámadta őket és tizenegy zsidót megölt. A krónikás ezután így folytatja):

Speyer, Worms, Mainz.

Amikor János püspök ezt hallotta, nagy sereggel ott termett, jó szívvel és hűen segítségére volt a hitközségnek, a saját házába kísérté őket és így kimentette őket az ellenség kezei közül. A városiak közül egyeseket elfogatott és kezüket levágatta, mert igazságos ember volt, akinek Isten megadta azt a kegyet, hogy

bennünket az ő kezei által mentsen meg... A király parancsára János püspök a speyeri hitközség megmaradottjait biztos falak közé vitte. Ott rejtette őket, amíg az Úr ellenségei el nem távoztak...

Amikor a gonosz hír Worms-ba érkezett, hogy a speyeri hitközség egy részét agyonverték, akkor az Úrhoz kiáltottak és nagy és keserű sírás támadt közöttük, mert látták, hogy ez az ég által elhatározott sors, amely elől nincs menekvés, sem előre, sem hátra. A község két részre szakadt; az egyik rész a püspök várába menekült, a többiek megmaradtak a házaikban, mert a városiak védelmet ígértek számukra. De ezek csak hamis és csaló beszédek voltak, akárcsak a megtört nádszál. Mert ezek megegyeztek a keresztesekkel abban, hogy nevünket és maradékainkat is elpusztítják és kiirtják. „Ne féljetez tőlük — szóltak hozzánk — mert, aki csak egyet is megöl közületek, egész életén át ezért bűnhődni fog.“ És ugyanakkor a menekülés lehetőségétől is megfosztották őket, mert a község minden vagyonát az ő kezükbe tette le. Ezért is árulták el őket később.

Ijar 10-én (május 5.) a pusztá farkasai újra felkerekedtek azok ellen, akik megmaradtak a házaikban és kiirtották őket. Férfiakat és asszonyokat és gyermekeket, fiatal és öreget. Leszakították a lépesőket, szétrombolták a házakat, raboltak és zsákmányoltak; elrabolták a Tórát, sárba tiptarták, széjjel tépték és elégették és Izráel gyermekeit teli szájjal felfalták.

Ijar 25-én (május 20.) a borzalom azokra is rászakadt, akik a püspök házában rejtőztek. Az ellenségek épp úgy megkínózták őket, mint az elsőket és kardélre hányták. Testvéreik példája azonban megerősítette őket, hagyták, hadd üssék őket agyon és így dicsérték az ő nevét: a Teremtő nevében odanyujtották a nyakukat és hagyták, hogy fejüket levágják; mások öngyilkosok lettek. Beteljesítették a próféta szavát: „Az anyák ott fekszenek a gyermekeiken, az apák a fiaikon“. Testvér lemeszárolta a testvérét, ez a rokonait, a feleségét és a gyermekeit; a vőlegény a menyasszonyát ölte meg, gyöngye asszonyok szívük kedvencét. Mindannyian szívük teljességével vették magukra az égi ítéletet és amikor lelküket felajánlották a Teremtőnek, így kiáltottak: „Halljad Izrael, Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló, az Egyetlen egy.“ Az ellenségek meztelenre vetkőztették őket, porba cipelték és elhánták testüket. Egyetlen egy se maradt meg közülük, kivéve azt a párat, akit arra kényszerítettek, hogy felvegyék a keresztséget. E két napon nyolcszáz embert ütöttek agyon. Ezeket mind meztelenül dobták a sírba. Isten keze által pusztultak el ők, ő volt az, aki nyugalmat adott nekik, édenkertjének nagy világosságában. Ím lássátok, az örök Isten előtt lelkük az élet frigyében egyesült minden időnkig.

(A krónikás azután elmondja, hogy a speyeri és a wormszi zsidók sorsa milyen rettegéssel töltötte el a mainzi zsidókat is. A

község vénei összeültek, hogy tanácskozzanak, miképpen lehetne megmenteni a mainzi zsidóságot. A krónikás így folytatja):

A hitközség fejei, akiknek tekintélyük volt a püspök előtt, felkerekedtek, elmentek hozzá, tisztviselőihez és szolgálóihoz, hogy velük tárgyaljanak. Megkérdezték: mit tegyünk mi, mivel ezt a hírt hallottunk testvéreinkről, akiket Speyerben s Wormsban agyonütöttek? — „Halljátok a tanácsunkat — volt a válasz — hozzátok minden vagyontokat a mi kinestárunkba és asszonyaitokkal, fiaitokkal és lányaitokkal jöjjetek mind a püspök házába, amíg ezek a seregek elvonulnak; így menekülhettek a keresztesek elől“. Ők azonban nem gondolták becsületesen, csak azt akarták, hogy mi mind a hatalmukba kerüljünk és megfogjanak bennünket, mint ahogyan a halat megfogják a hálóval, hogy elrabolják a pénzünket, mint ahogy azt azután tették: a vég elárulja a kezdetet. Egyedül a püspök szándéka volt becsületes, meg akart erejével bennünket védeni; hiszen mi neki és tisztviselőinek nagy jutalmat adtunk azért az ígéretért, hogy bennünket megmentenek.

De végül is nem használt semmi. Sem megvesztegetés, sem könyörgés, a harag napján semmi sem védett meg bennünket a bajtól.

Szivan hó újhold napján történt (május 25.) amikor *Emicho* gróf, minden zsidók nyomorgatója — hogy még a csontját is vas-malom őrölje meg — sok hadinéppel, keresztesekkel és falusival Mainz elé jött és annak falai alatt ütött tábornok, mert a város kapuit elzárták előle. A mi leggonoszabb ellenségünk volt ő, aki nem kímélt sem öreget, sem szüzet, nem ismert irgalmat sem csecsemővel, sem beteggel szemben. Isten népét a porba tapodta, az ifjakat karddal verte agyon és a terhes asszonyok hasát vágta fel. Kezébe vette a keresztest és a csapatok vezetője volt...

(*Emicho* seregének megjelenésére, — amint a krónikás elbeszéli — a község vénei felkeresték *Ruthardt* püspököt és háromszáz ezüst márkával megvesztegették. A püspök az egész hitközséget palotájának termeibe gyűjtötte össze és megígérte, hogy megvédi őket. A vágróf is ígéretet tett, hogy védelmébe veszi a zsidókat. A zsidók azonban nem elégedtek meg ezzel, hanem elhatározták, hogy az álnok *Emichonak* is pénzt adnak és ezenkívül még egy levelet, amelyben felszólítják a többi zsidó hitközségeket, hogy az arra vonuló *Emichonak* minden tiszteletet megadjanak. *Emicho* megvesztegetésül hét font tiszta aranyat kapott. A krónikás hangja itt megint nagyon keserű lesz):

Üdvösség mindenkinek, aki ilyen halállal hal meg.

Még ma se gyógyult be a seb, amelyet akkor ütöttek rajtunk, hiszen mi még olyanok se voltunk, mint *Sodoma* és *Gomorrhá*. Mert volt ki ezekért könyörgött és ha tíz igaz emberük lett volna,

úgy megmenekültek volna. Rajtunk azonban nem segített sem tiz, sem húsz igaz ember...

(Május 27-én, a Tóraadás ünnepén Emicho megtámadta a várost, amelynek kapui magától megnyitak előtte. „Látjátok magától nyitnak itt meg a kapuk — mondották az Úr ellenségei — ezt a Keresztrefeszített tette, hogy a vérét a zsidókon megbosz-szulja“. A sereg körülfogta a püspöki várat, a zsidók páncélt öltöttek, kardot ragadtak és a vénekkel az élen, elkeseredett ellenállást fejtettek ki. Nem adták olcsón az életüket, de minden hiába volt, a püspök zsoldosai cserben hagyták őket és maga a püspök is elmenekült, mert halálra keresték.

Ezután így folytatódik a krónika:)

— Ó, erről a keddről, Szivan harmadikáról, amelyen az ellenség betört az udvarba, a sötétségnek erről a napjáról, bár elnyelné őt a sötétség! Az égbeli Isten ne kérdezzen felőle és semmi féle világosság ne sugározza be. Jaj ennek a napnak, amelyen lelkeink szorongatását láttuk. Ó, csillagok, miért nem rejtettétek le fényeteket, hogy az ellenség pusztító munkáját nem a ti világosságotoknál végezze el.

Amikor a Szent Frigy gyermekei látták, hogy beteljesedett rajtuk a sors, az ellenség győzött és benyomult az udvarba, mindannyian, öregek és fiatalok, szűkek és gyermekek, szolgálak és szolgálólányok az égbeli Atyához kiáltottak és siratták magukat és életüket. De alávetették magukat az ég bíróságának és így szóltak egymáshoz: „Hadd legyünk erősek és viseljük a szent istenfélelem igáját! Mert az ellenség csak egy pillanat idejére öl meg bennünket, a négy halál mód legkönnyebbjével, karddal, — de mi élni fogunk, a mi lelkeink az éden kertjében tartózkodnak majd, a fényben és világosságban mindig öröklél!“ Megadással és készséges hittel mondták: „A végső törvény, hogy ne emésszük magunkat afelett, hogy mi a Szent lényege és célja, áldott legyen Ő és az Ő szent neve. A Tórát adta nekünk és megparancsolta, hogy szent nevének egységéért megölössük magunkat. Üdvösség nekünk, ha megtesszük az akaratát. Üdvösség mindenkinek, ki ilyen halállal hal meg... A sötétségnek világát a fény világával, a szenvedés világát az öröm világával, a mulandóságát az örökkévalóságával cserélik ezek fel.“ És akkor mindannyian hangos szóval, mint egy ember kiáltották: „Nincs tovább, mit vonakodjunk, mert már rajtunk az ellenség. Hadd siessünk, hogy mi magunk mutassuk be az Úrnak a mi áldozatunkat. Akinék kése van, vizsgálja meg, hogy elég éles-e. Előbb ölje meg a másikat, azután vágja át a saját nyakát, döfje kését a szívébe.“

Az elsők, akiket az ellenség szembe talált, amikor az udvarba benyomult, a község legszentebbjai voltak, akik lemondtak arról, hogy a vár belsejébe meneküljenek és így életüket néhány órával még megvásárolják. Sőt, inkább úgy ültek ottan, inaköpenyeikbe burkolva, az égnek ítéletét szeretettel véve magukra és elkészültek arra, hogy a Teremtő akaratát azonnal teljesítsék. Az

ellenség kövekkel és nyilakkal borította el és azután kardjaikkal lemészárolta őket. Amikor pedig azok, akik a belső termekben voltak, jámboraiknak ezt a tettét látták és amikor az ellenség rájuk támadt, így kiáltottak: „A legjobb lesz, ha életünket feláldozzuk!” És az asszonyok lágyékukat megerősítették és előbb fiaikat és a leányaikat mészárolták le, azután pedig magukat. És sok férfi megerősítette a szívét és lemészárolta asszonyát, gyermekeit és házanépét. Szelíd és gyenge asszonyok legkedvesebb gyermeküket ölték meg, férfiak és asszonyok egymásután mészárolták le egymást. És amikor lányok, völegények és menyasszonyok kinéztek az ablakon, így kiáltottak: „Nézz reánk Istenünk és lásd, hogy mit teszünk, hogy a Te nagy nevedet megszenteljük és hogy ne kelljen téged a Keresztrefeszítéssel elcserélnünk.” Az egyik lemészárolta a másikat s aztán őt mészárolták le. A kiömlő vér egybefolyt, férfiak vére elkeveredett az asszonyok vérével, az apák vére a gyermekek vérével, a fivér vére a nővér vérével, a tanító vére a tanítvány vérével, a völegénynek vére a menyasszony vérével, a gyermekek és csecsemők vére az anyjuk vérével. Mind így halt meg, így pusztult el a magasztos és félelmetes Név egységnek kedvéért. Aki ezt hallja, annak zúgnak a fülei, mert ki hallott ilyesmit és ki látott ilyet! Kérdezzetek meg bárkit is arról, hogy vajjon Ádám napjai óta hoztak-e még ilyen áldozatot. Ezeregyszáz áldozat egyetlen egy napon és mindegyik olyan, mint Izák feláldozása, Ábrahám fiáé. Ám azért az egy áldozásért megremegett a föld, miként írva van: „Az ég seregei kiáltottak és az ég elsötétedett”. Miért nem sötétedett el most az ég? Miért nem oltották el a csillagok a fényüket? Miért nem sötétedett el az ég boltozata, a nap és a hold, amikor egyetlen egy napon, Szivan hó harmadik napján ezeregyszáz lelket gyilkoltak meg és mészároltak le. Ó, mennyi gyermek és csecsemő közöttük, tiszták és szegények, akiknek nem volt semmi bűnük. Tűrheted-e, ó Uristen, hogy ez megtörténhessék és nyugton tudsz maradni, hiszen éretted pusztították el ezek magukat. Ó, bosszuld meg szolgálóidnak ezt az elontott vért mihamarább. A mi napjainkban, a mi szemünk előtt. Amen.

Isten, a némák legnémábbja, hallgat...

Most pedig arról akarok beszélni és jelentést tenni, hogy milyen nagyok voltak a mi igazságosaink akkori tettei. A halálba hajszolták magukat, egyik meg akarta előzni a másikat és így szóltak egymáshoz: „Én akarom elsőnek a Királyok Királyának nevét megszentelni, az Örökkévaló nevét, dicsértessék”. Az asszonyok, büszke királyleányok, pénzt dobtak az ablakon az ellenségnek, hogy amíg ezt felszedik, idejük legyen arra, hogy a Teremtő akaratát beteljesítsék, fiaikat és leányaikat megöljék. Amikor pedig az ellenség az ajtókat feltörte és behatoltak a szobákba, ott találták áldozataikat vérükben fetrengve. Kifosztották őket mindenükből, meztelenre vetkőztették őket; akiben még szikrányi

élet volt, agyonverték, úgy hogy senki sem menekülhetett meg. Ez történt minden teremben, ahol csak zsidó tartózkodott. Egyetlen egy terem volt csak erősebb, de estére ez is a többi sorsára került. Amikor ezek a szentek látták, hogy az ellenség erősebb, mint ők, megkeményítették szívüket és lemészárolták gyermekeiket. Az asszonyok az ablakokból köveket dobáltak le az ellenségre, de azután őket is addig dobálták kövel, amíg testük és arcuk csupa szétronsolt hús volt. Ennek ellenére csúfolódó szavakat kiáltottak a keresztieseknek: „Kiben bizakodtok ti? A ti halott megváltótokban?”

Ki hallott hasonlót, vagy ki látott volna olyast, amit a fiatal, jámbor, istenfélő asszony tett, Rachel, Ben Ascher leánya, Jehuda felesége? „Négy gyermekem van — mondotta barátnőjének — ezek ne kerüljenek a keresztények kezei közé és tévhitükben ne neveljék fel őket. Ezzel is az Isten szent nevét szenteljük meg”. De mégis, amikor a barátnők egyike kést ragadott, hogy az egyik gyermeket leszúrja, az anya hangosan és keserűen kiabálni kezdett, arcát és mellét verdeste. „Hol van a te kegyed, ó Uram”? kiáltotta és kétségbeesésében könyörögni kezdett a barátnőjének: „Ó, ne szúrd le Áront Izsák előtt, hogy ne lássa testvére halálát”. De amikor Áron elszaladt, mégis megragadta Izsákot, a fiatalabbat, aki nagyon szép volt és lemészárolta. Amikor a vére folyt, az anya tenyerében, mint valami edényben fogta fel. Amikor Áron ezt látta, kiabálni kezdett: „Anyám, ne ölj meg!” Elszaladt és a szekrény alá rejtőzött. A fiatal asszonynak még két gyönyörű és kedves leánykája volt, Della és Madrona. Ők maguk vették a kést, megélesítették, hogy ne legyen csorba. Akkor hátraszorította a nyakukat és feláldozta őket az Örökkévalónak, a seregek Urának, aki megparancsolta nekünk, hogy benne való hitünket semmiért fel ne adjuk... Amikor ez a jámbor három gyermekét már áldozatul adta a Teremtőnek, legkisebb gyermekét, Áront hívta: „Hol vagy? Téged sem kímélhetlek meg, rajtad sem könyörülhetek!” És kihúzta lábánál fogva a szekrény alól, ahová elrejtőzött és őt is feláldozta az Istennek. Amikor az apa négy gyönyörű gyermekének halálát látta, jajgatott és ordított, azután pedig maga is beledőlt a kardjába, belei kifordultak és saját vérében vonaglott. Az anya azonban két gyermekét széles ruhájával elföldte, kettőt-kettőt mind a két oldalról. Ott ült és jajgatott a még vonagló testecskék felett, amikor az ellenség a szobába tört. „Mutasd meg azt a pénzt, amit a ruháddal takarsz!” kiáltották ezek. Amikor pedig látták a megölt négy gyermeket, az anyát fölöttük verték agyon. Ott halt meg az anya is gyermekei holtteste felett, mint Hannah, a jámbor mártírasszony hét gyermeke felett. Reája is áll az Írás szava: „A gyermekek anyja örvend.”

A krónikás mainzi krónikáját következőkkel zárja le:

„Ez az, amit a mainzi jámborok tetteiről megtudtam és arról a számtalan gonosztettéről, amelyet elsenvedtek. Ő, szolgáltnak ki-

ontott vérét bár bosszulná meg az, aki szavával a világot terem-
tette! Ó, bosszu Istene, ó, Urunk, ó, bosszu Istene, jelenj meg,
mert miattad fojtogatnak bennünket nap-nap után, nézd, ó Uram
és lássad, kivel teszed Te meg ezt. Torold meg hétszeresen szom-
szédainkon azt a gúnyt, amellyel Téged gyaláznak. Emelkedj fel,
Te a világ bírása és büntesd meg a dölyfösöket. Öntsd ki harago-
dat a népek felett, kik nem ismernek téged és a birodalmak felett,
kik nem szólítják nevedet. Bár azok a népek most szemeink előtt
érezzék szolgálid kiontott vérének bosszúját, a te nagy neved miatt,
amely után mi neveztetünk... De minden utódunk, unokáink
unokái számára mindörökké tudassék be érdemül ez a kiontott vér
és vezeklésül. Akárcsak Ábrahám tette. ki gyermekét az oltárra
kötötte, hogy feláldozza. Legyenek ezek a tiszták, igazak, jámbor-
ak és tökéletesek szószólóink és védelmezőink a Legmagasabb
színe előtt, hogy csakhamar, még a napjainkban, kivezessen ben-
nünket a száműzetésből, hogy jöjjön a mi igazi Megváltónk, még
most, a napjainkban — Amen.

Igy a krónikás. De egy korabeli elégia (kinuth)
költője vádaskodva kiált fel Istenéhez: „*Te hallgatsz, ó
némák legnémábbja Te*“. A zsidók istene még sok
századon át hallgatott...

A szakadék végleg elmélyül.

A Rajna és a Duna között három hónapig — 1096.
év május, júnus és júliusában — tartott a keresztetek
vérengzése. Azután a cseh fejedelemség területén pusztí-
tottak tovább, ahol Prága és más városok zsidóit ke-
resztelték erőszakosan meg, vagy pusztították el az el-
lenszegülőket. A keresztetek elől igen sok zsidó Len-
gyelországba és Magyarországra menekült. Amikor Vla-
tiszlav fejedelem ezt megtudta, elrendelte, hogy a zsidók
csak pusztá életüket menthetik át, mert minden vagyó-
nukat elkobozza. „Hiszen — mondotta a fejedelem
helytartója — a ti Jeruzsálemetekből semmiféle vagyont
nem hoztatok Csehországba. Meztelenül jöttetek az or-
szágba és meztelenül menjete ki belőle.“

Az első keresztet háború után a zsidók helyzete

látszólag megszilárdult. A zsidó „értékes valutává” lett, kívül fizetni is lehetett, akit bérbe lehetett adni. A zsidók gazdasági szerepe egyre világosabban domborodik ki: a fejedelmi hatalom eszközei lettek az egyre fejlődő és egyre öntudatosabb városi polgársággal szemben. Az első keresztes háború közvetlen következménye az volt, hogy a zsidók és a keresztények között most már áthidalhatatlan szakadék támadt. A zsidó lakosság nem tudta megbocsátani a vele együtt élő városiaknak, hogy milyen készségesen vettek részt a keresztesek mészárlásaiban.

Ugyanakkor a kialakuló keresztény kereskedelem és ipar is megtalálja a maga fejlődésének útját és így szembe helyezkedik a zsidókkal, akik egyre teljesebben a kiskereskedelemre és a pénz-kölcsönzésre szorulnak. Erről a változásról *Heller* a következőket írja:

„A különböző zsidóellenes kitéréseknek a legkülönbözőbb ürügyei vannak. De bármilyen formában lépnek is fel, a belső hajtóerő mindig a szociális feszültség, amelyet nemzeti, de mindenek előtt vallási formája élez ki. A zsidók abban a mértékben, ahogyan a korai kapitalizmus elemei előtérbe kerülnek, egész Európában lépésről lépésre kiszorulnak a tulajdonképpeni kereskedői rendből. Amik azelőtt sosem voltak, szinte kizárólag kis kalmárokká, uzorásokká lesznek. Téves az az elképzelés, hogy a zsidók mindig is azok lettek volna. Egy egész sor olyan okmány van, amely a zsidók kereskedelmi tevékenységével foglalkozik, de egyikben sincs szó a zsidó uzoráról. Csak az a körülmény, hogy a zsidókat kiszorítják a közvetlen áru-cirkulációból, hajtja őket arra, hogy többek között a mértéken-felüli kamatszedésre kényszerülő pénz-kölcsönző, az uzorás szerepét vállalják. Ez természetesen csak a zsidóság felsőbb rétegére vonatkozik, míg nagy tömegei, a házalók, ócskások, szatócsok, kis falusi iparosok borzasztó nyomorba süllyednek le s hozzá ezt a nyomorúságos egzisztenciát is az állandóan korlátozó törvénykezések szinte teljességgel lehetetlenné teszik. Ettől kezdve a nemzsidó előtt a zsidó csak a kamatszedő, a pénz-kölcsönző, az uzorás formájában szerepel. Az egyház, amely hosszú ideig fenntartotta a kamatszedés tilalmát, hogy azután kétszeresen gyakorolja azt, — a fejedelmek, akik azzal keltek versenyre az egyház kamatszedési tilalmával,

hogy a zsidókat kétszeresen rákényszerítették arra, hogy kamatot szedjenek, hiszen a zsidó uzorából ők is kétszeresen kerestek... határozott befolyást gyakoroltak a zsidóság szociális helyzetére."

A második keresztesháború.

Az első keresztes hadjárat Jeruzsálem elfoglalásával ért véget, kezdetéhez méltóan: *Gottfried* bouilloni herceg a jeruzsálemi zsidókat behajszolta templomaikba és ott lemészárolta őket. Az első keresztes hadjárat során a krónikás szerint *tizenkétezer zsidó* pusztult el, a legtöbbje azonban nem a keresztesek kezétől, hanem önmaga vetett véget életének. Ez a véres önfeláldozás („akedá”) a zsidó tömegek lázadása és ugyanakkor borzalmas vezeklés volt Isten színe előtt, aki annyi szenvedést zúdított kiválasztott népére.

A „jeruzsálemi királyságot” az előretörő muzulmán hatalom egyre jobban fenyegette s erre indul meg a második keresztes hadjárat (1146). Ennek gazdasági jellegét megint csak azok az intézkedések domborítják ki, amelyek elsősorban a zsidók ellen irányulnak. E második keresztes hadjárat szellemi vezetője: *Péter clunyi szerzetes* izgató beszédeiben egyenesen azt kívánta, hogy a király kobozza el a zsidók vagyonát és ebből fedezze a háború költségeit.

A második keresztes hadjárat zsidó krónikása *R. Efraim* az „Emlékezés könyvében” keserű szavakkal jegyzi fel: „Abban az időben nem akadt király, aki a zsidók jogait a keresztesektől megvédte volna” — ami azonban nem igaz. Ez a krónikás nemcsak a német eseményekről számol be, de a keresztesek franciaországi vérengzéseiről is. A francia zsidóüldözések mögött már a krónikás is kitér a gazdasági okokra, mert rámutat

arra, hogy a francia király mindenkinek, aki Jeruzsálem ellen vonul, elengedte azoknak a tartozásoknak kamatait, amellyekkel zsidóknak adósok.

„Akkoriban, írja a krónika-író, Izrael gyermekei a lealacsonyodás legalacsonyabb fokára süllyedtek s közeledett a fizetés napja. Bárhova is néztek, minden oldalról összeverődtek nyomorgatói és a keresztesek, hogy üldözzék és megöljék őket“. A zsidók a multbeli tapasztalatok alapján megint a fejedelmekhez és püspökökhöz fordultak és hatalmas összegeket ajánlottak fel, ha ezek átengedik váraikat. Úgy történt ez a kölni zsidókkal is, akik a püspöknek „elzálogosították életüket, házaikat és minden vagyonukat“ és így elérték, hogy az ország legerősebb várát, *Wolkenburg*-ot átengedte a számukra. A zsidók kikötése azonban az volt, hogy a várban senki idegen nem tartózkodhat, csak ők. Amint a krónikából megállapítható, a zsidók ellenállása, illetve megvesztegetései ezúttal eredményesek voltak, mert német földön csak egy-két városban mészároltak a keresztesek. Sokkal kegyetlenebbül garázdálkodtak azonban Franciaországban. Így Ham-ban százötven zsidót öltek meg. Ugyancsak kiirtották a *Sully-i* zsidókat is. *Carentan*-ban a zsidók fegyverrel szálltak szembe, azonban ellenállásuk hiábavaló volt, mert lemészárolták őket.

Vérvád!

Azok a gazdasági ellentétek, amelyek a hűbéri társadalom belső struktúrájából fakadtak és a keresztes háborúkban robbantak ki, egyre jobban kiélezték a zsidók szerepét. A fejedelmek igen jól tudták, hogy hatalmuk gazdasági bázisához a zsidók elválaszthatatlanul

hozzátartoznak; innen az a védelem, amelyben egyre határozottabb formában részesítik őket. A nép elégedetlensége a „vérvád“-dal ekkor már egy újabb támadási lehetőséget talál a zsidók ellen, amelynek tartalmát az egyre jobban feltüzelt vallási fanatizmus adja meg. A vérvád legbensőbb lelki tartalmával már foglalkoztunk. Igen érdekes *Dubnow* utalása, aki a következőket írja: „Ennek a rágalmazó szóbeszédnek belső oka az volt, hogy a keresztesek és más fanatikuskok véres hősködései révén lelki-nyugalmát veszítette tömeg feltétlen szükségét érezte annak, hogy a keresztények által elkövetett rémtetteket saját maga előtt igazolni tudja és ezeket úgy állítsa be, mint a zsidók által állítólag elkövetett bűntettek méltó büntetését“. Bizonyosnak látszik az, hogy ugyanaz az atmoszféra, amely a keresztes háborút kirobbantotta, tovább folytatta romboló munkáját a lelkekben és így elevenítette fel a vérvád meséjét, amelytől azután hosszú századokon át nem tud megszabadulni.

Az intézményes antiszemitizmus kezdetei.

A keresztes hadjáratokkal egy új korszak kezdődött, amely a zsidóságra nézve avval a vészes következménnyel járt, hogy ami azelőtt csak a tömegeknek fékezhetetlen dühkitörésében, véres pogromjaiban, vérvád-akcióiban nyilatkozott meg, lassanként rendszeres formát ölt és megindul a zsidók állandó és intézményes üldöztetése, amely most már felülről jövő intézkedés arra, hogy a zsidóságot minden gazdasági funkciójából kiszorítsa. Ennek a változásnak legjellemzőbb formáját a harmadik keresztes hadjárat szolgáltatta, amely

az addig egyre fejlődő és gazdagodó angol zsidóság helyzetét roppantotta össze. A kialakuló angol hűbéri-ség szívesen fogadta a francia-földi üldözések elől Angliába menekülő zsidókat, akiknek gazdasági szerepe a természetes gazdálkodás és a pénzgazdálkodás átmenetének megteremtése volt. Ezek a zsidók a király különös kegyét élvezték, hiszen úgy számítottak, mintha azok tulajdonai („sicut res propriae nostrae“) lennének. Teljes mozgásszabadságuk volt, mindennel kereskedhettek, önálló bíróságuk volt és sorsuk minden tekintetben felfelé ívelt. Természetesen ezért igen nagy árat kellett fizetniök; a király a legkülönbözőbb jogcímen óriási összegeket préselt ki belőlük, minden kereskedelmi vállalkozásban részes volt, sőt pénzkölcsönöknél úgy az adós, mint a hitelező külön részt fizetett a kincstárnak. Mivel a zsidó úgy számított, mint a király „tulajdona“, vagyonát a király a magáénak tekintette. Jőideig semmi kifogása sem volt tehát az ellen, hogy a zsidók gazdagodjanak, hiszen ez számára állandó és kimeríthetetlennek tetsző pénzforrást jelentett. A zsidók a mindig elégedetlen bárókkal, grófokkal és püspökökkel szemben a király támogatói voltak és így érthető, hogy abban az elkeseredett harchban, amelyet az angol királyok a nemesekkel folytattak, a zsidók a gyűlölet középpontjában állottak. Egyelőre azonban a helyzet az volt, hogy monopolhelyzetük folytán egyesek nagy vagyonra tettek szert, palotákat építettek maguknak és fényűző életükkel még fokozták a tömegek és az eladósodott nemes-ség gyűlöletét. Az angol királyok viszont sokkal világosabban ismerték fel a zsidók helyzetét, mint az európai fejedelmek s valahányszor erre szükségük volt, minden kímélet nélkül tették rá kezüket a zsidók vagyo-

nára. A királyok egész nyíltan vettek részt a zsidók uzsoraüzleteiben, az adóslevelek másolatait maguknak követelték s jogot formáltak a zsidó örökségekre is.

Az angol zsidóság tragédiája.

E helyzetnek bizonytalansága egyre nyilvánvalóbbá lett. Az első két keresztes háború alatt az angol királyok éppen a zsidók gazdasági ereje folytán még megfelelő ellenállást tudtak kifejteni a klérus és a vele szövetséget kötött kis és középnemesség feltörekvő hatalomvágyával szemben. A harmadik keresztes háború azonban Angliában is megismételte az első két hadjárat zsidó katasztrófáját. A zsidók elleni elkeseredés kitörésére egy látszólag jelentéktelen epizód szolgált. Oroszlánszívű Richard megkoronázásánál a zsidóság vezetői is megjelentek, hogy ajándékaikat átnyujtsák. A pompás ruhákban és gazdag ajándékokkal megjelenő zsidók felépése provokálóan hatott és az udvari nemesek kiűzték őket a koronázótemplom előcsarnokából. Mintha ez adott jel lett volna, az ünneplő tömeg és a Londonban összegyűlt keresztesek megtámadták a zsidókat, szétlőtték házaikat és mindenükből kifosztották őket. Amikor a király tudomást szerzett erről, azonnal a zsidók védelmére sietett, azonban ekkor már késő volt. Megindult a zsidók elleni áradat és ezt már semmiféle királyi rendelettel visszatartani nem lehetett. Azokban a városokban, ahol zsidók laktak, hol itt, hol ott lángolt fel a gyűlölet tüze, amely kimondottan a *gazdag zsidók* ellen irányult, de a szegény zsidók tömegeit is megsemmisítette. Ennek a hullámnak gazdasági okai most már teljesen leplezetlenek voltak: *így akarták magukat*

megbosszulni a gazdag zsidókon, akiket ugyanakkor ellenállás nélkül rabolhattak ki, adósleveleiket széttéphették és minden fizetési kötelezettségüktől megszabadulhattak. Amíg az első két keresztes háború alatt a zsidóság üldözői a keresztes hadak voltak, addig Angliában a zsidógyűlölet épp akkor tört ki a legnagyobb dühvel, amikor Oroszlánszívű Richard hadaival együtt elhagyta az országot. Hiába nyújtottak védelmet a királyi várak, a tömegek, — élükön az eladósodott nemesekkel, — minden ellenállást megtörttek és a zsidókat legyilkolták. Itt is az történt, ami az első keresztes háborúk idején: a szorongatott zsidók legtöbbje maga vett véget életének. A krónikás annak a „nagy sabbat“-nak (1190 márc. 17) emlékét őrizte meg, amelyen a yorki zsidók rabbijuk parancsára önmagukat végezték ki. A tömeg az életbenmaradottak legyilkolása után a templomba tört és ott ünnepélyesen *elégette a zsidóknak adott adósleveleket*. Ez volt a harmadik keresztes háború tényleges gazdasági tartalma. Ami azután következett, az kevésbé véres, de annál jellemzőbb a zsidóság helyzetére: a visszatérő király teljesen kiépítette a kiuzsorázásnak azt a rendszerét, amellyel a zsidók a számukra nyitva hagyott kereskedelmi és hiteltevékenységükben teljesen a királyi udvar szolgálívá lettek és keresetük nagyobbik részét annak kellett beszolgáltatniok.

A három keresztes háborúval a zsidóságnak rettentő százada ér véget. Szerepe egyre nyilvánvalóbb lesz, mert ekkor már teljesen kialakult az a rendszer, amely a zsidók gazdasági tevékenységét kizárólag a fejedelmek szolgálatába állítja. A zsidó lakosság a feudális rendszernek organikus tagjává válik és minden olyan

törekvés, amely e rendszer ellen tör, szükségképpen és elsősorban a zsidóságot akarja megsemmisíteni. A fejedelmi hatalom még túlságosan erős arra, hogy ez rendszeresen történjék, de a keresztesek város-pusztításai és a vérvádban megnyilatkozó kitörések már jelzik azt a mély elkeseredést, amely a fejedelmek önkénye és annak gazdasági képviselésében: a zsidók ellen irányul. Érdekes, de természetes, hogy a fel-feltörő vérvádakkal szemben a fejedelmek és a pápák mindig a zsidók mellett, a köznemesség és a klérus a zsidók ellen foglalnak állást.

A keresztes hadjáratok véres üldözései következtében a zsidóság belső életének kialakulása még gyorsabb tempójú és még határozottabb formájú lett. A keresztényekkel szembeni elzárkózást most már nemcsak a rabbinikus szigor, hanem az élet parancsa diktálta. Ezzel — ha ilyen véres áron is — teljes sikert aratott a rabbiknak az a törekvése, hogy a zsidóság és a kívüllág közötti szakadék egyre mélyebb legyen. Ennek most már minden lelki és anyagi feltétele adva volt. A kereszt valóban a gyűlölet, a borzalom, a kegyetlenség jelévé lett, amely ezrek s ezrek életébe került. A martíromság véres extázisa mellett égig lángolt a gyűlölet azok ellen, akik a kereszt jegyében a zsidók megsemmisítésére törekedtek. A krónikások hangja éles és megvető: a sok véráldozat még teljesebbé tette a kiválasztottság megdönthetetlen hitét. A rabbi-gyűlések egyre teljesebb autoritással léptek fel. Különösen arra ügyeltek, hogy a zsidók bármilyen kereskedelmi üzletük kapcsán se vegyék igénybe a keresztények bíraskodását. „A goj — idézi *Dubnow* az egyik ilyen rabbi-konferencia határozatát — egy ujjal sem érintheti a

mi belső ügyeinket és senki idegen nem tolakodhat be soraink közé“. A rabbik kezében egyre szigorúbb esz-közzé lesz a kiátkozás, a *cherem*, amelyet csakhamar épp oly kíméletlenül mondanak ki a zsidóságon belül azok ellen, akik nem vetették alá magukat a rabbinikus önkénynek, akár a katolikus egyház az *excommunicatiót* az egyre jobban feltörő eretnekség ellen. Valószínűnek tartjuk, hogy a zsidóságon belül is egyre jobban kiéleződnek a gazdasági ellentétek és az a harc, amely a rabbinizmus és a maimonidesi felfogás követői között folyik, ennek a kifejezője. A zsidó tömegek nagy nyomorban élnek és gazdasági funkciójukban állandó összeüt-közéseknek vannak kitéve, hiszen a falut járják, a nép között forognak. Érthető az elkeseredésük a zsidóság gazdagaival szemben, akik az udvarok kegyében süt-kérezve, mértéktelen pompájukkal nem egyszer keltik fel a nép ellenszenvét. A zsidóüldözések e gazdag zsidók ellen irányulnak, akiket eszmeileg a rabbinizmus véd meg. A világtörténelmi tanulság szerint minden zsidóüldöztetésben főképpen a zsidó tömegek szenvednek, míg a gazdagok könnyebben vásárolják meg maguk számára a védelmet. A zsidó történelemnek ez a területe még sok kritikára szorul, mert egyre világosabbá lesz, hogy már ebben a korban sem beszélhetünk egy-séges zsidó sorsról.

Bezáródnak a gettó kapui.

A 12. század végével a zsidóság elkülönülése a legtöbb európai országban teljessé lesz. A zsidók kiszorulnak a városok keresztények-lakta részeiből, míg a zsidó negyedből a keresztényeket szorítják ki. A zsidó

köztség a zsidóság együttélésének teljes keretévé válik s ebben önálló, szinte államfeletti szervezetet alkot. Így kerülnek össze például egységes szervezetbe a rajnamenti és az északfrancia hitközségek, — jóllehet két különböző ország területéhez tartoznak. Természetesen ez a különállás, amelynek *önvédelmi* jellege egyre jobban kitűnik, még fokozta azt az idegenséget, amely akkor már zsidó és keresztény között áthidalhatatlanná válik. Ebben a különválásban a zsidóság vezetői nagy gondot fordítanak arra, hogy a kívülállók kárára senki kereskedelmi tevékenységében vissza ne élhessen. „Légy a máshitűvel szemben épp olyan becsületes — mondja egy korabeli rabbinikus irat, — mint zsidó testvéreddel szemben. Ha számításába hiba csúszott be, — figyelmeztess, mert különben azt mondják: minden zsidó csaló!”

Az antiszemitizmus azonban mindig az egész zsidóságot azonosítja azzal a réteggel, amelynek gazdasági helyzetében legjobban domborodik ki a kaszt monopóliumának jellege.

VITÁK A TALMUD ÉS JÉZUS KÖRÜL.

Amíg az Ótestamentum az egész világ kincsévé vált és így annak tartalma a papok, de a tanult emberek előtt is ismeretes volt, addig a Talmud úgy élt a zsidó-ellenes klerikusok tudatában, mint az a titokzatos könyv, amely után a zsidóság élete valóban igazodik. Mivel pedig a Talmudot nem ismerték, ennek olyan tartalmat tulajdonítottak, mely indokoltá tette számukra, hogy a középkori szokásoknak megfelelően a vádlottak padjára ültessék. A Talmud bevádolása jó alkalmat szolgáltatott azokra a vallási disputákra, amelyekben a vádlók már nemcsak a Talmud, de a zsidó vallás és a zsidó közösség ellen is felléptek. A Talmud védelmében a zsidó rabbik hatalmas felkészültséggel vonultak fel. A 12. de főképp a 13. század irodalma tele van olyan könyvekkel, amelyek párbeszédes formában írják le ezeket a disputákat.

Különösen a szerzetes rendek képezték ki olyan disputáló szónokokat, akik vagy saját maguk is jól tudtak héberül, vagy pedig hitehagyott zsidók adatait használták fel. Nem egyszer, maguk az ilyen hitehagyottak léptek fel a zsidóság és a Talmud ellen. A zsidóság történelme különben is tele van olyanokkal, akik otthagya vallásukat és hűtlenné válva népünkhöz, nagy szerepet

vittek az antiszemita mozgalmakban. Nem egyszer ők voltak azok, akik lángra lobbantották a gyűlöletet. Ilyen híres hitvitázó volt *Donin* is (12. sz.), egy kikeresztelkedett dominkánus páter, aki elsőnek denunciálta a Talmudot azzal, hogy a zsidóknak ez a szent könyve Krisztust és a kereszténységet szidalmazó s ócsároló tanokkal van tele. Ezek a vádak főképpen a Talmud haggadikus részéből merítették anyagukat, amely, valljuk be, hogy bő és jogosultnak látszó támadási felületet nyújtott. De hadd idézzük erre vonatkozólag Graetzet (40), aki a következőket írja:

„Súlyosan és kegyetlenül bosszulta meg magát a Talmudgyűjtők túlzott tisztelete a későbbi törvényhirdetőkön. Nem gondoltak Abtalion bölcs mondására: „ti bölcssek, legyetek óvatosak a szavaitokkal“ és minden kijelentést, minden bizalmas beszélgetést, minden tréfás szót, amelyet egy tanaita, vagy egy amorita kiejtett, megörökítettek és beleillesztettek a Talmudba, mert hiszen azt hitték, hogy egymás között vannak és a külvilág nem tud meg róla semmit. És most az apák bűne miatt az unokák szenvedtek. A Talmudot ilyen meggondolatlanul kiejtett szavakért ültették a vádlottak padjára és az egész zsidóság, amely életét a Talmud parancsai szerint rendezte be, vele együtt ugyancsak a vádlottak padjára került.“

Ugyanakkor azonban meg kell állapítanunk, hogy ezek a disputák a legmesszebbmenő türelmesség jegyében folytak le. Szinte hihetetlen a hatalmának tetőfokán levő Egyháznak az a türelmessége, amellyel ezeket a disputákat kezelte. Pedig ezek a kérdések gyakran messze túlnőtték a Talmud ellen felhozott vádak körét. Valójában nem egyszer az Anyaszentegyház dogmái kerültek terítékre és a rabbinusok a legteltesebb szabadsággal éltek azzal a lehetőséggel, hogy a talmudi vitákban kiélesedett dialektikájukkal a katolikus dogmák ellen forduljanak. Szinte azt mondhatnók, hogy ezekben a vitákban nem egyszer felcserélték a szerepe-

ket a rabbinusok lettek a vádlókká s a szerzetesek védekeztek. A rabbinusok között messzeföldön híres vitázók voltak, akik azután nemcsak vitáikat írták meg, de könyveket írtak arról is, hogy miképpen kell a keresztényekkel vitába szállni. Így azután valóságos antikeresztény apologetikák gazdagították az akkori rabbinikus irodalmat. Ezek között a legérdekesebb *Kimchi*-nek „Széfer ha-berit“-je, amelynek előszavában megírja, hogy tanítványainak rábeszélésére szerkesztette ezt a kézikönyvet, a máshitűekkel és a hitükhagyott zsidókkal való disputák használatára. E könyvében, amelyet ilyen dialógus formában írt meg, mindenekelőtt azt bizonyítja be, hogy a zsidók erkölcsileg mennyivel magasabban állnak a keresztények fölött, amit az is bizonyít, hogy közöttük gyilkos és parázna alig akad. A felebaráti szeretet is jobban ki van fejlődve náluk. Vendéglátóbbak is. Sosem engedik meg, hogy az idegen megfizesse az elfogyasztott ételeket, míg a keresztények mindig megfizettetik. Szóba kerül a zsidó uzsora kérdése is, amire bő cáfolatot nyújtanak a talmudi idézetek, amelyek eltiltják a kamatok vevését. A védekezésből vád lesz: „Ti azt mondjátok — írja *Kimchi* —, hogy köztetek sok olyan szent férfiú van, akik minden földi jóról lemondottak; már pedig köztetek ezer közül aligha egy ilyen akad, míg a többiek az élet piszkába sülyedtek el. Még a papjaitok s püspökeitek is, akik szüzességet fogadtak, parázna életre adták magukat, amit egy zsidó rabbinus sosem tenne meg.“

De még élesebb lesz a rabbi hangja, amikor dogmatikus kérdésekről van szó.

„Ha Jézus valóban azért jött volna a világra, hogy az emberiséget Ádám és Éva ős bűnétől megváltsa, ak-

kor mért váratott magára négyezer esztendeig? Ha hamarabb váltotta volna meg a világot, akkor a generációk százait tehetné volna boldoggá, mert megváltotta volna őket a pokloknak attól a kínjától, melyet az első emberpár bűnéért szenvedtek el.“

De a keresztre-feszítés vádjá ellen is éles a védekező vádemelés:

„Ti azt állítjátok, hogy a zsidók azért szóródtak szét a földön és azért ítéltettek szenvedésre, mert elődeik Krisztust a keresztre-feszítettés kínjának szolgáltatták ki. De hiszen ti magatok valljátok, hogy Jézus egyenesen azért jött a földre, hogy az emberiséget kínjaival és halálával megváltsa. Így tehát a mi őseink csak Krisztus szellemében cselekedtek, vagy pedig ő mint Isten, maga volt az, aki ezt általuk megcselekedte. Igazságos-e tehát, hogy az utódok az ősöknek ezért a jótettéért szenvedjenek?“

E viták során maguk a zsidók is megismerik a kereszténységet és érveiket most már az Újtestamentumból veszik:

„Mit jelentsen az, hogy Jézus a kereszten felsóhajtott: „Uram, Uram, mért hagytál el engem?“ Hát hogyan, ő saját maga hívta segítségül, ha ő istenség?“

Tűz és víz.

Kimchi disputáló iratának epilógusa ugyancsak nem szerény:

„A mi Tóránkat a tűzzel hasonlítottátok össze, ti azonban vízzel keresztelkedtek, de a ti vizetek sohasem fogja a mi tűzünket eloltani.“

Zsidó szempontból a hitviták közül feltétlenül a

barcelonai volt (1263) a legjelentősebb, amelyen a zsidó felfogást rabbi *Mose ben Nachman* képviselte. Ellenfele egy hitehagyott zsidó dominikánus, *Fra Pablo* volt, aki feladatául tűzte ki magának, hogy a zsidók tévhitét kigyomlálja. Négy tételt állított fel, melynek bebizonyítására vállalkozott. Ez a négy tétel azért fontos, mert ezen épült fel a vallásos antiszemitizmus. Ime: 1. a zsidók által várt Messiás már rég megjelent, 2. ez a Messiás a bibliai prófécia szerint Isten és ember egyszemélyben, 3. Messiás az emberiség megváltására szenvedett mártírhalált, 4. a Tóra minden törvénye és előírása a Messiás megjelenésével érvényét veszítette.

Nagyon érdekes, hogy e vitát megelőzően Rabbi Mose-t biztosították arról, hogy a legteljesebb szabadsággal beszélhet, csak azt kötötték ki, hogy az egyház becsületét ne vonja kétségbe. A vita, amint látjuk, a Messiás megjelenése körül forgott, a katolicizmus Jézushite csapott itt össze a zsidó messianizmus gondolatával. A rabbi végül is döntő érveléssel fordult Aragónia királyához, aki a vitát végighallgatta: „Írva van, hogy a népek kardjaikból majd ekét kovácsolnak és nem fogják többé megtanulni, hogy egymás ellen hadakozzanak. Milyen rossz lenne számodra, ó király és a téged körülvevő lovagok számára, ha ezek szerint már most el akarnátok felejtetni a háborúskodás mesterségét.”

A vita azzal végződött, hogy Rabbi Mose rámutatott a vita hiábavalóságára, mert a zsidóság és kereszténység ellentéte elsősorban nem a Messiás feletti kérdésen nyugszik, hanem az Istenről alkotott felfogáson.

„Az Isten lényegéről ti olyasmit állítok, ami számunkra nagyon fájdalmas. Te, Uram és parancsolóm, egy katolikus fia vagy és katolikus nő hozott világra s

egész életeden át papjaid és szerzeteseid az Istenről való olyan fogalmat vertek beléd, amely hited dogmáinak megfelel. Ennek ellenére ez az elképzelés épp annyira ellentétben áll az értelemmel, mint a természettel és a próféták sem hihettek abban, hogy az ég és a föld teremője egy zsidónő anyatestében lehessen hússá, hét hónapig érjen benne, hogy azután csecsemőként világra jöjjön, felnőjjön, csak azért, hogy ellenségeinek kiszolgálják, hogy halálra ítéljék és kivégezzék, megint csak azért, hogy végül is feltámadjon és isteni ősalapothoz térjen vissza. Ez az elképzelés egy zsidó értelme számára, mint minden ember számára, teljesen megfoghatatlan. Hiábavaló tehát a beszéd minden művészete, mert ezen a ponton minden közös megértés kátyuba vész.“

A vita, amelyben a rabbi a király kijelentése szerint „jogtalan dolgot soha nem hallott szellemes módon védett meg“ azzal ért véget, hogy a vitázó felek, a királlyal az élén, szombaton a zsinagógába vonultak, ahol Fra Pablo a Szentháromságról tartott szentbeszédet és a rabbi ez ellen szállt élesen síkra.

A barcelonai vita azt a törekvést bizonyítja, amely ebben a formában közeledést keresett ahhoz a zsidósághoz, amelyben a próféták, s magának Jézusnak nemzetiségét látták. Nagyon fontos, hogy ezt figyelembe vegyük, mert ezzel is alá akarjuk támasztani azt a felfogásunkat, hogy az antiszemitizmus vallásos formája valóban nem a két vallásnak egymás elleni gyűlöletéből ered, ezt a katolikus egyház hivatalos képviselője, a pápaság nem is vállalta. A katolikus egyház mindig ott és abban a formában lép fel a zsidóság ellen, ahol a maga világi hatalmát akarja kiterjeszteni és megerősíteni, vagy meg-

fordítva: ahol uralkodók, világi hatalmának megerősödésével és terjeszkedésével szemben egyetlen hatalom áll szemben: a katolicizmusé és papjaié a lelkek felett.

A zsidóság Jézusért bűnhődik.

A zsidó hitvitázók között talán a legszellemesebb a két „hivatásos“ vitatkozó, rabbi Nathan Official és Jó-zsef fia, akik Szent Lajos francia király korában éltek és a legkeresettebb vitázók voltak. Ők is lejegyezték vitáikat és ezek megint csak amellett bizonyítanak, hogy az egyház hivatalos szelleme a zsidósággal szemben a legsötétebb középkorban is oly türelmes volt, hogy bizony sok tekintetben a 20. századnak is példaadásul szolgálhatna.

Rabbi Nathantól egyszer azt kérdezték: miért van az, hogy a zsidók az első templom elpusztítása után csak hetven évig voltak a babilóniai száműzetésben, míg Izrael népének szétszórtsága a második templom lerombolása óta immár ezer éve tart? Vajjon nem azért történik-e ez, mert a zsidók megtagadják Krisztust? — Ime a rabbi válasza:

„Az első templom idején Izrael népének minden bűne az volt, hogy a nyomorult és mulandó bálványképeket imádta; a második templom idején azonban Jézust és tanítványait a zsidóság adta, akik vallásukat az egész világon elterjesztették: — ezért a bűnért kell a zsidó népnek mind a mai napig száműzetésben élnie.“

Egy vita során szemrehányást tettek Rabbi Nathannak, hogy a zsinagógában miért nincs harang? Erre a rabbi vitatársát kivitte a piacra és megmutatta a szegény hering-árust, aki hangosan hirdette áruját és így pró-

bálta a vevők nyakába sózni. Azután az előkelő hal-
kerekedőhöz vitte el, akinek természetesen nem kellett
portékáját kiabálva árulnia: „Látod — mondta a rabbi
—, akinek jó az áruja, annak nem kell kínálnia, mert
az áru önmagáért beszél. Ezért nincs szükségük a zsi-
dóknak a hárangozásra.“

Dubnow, aki ezt a kéziratot ismerteti, még egy ér-
dekes megjegyzést közöl:

„Miért tiltja meg a ti törvényetek, hogy aki halot-
tat érintett, egy darabig az emberek közé menjen?“ —
kérdezte a párisi egyetem kancellárja Rabbi Józefet.
„Mert Isten előre látta, hogy Jézust éppen elszenvedett
haláláért fogják isteníteni s ezért törvényt tett arra,
hogy a halott érintése tisztátalanná tesz“ — hangzott a
válasz. Egy pap kérdése a viták során: „Miért jelent
meg Isten Mózesnek egy csipkebokorban?“ „Mert a
csipkebokorból nem lehet keresztet ácsolni.“

Feltűnő ezeknek a vitáknak szenvedélyes, keserű
hangja. El kell ismernünk, bátor és harcos férfiak voltak
ezek a vitatkozó rabbinusok, akik ezzel a kérlelhetetlen
bátorsággal állották a vitát, amelyet végül mégis csak
az erőszak igazsága döntött el. Előfordult az is, hogy
egy ilyen vitába, amely többnyire papok között folyt le,
kívülállók is beleszóltak s a kívülállók érve a — kard
és a bot volt. Így történt ez a clunyi kolostorban is, ahol
egy lovag a rabbit halálra botozta. Amikor ezért a király-
hoz fordultak (Szent Lajos), ez kijelentette: „Ám dis-
putáljanak a szelíd papok a zsidókkal, de egy világi em-
ber, ha jelenlétében a keresztény vallást ócsárolják,
védje ezt meg a kardjával és az éles pengét döfje az
istenkáromló húsába, amilyen mélyen csak tudja.“

Valóban jól megérezték ezek a vitatkozó rabbik,

hogy ez az utolsó alkalom abban a korban, amikor az egyház a legerősebb volt, hogy szabad emberként vitába szállhassanak és megmondhassák a maguk hol keserű, hol e keserűségben kíméletlenné vált igazságát. És ez nemcsak a vallási disputák anyagára vonatkozott, de a nép sorsára is. A zsidóság sorsa is szóba került és a vitatkozó papok megállapítása ez volt:

„A zsidóság szenvedése az idegen népek között isteni akarat és ezért viseljétek el ennek megfélelően.“ Nathan rabbi erre olyan választ adott, amely még ma is elevenen él a vallásos zsidók lelkében:

„Bár nem hordtok nyakatokban idegen igát és hátatokat nem veri a bot, ti mégsem vagytok egyebek, mint a lesújtó bot: a ti eszközötök a kard, a ti mesterségetek a véres háború!“

A vitáknak ez a korszaka úgy végződött, ahogy végződhetett. A zsidó hitvitázók csakhamar szembe kerültek nemcsak a „tüzes nyelvekkel“, de gyakran azzal a karddal is, amely a vita gordiusi csomóját az ő hátukon vágta végig. És az írástudók óvatosságra intenek:

„Legyetek óvatosak és mértékletesek a szavatokban, mert ellenfeleitek a hatalom urai és egyetlen ökölcsapással minden igazságot elnémíthatnak.“

A hatalomnak ez az ökölcsapása azóta sokszor csapott le és nemcsak a zsidó igazságra.

De a másik oldalról is megijedtek ezektől a vitáktól, amelyek valóban alkalmasak voltak arra, hogy a hallgatóság vak hitét kikezdjék. Előbb csak azt tiltották meg, hogy laikusok vitatkozzanak zsidókkal, majd IX. Gergely pápa 1223-ban minden vitát megtiltott zsidók és keresztények között, mert ezáltal az a veszély fenyegetett, hogy a jámbor és együgyű katolikus lelkek

a hitetlenség hálójába kerülnek vagy legalább is vak-hitük meginog.

A Talmud és vele együtt a zsidóság ettől kezdve nem szerepel többé, mint egyenrangú fél. Szerepe a vádlotté. Így ítélik halálra a Talmudot: máglya-halálra, akárcsak a zsidót (1242). Amint látjuk, a Talmud elégetésével a legsötétebb középkor antiszemitizmusa megmutatta, miképpen kell példát adni annak az elkövetkező késői középkornak, amely ugyancsak könyveket éget.

Mindenesetre, ezeknek a disputáknak korszaka újabb bizonyíték amellett, hogy a hivatalos egyház bizonyos messzemenő türelemmel és méltányossággal állott szembe a zsidósággal és a zsidó vallással. Az egyház sosem mondott le arról, hogy a zsidókat meghódítsa, megnyerje magának. Ezeknek a hitvitáknak is ez volt a céljuk, de az a zsidóság, amelyet a száműzetés első ezer esztendeje megkeményített és merev dogmák közé szorított, sokkal keményebb ellenfélnek bizonyult, mintsem vitával — amelyben amúgy is fölényben volt — meg lehetett volna győzni. A viták idejét egy új korszak követte, amelyben a hittérítés eszköze nem a meggyőzés többé. A szelíd dominikánusok, akik e viták keresett partnerei voltak, bőszt hittérítőkké változtak át s a középkor így is magyarázta nevüket: dominis cani, az Úr kutyái. E hitvitákat az inkvizíció korszaka követte, az a kor, amelyhez a zsidóságnak legtöbb szenvedése fűződik. Ugyanakkor azonban az a kor is, amelyben a zsidóság szétfeszíti Talmudhoz kötött életének száraz kereteit. És a máglyán a törvényből valami új, a zsidóság számára eddig ismeretlen lesz: *vallás*, a maga extáziséval és szent szenvedésével.

A ZSIDÓK LÁBA ALATT MEGINDUL A FÖLD...

1290: a zsidók kiűzetése Angliából.

1306: a zsidók kiűzetése Franciaországból.

1492: a zsidók kiűzetése Spanyolországból.

1498: A zsidók kiűzetése Portugáliából.

Ha a zsidóság életének ez a négy tragikus eszten-deje három évszázadra esik is, ez az eltolódás csak azt bizonyítja, hogy *ugyanazok az okok* négy ország gazdasági fejlődésében más és más korszakban érvényesültek, úgy hogy szinte azt mondhatnók: ezek az országok más és más időben „értek meg arra“, hogy kiűzzék a zsidókat. Azok a folyamatok azonban, melyek ezekben az országokban a zsidók kiűzetésére vezettek, mindenütt azonosak.

A 13. században teljesen kiépült a keresztény állam és ezzel a zsidók helyzete is határozottabb alakot öltött. A keresztény államiságnak mind a négy tényezője adva van már és a zsidóság sorsát az határozza meg, hogy ezek: *a fejedelem, az egyház, a nemesi rend és a városi polgárság* miképpen rendezte egymás között a hatalmi viszonyát. A zsidók éppúgy kívül állanak e hatalmi rendszeren, akár a parasztság, amely azonban egyre nehezebben veszi tudomásul keserű sorsát. A zsi-

dóság számára a gazdasági érvényesülésnek egyetlen útja van nyitva: minden eszközzel és módon a fejedelmet támogatni hatalmi törekvéseiben, még akkor is, ha ezzel elveszti a nemesek és a városi polgárság pártfogását. A másik tényező, amelyre a zsidóság gyakran rábízta sorsát: az *egyház*, amely azonban épp oly kevésbé bizonyul védelmezőjének, akár a fejedelmek. Az a gazdasági folyamat, amely a zsidóság sorsát e századok alatt meghatározza, teljes befejezése felé közeledik.

A zsidók kiszorulnak a kereskedelemből és az iparból és szinte kizárólag a pénzzel való kereskedés lesz egyetlen foglalkozási águk. De már itt megjegyyezhetjük: ez sem jelent már kizárólagos zsidó monopóliumot; a zsidóüldözéseknek nem egyszer azok az olasz pénzváltók és pénzkölcsönzők a finanszírozói, akik így akarnak egyetlen konkurensüktől megszabadulni. Az általános felfogás úgy állítja be a zsidókat, hogy pénzsóvár uzsorások voltak. Ha azonban közelebbről vizsgáljuk meg a zsidóság helyzetét e századokban, akkor arra a megállapításra jutunk, hogy *mindig a zsidó a kiuzsorázott*, akiknek minden vagyongyűjtése csak arra szolgált, hogy a fejedelmek, püspökök erre a vagyonra rátehessék a kezüket.

A zsidó hitközségeknek nem egyszer az olasz uzsorásokhoz kellett fordulniok, hogy a rájuk kivetett adókat megfizethessék s nem egyszer a fejedelem a zsidóktól várható jövedelmét ugyancsak az olasz uzsorásoknál zálogosítja el. A zsidó lakósság elképzelhetetlen terhek alatt szenved, amit még fokoz az is, hogy sorsa teljesen bizonytalan. Ha „védelem“ alatt állanak is, sose tudhatják, hogy mikor vonják ezt meg tőlük. Igen

gyakran a védelem „megvonása“ nem jelent egyebet, mint egy újabb zsarolási hadjáratot a zsidók ellen. A zsidók kiüldöztetésének sincs más tartalma: ez a legkönnyebb mód, hogy a fejedelem egyszerűen elkobozza a zsidók vagyonát és maga hajtja be azokat az adóságokat és kamatokat, amelyek jogcímén a zsidókat kiűzték.

Amíg a zsidóság részére a fejedelmek és püspökök ideig-óráig védelmet nyújtottak, sőt gyakran vitába is szállanak egymással, hogy melyik zsidó kinek „tulajdona“, tehát kinek van joga őt megsarcolni, addig az eladósodott nemesség és a hatalomra törő szerzetes-rendek kivétel nélkül éles harcot folytatnak ellenük. De legélesebben a városi lakosság áll szembe a zsidósággal, hiszen vele a legtöbb érintkezési felülete van. Amíg azonban a keresztes hadjáratok alatt a zsidók üldöztetése rapszódikus és szervezetlen volt, addig a keresztény állami rend kialakulásával az üldöztetés egyre határozottabb formát és rendszert vesz fel.

A belső keresztes hadjárat a zsidók és eretnekek ellen.

Ennek a kornak nincs olyan hatalmi tényezője, amely a maga formájában ne venné ki a részét a zsidók elleni harcból. A minden jogon és renden kívül álló parasztság is „jogaiba jut“, amikor a zsidókat üldözi.

Mindenesetre érdekes, hogy a zsidóság miképpen kerül egyszerre két malomkö közé, miképpen tör elene az egyház és ugyanakkor miképpen tölti ki rajta elkeseredett dühét az elnyomott parasztság. Az üldöz-

tetésnek ez az új korszaka a „belső keresztes hadjárat-
tal“ kezdődött. A parasztság elégedetlensége elsősor-
ban az Egyház ellen próbált utat törni magának, amely
a szegénységet hirdető Krisztus nevében egyre kegyet-
lenebbül építette ki a maga hatalmát, nemcsak a lel-
kek, de mások vagyona felett is. Az egyre jobban el-
szaporodó eretnek-mozgalmak korántsem vallási fana-
tizmusból eredtek, hanem az elkeseredés kapott ezek-
ben a kor szellemiségének megfelelő vallási formát. Az
egyik ilyen szekta „Lyon szegényeinek“ nevezte magát.
A legjobban elterjedt szekta, amelynek központja *Albi*
volt — ezért albigensek — ugyancsak a szegények so-
raiból regrutálódott. Voltak olyan szekták is, amelyek
egyenesen a zsidósághoz való visszatérést hirdették és
ezért körül is metéltették magukat. Nem véletlenség,
hogy ezek a szekták főképpen ott erősödtek és hódí-
tottak, ahol a zsidóság nagyobb számban élt és ezzel
példát adott arra, hogy íme, van egy olyan közösség
is, amely nem veti magát alá az egyház hatalmának.
Ha a zsidók teljesen passzívak is maradtak az eretne-
kekkel szemben, nyilvánvaló volt, hogy az ellenük foly-
tatott küzdelmet a zsidóságra is kiterjesztik. Magában
a zsidóságban is ekkor már egy erős belső harc folyt.
A zsidóságnak is voltak eretnekei, akik szembeszálltak
a rabbinikus hatalommal és azzal a terrorral, amely a
szellemnek és a szívnek minden fellángolását elfojtotta.
Ilyen eretneknek számított *Maimonides* is. A zsidó
történelem valójában két részből áll: annak a zsidó ré-
tegnek történelméből, amely gazdasági hatalmánál
fogva állandó érintkezésben állt a külvilággal és abból
a martirológiából, amelynek leírásaiban elsősorban a
zsidóság nincstelen tömegei szenvedik meg a monopol-

helyzetnek következményeit, bár ennek előnyeiből számukra vajmi kevés juthatott. A rabbinizmus törekvéseiben teljesen összenőtt a zsidóság legfelsőbb rétegével és amikor az eretnekek ellen fordult, szinte azonosnak érezte magát az egyházzal. A rabbinizmus fellegvárából, Montpellierből, ahonnan a legtöbb cherem — kiátkozás — hangzott el minden felvilágosodottsággal szemben, adták azt a bölcs tanácsot a püspököknek, hogy „égessétek el a ti eretnekeiteket, mert ezzel a mieinket is megsemmisítitek és pusztítsátok el az ártalmas könyveiket is“. A Montpellierből való Salamon rabbi bujtogató tanácsa kész fülekre talált; olyannyira, hogy azután már nem is különböztették meg az eretnekeket és a zsidókat egymástól és az ártalmas könyvek között máglyán égették — a Talmudot is.

A sárga folt.

Az eretnekek üldözésére és megsemmisítésére hozott rendszabályok az egymást követő lateráni zsinatok határozatain épültek, amelyek közül a *negyedik* (1215) most már intézményesen foglalt állást a zsidókkal szemben. Ehhez a lateráni zsinathoz fűződik a sárga folt „Kain-bélyegének“ bevezetése. Érdekes, hogy ugyanaz a motivum, amely ma a német antiszemitizmusban a fajvédelem címén akadályozza meg a zsidó és nemzsidó közötti szerelmi viszonyt, valójában a lateráni zsinat nagyjelentőségű határozatában kapta meg első szövegezését.

A lateráni zsinat határozatát, mint az antiszemitizmus egyik legfontosabb kortörténeti dokumentumát, itt közöljük:

Mínél inkább rászorul a keresztény népség arra, hogy kamatokra kölcsönt vegyen fel, annál inkább fejükre nő a zsidók hűtlensége, úgy hogy rövid időn belül a keresztények vagyona teljesen elpusztul. Így tehát ezen határozatunkkal gondoskodni akarunk a keresztényekről, nehogy őket a zsidók mérték nélkül szorongathassák. Megparancsoljuk tehát ezen zsinati határozattal, hogyha bármilyen ürügy alatt a zsidók mértéken felüli kamatot kérnének a keresztényektől, úgy tiltassék meg nekik az, hogy keresztényekkel érintkezhessenek, mindaddig, amíg a jogtalan követelésükért megfelelő elégtételt nem szolgáltatnak. A keresztényeket is arra kell, szükség esetén egyházi büntetésekkel, a fellebbezési jog megvonásával kényszeríteni, hogy ne kereskedjenek velük. A fejedelmeknek azonban lelkére kötjük, hogy emiatt ne viseltessenek ellenséges érzülettel a keresztényekkel szemben, hanem inkább azon legyenek, hogy a zsidókat tartsák vissza attól, hogy a keresztényeket nyomorítsák.

Egyes tartományokban a zsidókat és a szaracénokat a ruházatuk megkülönbözteti a keresztényektől, viszont máshol olyan rendszertelenséget találunk, hogy nem lehet őket megkülönböztetni. Épp ezért gyakran előfordul, hogy tévedésből keresztények zsidó vagy szaracén és zsidók vagy szaracének keresztény nőkkel keverednek. Hogy tehát a jövőben ilyen visszataszító keveredésnek kilengéseit ne lehessen tévedéssel mentegeni, megparancsoljuk, hogy mind a két nembéli zsidók és szaracének valamennyi keresztény országban és minden időben ruházatukkal a többi lakosságtól megkülönböztessenek, annál is inkább, mert amint Mózesnél olvasható, ez számukra is vallási parancs.

A husvétot megelőző három napon át és a passió első napján (judica) egyáltalán ne mutatkozzanak, és pedig azért, mert amint hallottuk, közülük egyesek nem rettennek vissza attól, ezeken a napokon ugyancsak kicicomázva sétálgassanak és a keresztényeket, akik a legszentebb passió emlékezetére gyászt öltenek, kicsufolják. Azt azonban a legszigorubban megtiltjuk, hogy ne merészkedjenek a Megváltó megszégyenítésére így örvendezni. Miután mi nem nézhetjük el, hogy kicsufolják azt, ki bűneinket megváltotta, — megparancsoljuk, hogy a világi fejedelmek az ilyen káromlókat méltó büntetéssel sujtsák, hogy ne merészkedjenek többé káromolni, ki értünk keresztire feszítettet.

Mivel pedig teljesen oktalan lenne, hogy Krisztusnak káromlója urrá lehessen egy keresztény felett, megújítjuk mindazt, amit a toledói zsinat e kérdésben bölcsen határozott. Megtiltjuk tehát, hogy zsidókra nyilvános hivatalt reá ruházzanak, mivel ezek e hivatal jogcímén a keresztényeket leginkább szorongathatják. Aki pedig egy ilyen hivatalt ruházott zsidóra, ezt a provinciális zsinat, amelynek évenkénti megtartását ezennel megparancsoljuk, előzetes figyelmeztetés után megfelelő büntetésben részesítse. Egy ilyen zsidó tisztviselőnek pedig tiltassék meg a kereskedelmi, de mindenféle más érintkezés is a kereszténnyel, amíg gondos ellenőrzés után

a megyés püspök a szegény keresztények javára el nem koboza mindazt, amit a hivatalának ideje alatt keresztényektől megszerzett. Magát a hivatalt, amelyet ilyen szégyenletes módon kapott meg, megbélyegzetten hagyja el. Ezt a parancsunkat pogányokra is kiterjesztjük.

Egyesek (zsidók), akik saját akaratukból felvették a szent keresztiséget, értesülésünk szerint egyáltalán nem tagadják meg a régi embert, hogy új emberré lehessenek. De megtartják előbbi vallásuknak egyes szokásait és ilyen összekeveredéssel tisztátalanná teszik a keresztény vallás fenségét. De mivel hogy írva vagyok (Sirah 2. 14.): „Átkozott legyen az az ember, aki két uton megy be a mennyországba“ és mivel hogy írva van, hogy nem szabad olyan ruhát felvenni, amely lenből és gyapjúból van szöve (Mózes III. 19., Mózes V. 22. 11.), úgy megparancsoljuk, hogy az ilyen emberek, amennyiben az egyház prelátusának tudomására jutna, hogy a régi vallási szokásukat megtartják, minden eszközzel vissza kell ettől tartani. Mert azokat, akik saját elhatározásukból vették föl a keresztény vallást, akár üdvös kényszerrel is kényszeríteni kell annak megtartására, mert sokkal kisebb bűn az Ur útját fel nem ismerni, mint a már felismertről letérni.

Az a nagy elkeseredés, amelyet a negyedik lateráni zsinat ruhaviselési rendelkezése kiváltott, valójában nem volt indokolt. A zsidók mindig más öltözetben jártak, mint a gazdanép és ők ragaszkodtak ehhez a megkülönböztető viselethez. A 13. századból dokumentumaink vannak arra, hogy a rabbik a legszigorúbban tiltották, hogy a zsidók más ruhát viseljenek, mint amelyet a zsidó tradíció előír. Kivételes rendelkezéssel csak azt engedték meg, hogy üldöztetés esetén, menekülés közben ölthetnek zsidó asszonyok idegen ruhát. Egy 14. századbéli zsidó rituál-könyv („*Kolbo*“) megállapítja, hogy zsidók nem követhetik az idegenek törvényeit és nem hordhatják azok ruháit sem. A zsidó tömegek számára a lateráni határozatok nem jelentettek tehát semmiféle változást, még kevésbé sérelmet. Akik ellene tiltakoznak: azok a gazdag zsidók, akik az uralkodó osztályhoz való tartozásukat éppen a ruházattal, a pompával, asszonyaik ékszereivel akar-

ták kihangsúlyozni. Úgy a zsidó, mint a keresztény részről kiadott öltözködési rendeleteknek *közös vonásuk*, hogy a gazdag zsidók hivalkodó ruházkodását, ékszer-viselését akarják megakadályozni.

Ugyancsak ez a zsinati határozat mondja ki „az üdvöt hozó kényszernek“ (saluti ferreae coactionis necessitas) alkalmazását is azokkal szemben, akik a keresztiséget felvették ugyan, de azért továbbra is kitar-
tottak eretnek-zsidó hitük mellett. Ennek az „üdvöt hozó“ kényszernek alkalmazására léptették életbe az *inkvizíció* intézményét. A lateráni zsinat pápája, III. Ince, akiről egy korabeli krónikás azt jegyezte fel, hogy „isteni szavakat mond és ördögi tetteket hajt végre“, kemény kézzel fogott hozzá a határozatok végrehajtásához. Meg kell azonban állapítanunk, hogy az egyház hatalma e kérdésben ekkor még nem volt olyan erős, mint a zsidóság gazdasági befolyása. Ez a magyarázata annak, hogy a francia királyok nemcsak élesen elleneztek a lateráni határozatok végrehajtását, de külön rendelkezésekkel védték meg azt az értékes pénz-
ügyi apparátust, amelyet a zsidóság érdekeik szolgálatában jelentett. Igen érdekes VIII. Lajosnak az a regle-
mentje, amellyel a zsidók pénzügyeit rendezi (1206). Eszerint a zsidók negyvenhárom százalék évi kamatot szedhettek, azonban az adóslevelek csak akkor bírtak érvénnyel, ha azt királyi jegyző szövegezte meg és látta el pecsétjével. Ennek oka nyilvánvaló volt: a király ezekből az üzletekből hatalmas jövedelemhez jutott. Ez a magyarázata annak, hogy a király és a hűbérurak között igen gyakran tört ki konfliktus akörül, hogy ki kinek a zsidaja, tehát kinek tartozik e jövedelmeket beszolgáltatni.

Zsidó: az aranyat tojó tyúk.

Azok az ellentétek azonban, amelyek a király és a seigneurs-ök a hatalom birtokáért folyó harcban kiéleződtek, lassanként rányomják bélyegüket a zsidók sorsára is. VIII. Lajos a hűbérurak iránti előzékenységből eltörölte az öt évnél régebben fönnálló adóságokat és ezen felül a kamatfizetés alól is mentesítette az adósokat. A zsidóság így lett annak a megállapodásnak áldozatává, amely a fejedelem és a főurak között békét volt hivatva teremteni. Ez a rendelkezés a zsidóság teljes anyagi tönkretételét jelentette. A zsidóság sorsa Szent Lajos rendelkezésével teljesedett be, aki a bárókkal egyetértésben újra rendezte a zsidók ügyét. A *meluni-statutum* kimondja, hogy a zsidók törvényes úton sem a kölcsönadott pénzt, sem annak kamatait nem hajthatják be. Ugyanakkor azonban a zsidókat teljesen a királyhoz és a bárókhoz köti, úgyhogy azok lakóhelyüket sem hagyhatják el. Ha valamely királyi hivatalnok, vagy hűbérúr a „saját zsidáját“ más főúr területén találja meg, úgy rabszolgaként kezelheti. Ennek a rendelkezésnek legelső következménye az volt, hogy miután a zsidóknak nem volt módjukban sem a kikölcsönzött pénzt, sem a kamatait törvényes úton behajtani, csak zálog ellenében hiteleztek.

A zsidóságnak ezt az üldöztetését, ezt a gazdasági tönkretételét kiegészítette az a vallásos üldözés is, amely a Talmud elégetésében jutott kifejezésre. Amíg az északi frank földön Szent Lajos vallási fanatizmusában a zsidók megsemmisítésére törekedett, a déli részeken a bárók és a püspökök felismerték azt, hogy „kár megsemmisíteni az aranyat tojó tyúkot“ és

a zsidókat üzleteikkel együtt kiterjedt védelemben részesítették. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a főurak és püspökök által elnyomott lakosság dühe ne találta volna meg az utat a zsidók üldöztetésére és megsemmisítésére. Az egyre gyakoribb vérvádak és az ehhez kapcsolódó vérengzések mutatják a nép elégedetlenségét. A zsidók sorsát betetőzték a szentnek nevezett Lajos király keresztes hordáinak a vérengzései, akik Bordeauxban, Anjouban, Boitouban és más városokban mintegy háromezer zsidót mészároltak le. Maga IX. Gergely pápa is megelégtelt a zsidók kínszenvedését, mert a bordeauxi püspökhöz írott levelében azok védelmére kel, akik amúgy is „egy új egyiptomi rab-szolgaságban” sínylődnék.

A zsidók kiűzetése Franciaországból.

A zsidók kiűzetése Franciaországból 1306-ban következett be és pedig, minden valószínűség szerint, a tömegek elkeseredésének nyomása alatt. A kiutasító rendelet egy csapással két legyet terített le: kiengesztelte a népet, másfelől hatalmas összegekkel töltötte meg a király kincstárát. Meg kell állapítanunk, hogy *a kiutasítás nemcsak a zsidókra vonatkozott, hanem azokra az olasz kereskedőkre és pénzváltókra, akik ugyanazt a gazdasági szerepet játszották, mint a zsidók.* A királyi kincstár üres volt és ennek megtöltésére a zsidók és a lombardok kiűzetése igen jó eszköznek bizonyult, mert a kiutasítottak minden ingó és ingatlan vagyonára a királyi kincstár tette rá a kezét. A király ezzel tulajdonképpen a zsidók szerepét vette át, azzal a különbséggel, hogy az adósságok behajtására az

egész hatalmi apparátus rendelkezésére állott. A kiűzött zsidók vagyonának likvidálása éveket vett igénybe s mi sem jelenti jobban a nép király ellen forduló hangulatát, mint a korabeli népdal: *„Ha megmaradtak volna a zsidók a szép francia földön, úgy a keresztényeknek jó támogatói lennének, de most elvesztették őket.”* A „zsidó zsákmány“ felett a király és a bárók között csakhamar viszálykodás tört ki. A zsidók kiűzetése Franciaországból élesen bevilágít abba a szerepbe, amely a zsidókat életükkel és vagyonukkal a mindenkori uralkodónak szolgáltatta ki.

*„Előbb a bőrüket nyúzták le, azután
kizsigerelték őket.”*

Ugyanez a folyamat játszódott le Angliában is, de még élesebb formában. Az angol királyok valóban minden szemérem nélkül zsarolták meg a területükön élő zsidókat. Megengedték ugyan nekik, hogy pénzt kölcsönözzenek ki, azonban ez csak azért történt, hogy a mindenkori uralkodó annál jobban szipolyozhassa őket. Minden adóslevelet két példányban kellett megírni, amelynek egyikét a királyi archivum őrizte. Ez egyfelől azt jelentette, hogy a zsidók számára csak egyes városokban engedték meg a letelepedést, ahol ilyen archivum volt, de jelentette azt is, hogy mindenki a zsidókon keresztül a király adósa volt. A helyzetet kiélezte az is, hogy a királyi ház állandó harcban állott a bárókkal és a klérussal, de ugyanakkor a városi lakosság is féltékenyen őrizte az autonómiáját. Ebben a harcban a zsidók „a király emberei“ voltak és ők képviselték azt a gazdasági erőt, amely a királyok hatalmát bizto-

sította. Hozzájárult ehhez, hogy a báróknak is sok pénzbe került ez az állandó vetélkedés és így sorra eladósodtak. A zsidók ellen egyre megismétlődő erőszakoskodásoknak és vérengzéseknek állandó jelensége az, hogy a bárók, vagy a városi polgárság által vezetett tömeg elsősorban az adósleveleket akarja hatalmába keríteni, hogy azokat megsemmisítse. Joggal állapítja meg *Dubnow*, hogy a zsidók még mindig kevesebbet szenvedtek ellenfeleiktől: a báróktól, a városi polgárságtól és a gyűlöletet szító klérustól, mint „védelmezőjétől” és patrónusától, magától a királytól, aki kiszipolyozta véenceit. Volt olyan esztendő, amikor „külön adó” címen a zsidóknak vagyonuk egyharmad részét kellett a kincstárnak beszolgáltatniok. Ez az állandó kiszipolyozás, másfelől az életüket fenyegető vérvádak és lázadások elől a zsidóság szívesen menekült volna más országba. A király azonban jól tudta, hogy ezzel legfőbb jövedelmi forrását veszti el és amikor — III. Henrik alatt (1254) — a zsidók azzal a kollektív kéréssel fordultak a fejedelemhez, hogy engedje ki őket az országból, kérésüket kereken elutasította. Egykorú feljegyzések szerint a zsidók vezetője, Éliás rabbi a következőkben indokolta meg kérésüket:

„Nyilvánvaló, — mondotta — hogy a mi Urunk, királyunk el akar bennünket pusztítani a föld színéről. Az Isten nevében arra kérjük tehát, engedje meg, hadd vonuljunk el és másutt egy olyan uralkodó oltalmába keressünk menedéket, akiből nem hiányzik a szánalom és az igazságosság érzése. Hogyan is érezhetne szeretetet és kíméletet irántunk, szerencsétlen zsidók iránt, akik idegen testként állunk itt az általa védett, régtől való angol életben? Hiszen neki megvan a saját népe, megvannak a saját kereskedői, akikről nem akarom mondani, hogy uzsorások, de mégis jól értik a módját, miképpen lehet mértéken felül nyereséggel sok pénzt felhalmozni. Ők azok, akik megkeserítik éltünket és bennünket koldusbotra juttatnak.”

A királyi despotizmus és a parlamenti oligarchia közötti harc közben egyre élesebb lett és ezzel kiéleződött a városi polgárság kizsákmányolása is. Maga a zsidóság új ellenséggel találta magát szembe: azokkal a „pápai uzsorásokkal“, keresztény kereskedőkkel, akik minden pápai tilalom ellenére még nagyobb kamatokat szedtek, mint a zsidók. Az eladósodott király ezekre bízta, hogy adósságát a zsidókon hajtsa be és így a zsidó lakosság valóban uzsorások kiuzsorázottja lett.

A király és az oligarchák harca közben állandó veszélyt jelentett a zsidókra nézve. A polgárháborúk során (1262—1265) az angol városok egész sorában írtották ki a zsidókat, akiknek helyzete egyre tarthatatlanabbá vált. Ezt a folyamatot I. Eduard „zsidó statútuma“ tetőzte be, amely megtiltotta a zsidóknak, hogy pénzt kamatra kölcsönözzenek és minden eddig megkötött üzletet semmisnek jelentett ki. A tőkének visszafizetésére a keresztény adós csak vagyona fele részéig volt kötelezve. A zsidók csak egyes városokban telepedhettek meg, de ott is megkülönböztetésül zsidójelet kellett viselniök. A királyi statútum kegyesen megengedte, hogy kereskedést üzzenek, vagy iparral foglalkozzanak, ennek azonban gyakorlati jelentősége nem volt, mert Angliában akkor már a céhek és a kereskedő-alakulatok teljesen zárt keresztény testületeket alkottak. A statútum megtiltotta, hogy zsidó keresztény házban, vagy keresztény a zsidó házában megfordulhasson. A királyi rendelkezés a zsidóság teljes gazdasági romlását jelentette. Ez kényszerítette őket arra, hogy ugyanazokkal a fogásokkal éljenek, mint a keresztény uszorások: kölcsönt adtak, amely után nem

számítottak ugyan kamatot, de a névleges kölcsönösszegbe ezt már beszámították. A király ezekből az üzletekből is megkövetelte a részét. Amint egykori angol följegyzés írja, az angol zsidók rosszabb rabszolgaságban éltek, mint Egyiptomban, mert „nem adtak nekik szalmát, mégis megkövetelték, hogy téglát csináljanak“. A gazdaságilag tönkretett zsidóság a pápai uzsorások és olasz pénzváltók szokásainak megfelelően, meghamisították a pénz fémértékét. Egy ilyen bünperben 293 londoni zsidót végeztek ki. A zsidók gazdasági helyzete közben teljesen leromlott, úgyhogy a király részére egyre kevesebb értelme volt, hogy megtűrje őket országában. Még néhány végső zsarolási kísérlet történt, így 1278-ban a király elrendelte, hogy az országban lévő valamennyi zsidó család fejét fogják el és addig tartsák bebörtönözve, amíg egy hatalmas váltásdíjat nem fizetnek. Amikor azután a fiskusnak sikerült a zsidóságból mindent kipréselni, bekövetkezett Angliában is a zsidók kiűzetése. 1290-ben tizenhatezer zsidó hagyta ott azt az országot, amelynek uralkodója „előbb lenyúzta a zsidók bőrét, hogy azután a báróknak adja őket oda, hogy kizsigereljék őket“.

A SPANYOL INKVIZICIÓ ÉS A ZSIDÓK KIÜZETÉSE.

Amikor 1492 márciusában Ferdinánd és Izabella elhatározták a zsidók kiűzetését az akkori Spanyolországból, a királyi pár leghívebb embere, kincstárnoka és tanácsadója, a zsidó Don Isaak Abarbanel lábaik elé veti magát és úgy kér kegyelmet a zsidó lakosság számára. Érvei között, amelyekkel meg akarja lágyítani a fejedelmi pár szívét, ott szerepel a büszke hivalkodás: a spanyol zsidók korábban telepedtek le spanyol földön, mint maguk a spanyolok, mert hiszen vannak olyan családok is, amelyek Dávid királyra vezetnek vissza eredetüket s így egyazon fejedelmi házból valók azzal a Jézus Krisztussal, akinek nevében most földönfutóvá akarják tenni őket.

A zsidó-sors örök példája.

A galuti sors a zsidóság egyetlen töredékén sem teljesedett be olyan teljes mértékkel, mint a spanyol zsidóságon. Sorait előbb a könnyű asszimiláció, majd az erőszakos térítések tizedelték meg, hogy azután egyformán elérje a történelmi végzet azokat, akik már kiszakadtak a testéből, de azokat is, akik a gettó zárt-

ságában, konok és büszke ellenszegüléssel harcoltak minden beolvasztás és minden térítés ellen. A zsidó történelemnek olyan darabkája ez, amelyben a szét-szórt zsidóságnak szinte maradék nélkül való világtörténelmi sorsa koncentrálódik. Minden elemét megtaláljuk benne jó sorsának, de üldöztetésének és megsemmisítésének is. Fény és árnyék, jólét és nyomorúság, korlátlan uralomratörés és mélységes elnyomatás megdöbbentő gyorsasággal váltják egymást. Szinte egyik napról a másikra zuhan a mélységbe a spanyol zsidóság, hogy azután a mélyből közvetlen a megsemmisülés előtt újból a magasba törjön. A fejedelmek és hűbérurak harcában egyszer ott gyarapodik, gazdagodik és terpeszkedik, másszor meg ott senyved el e két egymásratörő erő malomkövei között. A zsidóság sorsának örök példázata az, ami néhány századon át a spanyol zsidósággal történt. A történelem az inkvizíció és a kiűzetés rettenetes emlékeit őrizte meg és valóban: a zsidó mártíromságnak példanélküli keserű, rossz szaka ez. De vajjon tényleg példa nélküli-e? Vajjon nem a *méretek* tévesztenek-e meg bennünket és ami Spanyolországban történt, nem egyéb, mint hatalmas dimenziókban mindannak a beteljesedése, ami máshol és más időben szinte törvényszerű következetességgel ismétlődött meg. A mártíromságnak túlságosan sok emléke tapad a spanyol zsidók sorsához s így kissé nehéz a feladata annak, aki a zsidó történelemnek e leg-szomorúbb darabjához a rideg oknyomozás igazságot kutató mesterségével nyúl hozzá. A történelmi tény valóban ez: az inkvizíció máglyára cipelte azokat, akik zsidó származásúak voltak. A történelmi tény valóban az: királyi rendelettel üzték ki az országból maradék

nélkül azokat a zsidókat, akiknek ősei talán még Nebukadnezár idejében vándoroltak be. Szabad emberek szabad ivadékai voltak ezek, akik hallatlan értékekkel gazdagították az akkori spanyol gazdasági életet, de a spanyol kultúrát is. Hídverők voltak ezek a zsidók, akik előbb a görög, majd az arab kultúrát közvetítették Európa nyugati felének s akik egy elhanyagolt idiomából megteremtették a spanyol nyelvet. És mégis: kivetette őket testéből az akkori Spanyolország, máglyára küldte vagy száműzetésbe, mert *idegen testnek és idegen léleknek* tekintette még azokat is, akiknek dédnagyapja került be a kereszténység falai közé.

A spanyol asszimiláció és a spanyol gettó közös végzete.

Ami a spanyol zsidók sorsát az antiszemitizmus példátlan dokumentumává teszi, az, hogy ezen a zsidóságon egyszerre kettős formában teljesedik be a zsidóság végzete. Beteljesedik az *asszimilált* zsidóságé a marannusok sorsában és ugyanakkor beteljesedik annak a *gettó-zsidóságnak* sorsa is, amely szigorú és kemény zárkózottságában tartott ki a rabbik parancsuralma alatt vallása mellett. A történelmi példázat látszólag az, hogy az asszimiláció zúdította a szerencsétlenséget azok nyakába is, akik a gettó zárt életét élték. Egy olyan történelmi jelenséggel állunk szemben, amely megérdemli, hogy belső szerkezetét témánk szempontjából közelebbről megvizsgáljuk. Az a tény, hogy a marranusok elleni inkvizíció megelőzte a zsidók kiűzetését, korántsem jelenti azt, hogy az üldöztetés e két formájának ne lett volna ugyanaz az oka. A sorrend

nem fejez ki egyebet, mint azt, hogy azok a gazdasági *funkciók*, amelyeket a zsidóság ellátott, a marranusok társadalmának kifejezettebb monopóliuma volt, mint annak a gettó-lakosságnak, amely valójában gazdaságilag sokkal kisebb hatalmat képviselt. A gettó zsidaja „a keresztények jobbjáinak“ hívta a *konvertosokat* — a kitérteket — és ebben a megjelölésben épp annyi volt a megvetés a hitehagyottal, mint az irigység a gazdaggal szemben. A zsidóság két részre szakadt. Az egyik rész a gettó falain kívül élt s vagy megmaradt zsidónak, anélkül azonban, hogy a vallás törvényeit szigorúan betartotta volna, vagy pedig konvertita lett. A konvertiták és a gettó falain kívül élő — mondjuk: neolog — zsidók társadalmilag elkülönültek ugyan, valójában azonban a gazdasági feladatok közössége egyetlen kasztá egyesítette őket. Ez a kaszt a zsidóság asszimilálódását jelentette. Az inkvizíció ennek az asszimilációnak vetett véget, beigazolván azt, hogy a századok egész sora sem elegendő arra, hogy egy nép asszimilációját, mint a zsidókérdés megoldását igazolja. A spanyol inkvizíció és a zsidók kiűzetésének történetében sok mindent látunk másképp, mint ahogy valóságban van. Mindenekelőtt az inkvizíció történetírói és krónikái úgy állítják be, mint azt a vallásos intézményt, amelynek feladata az volt, hogy a kikeresztelkedett, de titokban zsidózókat kinyomozza és megbüntesse. Azonban ne tévesszük el szem elől azt, hogy az inkvizíció nemcsak az erőszakkal megkereszteltek friss csoportját sujtotta, amely valószínűleg nem akart, vagy tán nem is tudott — ehhez a biológiai folyamathoz más feltételekre volt szükség — a kereszténységbe asszimilálódni és megelégedett azzal, hogy a

spanyolságba olvadt bele, de véget vetett egy olyan feltétlenül teljes értékű asszimilációs folyamatnak, amelyben már a teljesen spanyollá és teljesen kereszténnyé lett dédunokákat érte el a zsidó sors átka.

Limpieza: a vértisztaság első örülete.

Az unokák és dédunokák a nagyapák és dédnagyapák sírjaiból lopták ki a halottak csontjait és semmisítették meg temetőhelyeiket, mert az volt az egyetlen bizonyíték ellenük, hogy az őseiket zsidó rítus szerint temették el. Ezek az unokák és dédunokák teljes értékű spanyol grandok, papok, sőt főpapok voltak, akik rég elszakadtak a zsidóságtól és valóban mi sem kötötte már őket az ősök vallásához és szokásaihoz. Az idők forgó kereke megismétli a történelmet. A *faji tisztaság*, a *vérnek tisztasága*, a „*limpieza*“ dühe volt az, amely elhatalmasodott a lelkeken és mindenkiben azt kereste, ki volt az őse, nem zsidó származású-e? Azzal a felfogással szemben, hogy a középkor vallásos alapon álló antiszemitizmusa valójában nem is volt antiszemitizmus, hanem az egyház, ha kell erőszakos hittérítő hadjárata az eretnekek és a zsidók lelkének megmentésére, a történelmi kép külső színjáték csupán, aminek bizonyossága éppen az a spanyol inkvizíció, amely bár a lélek megmentése ürügyén, valójában azonban szinte kivétel nélkül mindenkit sujtott, akinek ereiben zsidó vért tételezhetett fel. A menekvés csak egy volt: együtt ordítani a farkasokkal, beállani az inkvizitorok sorába, vagy legalább is a besúgók rendjébe, „pápábnak lenni a pápánál“ — ez a szólás-mondás ebből a korból keletkezett és azzal és így leplezni és

feledtetni a zsidóságból való származás átkát. Valóban: a gettóban gyujtogató hordák élén épp úgy *konvertita* zsidók uszítanak, mint ahogyan a hitviták, térítő hitszónoklatok főfigurái is azok a páterek, akiknek nevéhez nem sokkal előbb még odatartozott a *reb* és a *ben* szócska is. A spanyolországi zsidóüldözés sötét alakjai ezek a kikeresztelkedettek, akik fékezhetetlen gyűlölettel harcoltak a nép ellen, amelyből származtak.

A *limpieza* azonban ezekkel sem tréfált és így születnek meg sorra azok a rendelkezések, amelyek szerint az inkvizíciónál, de más egyházi, majd világi hatóságnál sem vállalhattak tisztséget, akiknek családfája a dédnagyapáig nem volt teljesen rendben. Ne feledjük azonban el, hogy ez még a középkorban történt, de már 1856-ban minden erre vonatkozó rendelkezést megszüntettek.

Az asszimiláció csődje.

Minden okunk megvan annak a feltételezésére, hogy a spanyolországi zsidóság nagy erővesztését nemcsak az erőszakos térítések okozták. Egy olyan asszimilációs folyamat zajlott itt le, amely szinte maradék nélkülinek látszott. A zsidó dédunokákból nemcsak *hithű keresztények* váltak, de felvették a spanyolurak jó és rossz szokásait. Ezt annál is inkább meglehették, mert a spanyolokkal szemben szinte a zsidók számíthattak az őslakoságnak. A spanyol *limpieza* ezekre a zsidókra is átragadt és büszkén hirdetik, hogy őseik Nebukadnezár idején kerültek oda, sőt voltak olyan családok, amelyek Dávid királytól származtatták magukat. A zsidó vértisztaságnak azonban a büszkeségen

túl racionális oka is van: állandóan arra hivatkozhat-
tak és hivatkoztak is, hogy *a spanyol zsidók nem ré-
szeselek Krisztus keresztrefeszítettetésében*, mert hiszen
őseik már Krisztus halála előtt is spanyol földön
laktak.

A spanyol zsidóság helyzetét az a hatalmi harc
állapította meg, amely a fejedelmi udvar és a nemzeti
egyház megalapítására törő klérus között szinte sza-
kadatlanul folyik hosszú századokon át. A kasztíliai
és aragóniai fejedelmek hatalmas támogatást kapnak
a zsidóság vagyonában s ezzel bőven élnek is.

Nincs olyan udvartartás, amelyhez ne tartoznék
egynéhány zsidó, akik egyre teljesebb befolyásra tesze-
nek szert. Szinte állandóan két figura az, akik a feje-
delmek és asszonyaik körül egymással harcolnak: az
egyik a gyóntató pap, a másik az udvari zsidó. Az
egyik az egyház uralmát akarja megerősíteni és bizto-
sítani a fejedelmen keresztül, a másik a tényleges
uralom alapfeltételeit teremti elő: a pénzt, a vagyont,
amely nélkül a fejedelmek képtelenek lennének ural-
muk fenntartására. Az udvari zsidó a legtöbb esetben
megmarad ősei hitében, de erre szüksége is van, mert
ez tevékenységének bázisa. Ő az összekötő az udvar
és a zsidó közösség között. Ő irányítja az adó- és vám-
szedéseket, ő állítja be azt az apparátust is, amely az
adószedést intézi. A legtöbb esetben az adó beszédese
egyetlenegy zsidó kezében futott össze, aki azután cél-
jai megvalósítására a gettót is mozgósítja. A rabbik
már nemcsak rabbik többé, hanem az adóbehajtó appa-
rátus fejei és irányítói és ha némileg túlzott is az a
felfogás, amelyet a spanyol inkvizíció írója, Valeriu
Marcu ír meg, hogy „a talmud-növedékek az állami

pénzügyek, az állami jövedékek és az általános igazgatás személyzetét adják“, bizonyos az, hogy a gettóban élő zsidóság engedelmes és szívós eszköz az udvari rab-bik, alias zsidó pénzügyminiszterek kezei között.

A konvertosokból marranusok lesznek.

Az udvar körül lassanként a kikeresztelkedett zsidóknak, a konvertosoknak egész csoportja telepedett meg, akik hűen szolgálták azt a hatalmas államépítő processzust, amely azután Aragónia és Kasztília egyesülésében teljesedett be. Az asszimiláció a vagyonnak és az előkelő származásnak e legnagyobb rétegében meglehetősen símán ment végbe, úgyhogy néhány századon át a spanyol főnemesség annyira telítődött a zsidó elemekkel, hogy azután az inkvizícióval szemben szinte teljes egységben vehette fel a harcot. Ha egy kissé közelebbről vizsgáljuk e kor struktúráját, akkor egyre világosabbá válik, hogy az inkvizíciót korántsem vallásos indulatok fűtik csupán, hanem az a hatalomra való törekvés, amelyben az egyház a főurakkal kerül összeütközésbe. A fejedelem e kettő fölött áll és igyekszik a maga hatalmi törekvéseit e kettő vetélkedésében megerősíteni. Az egyház hatalma két nagy erőt mozgósít: az erősödő városi polgárság erejét és az elnyomott népet. Amíg az udvar teljes szeretettel fogadja be a zsidóság nábobjait és mozdítja elő házasságok és kedvezmények révén azok teljes beolvadását, amíg a fejedelmek csakhamar rájönnek arra, hogy a könnyelmű, pazarló, pompakedvelő és izgága lovagok mellett milyen nagy értéket jelent a meggazdagodott zsidók államépítő képessége, addig a kívált-

ságos városok — fueros — a legélesebb harcot vívják a zsidósággal szemben, amely nem elégszik meg a gettójával, hanem vagyonával azon túl is elterpeszkedik, házakat vásárol és fényűző életmódjával kihívja az egyre jobban feltörni akaró polgárság dühét. A papság, amely a maga hatalmának megerősítésére a pápával is szembeszállott és hegemoniát akart biztosítani a spanyol klérus számára, igazi szövetségesét a városi polgárságban találta meg, abban a rétegben tehát, amely együtt élt a zsidósággal, anélkül azonban, hogy fel tudta volna szívni konvertita elemeit.

A gettó zsidóságát kettős folyamat apasztotta és ugyanakkor erősítette. Az egyik a „belső keresztes hadjárat” volt, amelyet főképpen konvertita papok indítottak a zsidóság erőszakos megtérítésére. Ferrer és társai egyik kezükben a kereszttel, másikkban a Tórával valósággal irtó hadjáratot vívtak a zsidóság megtérítésére. Mögöttük a csőcselék, amely számára ez a belső keresztes hadjárat egyben az olcsó zsákmányszerzés bő forrása is. A missziós páternek nincs kardra szüksége, mert ott áll mögötte husáanggal, késszel, tőrrel és mindig gyujtogatásra készen az a csőcselék, amelynek fenyegetése jobban hat, mint leghírhedtebb vezérüknek, a zsidóból szerzetessé vedlett Ferrernek tizenöt-ezer térítő beszéde. „Ezek között az emberek között — írja egy korabeli keresztény krónikás — szemben a halállal, ott térdelnek a zsidók a gyilkosaik előtt és úgy könyörögnek, hogy kereszteljék meg őket. A szemérmertlenség véres orgiája ez, amelyben azok a szentségek, amelyek bennünket megtisztítanak az ősi bűntől, kimondhatatlan és kiirthatatlan bűnökkel keverednek.”

Az így megtérítettek igen kis része maradt meg kereszténynek. A legtöbbje felvette ugyan a keresztiséget és ezért kikerült a gettóból, de csak azért, hogy vagy tovább is megtartsa, ha titokban is, ősi vallásának szabályait, vagy pedig az első lehetőséget felhasználja arra, hogy visszatérjen a gettóba és megint nyíltan zsidónak vallja magát. A különben szigorú rabbinusok a legteljesebb megértést parancsolták híveikre ezekkel szemben és megtiltották, hogy bármivel is emlékeztessék őket életüknek e keserű korszakára. Ugyanakkor azonban annál szigorúbban ügyeltek a gettó belső egységére. Jaj volt annak, aki huszonötéves kora előtt a Talmudon kívül más könyvet mert olvasni. Jaj volt annak, aki egy gondolattal is szembeszállt a rabbinusok hatalmával. Mielőtt az inkvizíció megkezdette volna működését, a gettón belül évszázadokon át ott működött a rabbik titkos inkvizíciója, amely a cherem, a kiátkozás fegyverével sujtott le mindenkire, aki a gettó falain kívül keresett magának bármiben is lelki, vagy szellemi eligazodást.

Az új-keresztények foglalkozása továbbra is „zsidó” marad.

Természetesen az erőszakosan megtérített zsidóknak egy része a gettó falain kívül maradt és kereszténnyé lett (*anuszim*). Ez a processzus nagyon lassú volt, hiszen a beolvadásnak úgy lelki, mint gazdasági feltételei hiányoztak. Egy látszólagos ellentmondásra kell itt felfigyelnünk. Egyfelől ott látjuk a csöcseléket, élén a térítő szerzetesekkel, akiknek minden törekvése az, hogy minél nagyobb számú zsidót vezessenek el az Anyaszentegyház üdvösséget adó ölébe. Ebből az követ-

kezne, hogy az így megkereszteltek most már valóban eggyé olvadhatnak a keresztény őslakossággal és az antiszemitizmus ezekkel szemben minden jogosultságát elvesztette. Hiszen úgy tudtuk, hogy a vallási antiszemitizmusnak ellenfele a zsidó vallás és így a kikeresztelkedéssel — legalább a középkorban — megszűnik a zsidógyűlölet oka is. Hogy lehet az, hogy még sem így történt? Hogy lehet az, hogy az erőszakosan megkeresztelteteket továbbra is épp úgy gyűlölték és „gyalázatos disznóknak“ nevezték, — a marranus szó ezt jelenti — akár azokat, akik önként és belső meggyőződéssel vették fel a keresztény hitet — mert ilyenek is voltak — s igyekeztek beolvadni a spanyol közösségbe. Nem kétségtelen előttünk, hogy a „titkos zsidózás“ ezek legtöbbször nem vonatkozott, legalább is ez — amint az inkvizíció történetéből látjuk — csak erőszakosan előráncigált ürügy volt az üldöztetésre. A magyarázat kézenfekvő: a kikeresztelkedés, akár erőszakkal, akár jóhiszeműen történt, *egyáltalán nem változtatott a kitértek gazdasági funkcióján*. Akár zsidóként a gettóban, akár konvertitaként a gettó falain kívül, a zsidó megmaradt „zsidó“-nak, ami alatt az antiszemitizmus szempontjából nem vallást, nem fajt értünk, hanem azt a gazdasági tevékenységet, amely minden zsidóüldöztetés kihozzátója volt. Ezeket a kihozzátásokat nem hogy enyhítette volna, de még élesebbé tette, hogy a kereszténység felvétele csupán leplező takarója volt ennek a változatlan gazdasági tevékenységnek.

Az inkvizíció, mint kereskedelmi vállalkozás.

Mindenek előtt arra akarunk rámutatni, hogy az inkvizíció intézményesen eredetileg nem is a zsidók, hanem a *marranusok* és az *eretnekek* ellen irányult, úgy hogy zsidó nem is kerülhetett az inkvizíció elé. Ez az egyházi bíróság mindenre reáirányította figyelmét, ami a klérus hatalmát gyengíthette volna. Nemcsak a marranusokat üldözte tehát, de épp olyan kegyetlenül járt el a *moriszkok* (mohamedánok) ellen és kompetenciájába tartozott az *uzsora*, a *csempészet*, a *szodomia* üldözése is. Ez az intézmény arra volt hivatva, hogy az egyház hatalmát minden irányban biztosítsa. Épp úgy szembenállott a főnemesekkel, mint ahogyan eszközül szolgált arra, hogy a kléruson belül is féken tartsa a néki nem tetsző elemeket. De volt egy egész különös jelentősége is: gazdasági intézménnyé lett, amint Dubnow megállapítja, a spanyol kor „*legnagyobb kereskedelmi vállalatává*“ nőtte ki magát. Az inkvizíció büntetései között gyakorlatilag első helyen a vádlottak vagyonának elkobzása szerepelt és az így összeharácsolt vagyonon az inkvizíció szent hivatala (*sanctum officium*) és a fejedelmi kincstár osztoztak. Érdekes, hogy a királyi pár: *Izabella* és *Ferdinánd* panasszal fordulnak a pápához, amelyben tiltakoznak az ellen, hogy „a pápai udvarból olyan hírek terjedjenek szét a világban, melyek szerint az inkvizíció nem más, mint a kincstár és a vele szövetséges klérus zsarolási eszköze“. Tény az, hogy az inkvizíció hihetetlen szorgalommal és kitartással veti magát reá a gazdagokra, úgy hogy igen rövid időn belül hatalmas vagyonok jutnak az állítólagos eretnekek üldözéséből a kincstár és az inkvizíció kezébe.

Egyre nyilvánvalóbb lesz, hogy ennek a „szent intézménynek“ céljai éppenséggel nem szentek és néhány év pusztításai után „gazdasági tevékenységük“ nyomán valóságos krízis lép fel Spanyolországban, a kereskedelmi életnek teljes csődjé, amit nagy mértékben előmozdít az is, hogy a vagyonos osztály felismervén a veszedelmet, kivándorlásával hatalmas összegeket ment át a külföldre. Az inkvizíció által felhajszolt összegek egy méreteiben egyre jobban elterpeszkedő intézmény finanszírozására szolgáltak. Az inkvizíció a bírákon kívül nemsokára a *besúgók* egész hadseregét tartotta fenn, amely nemcsak állami zsoldot kapott, de díszruhája volt és kitüntető jelvényeket viselt. Az inkvizíció e *besúgások* alapján ítélkezett, anélkül, hogy a *besúgó* nevét meg kellett volna nevezni. Ezek a *besúgók* és maga az intézmény a legrövidebb időn belül annyira rettegett volt, hogy teljesen maga alá igázta az egész spanyol életet. A lakosságnak egyre újabb és újabb rétegei kerültek az inkvizíció ítélőszéke elé, amely végül is kénytelen volt tevékenységét már csak azért is felfokozni, mert a gazdagok már sorra kerültek, már nem voltak nagyvagyonok, amelyekre könnyűszerrel rátehatték volna a kezüket és így a „minőség“ helyett a „mennyiség“ vált fontossá. Három év után az inkvizíció kénytelen megállapítani, hogy gazdaságilag csődbe jutott. A gazdagok lassan kifogytak, az intézmény pedig annyira megnőtt, hogy fenntartása többbe került, mint maga a spanyol államháztartás. Az inkvizíció új eszköze a *persely* volt, amellyel állandó gyűjtéseket rendeztek. Azonban nemcsak a templomokban és a templomok előtt, de a gettóban éppúgy és jaj volt annak, aki nem adott. Amint látjuk, ez a *perselyezés* hasonló inkvizíciós célokra egy-

általán nem új találmány a történelemben. Az inkvizíció még hosszú, hosszú évszázadokon át tartott, hogy azután a német antiszemitizmus új formájában élessze fel.

Az auto-da-fé.

Az inkvizíció főfészke Spanyolország maradt, ahová 1481-be vezették be, azonban áterjedt Portugáliába is és Európa mindazon részeibe, ahol egyes szerzetes-rendek, főképpen a dominikánusok, befolyáshoz jutottak. A spanyol inkvizíció első generálisa *Torquemada*, aki büszkén hirdette, hogy az inkvizíció nem „véres” intézmény, mert hiszen az áldozatokat „tisztító tűzön”: máglyán égetik meg, egymaga több mint tízezer embert küldött a halálba és mintegy százezer embert a börtönökbe. Az eretnekek megégetése az *auto-da-fé* e kor népszerű mulatságai közé tartozott. A nép valóban kiélhette benne romboló ösztöneit és ugyanakkor lelki malasztot is kapott: hiszen „eretnekek” voltak azok, akik számára a máglya a lélek megváltásának eszköze volt.

A madridi Museo Real-ban *Risi* spanyol festőnek egy képe függ, amely „Auto-da-Fe“-t ábrázol. Ezt az „Auto-da-Fe“-t 1680-ban tartották meg Madridban s ez volt az utolsó, ahol marannusokat égettek meg. E képhez *Del Olmo* akkori építész következő szöveget írta:

Az Auto da Fe-t megelőző este folyt le a zöld- és fehér kereszt processziója, amelyen hétszázan vettek részt és pedig Spanyolország grandjai és az inkvizíció magasrangú tisztjei. Medinaceli herceg, miniszterelnök vitte a Hit-lobogóját, amelynek egyik felén az inkvizíció címere díszlett (fekete mezőben zöld-kereszt, jobbról olajág, balról kard között), a másik felén pedig a király címere. Ezt a fehér-kereszt követte, majd a zöld-kereszt, melyet fekete gyászfátyol borított.

A dominikánusok egész éjjelen át imádkoztak a zöld-kereszt oltánál és amikor virradni kezdett, misét olvastak. Este tíz óra körül az udvari inkvizitor a tűzhalálra ítélték előtt felolvasta az ítéletet. Mindegyik börtönébe két dominikánus ment, hogy hitük

megtagadására birják őket. Hajnali három órakor ételt kaptak, majd felöltöztették és hat óra felé a Plaza Mayorra vezették őket.

Ezt a házakkal és oszlopsorokkal körülzárt teret szinte felében hatalmas színpaddá alakították át, amely a házak első emeletnyi magasságáig és a háttérben lévő királyi balkon magasságáig ért. Risi képén világosan kivehetjük II. Károly királyt és feleségét. Orleánsi Mária Lujzát. A páholyokban jobbra és balra udvarhölgyek, grandok, udvari tisztviselők, követek stb. állanak. Az udvari balkon alatt áll büszke tartással a főinkvizitor, kezében a hajlitott bottal. A királyi balkontól jobbra — jellemző módon — egy kissé magasabban az inkvizíciós tanács amfiteátruma volt, balra pedig egy megfelelő amfiteátrum a vádlottak, a melléjük adott papok és a Santo Officio képviselői részére.

II. Károly király, aki már előbb az inkvizíciós katonák vezetőjének egy fanyalábot adott át a következő szavakkal: „Öfelsége megparancsolja, hogy ezt a hasáb fát az ő nevében először dobják a tűzbe“ — a főinkvizitor előtt letette az esküt, hogy „az eretnekeket és hitehagyókat üldözni fogja és a szent inkvizíciónak, az Istennek tetsző és a vallás fényességét szolgáló mű teljesítésében, segítségére lesz“.

A máglya előterében életnagyságu bábukat állítottak föl, annak a harmincnégy vádlottnak jelképekül, akiket in contumatiám ítéltek halálra, mert közülük harminckettő még a börtönben meghalt, kettő pedig megszökött. A bábuk a kezükben egy kis ládácskát tartanak, amelyben a börtönben elhaltak csontjai vannak. A mellükön pedig egy felirat van és pedig a név, a büntett és Szent András vörös keresztje. Az ítéletet, mintán kihirdették előttük, ezeken a bábukon hajtották végre. Akárcsak a bábuknak, annak a hatvanöt embernek is, akiket nem ítéltek halálra, magas, hegyes sapkát nyomtak a fejükre. Mellükön tábla a vörös-keresztrel és a felirással. A kezükben egy kioltott gyertya. Azok ruháján, akit halálra ítéltek, a vörös-kereszt helyett sárkányok és lobogó tűz rajza van a mellén. Közülük tizenkettőnek kezét összekötötték és száját felleckelték.

Minden vádlott mellett két dominkánus-szerzetes áll, akik szenvedélyesen lóbálják a keresztet és a vádlottakat megtérésre szólítják fel. Itt biztos lépésekkel egy nő halad közöttük és résztvevően nézi végig lelkének megkínzóit; ott egy szerencsétlen, a testi és lelki kínok alatt összerogyott és elalélt; itt hordágyon egy öreg, tehetetlen beteg asszonyt cipelnek; ott az egyik eretneket arra kényszerítik, hogy letérdeljen az oltár előtt. Az egyik látható megvetéssel, a másik néma megadással viseli el a szerzetesek tértítését, míg egy másik még utoljára kemény vitába száll velük.

Az elítélteket este kilenc órakor a máglyára cipelték, amely hét láb magas volt és hatvan négyzetláb területű. Minden elítéltet egy cölöphöz kötötték. Azokat, akik kegyelmet kaptak, a máglya meggyújtása előtt megfojtották. A többiekkel élve égették el.

Amint mondtuk, az inkvizíció intézménye az eretnekek ellen irányult és a zsidókat nem bántotta. Azonban csak eleinte volt ez így, mert lassanként a zsidókból akarták kikényszeríteni: kik azok, akikkel titkos összeköttetéseket tartanak fenn. Így Toledóban az összes rabbikat elfogták és a legválogatottabb kínzásoknak vetették őket alá, hogy a judaizálók neveit megtudják tőlük. Dicsőségükre szóljon az, hogy ezek a rabbinusok soha senkit el nem árultak. Pedig akkor már a zsidóság belső élete meglehetősen megromlott. A rabbinizmus terrorja mellett az állandó üldözés, a gazdasági helyzet leromlása megingatta a spanyol gettó belső struktúráját, de különösen megrendítette az, hogy az inkvizíció elsősorban a gazdagokat kezdte ki és megbolygatta a gazdasági élet menetét. *Dubnow utal arra, hogy a rettenetes üldözés között a gazdag zsidók az élvezeteket hajhászták, luxust űztek és ezáltal a keresztények felháborodását keltették fel, ugyanakkor azonban a zsidók nagy tömegei kétségbeesetten harcoltak jogaikért és teljes tudatlanságba sülyedtek vissza. „Az iskolák üresek voltak, az ifjúság elbitangosodott, elerköcselenedett, denunciánsok és más sötét alakok egyre szabadabban űzték játékaikat.“*

Az inkvizíció terrorja és a zsidóság belső meghasonlása közepette a fejedelmi udvar körül még mindig ott működnek a pénzes zsidóság előkelői. Azt a háborút, amellyel Ferdinánd és Izabella felszabadítja Spanyolországot az arab uralom alól, udvari emberük, Isaak *Abrabanel* pénzeli. Ez a szigorú vallásosságú rabbi Izabella királynő legbensőbb intimusa volt és valóban különös helyzet: a királynő, a két tanácsadójával, Torquemadával és Abrabanellel. Mindaddig, amíg a háború tar-

tott, a zsidók bizonyos védelemben részesültek, de 1492 januárjában Granada elesik, a háború véget ér és zsidóra nincs többé szükség. Alig pár hétre rá, Ferdinánd és Izabella aláírják azt a világtörténelmi okmányt, amelynek súlyához csak egy fogható: a mostani *nürnbergi törvények*. A zsidók kiűzetéséről szóló ediktum a következő:

A kiűzetési parancs.

Kelt Granada 1492. márc. 31-én. Don Ferdinánd és Donna Isabel Isten kegyelméből Kasztília, Leon, Anagonia stb. királya és királynője: Don Juan hercegnek, ami igen drága és forrón szeretett fiunknak, az infánsoknak, a prelátusoknak, a hercegeknek és márkiknak, stb. a zsidó negyednek és minden zsidónak és magán-személyeknek, mindenkoru férfinak és nőnek és bármínemű és rendű más személynek, bármilyen törvényes személynek vagy tisztséget viselőnek, akiket ez a rendelkezés bármilyen módon is illet, üdvözlét és kegyesség.

Tudjátok, mert tudnotok kell, hogy az általunk beszerzett értesülések szerint királyságunkban egy néhány rossz keresztény él, akik a mi szent katolikus hitünket elzsidósították. Ennek oka a zsidók és a keresztények közötti bizalmas érintkezés. Azon a rendi gyűlésen, amelyen elmúlt 1480 évben Toledo városában tartottunk meg, elrendeltük, hogy a zsidók királyságunk minden városában, falujában és helyiségében elkülönítve lakjanak és zsidó-negyedeket, elválasztott területet adtunk nekik, ahol bűneikben éljenek és ebben ez elkülönülésben megbánást érezzenek. És ezért országainkban parancsot adtunk az inkvizícióra, amely, amint tudjátok immár 12 éve működik is. Ennek révén, amint tudott dolog, igen sok bűnös került nyomra. Amiképpen mi az inkvizítorok és más egyházi és világi jámbor férfiak útján megtudtuk, azok a károk, amelyek a keresztényekre nézve a zsidókkal való érintkezésből származtak, igen nagyoknak látszanak. Ezek igen büszkék arra, és kérkednek is vele, hogy számos eszközzel és uton a mi szent katolikus hitünket a hívők lelkében megrendítik, tőle őket eltántorítják és átosábitják az ő elkárhozott hitükre és gondolkodásukra. A zsidók megtanítják a keresztényeket törvényeik ismeretére és ceremóniáira; gyülekezeteket tartanak, ahol is felolvassák és megmutatják, mi az, amit törvényeik szerint meg kell tartani és meg kell figyelni; az a szándékuk, hogy ezeket és gyermekeiket körülmetéljék; könyveket adnak nekik, hogy azokból imádkozzanak; megmagyarázzák a böjtnapokat és egyesülnek velük, hogy törvényeik történetét együtt olvassák és írják le; a passah ünnep idejéről előre értesítik őket és megtanítják arra, amit még figye-

lemben kell tartani; ellátják őket a kovásztalan kenyérrel és az áldozati hussal, az ehhez tartozó ceremóniák között; kitanítják őket ételek és más dolgok tekintetében azokról a dolgokról, amelyekről tartózkodniuk kell s amelyek törvényük szerint tiltottak; rábeszéli őket, hogy lehetőség szerint tartsák meg Mózes törvényeit és vegyék azokat figyelembe; és azon igyekezzenek, hogy meggyőzzék őket: nincs más törvény és nincs más igazság, mint az övék.

Ez sokak fülében meghallgatásra talál és hozzájuk térnek, éppugy a zsidóknál, mint azoknál, akiket tévutra vezetnek és megmontanak. Mindez nagy kárára és hátrányára volt a mi katolikus hitünknek.

Ha valamilyen súlyos és visszaszító büntetést akár-milyen Collegium, vagy Universitas elkövet, ugy jogos és igaz, ha ez a nevezett Collegium, vagy az az Universitas feloszlik és megsemmisítetik és a nagy a kicsikért, egyik a másikért büntetést szenved és mindazok, akik a városok és a falvak jó és becsületes életét megrontják és másoknak e fertőzéssel bajt okoznak, minden letelepülésünkéből elűzetnek, azokért a kisebb okokért is, amelyek a közösség kárára szolgálnak, de mennyivel inkább minden büntettek legveszedelmesebbjéért, legnagyobbjéért és legragadósabbjéért, mint amilyet a zsidók cselekszenek. Így hát királyságunk egyes prelátságainak, grandjainak és lovagjainak, valamint tanácsunk más tudós személyiségének tanácsára és véleményére, miután erről nagy tanácskozásokat folytattunk, elhatároztuk, hogy birodalmainkból valamennyi zsidót kiűzzük, hogy oda soha többé vissza ne térjenek. Erre vonatkozólag nyilvánosságra hozzuk tehát ezt az ediktumunkat, melynek értelmében minden zsidónak és zsidónőnek, bármilyen koruak legyenek is, akik a fentnevezett királyságokban és hűbéres területeken élnek és tartózkodnak, azoknak épp ugy, akik onnan származnak, mint azoknak, akik nem származnak onnan, de valamilyen módon és bármely ürüggyel odakerültek és ott tartózkodnak, megparancsoljuk, hogy július hónap végéig fiaikkal és lányaikkal, szolgálólányaikkal és szolgálkaikkal, kicsikkel és nagyokkal, minden kornakkal, az országot hagyják el... Ha ennek a parancsnak nem tennének eleget és a fentnevezett királyságokban és hűbéri területeken találtatnának, vagy pedig oda vissza térnének, halállal büntetendők és vagyonukat a királyi kamara és a fiskus javára elkobozzuk...

Fentnevezett zsidóknak és zsidónőknek engedélyt és módot adunk arra, hogy valamennyi birodalmunkból és országunkból vagyonukat, ingóságaikat, vizen, vagy szárazon elvigyék, amennyiben nem arany, nem ezüst, vagy nem vert érem, vagy pedig törvényeink szerint tiltott dolog, kivéve olyan árukat, amelyek nincsenek tiltva és nem rejtegetik azokat.

Kiadatott Granada városában, március 31-én a mi szent Urunk Jézus Krisztus születésének 1492 esztendejében. Én, a király. Én, a királynő. Én, Juan de Coloma, a király és a királynő titkárja, aki ezt parancsukra leírtam,

A kiűzött zsidó tömegek martír-sorsát jól ismerjük a zsidó történelemből. De hadd jegyezzük fel itt is, hogy az akkori Európában két hatalmasság menedéket adott nekik: az egyik a pápa volt, akit hiába ostromoltak a gazdag római zsidók, hogy ne fogadja be őket. (A történelmi példa azután megismétlődik: ugyanígy foglaltak állást a nyugati zsidók később a progromsujtotta keleti zsidók ellen.

A másik a *szultán*, aki a „butaság örületének“ találta, hogy egy ország miképpen fosztja meg magát azoktól a gazdasági erőktől, amelyeket a zsidók képviselnek.

A Spanyolországból kiűzött zsidók számát *másfél-millió* lélekre teszik a zsidóság történetírói. Ez a szám, valószínűleg túl magas. De nem a szám magasságán múlik. A fejlődésének legmagasabb fokára jutott spanyol feudalizmus a zsidók kiűzetésével végleg likvidálta ezt a számára szociálisan, vallásában és fajtájában idegen kasztot, amely gazdasági függőségében tartotta.

Ennek a megvetett kasztnak egyik fia, egy Genuából való *Columbus* nevű kalandor, néhány marranus pénzén akkoriban fedezi fel Amerikát.

Amerika felfedezése és a zsidók kiűzetése Spanyolországból, majd pár év múlva Portugáliából, nem a véletlenek összetalálkozása: A fejlődésének teljes virágában levő spanyol és portugál feudalizmus egymaga akarja az Újvilág minden zsákmányát zsebre vágni és arra törekszik, hogy a korakapitalisztikus pénzgazdálkodás egyedül az ő kezében fejlődjék ki.

És mert ehhez a zsidókra többé szüksége nem volt: kiűzte őket. A történelem válasza: a spanyol világhatalom összeomlása volt.

„A NÉP MINDENÉRT MINDIG MÁGLYÁRA A ZSIDÓT VETI...”

*Pestis regnavit plebis quoque millia stravit,
Contremuit tellus — populusque crematur hebraeus“.*

Igy jegyezte fel ama Fabricius nevű középkori krónikás: ha pestis dühöngött és ezreket döntött a sírba; ha földrengés rengette a földet: a nép mindenért mindig máglyára a zsidót veti. Valóságos „boszorkánykör“ zárja be a zsidóságot, amelyből nincs menekvése: életének, vagyónának, de mindennapi szűkös kenyerének állandó bizonytalanságban védelmet csak „védőurá“-tól kaphat, de ezért nagyon-nagy árat kell fizetnie; hogy ezt megfizethesse, hogy létének pusztája jogát megvásárolhassa, pénzre van szüksége, de ezt csak a pénz-kölcsönzés és adóbehajtás uzsora-útjain szerezheti meg, mert az élet minden más forrását elzárták előle; a pénzzel való kereskedés, a pénz-kölcsönzés mestersége élesen szembeállítja a hitelezőt és az adóst s ezzel még felfokozza azt a gazdasági okokkal indokolt zsidó-gyűlöletet, amelynek tüzeit a klérus vallási fanatizmusa véres pogromokba, mészárlásokba, vérvádas bosszú-akciókba lobbantotta fel; hogy a zsidóság megvédhesse magát, megint csak a fejedelem, a püspökök kegyét kell megvásárolnia: s ezzel megint továbbfordul a végzetes boszorkánykör-forgás. Bárhová is nézünk az antiszemiziz-

mus történetében: mindenütt, mindig a zsidóság ebből a boszorkánykörből akar kitörni és ez az asszimiláció tartalma is.

Nincs e kor társadalmának olyan rétege, a fejedelmek udvarától a paraszt nyomorúságos viskójáig, ahol a zsidóság iránti gyűlölet ne teremtené meg e kor egyedüli érzelmi közösségét. Akárhonnan is jön ez a gyűlölet, akárki szítja is a tüzét, ha isteni parancsra pápai bulla, vagy királyi, pecsétetes statutum teszi is törvénné és parancssá, az ok mindig egy: a hűbéri társadalom rendjének megbomlása, az a belső ellentét, amely az osztályok között egyre élesebb lesz és amelynek összeütközésében a zsidóság mindig a gazdasági erők ütközői közé kerül. Az intézményes gazdasági antiszemitizmus a középkornak ezekben a századai-ban alakul ki és alig van olyan motívuma, amelyet a kései unokák, megfelelő módosítással, napjainkban is ne alkalmaznának. Az összehasonlítás kézenfekvő és nehéz lenne megállapítani, vajjon az antiszemitizmus történetének középkora napjainkkal befejeződött-e?

A gyűlölet szerzetesei.

De a középkorban az antiszemitizmus más eruptív formában is jelentkezik: a tömegek elkeseredésének fétet nem ismerő kitöréseiben, amely elsősorban a zsidókat semmisíti meg, őket mészárolja le, vagy kergeti a máglyára. Ezt az elkeseredést a klérus, de főleg dühös szerzetesek fanatizmusa fűti, mialatt mögöttük a tömeg csak adott jelre vár, hogy e jel jegyében gyilkolhasson és rabolhasson a hármias istenség örök ellensége, a Messiást-váró zsidóság ellen. Hébe-hóba jószándékú pá-

pai bullák és nemes hangú püspöki levelek igyekeznek gátat vetni ennek a gyűlölet-lávának. A nép szívéhez azonban nem a fényűző életet élő és palotákban lakó püspökök és főpapok állanak közel, hanem a vándor-szerzetesek, vagy még inkább a rendből kiebrudalt barátok. Alig van a középkornak olyan pogromja, amelynek szításában ne állana az élen a szerzetes vagy az ex-communicált barát. „Valahányszor a középkorban az emberi értelemnek eszébe jutott megkérdezni: mi az oka annak, hogy ebben az Egyháznak alávetett világban a paradicsom ígérete a pokol formájában valósult meg, az Egyház mindig így felelt: Ez az Isten haragja! Ez a zsidók bűne! A Megváltó bűnösei még mindig büntetlenül maradtak. És így a zsidókra vetették magukat” — írja *Michelet*, francia történetíró. Már pedig a nyomorúságos sorsukból meg nem váltott tömegek egyre sűrűbben és egyre hangosabban tették fel a kérdést és egyre sűrűbben és egyre hangosabban hangzott el a felelet is: mindennek a zsidók az okai, őket kell elpusztítani! A 12. századtól kezdve a középkor legvégéig nem volt egyetlen olyan tömeg-megmozdulás, amely első kitörésében ne a zsidók ellen nyilatkozott volna meg. A megszokott kézenfekvő válasz: az uralkodó osztály elnyomása a zsidókon át nyilatkozott meg, — önmagában nem elégíthet ki bennünket, mert a zsidóság lényegtelen szerepet játszott az elnyomásnak abban a rendszerében, mellyel a hűbéri osztály és a felfelé törekvő városi polgárság a maga hatalmát kiépítette. A döntő tényező az a mély tudatlanság, amelynek vallásos megnyilatkozása nem a hit, hanem a babonás fanatizmus volt. Ezt a fanatizmust természetesen a különböző vándor-szerzetes rendek min-

den eszközzel szították, annál is inkább, mert az egyház maga is, mint világi hatalom ugyanazon a belső válságon ment át, mint az egész hűbéri társadalom. A szerzetesek szinte a proletár-seregét alkották annak a hierarchikus szervezetnek, amelynek legfelső fokán a pápaság hatalma is gyakran megoszlott. Hiszen volt idő, mikor egyszerre három pápája is volt az egyháznak, de ha egy volt is, akadtak tartományok, amelyeknek nemzeti klérusa függetlenítette magát Rómától. A szerzetes rendek közvetlenül a néppel állottak összeköttetésben, közöttük jártak, közöttük prédikáltak, többnyire az ő alamizsnájukon éltek és valószínű, hogy nagy tömegekben a népből kerültek ki. Ezeknek a szerzeteseknek hatalma a lelkek feletti uralom volt és ennek biztosítására minden eszközt megragadtak.

Ez a magyarázata annak, hogy ugyanakkor, amikor maga Róma a zsidósággal szemben türelmet mutat és bulláiban sokszor ismételten állapítja meg a vérvádtarthatatlanságát, vagy más gyilkos vádaskodás alapatlanságát, ez valóban csak szentelt víz marad, mert a néphez nem a pápai bullák szava, de a szerzetesek igazgató beszéde jutott el. A szerzetes-rendek szempontjából hatalmi kérdés volt, hogy befolyásukat a nép felett minél szélesebb alapokra építsék ki. Ugyanakkor meg kell állapítanunk azt is, hogy a pápaság állásfoglalása ha jóakaró volt is, de sosem volt olyan határozott és parancsoló, hogy arra építeni lehetett volna.

A kardinális kérdésben: a zsidók megtérésének és megtérítésének célkitűzésében természetesen egyetlen pápa sem tehetett kivételt és állásfoglalásuk legfeljebb abban különbözött, hogy mennyire ítélték el, vagy nézték el az erőszakos térítéseket.

Az intézményes antiszemitizmus kialakulása.

Abban a mértékben, ahogy a sorra megalakuló szerzetes rendek elterjeszkedtek és térítő, majd inkvizíciós munkájukat megkezdették, a zsidóság sorsa mindeütt leromlott. A folyamat az volt, hogy az elkeseredett és fanatizált tömegek zsidóellenes kitöréseiben és mézárásaiban egyre több lett a rendszer, hogy azután a zsidók üldöztetésének egy olyan áttetsző mechanizmusa alakuljon ki, amely már nem is leplezi többé sem azokat, akik inszenálják, sem pedig azokat a célokat, amiért csinálják. A vérvád már nem primitív csőcselék spontán kitörése többé, de előre kiagyalt eszköz, amelyhez szervesen kapcsolódott a középkori igazságszolgáltatás, hogy annak ürügyén a zsidók vagyonát konfiskálhassák, őket pedig kiűzhessék. A szociális létra legalsó fokára lesüllyedt zsidóságot mindig két irányból fenyegette a pusztulás veszélye. Felülről azok részéről, akik, ha pénzre volt szükségük: „fidelibus nostris Judaeis” — hű zsidaimnak tekintették őket, ha pedig más eszközökkel akarták őket kifosztani, akkor egyszerűen „servi camerae nostrae” voltak: kamaraszolgák, Kammerknechtek, akik nem is mentek többé ember-számba, de úgy adták-vették-cserélgették-zálogosították őket, mint valami lélektelen tárgyat. A felülről jövő veszedelem mindig magán viselte a zsarolás jellegét, még akkor is, hogyha ennek alapja az egyház intézkedése volt. A középkor elején a zsidókérdést még ez a felülről jövő hatalom irányítja, de abban a mértékben, ahogy a hűbéri társadalom struktúrája bomlani kezd, egyre nagyobb jelentőséggel lép fel az antiszemitizmusnak az a formája, amely alulról tör a zsidóság

ellen. A zsidóság jogi helyzete ekkor már megglehetősen éles formában bontakozott ki, ha ezt a szót *jog*, egyáltalán alkalmazhatjuk. A sárgafolt nem szimbólum többé, de élő valóság: a kiszolgáltatottságnak, a védtelenségnek a minden emberi jogtól való megfosztottságnak jegye. A zsidó élet most már teljesen elkülönült, a gettó az együttélés végleges formája lesz, amelyet átörönni nem lehet. A gettó azonban nemcsak lakóhelyet jelent, de azt a gazdasági funkciót is, amelynek kerete egyre szűkebb lesz. A vallási és nemzeti antagonizmus olyan éles formát nyer, hogy ezt áthidalni többé a zsidóságnak azok a rétegei sem tudják, amelyek ideig-óráig vagyonhoz és befolyáshoz jutottak. Lassanként — jó időre — a gazdag zsidók is visszasüllyednek a — gettóba.

A vérvád rendszerré lesz.

Az alulról jövő antiszemitizmusnak leggyakoribb és leghatásosabb formája: a *vérvád*. Először, amint megírtuk, Angliában bukkan fel, hogy azután ne legyen olyan tartománya Európának, amelyben egyre sűrűbben meg ne ismétlődne. A vérvád azonban most már törvényes eljárást is jelent, a bíróságok és az inkvizíció beavatkozását. Alig van vérvád, amelyet beismerő vallomások ne igazolnának. Ezeket a vallomásokat azonban az inkvizíció és a középkori büntető eljárás minden kínzó-eszközével vették ki. Különösen Németországban kap lábra a vádaskodás. A 13. század elején Mainz, München, Bacharach, Oberwesel, Lauda, Bischofshofen, Fulda azok a német városok, — többek között — amelyekben a zsidóság véres árat fizetett a jól inszenált vádak következményeként.

A történelmi érdekesség kedvéért írjuk meg, hogy a galut legrégebb vérvád-bűnpere a német *Fulda* városában folyt le 1235-ben.

Az első vérvád-per mindössze három napig tartott és ez elég volt arra, hogy — akkoriban évekig húzódtak a perek — a fuldai zsidóságot az utolsó magig kiirtsák. A fuldai eset II. Frigyes császárnak is tudomására jutott. Miután a vérvád meséje futótűzként terjedt el és a birodalom különböző helyein lobbant fel, II. Frigyes szükségesnek tartotta, hogy a birodalom valamennyi fejedelmét, báróját és nemes urát, a magasabb papokat gyűlésre hívja össze. Sőt szakértői véleményt kért Angliából és Franciaországból is. Kikérte a kikeresztelkedett zsidók vallomását is. Ez a konventikulum megállapította a vérvád tarthatatlanságát és hogy a fuldai zsidókat ártatlanul végezték ki. II. Frigyes ekkor adta ki a vérvádak történetében híressé vált aranybulláját, amelyben megtiltja, hogy a zsidók ellen vérvádat emelhessenek. Nagyon érdekes ennek a bullának a következő része:

„Sem az Ó-, sem pedig az Új-Testamentumban nincs szó arról, hogy a zsidók embervért használnának. Ezzel szemben, épp ellenkezőleg az áll a Bibliában, a Mózes által adott törvényekben és azokban a zsidó rendelkezésekben, amelyeket Talmud-nak neveznek héberül —, hogy bárminő vérről való befertőzéstől óvakodjanak. Így tehát joggal elfogadhatjuk, hogy azok, akik számára még a különben evégre megengedett állatoknak vére is tilos, — nem szomszjúhozhatnak embervérre, már azért sem, mert az oly borzalmas, másfelől a rokon-vonatközösök miatt sem, amely a keresztényekkel összekötik őket.“

Ez sem használt. A kereszties vitézek magukkal cipelték mindenhová a vérvád meséjét, amely az akkori világban hol itt, hol ott bukkant fel. IV. Innocent pápa 4 bullát is bocsátott ki a vérvád ellen. Az egyik ilyen bullában a következő áll:

Tudomásunkra jutott Alemannia zsidóinak könnyekre fakasztó panasza, hogy egyes egyházi és világi fejedelmek, más nemesek s hatalmasak, hogy igazságtalanul a zsidók vagyonát kifosztthassák és maguknak megszerezhezzék, gonosz terveket eszelnek ki és gyakori és különböző alkalmakat keresnek erre — valóban nem böles belátás folytán, mert az ő ősi írásaikból kerültek ki a keresztény hit bizonyítékai. Mivel hogy az Isteni írás a törvény más parancsolatai között megparancsolja: „Ne ölj” és az ő számukra különösképpen is megtiltja, hogy husvéti ünnepükön halottat érintsenek, így hamisan azzal vádolják őket, hogy ezen az ünnepen egy megölt gyermeknek a szívét egymás között szétosztják abban a hitben, hogy ezt törvényeik írják elő, már pedig nyilvánvalóan ellenkezik ezzel; valamint az a baj is előfordul, hogy ha valahol egy embernek a holttestére akadnak, úgy ennek terhét az ő nyakukba varrják. Ilyen és hasonló kitalálások révén feldühödnek ellenük és minden vád, minden vallomás és minden bizonyíték nélkül a pápai szék által számukra megadott kiváltságok ellenére Isten és az Igazság ellen elrabolják tőlük a vagyonukat, éhséggel és börtönnel kinozzák őket és annyi gyötrellemmel és kínzással, mivel a legkülönbözőbb büntetéseknek teszik ki őket, úgyhogy sokan közülük kárhozatos halált szenvednek. Így hát ezen fejedelmek, nemesek és urak uralma alatt a zsidóknak rosszabb sorsuk van, mint atyáiknak Egyiptomban volt a fáraók alatt. Igen siralmas módon arra kényszerítik őket, hogy elhagyják azokat a lakóhelyeiket, ahol már ők is mind a legrégibb időktől fogva laktak. Attól félve, hogy elűzik őket, az Apostoli szék oltalmáért folyamodtak. Miután pedig mi nem akarjuk, hogy az előbb nevezett zsidókat ártatlanul megkínózzák, mert kegyes szívű Urunk megtérésüket várja, mivel a próféták szerint a maradékaikat is meg kell menteni, — megparancsoljuk ezen apostoli írással Testvérségednek, hogy jó akaratot mutassatok irányukban és ha a fentnevezett prelátusokat, nemeseket és urakat valamilyen a zsidók elleni hasonló kísérletekben találják, utasítsák őket vissza a jogos útra. Ne engedjék tehát meg a jövőben, hogy ilyen vagy hasonló bármilyen ok miatt ártatlanul üldözzék és kinozzák őket. (Lyon, 1247 július 5.)

Nem írunk martírológiát és így nem látjuk szükségessé, hogy sorra felsorakoztassuk a különböző vérvád-történeteket, amelyek napjainkig sem értek véget. Láttuk a vérvád pszichológiai eredetét és azokat a mély erőket, amelyek ezt kiváltják. A hangsúly azonban most azon van, hogy a vérvád az antiszemitizmus tudatosan beállított és felhasznált eszköze lesz, amelyet kívülről rendeznek meg, felhasználva a nép hajlamosságát arra,

hogy vak fanatizmusával mindennek hitelt adjon. A trienti híres vérvádperben adatok vannak arra is, hogy a vérvádat inszcenáló szerzetes előre bejelentette, hogy mi fog történni.

A „vérző ostya” zsidó vért kíván.

Még pregnánsabbul nyilatkoznak meg a vérvádat koholó, de teljesen tudatos erők azokban a borzalmakban, amelyek a csodálatos ostya, a hostia mirifica legendáját terjesztik el, mint újabb eszközt arra, hogy ennek ürügyén lemészárolhassák a zsidókat. E vád szerint a zsidók ellopják, vagy ellopatják a templomokból a Krisztus testét szimbolizáló ostyát, azt megszúrják, kés-sel döfködi, vagy mozsárba törik és az ostya vérzik. Természetesen, ennek a vérző ostyának csodatevő jelentősége van; e célra épített templomokban helyezik el, ahová ezrével tódul a nép. A megoldás nagyon egyszerű volt: az ostya-gyalázás vádjával elfogták a zsidó hitközség gazdagait, akik előbb vagy utóbb — ez a kínzás mértékétől függött — bevallották bűnüket. Erre kivégezték őket, vagyonukat elkobozták és ebből templomot építettek. Egy ilyen templomon — a német Deggendorfbán, ahol azzal a váddal végezték ki a zsidó hitközség tagjait, hogy ellopták az ostyát, azt mozsárban addig törték, amíg vérezni kezdett — még ma is ott van az egykori felírás: „Anno 1337. den nächsten Tag nach Michaelis Tagen, do wurden die Juden erschlagen, die Stadt sie anzunden, do war Gottes Leichnam funden. Das sahn Frau und Mann. Do hub man das Gotteshaus bauen an.“

A vérvádak és az ostya-gyalázási vádak felbukkaná-

sának bizonyos törvényszerűsége van. A rossz termés és az ennek nyomába járó nyomorúság szinte mindenütt megelőzi az ilyen vádakat. Természetesen, kivétel nélkül szerephez jutnak ebben azok is, akik az általános nyomorúságot és elégedetlenséget arra használják fel, hogy a fogékony lelkek lázadozását más irányba tereljék. A vallási fanatizmus nagyon értékes szolgálatokat tesz a hűbéri társadalomnak, de csak addig, amíg az ilyen vallási eredetű megmozdulások át nem csapnak abba az irányba, amely már magát a rendszert fenyegeti. Hasonló mozgalom volt a „Jüdenschlägerek“-é (1330—1338), majd Thomas Münzer híres parasztlázadása.

Rindfleisch, a vezér.

Ilyenkor ugyanazok a hűbérurak és polgárok, akik ölbetett kézzel nézték a zsidók lemészárlását, egyszerre véres kegyetlenséggel csapnak le az ilyen fanatikus lázadókra. A középkor 12. századától kezdve a nyomorúság és az elkeseredés olyan nagy, hogy az ilyen tömegmegmozdulások egyre gyakoriabbakká lesznek. Természetes, hogy a háború nyomán törvényszerűen tör ki az elkeseredés, amely egész tartományok zsidóságát pusztítja el. A hétéves háború végén egy Rindfleisch nevű mészáros-mester, aki azt hirdette magáról, hogy isteni kiküldött, zsidók ostora és Jézus megbosszulója, a bajor és az osztrák tartományok zsidóságát irtja ki. Száznegyven zsidó hitközség pusztul el anélkül, hogy a védőurak részéről ellenállásra találna Rindfleisch csőcselék hada. Ahogy a korabeli krónika írja, Rothenburg, Würzburg, Nürnberg „vörös volt a vértől“.

Hasonló jellegű volt a francia pásztorok menete

(pastoureux), amely Dél-Franciaország elkeseredett pásztor-népességét mozdította meg szent keresztes-hadjáratra, valójában azonban csak a zsidók kiirtására. Pedig különösen a délfrancia nép békésen élt együtt a zsidókkal, mindaddig, amíg a szerzetesek belső keresztes hadjárata fel nem kavarta a nyugalmat. Amikor a zsidókat kiüldözték Franciaországból, visszahívásuk a nép kívánságára történt: „commune clamour du peuple.“ A pásztorok keresztes hadjárata, amelynek élén két rendjéből kiebrudalt szerzetes állott, száznolcvan hitközséget pusztított el. Amikor azután ez a hadjárat a hűbér urak elleni lázadássá teljesedett, véres eszközökkel leverték.

Az első zsidó „világösszeesküvés“.

A következő évben (1321) a zsidóellenes mozgalomnak egy új formája jelentkezik, amely tartalmában már annyira modern, hogy azóta is szakadatlanul élnek vele. Ekkor hangzik el ugyanis először a vád, hogy a zsidók világösszeesküvést szőnek a keresztények ellen. A vádat ekkor még csak a *test* bélpoklosai epelik, azok a szerencsétlenek, akiket bélpoklosságuk miatt elkülönítettek. Ezek azonban kitörtek karanténükből és csakhamar elterjedt a hír, hogy a bélpoklosok megmérgezik a kutakat és a folyókat. A kínpadonbe is vallják: valóban megmérgezik a kutakat és a folyókat, egy különös méreggel, amely vérnek, vizeletnek, méregnek és ostyának a keveréke. Ezt a mérget a zsidók adták nekik és ezek bujtották fel őket arra, hogy így irtsák ki a keresztény lakosokat. A bizonyíték tehát megvan: a bélpoklosok vallomása. De más bizonyíték is akad: levelek,

— természetesen hamisítottak — amelyek a zsidók és a muzulmánok szövetségéről szólnak a keresztények ellen. Chinonban százhatvan zsidót égetnek meg, de e vád tovább gyilkol s alig van olyan év, amelyben valamilyen formában a zsidók ellen fel ne bukkanna. Az okok egyre világosabbak lesznek: Párizsban már a nemesek állanak a csőcselék élére, kifosztják a kincstárt, majd behatolnak a zsidó negyedbe, ahol az adósleveleket keresik s közben legyilkolnak és kifosztanak mindenkit.

A zsidó összeesküvés vádja azután egy minden mértéket meghaladó, borzalmas mészárlásra vezet. Európa lakosságát 1348—49-ben a fekete-halál, a pestis rettenetesen megtizedeli. A lakosság egyharmadrésze pusztul el. E dögvész nyomán egy másik: lelki dögvész pusztít, az a vád, hogy a folyókat és a kutakat a zsidók mérgezték meg, hogy kiirtsák a keresztényeket. Bizonyíték is van erre: mindenekelőtt az, hogy a zsidók csak kisebb számban pusztulnak el, a zsidókat a halál megkíméli. A délfancia Chamberben újabb bizonyíték is akad: egy zsidó orvos az istenítélet kínzása alatt bevallja, hogy valóban a zsidók készítik a mérget, melynek receptjét is adja: kígyó, béka és skorpió hulláját megszáritják, összetörik, keresztény vérral keverik és ezt ostya-tésztába gyúrlják. A délfancia zsidó községeket szinte eltörlik a föld színéről, de bármilyen magasra lobog is a máglya tüze, a pestis tovább terjed. VI. Kelemen pápa bullát ad ki, amelyben Isten büntetésének mondja a járványt és óva inti híveit attól, hogy a zsidókat vádolják érte, hiszen őket is épp úgy pusztítja. A pestis terjedését nyomon követi a vád, valóságos tömegőrület lesz úrrá a lelkeken, flagellánsok lépik el az utakat és megkorbácsolt testtel vezekelnek, mialatt tovább terjesztik a járványt.

A pestist is a zsidók terjesztik.

Az 1348. év vége felé a pestis már a Duna és a Rajna vidékén pusztít. A legjellemzőbb a zsidó világozszeesküvés vádjára a strassburgi zsidók sorsa. A város vezetősége, a magisztrátus patricius tagjai mindent elkövettek, hogy a zsidó elleni vád ott talajra ne találjon. Nem így a céhek mesterei, akik egyre hangosabban hirdették, hogy a pestist a zsidók okozzák. A város két pártra szakadt, de ebben már teljesen megmutatkoztak azok a gazdasági okok, amelyek a vádat fűtötték. A céhek régi zsidó gyűlése, amellyel a megmaradt pozíciójukból is ki akarták szorítani konkurrensüket, jó alkalmat kapott a zsidók végleges megsemmisítésére. De egy másik szempont is közrejátszott itt. Ez abban a határozatban jutott kifejezésre, amelyet a Strassburgban összehívott svájci városok kiküldötteinek gyűlése hozott: nagy többséggel kimondották, hogy a vészt a zsidó összeesküvés hozza, ezért a zsidókat meg kell égetni és a vagyonukat a céhekhez tartozó polgárság között szét kell osztani. A határozatot nyomban végre is hajtották, kétezer strassburgi zsidót a város végén egy fészerbe hajtottak be és azt rájuk gyújtották. A krónikás feljegyzi erről: „tudni akarjátok, mi az, ami a zsidókat romlásba döntötte? Semmi egyéb, mint a keresztények pénzsóvárgása“. A példa ragadós volt. Kolmarban ma is mutogatják azt a mélyedést, a Judenloch-ot, ahol több száz zsidót égettek meg. Benfeldben a mocsárba szorították őket. Strassburgban a svájci városok egy külön bizottságot alakítottak, „Rate der vierzig Wahlmänner der Judensachen“ —, amelynek feladata a legyilkolt zsidók vagyonának felosztása volt. A zsinagógát és a

temetőt a város kapta, a házakat, ingóságokat, aranyat, ezüstöt a polgárság.

A pestis és a bosszú tizedelte zsidóság minden ellenállása megtörött. Az „önáldozás“ tömegpszichózisa újra hatalmába kerítette a lelkeket. Azokban a városokban, ahol a józan keresztény polgárság teljes becsületességgel állott a zsidók védelmére és nem engedte meg, hogy bárki is bántsa őket, maguk a zsidók gyújtották fel a diplomáikat és házaikat, hogy szent énekeket énekelve, a Semá Jisráél-lel az ajkukon pusztuljanak el borzalmas áldozatul, Isten haragjának kiengesztelésére. Ahogy feljegyezték: anyák a gyermekeiket kötötték magukhoz, úgy ugrottak a lángok közé, apák a gyermekeikhez kötötték magukat, tanítók a tanítványaikhoz és úgy pusztultak el, ugyanabban a tömegőrületben, amely akkoriban egész Európát még nagyobb nyomorúságba döntötte, mint maga a pestis. Így pusztult el Worms, Köln, Erfurt, Frankfurt zsidósága. Mainzban, ahol a polgárság a zsidókkal együtt védekezett a flagellánsok ellen, a zsidók „Brandopferjének“ hatezer áldozata volt. A Duna és a Rajna mentén háromszáz zsidó hitközség pusztult így el. A zsidó világösszeesküvés vádja, amely halálukat okozta, azonban tovább él azokban, akik a gyűlölet lelki pestisével fertőzték be a Rajna és a Duna mentén a lelkeket.

A pogromok váltságdíját a fejedelem előre megfizettette.

Látjuk, hogy az antiszemitizmus miképpen válik felülről diktált, vagy alulról feltörő gyilkos rendszerré. Ennek a rendszerében megint csak gazdasági okok érvé-

nyesülnek. A zsidók védelme a fejedelem dolga, hiszen az ő Kammerknechtjei. A fejedelem ezt a jogát egyházi hűbéruraira, vagy a városok polgárságára ruházza. Valóságos vetélkedés folyik akörül, ki kinek a zsidaja, vagyis kinek van joga a hitközség tagjaira adót kivetni és attól mindenféle anyagi teljesítéseket követelni. A helyzet nem mindig tiszta, úgy hogy a zsidókat két helyről is megsarcolják azért a védelemért, amit nem kapnak meg. Ez azonban megint egy új jövedelmi forrást jelent, hiszen a fejedelem joggal léphet fel és vonhatja felelősségre a védő-urat: miért nem védted meg az oltalmadba adott zsidókat? Ez természetesen nem platónikus kérdés, mert a hűbérúrnak, vagy városi polgárságnak büntetést kellett fizetnie azért, mert nem teljesítette kötelességét a zsidókkal szemben. Ha a fejedelem nagyon megszorult pénz dolgában, akkor egyszerűen előre bevasalta ezt a büntetés-pénzt, amennyiben meghatározott összeg fejében előre büntetlenséget biztosított a hűbérúrnak, vagy a városnak, ha a zsidait mégis lemészárolnák. Ebből pedig logikusan következett, hogy ezt a befektetést jól akarták kamatoztatni és ennek azután valóban legjobb módja az volt, hogy vérévad, vagy más címen a zsidókat elfogták, kerékbe törték, vagy máglyára cipelték és ami a legfontosabb volt, vagyonukat konfiskálták. Egy ilyen, a zsidók bőrére megkötött szerződés szövegét, amely Bajor Lajos és Mülhausen városa között jött létre, mint beszédes kortörténeti dokumentumot itt adjuk:

„Ezennel kihirdetjük, hogy Mülhausen város polgársága és tanácsa a következő békés megállapodáshoz jutott velünk: annak fejében, hogy lemondunk mindazon jogainkról és követeléseinkről, melyeket a mülhauseni zsidók lemészárlása folytán támaszthatunk, — ezer fontot jó bázeli éremben fizetnek nekünk. Hogy ezt az

összeget a polgárság megfizethesse, a városban meggyilkolt zsidók minden vagyonát, házat, udvart, zálogot és minden mást nekik engedünk át. Ha az ezer font kifizetése megtörtént, úgy minden mülhauseni polgár és városi lakos mentesül valamennyi olyan kötelezettségétől, amely valamely megölt zsidóval szemben állana fenn.

Meg kell azonban állapítanunk, hogy voltak ekkor is nemes fejedelmek, mint amilyen Habsburgi Albrecht is, akik nemcsak ellene szegülnek az ilyen megnyilatkozásoknak, de vádat is emeltek ezek előidézői ellen. Nyíltan hangoztatták, hogy a vérvádak, ostya-gyalázások, a zsidó világösszeesküvés vádja mind közös forrásra vezethető vissza: a szerzetesek fanatikus hadjáratára, amellyel így akarták a lelkek feletti uralmat a maguk számára biztosítani.

A „keresztény-szocializmus“ első antiszemitái.

„A gazdagság felhalmozódása egyes kezekben kárhozatos, de mennyivel kárhozatosabb, ha ez a gazdagság, amely az állami organizmus természetes melegségét jelenti, zsidó kézben halmozódik fel és így nem hathat frissen és táplálóan, mert tisztátalan kanálisba került“.

Mennyire modern az antiszemitizmusnak ez az új hangja, pedig a 14. századból, annak a *Bernhardin da Siena* nevű olasz szerzetesnek prédikációjából való, akit *Dubnow* a keresztény-szocializmus első hirdetőjének tart. Természetesen, ez már nem krisztusi programm többé, de a gyűlölet felszításának az a látszólag magabiztosabbrendű formája, amely már akkor sem akart egyebet: a zsidóság fizikai és erkölcsi megsemmisítését. Ez a hang még túlművelt a kor szelleméhez képest és túlságosan pallérozott. Az igazi antiszemita

harcos: egy ugyancsak Trientben prédikáló szerzetes: *Bernhardin da Feltre*, ugyanezt hirdeti, de más hangon. Ő már világosabban fejt ki ugyanezt a programot: „Hogyan hagyhatnám én abba, aki adományokból élek és a szegénység kenyerét eszem, mint valami néma kutya az ugatást, amikor a piacon a keresztényeket ki-zsákmányoló zsidókat látom. Ez az én ugatásom vajjon nem Krisztusért hangzik-e el?”

Ez az új hang az antiszemitizmusnak egy új korszakát jelzi, amelynek már nincs többé szüksége, hogy célját leplezze. Ez már teljes nyíltsággal hirdeti, hogy a kereszténységet a zsidóság gazdasági elnyomása alól akarja felszabadítani. A középkor azonban sokkal leplezetlenebbül tárta fel az erőviszonyokat és hiába hivatkoztak a zsidók gazdagságára, hatalmára, a tömegek előtt nyilvánvaló volt, hogy kinek kezében van az igazi hatalom. Ezért, bármilyen hasznosnak is látszott ez az új formula, még a régi rendszerrel — vérváddal — keverték. Ezt tette ez a Bernhardin szerzetes is, aki előre bejelentette, hogy a trienti zsidóság vezetője egy keresztény gyerek vérért fogja venni. Ez be is következett s így született meg az a trienti vérvád (1475), amelynek elkövetői kivétel nélkül a zsidóság gazdagjai voltak, kiknek vagyonát tehát el lehetett kobozni. A trienti eset még a sötét középkorban is nagy visszatetszést keltett, a pápa külön bizost is küldött ki, aki megállapította a vád tarthatatlanságát. Azonban minden eredmény nélkül, mert a pápa ekkor már annyit veszített hatalmi súlyából, hogy az ilyen vándor szerzetesek befolyása erősebb volt az ő szavánál. E véreskezű szerzetes prédikáló-stílusában: az „ugatás” erősebb a józanság, az emberieség és a keresztényi szeretet hangjánál. A szerzetesek be-

folyása egyre teljesebb lesz. Az ő izgatásukra úzik ki az északi olasz és a német városokból a zsidókat. A pápa, hatalmának öregbítésére, maga ad felhatalmazást a térítő szerzeteseknek, hogy „megerősítsék“ a hívók hitét. Ehhez természetesen hozzátartozott a zsidók kiűzetése, az inkvizíció, a máglya. Hadd jegyezzük fel a sok közül annak a szerzetesnek nevét, akit a „zsidók ostorának“ neveztek el s aki fékezhetetlen, vak fanatizmusának gyűlöletével hirdette a zsidók megsemmisítését és ő maga is előljárt ebben. Ez a szerzetes: *Kapisztrán János* volt.

A REFORMÁCIÓ.

Mint valami hangyaboly, melybe bottal döftek bele, olyan a nyugati és középeurópai zsidóság a 14. és 15. században — állapítja meg Werner Sombart. És valóban az az üldözés, amelynek hatalmas méretei egész országokat ölelnek fel, változatlan törvényszerűséggel folyik tovább az európai zsidóság új centrumában, a német birodalomban is. Ez a nyugtalanság, amely a zsidókat egyik városból a másikba, egyik országból a másik felé hajtja, az egész kor nyugtalansága. Átalakulóban van a társadalom, a korai-kapitalizmus elemei kezdenek kibontakozni, lassan megindul az áru-termelés rendje. Ebben az erjedésben a zsidóság már deklasszáltságának legalacsonyabb fokára jutott. A hűbéri társadalom minden rétege éles frontot csinál ellene és gazdasági funkciójában minél teljesebben feleslegessé igyekszik tenni. Ahogyan kiszorult az iparból, úgy szorul ki lassan a kereskedelemből is. Ezzel együtt sorvadnak el jogai is. Ami azelőtt privilégium számba ment, most már legfeljebb megtűrttség: *Duldung*, amelynek joga körül a városok éles harcokat folytatnak a fejedelemmel. A városok hatalmi körének erősödését szinte az állapítja meg: joga van-e a zsidót tetszése szerint befogadni, vagy kiebrudalni? A császár nem egyszer ke-

gyes adományképpen ismeri el a városok rendelkezési jogát. Hol az egyik város veti ki magából a zsidókat, hol a másik fogadja be és ez az állandó vándorlás, ez az állandó nyugtalanság lassanként felőrli a zsidóság erőit és nagy tömegeit arra kényszeríti, hogy kelet felé vándoroljanak, azokba az országokba, amelyek belső berendezése néhány évszázaddal visszamaradva őrzi a feudális rendszer még megmaradt formáit. A Spanyolországból, majd Portugáliából kiűzött zsidók ugyanakkor Európa nyugati és keleti részeit özönlik el, de útjuk többé nem a nyomorúság keserű ahasvéri útja — de mintha egy új világ meghódítására törnének. S valóban: Amerika felfedezésével és a kolonizáció hatalmas méretű gazdasági feladatával a spanyol-szefárd zsidóság és annak marranus ivadéka új feladatokhoz jut, amelyet teljes erővel igyekszik betölteni. Werner Sombart az egész spanyol-portugál kolonizációt, majd a holland kolonizációt is a zsidók érdeméül tudja be. Bár Sombart felfogása mellett sok adat bizonyít, így — a koloniális hadseregek tisztjeinek zsidó származása — ez a beállítás nagymértékben túlzott. Mindenesetre az a szerep, amelyet Sombart a zsidóságnak tulajdonít a kapitalizmus kialakulásában, a német földön csak sokkal később, a harmincéves háború után következett be, amikor a zsidóság a tönkrement városok újjáépítésével megint nélkülözhetetlenné lesz az új polgári társadalom kialakításában. De a római császárság birodalmában egyelőre tovább tart a középkor, a zsidók üldözésének minden rekvizitumával.

A gazdag zsidók száma is megcsökkent, úgy hogy az akkori zsidóság gazdasági jelentősége egyre kisebb. Ennek ellenére, üldöztetésük fokozódik. Nincsen év,

amelyben a német föld valamelyik szögletében fel ne bukanna a vérvád, nincsen év, amelyben valamely nagyobb letelepülés zsidóságát ki ne üznék. Minden arra mutat: *a zsidóság teljesen feleslegessé vált*, amit még jobban kiélez a polgárság hatalmi súlyának megnövekedésével együtt növekvő vallási és nemzeti ellentét. Ez az önérzetében megnövekedett városi polgárság szívesen fogadta be e kor „spanyolbetegségét“, a klerikalizmusnak azt az obskurus formáját, amelyet különböző szerzetesek, főképpen a dominikánusok terjesztettek. A vérvád mellett a meggyalázott és vérző ostya (hostia mirifica) meséje nemcsak jó alkalom a zsidók lemészárlására, a megmaradtak kiűzetésére, de jó üzleti eszköz is egyes szerzetesrendek kezében.

A könyvnyomtatás felfedezése újabb eszközt jelentett a zsidóellenes propaganda számára. Német földön vetik meg az „*antiszemita irodalom*“ alapjait. Ugyanakkor azonban azok az erők, amelyeknek belső feszülése a könyvnyomtatás felfedezéséhez fűződött, a „humanistáknak“, e kor szabadgondolkodóinak egész sorát állítják szembe a betű erejében ezekkel az *obskuránsoknak* nevezett „sötét alakokkal“. Ez a szembenállás azonban még nem érinti a zsidókérdést. Maga Erasmus, a humanisták fejedelme, gúnyosan jegyzi meg: „*ha a zsidók gyűlölete a kereszténységet jelenti, úgy mi mindannyian ugyancsak jó keresztények vagyunk*“. A humanisták semlegessége ellenére, mégis akadt közöttük olyan, aki teljes emberi kiállásával szállt szembe a német obskurantizmus fellegrárában: a Kölnben székelő dominikánusokkal. Erre alkalmul egy kikeresztelkedett zsidónak, Johann Pfefferkorn-nak Talmudellenes írásai szolgáltak. Ezt a volt saktert betöré-

sei miatt elcsapták állásából, erre kikeresztelkedett és a dominikánusok szellemi élharcosává lett. A zsidóellenes könyvek egész sorát írta, hogy bebizonyítsa a Talmud elégetésének és a zsidók kiűzetésének szükségességét. Bár azóta a zsidóságnak sok Pfefferkornja volt és van ma is, ezt a nevet a zsidó történelem alaposan megjegyezte magának. Ezzel a Pfefferkornnal szállott vitába Johann *Reuchlin*, aki korának egyik legnagyobb teológusa volt. Ez az irodalmi és egyházi vita (1511) e kor egyik izgalmas eseménye volt és mögötte már azok a mély ellentétek húzódtak meg, amelyek azután *Luther* személyén át a reformációban robbantak ki.

Luther és a zsidók.

A reformáció a gazdaságilag megerősödött, uralomra törő városi polgárság szellemi manifesztációja volt a pápaság, Róma ellen. Luther kezében a zsidók Bibliájával vívta meg ezt a harcot és így természetesen látszott, hogy a Biblia hirdetője megtalálja az utat a Biblia népéhez is. Maga Luther is ezt hirdette, hiszen még tevékenysége elején könyvet írt arról: „Dass Jesus Christus ein geborener Jude sei.“ Ebben a következőket írja:

„A mi bolondjaink, a pápák, püspökök, szófisták és szerzetesek aképen bántak el eddig a zsidókkal, hogy aki jó keresztény volt, az inkább zsidó akart volna lenni. És ha én zsidó lettem volna és láttam volna, hogy ilyen fajankók uralkodnak a kereszténységen, úgy inkább disznó lettem volna, mint keresztény. Mert úgy bántak a zsidókkal, mintha ezek kutyák lennének és nem emberek és semmi egyebet nem csináltak, mint hogy szidták őket és elvették vagyonukat. Hogyha megkeresztelkedtek nem bizonyították nekik sem a keresztény tanokat, sem pedig a keresztény életet.

Én azt remélem, hogyha a zsidókkal barátságosan bánnak és a Szentírásra finoman megtanítják őket, úgy belőlük sok igaz keresztény lesz, és visszatérnek atyáik, a próféták vallásához. Ha

az apostolok, akik ugyancsak zsidók voltak, úgy bántak volna velünk, pogányokkal, mint ahogyan mi, pogányok bánunk a zsidókkal, úgy egyetlen pogányból sem lett volna keresztény. De mivel ők velünk pogányokkal ilyen testvéri módon bántak el, úgy bánjunk mi is testvéri módon a zsidókkal, hogy néhányukat meg tudjuk téríteni.

Es bár mi nagyon kérkedünk önmagunkkal, mégis csak pogányok vagyunk és a zsidók a vér szerinti keresztények. Mi sógorok vagyunk és idegenek, ők azonban vérbarátjai és testvérei és bátyjai a mi Urunknak. Épp ezért, ha a vér és a hús az, amiért kérkedni lehet, úgy a zsidók közelebb vannak Krisztushoz, mint mi, keresztények. Ezt maga az Úristen is valóban bebizonyította, mert egyetlenegy népet sem részesített olyan tiszteletben, mint a zsidókat. És jöllehet, az Evengélium az egész világ számára adatott, semmiféle más népnek nem adta a Szentírást, vagyis a Törvényt és a Prófétákat, mint a zsidóknak.

Kérem tehát az én kedves pápistáimat, hogyha netalántán kifáradtak volna abban, hogy engem egyre eretneknek szidjanak, most már fogjanak hozzá és szidjanak zsidónak.

Luther megállapításainak szociális következtetéseit is levonta:

„Hogyha mi őket erőszakkal kergetjük és azzal vádoljuk: keresztény-vérre van szükségük, hogy ne legyenek bűdösek és még nem tudom miféle bolondsággal, ugyan mi jót tudnánk velük tenni? Ítem, ha nekik megtiltják azt, hogy közöttünk dolgozzanak, tevékenykedjenek és más emberi közösségük legyen és ezáltal uzsorába hajtják őket, ugyan miképpen javuljanak meg? Ha segíteni akarunk rajtuk, úgy velük szemben keresztényi, nem pedig a pápai szeretet törvényét kell gyakorolni, barátságosan magunkhoz kell őket fogadnunk, keresethez és munkához kell juttatnunk őket, hogy saját meggyőződésükön át ismerjék meg Krisztus tanait és életét.”

A pápasággal szembenálló Luther hű szövetségeseket vélt a zsidóságban találni és úgy hitte, hogy sikerülni fog őket magamellé állítani. De nem ez történt és nem történhetett. A gettóba zárt zsidók szemében Luther egy kiugrott pap volt, azok rendjéből való, akik megvetették, üldözték és lemészárolták őket. Luther *missziós* tevékenysége süket fülekre talált a gettóban. De ez nem is lehetett másképp, mert előbb a gettó falainak kellett volna lehullania ahhoz, hogy a

zsidóság utat találjon a reformációhoz és az új biblikus valláshoz. A reformáció a *polgárság vallása* volt, azé a polgárságé, amelynek zsidógyűlöletét éppen az a törekvés táplálta, hogy a zsidóságot a gazdasági életből kiszoríthassák. Luther fellépése és a reformáció ezen az első íráson kívül egyetlenegy lépést sem tett a zsidók jogi és így gazdasági helyzetének megváltoztatására. De nem is tehetett, hiszen Luther egyforma élességgel állott mindazokkal szemben, akik nem a kialakuló polgári rend szellemiségét szolgálták. Így fordult a parasztság ellen is, amikor a parasztlázadások idején a fejedelmnek azt a bölcs tanácsot adja: „a lázadók vezetőit le kell szűrni, össze kell törni, meg kell fojtani.”

„A reformációval Jeruzsálem győzött Róma felett” — hirdették, de ehhez a Jeruzsálemhez a zsidóságnak nem volt és nem lehetett köze. Luther nem érintette meg: hívó-szavára a gettó zsidósága rabbijaival az élen, vagy rabbijai ellenére, miért nem tört ki a gettóból, hogy a bibliai kor ott folytatódjék, ahol a katolicizmussal abbamaradt.

Csakhamar kiderült, hogy Luther sem volt más a zsidókkal szemben, mint a többi missziós-páter, akár a hirhedt spanyol *Ferrer* és a többiek, aki a hitük mellett kitartó zsidók számára az üdvözlésnek ugyanazt az eszközt hirdette: a kerékbetörést, a kipusztítást, a máglyát. A „protestáns pápa” rosszabb volt a zsidóságra nézve a katolicizmus minden pápájánál. *Luthert* a zsidógyűlöletnek olyan patológikus dühe tölti el, hogy két könyvet is ír a zsidók ellen, amelyben a vérvádnak, a kűtmérgezésnek, a zsidók mágikus művészetének minden babonáját feltáralja és megerősíti. Nincs büntetés, mely a zsidók számára elég súlyos lenne.

Zsinagógáikat a földdel kell egyenlővé tenni; házaikat el kell pusztítani; csak a legnehezebb és a legdurvább munka az, amit zsidó elvégezhet; a gazdagoknak minden vagyonát el kell kobozni. És ha ez sem segít, akkor a keresztény fejedelmeknek az a kötelességük, hogy vezett ebekként kikergessék őket országukból . . . *Bullinger*, a híres svájci reformátor, keserűen írja egyik levelében e lutheri förmedvényekről: „... Mintha valami disznópásztor írta volna ezeket, nem pedig egy híres lelkipásztor.“

Luther írásainak rendkívüli hatásuk volt és a zsidóság sorsát mindazokban az országokban, ahol meghallgatásra találtak, végzetesen meghatározták. A katolicizmus és a reformáció harcában a zsidóság két tűz közé került és meg kell állapítanunk, hogy *a súlyosabb csapások, kegyetlenebb üldözések éppen a protestánsok részéről érte őket*. A modern antiszemitizmus — így a hitleri is — kimondottan „protestáns“ antiszemitizmus, aminek kiáltó bizonyítéka, hogy például a nemzeti szocializmus faj és vallás között megoszló gyűlölete éppen úgy szól a zsidó fajnak, mint a zsidó-eredetű Jézus zsidó-eredetű vallásának. Teljes éleslátással állapítja meg R. N. Koudenhove-Kalergi a következőket (40):

„Éppenúgy, ahogyan a nemzeti szocializmus a következő faji antiszemitizmus *politikai* formája, úgy az új-pogányság ennek *vallási* formája. Az új-pogányság fellendülése a nemzeti szocialista Németországban az antiszemita propaganda és Alfred Rosenberg ideológiájának logikus konzekvenciája. A faji antiszemitizmus és a kereszténység egyre élesebb ellentétbe és egyre élesebb küzdelembe kerülnek egymással. Egyre világosabb lesz, hogy a faji antiszemitizmus és a kereszténység gyűlölete világnézeti elválasztáshatatlannak és ellentétük csak átmenetileg hidalható át, hogy azután annál nagyobb erővel törjön megint elő. Így azután az antiszemitizmus visszatér a vallásos küzdőterre, ahonnan kiindult. Most azonban eltolódott a frontja: nem a zsidó vallás ellen fordult... A faji antiszemitizmus új vallásos küzdelme kizárólag a kereszt-

tény vallásnak szól és pedig annak zsidó származása folytán. Ha a faji antiszemitizmus győz, úgy ez a német kereszténység halálát jelzi... Ha a kereszténység győz, ez a faji antiszemitizmus halálát jelenti."

Az az üldöztetés, amelyben Németországban éppen a katolikus egyháznak van része, jogossá teszi, hogy Koudenhove-Kalergi megállapításaiban a *kereszténység* szó alatt mindig a *katolicizmust* értsük. Nagyon érdekes kérdés lenne annak feltárása: *mi az oka annak az antagonizmusnak, amely a protestantizmust élesebb formában állítja szembe a zsidósággal, mint a katolicizmust.* Ennek magyarázatát Max Weber (41) fejtegetéseiben találjuk meg, aki a protestantizmus és a kapitalizmus szellemének összefüggéseit igyekszik kimutatni. A protestantizmus egyidőben jelentkezik a korai kapitalizmussal és mind a kettő a polgári rendnek gazdasági, illetve ideológiai formája. A kapitalizmusnak, mint termelési rendszernek kialakulása teremti meg azt a polgári társadalmat, amely viszont szellemi formáját találja meg a protestantizmusban, amely valójában *tiltakozás volt* a feudális szellemű katolicizmussal szemben. A kapitalizmus megteremtésében viszont a zsidóságnak igen hatalmas rész jutott, — amiről már szólottunk is. A kapitalizmus belső mechanizmusa arra kényszeríti a polgárságot, hogy a zsidósággal megossza gazdasági funkcióit. Gazdasági fellendülésének idején ez magától adódik, a kapitalizmus válság-periódusai azonban élesebben állítják a zsidósággal szembe a kapitalizmus szellemi termékét: a protestantizmust, mint a katolicizmust, amelynek emlékei abba a feudális korba nyúlnak vissza, ahol a zsidóság a „kereszténység rabszolgája“ volt. A kapitalista fejlődés magasabb fokára jutott államokban a protestantizmus az, amely szellemi erejében szem-

benáll a zsidósággal, míg a még feudális emlékeikhez kapcsolódó gazdasági berendezkedésekben a katolicizmus adja meg az antiszemitizmus formáját és állapítja meg a hatóerejét is. Mélyebb analízissel az antiszemitizmus két formájáról beszélhetünk: a protestáns és a katolikus antiszemitizmusról. Előbbi eredeténél fogva a városi antiszemitizmus *értelmi* elemeit mozgatja s gazdasági szupremáciára tör, — a második ugyanezt inkább *érzelmi* síkon, a falusi antiszemitizmus analógiájában akarja megvalósítani. Ahogy Max Weber is kimutatja: a zsidó és a protestáns szellem egyaránt feloldódik a kapitalizmusban. Ez a közösség vagy a liberális és humanitárius együttélést jelenti — így az angol-szász országokban, ahol a protestáns elemek gazdasági pozíciója megingathatatlan, — vagy pedig azt a testvérharcszerű szembenállást, amelyben a két vallási közösséget a a közösen vallott ó-testamentum ereje sem képes kiengeztetni.

Josef Kesten (43) a következőket állapítja meg: „Következményeiben azután a protestáns államok mindenütt sokkal inkább zsidóellenesek, mint a katolikusok.”

Érdekes, hogy az asszimilálódó zsidóság közelebb érzi magához a protestantizmust, míg az ortodoxia lelki partnere — ha ezt a kifejezést használhatjuk — az a katolicizmus, amelynek sorait a protestantizmus éppúgy bontotta meg, akár az övét: az asszimiláció, illetve ennek vallási formája: a neológ zsidóság.

A ZSIDÓSÁG KETTÉSZAKADÁSA: A KELETI ZSIDÓCENTRUM KIALAKULÁSA.

Az üldözések elől a német zsidóság új vándorútra kel és megindul Lengyelország felé. Amíg a nyugati országokban a korai kapitalizmus lassanként szétfeszíti a feudális rendszer gazdaságilag szűk kereteit, addig Keleten mozdulatlanul, lomhán uralkodik hatalmas földbirtokok felett, amelyek jobbágyi népe a legteljesebb igénytelenségben éli életét. Ha időben lemérhető lenne, két-három évszázad az, amely a feudális Lengyelország gazdasági berendezkedését az akkori Nyugattól elválasztja. A lengyel határon túl pedig ott terpeszkedik egy titokzatos és hatalmas birodalom, amelynek másik határa valahová az ismeretlen Ázsiába nyúlik. Lengyelország szívesen fogadja be az üldözött zsidókat, akikben a lengyel feudális urak csakhamar értékes segítőtársat kapnak, hiszen ez az ügyes, mozgékony nép igen jól felhasználható arra, hogy a lengyel parasztságból teljesítő-képességének legvégső határáig mindazt kipróbálja, amire saját magának, de főképpen a földesurának szüksége van. Így indul meg a keleti-letelepülés, hogy azután alig két évszázad alatt hatalmas és egységes tömeggé nőjön és népi jellegét, kultúráját megőrizve, teljesen elkülönüljön a nyugati zsidóságtól.

A bevándorló gazdag zsidók a vámokat, az adók behajtását, a király és a főnemesek (a „slachta“) más jövedelmi-forrásait (sóbányákat, stb.) veszik bérbe, de legfontosabb szerepük a nemesi birtokok árendája és a gazdálkodás volt. A zsidók, mint földbérlők, annyira nélkülözhetetlenné váltak a nemesi rend, a slachta részére, hogy alig akadt olyan birtok, amelyen a valóságban ne zsidók gazdálkodtak volna. Amíg mástutt a zsidóság a városokban koncentrálódott, addig itt egyrésze a falun élt, kisebb csoportokban ott tömörült össze a gazdag zsidók által bérelt nagybirtok árnyékában. Ezzel szemben a városokban letelepülő kézműves és kereskedő zsidóság éppúgy, mint nyugaton, szembetalálta magát a kialakuló polgársággal, de ugyanakkor a papsággal is, amely keleten sokkal közelebb állott a polgárság érdekköréhez, mint másutt. Az a gazdasági előretörés azonban, mely ekkor még a feudális rendszer további kifejlődéseit jelentette, ideig-óráig jó sorsot, gazdasági fellendülést biztosított a zsidóság, de főképpen kiváltságos vezetőrétege számára s ezzel olyan befolyást, amellyel jogait, szabad gazdasági tevékenységét megvédhette. Ugyanekkor azonban a lengyel feudalizmus belső ellentétei egyre élesebben állították előtérbe a városokban a zsidókérdést. Megint csak a *polgárság* és a vele együttérző *klérus* volt az, amely a zsidók előnyös helyzetét megtörni igyekezett. Bár még mindig a *vallásos ellentétekre* történik hivatkozás, de az antiszemitizmus gazdasági okai mégis leplezetlenül törnek elő. Így pld. a *poseni* keresztény lakosság legfontosabb követelése az volt, hogy a zsidók a piacon ne verhessenek sátrat és ne árulhassanak, mert ez „az igaz hit számára súlyos veszély.“

Nemesek és zsidók kizsákmányoló szövetsége.

Az egyik oldalon a *fejedelmi udvar* és a *nagyszlachta* a zsidók védelmében, a másik oldalon az *elszegényedett, földnélküli kisnemesség, a városi lakosság* és a *klérus* a zsidók ellen foglalt állást. A feudalizmus belső ellentéteinek harcában még nem jelenik meg a parasztság, amely egyelőre tehetetlenül szenved a feudális-rend nyomása és az ezzel szövetséges zsidóság kiszipolyozó tevékenysége alatt. A zsidók gazdasági előretörése *Báthory István* királysága alatt érte el fénykorát, aki különös eréllyel védte meg a zsidók jogait és *első volt a fejedelmek között, aki a zsidóság egyenjóságát hangoztatta.* Az ő halálával a zsidóság helyzete igen romlik és egyre élesebben kerül szembe a városi polgársággal. Nem érdektelen, hogy a rituális gyilkosság, az ostya-gyalázás vádja főképpen azokban a városokban tűnik fel, amelyeknek jórészt német lakossága van, bár a zsidók üldözésében az autochton lengyel lakosság jó tanítványnak mutatkozott. A zsidóellenes propagandában a jezsuita-rend jár elől, amely nagy mozgékonyssággal használja fel a zsidógyűlöletet arra, hogy a lakosságot befolyása alá kerítse. Az antiszemitizmus előkészítői, lelki melegágyai a *jezsuiták kollégiumai* voltak, melyeknek diákjai mindig előljártak és kezdeményezők voltak a zsidók elleni excesszusokban. *Az antiszemita diákság itt jelenik meg először a porondon.*

Azok az ellentétek, amelyek a lengyel városi lakosság és a zsidóság között szinte napirenden lévő excesszusokban és vérvádakban nyilatkoztak meg, hűen mutatják azt a belső harcot, amely a lengyel társada-

lomban lezajlott. Itt sem látunk egyebet, mint ugyan- azoknak a gazdasági motívumoknak érvényesülését, amelyek Európa nyugati felén néhány évszázaddal előbb a zsidóság részére hasonló helyzeteket teremtettek. A fejedelmi udvarnak, a főnemesi rendnek, a városi polgárságnak és a klérusnak vetélkedése között ekkor még a zsidóság szívós energiával építi ki gazdasági pozícióit, amelyekben olyan erőt mutat, hogy Lengyelország csakhamar új zsidó centrummá lesz s ennek szellemi befolyása az egész zsidó életre egyre nő. Ezt főképpen az tette lehetővé, hogy a zsidóság nagy tömegei közelebb kerülnek a faluhoz s ezzel a népi erők új népi kultúrában bontakoznak ki.

Kozák felkelések a lengyelek, zsidók és a papok ellen.

Annak igazolására, hogy az antiszemitizmus mennyire szociális eredetű, a keleti zsidóság sorsa bő igazolást nyújt. Áll ez főképpen az akkori Lengyelország oroszlakta vidékeire: *Ukrainára és Uj-Oroszország déli részeire*. Ezeken a Lengyelországhoz tartozó területeken a zsidóságot a keresztes-hadjárat vérengzését felülmúló sorscsapások érték. *Chmelnickij* kozákfelkelése (1648) elképzelhetetlen vérengzéssel pusztította el a zsidó letelepüléseket. A *hajdamakok*, a kozák parasztok, szinte állandó harcban állottak a zsidósággal, de bármilyen borzalmas is e korszak martirológiája, meg kell állapítanunk, hogy a zsidóság sorsának magyarázatát egyegyedül abban a gazdasági szerepében találjuk meg, amely érthetően és jogosan állította szembe a zsidósággal az ország paraszti lakosságát. Egy elnyo-

mott, elkecsereedett paraszti tömegnek szabadságvágya tör elő és robban ki ezekben a sűrűn megismétlődő felkelésekben, amelyeknek a zsidóság *nem bűnbakként* esik áldozatul, hanem egyszerűen azért, mert a lengyel slachtának az elnyomásban kíméletet nem ismerő partnere volt. A feudális urak és a jobbágyok egyre élesebb szembenállásában a lengyel urak a zsidóságot állították be eszközül arra, hogy rajtuk keresztül ezeknek a területeknek minden gazdasági erejét kiszípolyozzák. A zsidóság ezt a szerepet, *mint gazdasági érvényesülésnek természetes útját vállalta.*

Amíg a gazdag-zsidók nagy árendákat béreltek, a feudális-birtokok valamennyi pénzszerzésre alkalmas jogosítványát, a szegény zsidók ezeknek a gazdagoknak voltak az *albérlői*, úgy hogy egy olyan gazdasági rendszer alakult ki, amelynek alsó fokán ott állott a kis zsidó pálinkafőző, (kocsmaárendás), a malmos, a híd-vámos stb, legfelső fokán pedig a lengyel főúr. Ez a „lánc-árenda“ természetesen azt jelentette, hogy a gazdasági szituációnak megfelelően a nyomás lefelé haladva egyre nagyobb lett, hogy végül is a paraszti lakosságra tűrhetetlenné váljék. Ukrán krónikák arról írnak, hogy az ortodox-görög templom is árenda tárgya volt és a parasztság külön vámot fizetett a zsidónak azért, hogy gyermekét megkeresztelhesse, vagy halottját eltemethesse. Ezzel a kiszípolozott jobbágysággal szemben a lengyel urak (*ljachen*) rendjét az a zsidóság képviselte, amely hármass ellentét üllője és kalapácsa közé került; a feudális urak és a jobbágyok, a katolikusok és az ortodoxok, a lengyelek és oroszok között egyre jobban kiéleződő ellentét egész érthetően a zsidóságon át találja meg a levezetését. Amint *Dubnow*

megállapítja, *lengyel földön három osztály, három vallás és három nemzet ütközik egy időben össze és ennek minden nyomorúsága a zsidók sorsában jut kifejezésre.* Ez a helyzet mindenütt megismétlődik, ahol a zsidóság a gazdanép és egyik kisebbsége közé ékelődik.

Ezek a kozák felkelések elsősorban a lengyel feudális urak ellen irányultak. Azokban a szép forradalmi dalokban, — „a gond énekei“ — amelyek e korból ránkmaradtak, a zsidó úgy szerepel, mint aki azért szipolyozza ki a népet, mert őt az urak szipolyozzák ki. A lengyel és az ukrán paraszt „zsidó-ló“-nak nevezi azt a lovat, amely rettenetes terhet is elbír, de ugyanakkor nagyon sok abrakra is van szüksége. A kozák lázadások egyformán irányultak a lengyelek, a katolikus papok és a zsidók ellen. De a főurak messze voltak, a papok könnyen elmenekültek és így elsősorban a zsidók estek áldozatul. A lengyel urak és a zsidók együvértartozása abban is megnyilatkozott, hogy együttesen harcoltak a felkelők ellen, de előfordult az is, hogy a lengyel urak egyszerűen kiszolgáltatták a zsidókat abban a reményben, hogy ezzel ők megmenekülhetnek.

A Chmelnickij-féle felkelés következménye a szomszédos államok: Oroszország, Svédország beavatkozása volt. Ezzel Lengyelország belső része is háborús területté lett, aminek következtében az agyonsanyargatott, háború gyötörte lakosság a zsidókon töltötte ki bosszúját. A zsidó hitközségek százait pusztították el a lengyel hadak, azon a jogcímen, hogy a zsidók a svédeknek támogatták. Végül is, az oroszok elragadták Ukrajna keleti felét és megtiltották, hogy zsidók ott letelepedhessenek. Volhynia és Podolia megmaradtak ugyan lengyel fennhatóság alatt, itt azonban a kozákok

teljesen kiirtották a zsidóságot. A lengyel uralom a megtizedelt zsidó lakosságra elképzelhetetlen adókat vetett, úgy hogy a zsidók teljesen elszegényedtek és újra megindultak vándorútjukon, most már vissza: Nyugat felé. Ugyanekkor ebben az elkeseredett tömegben fanatikus lángolással lobbant fel a megváltás messianisztikus gondolata Sabbatai Cevi mozgalmában, majd a chasszidizmus új, boldog extázisában.

Pogrom-epidemia.

Az egyre jobban züllő és széteső lengyel államban a zsidóság nem tudott új életre kelni. Sorsa: a szakadatlan üldöztetések végtelen láncolata. „Amiképpen elképzelhetetlen a slachta szabadsága, a *liberum veto* (az ellentmondás joga) nélkül, épp úgy elképzelhetetlen a macesz keresztény vér nélkül” — jelenti *Kitowicz*, e kor „kompetens” lengyel történetírója. Ezekben a vérvádakban most már hivatalos szerephez jut a lengyel bíróság is, amely sorra hozza a marasztaló ítéleteit. Százakat és százakat végeztek ki válogatott kínzásokkal, kerékbetöréssel, felnégyeléssel. A lengyel zsidók a pápához fordultak, aki hosszú vonakodás után egy erőtlen levélváltással intézte el ezt a kérdést. Végül is sikerült a lengyel zsidók nagy-tanácsának oda-hatni, hogy a király véget vetett ennek a példátlan, a legsötétebb középkort is felülmúló pogrom-epidémiának. Ekkor már azonban Lengyelországot olyan belső politikai krízis gyengíti, hogy állami léte is veszélyben forog. Mielőtt azonban a lengyel szabad állam sora beteljesednék, egy újabb hajdamák lázadás pusztítja végig Ukrajnát és Podoliát. Az *umáni* vérfürdő során

(1768) ötven-havanezer zsidó vesztette életét. Ennek ellenére ebben a borzalmas tömegmészárlásban sem láthatunk egyebet, mint egy olyan forradalmi megnyilatkozást, amely „a nemesek, papok és a zsidók” ellen robban ki. Szociális forradalom ez, amelynek az antisemitizmushoz kevés köze van.

Lengyelország felosztásával (1795) a keleti zsidók nagyrésze — egy millió — Oroszországhoz kerül, amelynek feudális, reakciós rendjében alakul ki a zsidóságnak az az egyre növekvő keleti centruma, amelynek története sok szenvedést jegyezhet fel, de ugyanakkor a zsidóság népi újjászületését és megerősödését is. E szenvedésben a talmudi gettó zsidóság a chaszidizmusban megújítva *néppé* érik s a Nyugaton elhalványuló, az emancipáció előretörésében önmagát olcsón feladó zsidó szellemnek kiapadhatatlan rezervoírja lesz mindaddig, amíg egy új rend az ország egyenrangú népei sorába emeli.

POGROMORSZÁGTÓL BIROBIDZSÁNIG.

Mialatt Európában megindul az emancipáció és ezzel a zsidóság felbomlása, addig Oroszországban, a régi Monarchia keleti részén és a régi Romániában kivételes rendelkezések gondoskodnak arról, hogy a zsidóság kasztjellege megmaradjon. Ennek kettős következménye van. Az egyik: az egyre jobban kiéleződő szociális ellentétek állandó jellegűvé teszik a zsidók intézményes és pogromszerű üldöztetését; — a másik: a zsidóság népi jellegét tisztán megőrzi, sőt egyre értékesebb kulturális tartalommal telíti. Ezzel együtt, egyre teljesebben, két részre szakad a zsidóság is. Amíg azelőtt a *szefárd* és az *askenazi* zsidóság alkotott két, egymással esetleg teljesen idegenül szembenálló csoportot, — most a nacionalista-proletár *keleti* és az asszimiláns-polgári *nyugati* zsidóság kerül szembe egymással. *Ebben a kettéválásban a Kelet és a Nyugat gazdasági struktúrájának különbözősége nyilvánkozik meg.* A nyugati zsidóság sorsát az uralomra kerülő polgári társadalom, a keletiét még mindig a feudális reakció hatalmasai határozzák meg.

A lengyel szomszédainál is elmaradottabb Oroszország kormányzata számára a hozzácsatolt területek zsidósága nagy problémát jelentett. Mindenekelőtt meg

akarta akadályozni, hogy ez a zsidóság kikerüljön azokból a tartományokból, amelyekben eddig élt. Ezért első intézkedésükkel behozták a „letelepülési rayon“ rendszerét (*cserta*). Megállapították hol élhetnek, telepedhetnek le a zsidók. Ezen a „csertá“-n belül már II. Katalin cárnő a zsidókat a kereskedő és a polgári osztályba sorozza s az a célja, hogy velük megerősítse és kifejlessze a kialakuló városok kereskedelmi életét. Ezek az intézkedések, amelyeknek jószándékú célja a zsidóság besorozása volt a városi lakosság rendjébe, nem számoltak azokkal a tényezőkkel, amelyek ezt megakadályozták. Mindenekelőtt a városok nem tudták gazdaságilag ellátni ezeket az ukázokkal városlakókká tett zsidókat, akiket a városi keresztény lakosság éppolyan ellenszenvvel fogadott, mint ahogyan ők is teljes gazdasági leromlásukat látták abban, hogy biztos falusi foglalkozásukból kitepték őket. Így alakultak ki a letelepedési rayonon belül azok a zsidó város-negyedek, amelyek nyomorúsága egyre elviselhetetlenebbé vált. Az ide erőszakkal betelepített zsidók egyrésze alkalmi kereskedelemmel foglalkozott, de csakhamar kialakultak a speciális zsidó-iparágak, amelyek azonban korántsem termeltek ki egy mesterségét értő és öntudatos zsidó iparosréteget, hanem a tömeg-nyomorúság műhelyeinek olyan lumpenproletariátusát, amely a Talmud és a munka, az imaház és a zug-műhelyek között élte le nyomorúságos életét. A letelepülési rayonokban hatalmas zsidótömegek verődnek össze, amelyeknek semmiféle kilátásuk nincsen arra, hogy sorsukon változtassanak. A kormánynak az a törekvése, hogy a zsidókat, mint szükséges kereskedő és iparosréteget bevigye a városi polgárság közé, márcsak azért is csődöt

mondott, mert kétszeres adókkal terhelte meg őket. Eleinte a zsidók polgári jogokat is kaptak, ezek azonban visszafejlődtek.

A másik megoldási kísérlet: a *zsidók kolonizálása* volt az ország lakatlan területeire, főképpen a *Krimbe*. Ez az akció olyan széleskörű volt, hogy még a szomszédos lengyel területekre is kiterjedt. Egész községek „iratkoztak” így fel s indultak vándorútra, hogy zsidó parasztok legyenek. Ez a megoldás sem járt sikerrel; sem a zsidó tömegek nem készültek fel erre az átrétegeződésre, sem pedig a kormány nem rendelkezett megfelelő tapasztalatokkal s főképpen pénzzel, hogy kolonizálni tudjon. Ennek ellenére mintegy 37 kolónia maradt meg 2600 családdal, amelyhez azután Litvániában, ukrán és lengyel vidékeken újabb kolóniák csatlakoztak.

E két *szociális* megoldáson kívül a harmadik kísérlet a zsidók kulturális átrétegezése volt: megnyitották előttük az iskolákat, külön rabbi-szemináriumok létesültek, anélkül azonban, hogy a zsidó tömegek elzárkózását meg tudták volna törni. Meg kell állapítanunk, hogy az orosz kormányzatok részéről számtalan kísérlet történt arra, hogy a zsidó lakosságot bevonják az ország gazdasági és szellemi vérkeringésébe s hogy ez megghiúsult, jórészt a zsidóságon múlt. Pedig a zsidóság is nagy változásokon ment át. Osztálytagozódása egyre élesebb lesz. A „háztulajdonosok” (*baalbatim*) és a gazdagok (*negidim*) a rabbikkal együtt valóságos *kahál-oligarchiát* alkotnak, amely maradék nélkül kiszípolyozza a szegény zsidótömegeket.

Egész különösen hangzik, de az orosz cárok, így I. Sándor, majd I. Miklós *országuk legelmaradot-*

tabb, legsötétebb elemeinek éppen a zsidóságot tartják, amely hihetetlen makacssággal zárkózik el minden kísérlet elől, amely a gettóból kivezetné őket. Persze, nem ismerték fel, hogy előbb az egybeolvadás *gazdasági előfeltételeit kellett volna megteremteni,* a rayonokat kellett volna megszüntetni. I. Miklós azután drasztikus eszközökhöz nyult: a 25 éves katonai szolgálatot a zsidókra is kiterjesztette s ezzel akarta őket „*megjavítani*“. Ez is csak a szegény zsidókat sújtotta, akik nem tudták gyermekeiket kiváltani, — ami még élesebbé tette az ellentéteket a zsidóságon belül. A szegény zsidók erre, a 10—12 éves gyermekeket is megházasították, hogy így mentesítsék őket a katonai szolgálat alól. A cár azonban összefogatta ezeket a gyermekeket s így a szegény családok kis fiait — ezeket nevezték kantonistáknak — erőszakkal ragadták el a szüleiktől s messze az ország belsejébe cipelték, hogy ott kiképezzék és áttérítsék őket.

Reformkorszak és pogromkorszak.

II. Sándor cár reformkorszaka új lehetőségeket nyújtott a zsidóság számára. Megnyíltak a zsidó orvosok, mérnökök, szakemberek és nagykereskedők előtt a nagy-orosz városok, majd a tanult zsidó kézművesek, iparosok is letelepülést nyertek. Ebben a korszakban indult meg Oroszország nagyipari fejlődése: vasutak, gyárak épülnek, a bányák modernizálódnak, a kereskedelem fellendül és így érthető a zsidóság gazdasági és szellemi előretörése. Ebben a korszakban a zsidóság száma már eléri a négymilliót és középosztályának gazdasági helyzete megszilárdul. A zsidóság ellen eb-

ben az időben két súlyos vád hangzik el. Az egyik az elkülönülés vádjá, amely teljesen ellentétben áll II. Sándor beolvasztási törekvéssel. Ennek a gyógszerét az orosz politika iránya a *kahál-autonómia megtörésében* látja. A másik vád, a zsidók gazdasági előretörése ellen alulról hangzott el és az egyre jobban élesedő zsidóellenes hangulat azután a pogromok egész sorának kitörésére vezetett.

1881-ben, majd 1882-ben mintegy százötven pogrom volt, melyek valósággal megtizedelték Dél-Oroszország és Ukrajna zsidó lakosságát. Ezzel indul meg az orosz emigráció nyugat felé, főképpen Amerikába. A zsidóellenes intézkedések is alkalmazkodnak a pogromhangulathoz, megtiltják, hogy a zsidók a már szabaddá tett nagy-orosz városokban letelepedjenek. A „tiszt orosz” kormányzóságok területéről kitiltják őket és csak egy kiváltságos réteg kap lakhatási engedélyt. A közép- és felsőiskolákra hozzák a numerus clausus: csak 10 % zsidót vehetnek fel.

Az antiszemitizmus megerősödésének oka az a mértéknélküli kizsákmányolás, amely a „felszabadított” parasztságot is földönfutóvá teszi, behajszolja a városokba, ahol a zsidóság nagy tömegeivel találja magát szembe. Ez vezet azután a pogromokra. Ezek mögött egyre tudatosabban helyezkednek el azok a *politikai* erők, amelyek a pogromot szinte hivatalos intézménnyé teszik.

A zsidó tömegeken belül is megmozdulnak a rejtett erők. A zsidóság egyre tudatosabban követeli jogait és ebben segítőtársakat talál az orosz földön élő idegen népi tömegek, főképpen az ukránok, lettek, litvánok, lengyelek szabadságmozgalmaiban.

II. Miklós folytatja elődei politikáját, amelynek irányvonala egyre világosabb. Az elnyomott, kizsákmányolt, de ugyanakkor kulturálisan visszamaradt tömegek elkeseredését a zsidókon kell levezetni. Az *Ochrana* maga szervezi meg a „fekete százak” huligán seregét. *A munkásság nagy tömegei felismerik a zsidókérdés szociális lényegét és a pogromok villámhárító szerepét.* Ezt a felismerést még a háborút megelőzően *Lenin* (43) a következőkben foglalta össze:

„Amikor a cári monarchia már utolsó korszakát élte, megkísérelte, hogy a tudatlan munkásokat és parasztokat a zsidók ellen heccelje fel. A cári rendőrség a földbirtokosokkal és a kapitalistákkal szövetkezve zsidó-pogromokat rendezett. A nyomorúság által felőrölt munkások és parasztok gyűlöletét a kizsákmányolóik ellen a zsidókra akarta irányítani. Más országokban is gyakran megtörténik, hogy az uralkodó osztály gyűlöletet szít a zsidók ellen, hogy így a munkásság szemét lefogja és pillantását eltérítse ellenségei felől. De a zsidóság elleni gyűlölet csak ott állandósul, ahol a munkásokat és a parasztokat jobbágyi sorsuk által a legmélyebb tudatlanságban tartják. Csak teljesen tudatlan és elnyomott emberek azok, akik elhiszik a zsidókról terjesztett rágalmat. Ez még azoknak a hűbéri időknek a maradványa, amikor a papok az eretnekeket máglyán égették meg, amikor a parasztság még rabszolgaságban élt, a népet pedig megtapodták és vakká tették. De a hűbériségnek ez a régi sötétsége tűnőben van. *A nép látóvá lesz.*“

A keleti zsidók népvándorlása.

A keleti zsidók tömegei, gazdasági helyzetük nyomása alóli szabadulásuknak egyetlen útját találják meg: *a kivándorlást.* A zsidó vándorlásnak oka korántsem holmi vándorlási-ösztön, de a kényszerűség, amely a középkoron át a magasabb gazdasági fejlődési pontokról — mindig innen kergetik el — az alacsonyabbak felé hajtja őket, tehát oda, ahol szükség van rájuk és így befogadják a zsidót. A keleti zsidók vándorlásának

más törvényszerűsége van: az elmaradt, gazdaságilag fejletlen Keleteurópából a fejlettebb gazdasági viszonyok közé vándorol a zsidóság. Ugyanakkor ez a vándorút a zsidó-tömegek felfelé ívelő osztálymozgalma: a lumpenproletárságból a proletáriátus felé, innen a polgári osztályokba.

Ennek a vándorlásnak egy másik jelentősége is van: „a zsidó proletáriátus — írja Herzl (44) — nemcsak a legszegényebb és a legszerencsétlenebb, de a legnyugtalanabb és a lehető legnyugtalanítóbb is.” A keleti zsidók állandó bevándorlása valóban nyugtalanítja a nyugati zsidóságot, amelynek asszimilációs processzusát állandóan zavarja. Ebből azután a keleti és nyugati zsidóság között olyan antagonizmus alakul ki, amely a nyugati zsidókat gyakran az antiszemiták oldalára állítja — a keleti zsidók ellen. A keleti zsidótömegekkel együtt vándorolt — az antiszemitizmus is.

A keleti zsidók vándorlása korunk legnagyobb népmozgalma volt. Egyedül az Egyesült Államokba 1881—1926 között 2,338.941 zsidó vándorolt be. Oroszországból 1881—1914 között 1,592.183 zsidó vándorolt ki Észak-Amerikába. A volt Monarchia területéről 1899—1914 között 240.000, Romániából 62.613. De hatalmas tömegek vándoroltak Argentínába, Kanadába, Dél-Afrikába, Angliába is. 1880—1908 között a zsidó sors 2,136.000 embert mozgatott ki helyéből, tehát 28 év alatt a zsidók 14%-a volt kénytelen új hazát választani magának. (45)

Szovjetország és a zsidók.

A világháború az orosz zsidóság újabb üldöztetését, elnyomását jelentette. A várvavárt felszabadulást a Kerenszky-féle forradalom hozta meg: teljes jogú állampolgárok lettek. Ezzel azonban nem sokat értek, mert a zsidókérdést már a maga szociális megoldhatatlanságában vette át a szovjeturalom. Az 1926. évi népszám-

lálás szerint 2.6 millió orosz zsidóból 45%, tehát 1,140.000 volt a munkástársadalom részére *improdutív*: pálinkafőző, kocsmáros, szatócs, ószeres, talmudista, stb., akiknek átrétegezése lehetetlen feladatnak látszott. Délukraina 800.000 zsidó lakósa közül százezer pálinkafőző (és családja), hatvanezer „egyházi funkcionárus” (rabbi, talmudista, tanító) huszonötezer pedig — koldus volt. Az új rendszer ennek a levegőben lógó, be nem illeszthető zsidótömegnek teljes pusztulását, felmorzsolódását jelentette. A bolsevik uralom első éveiben dúló polgárháborúk során új pogromok irtották a zsidóságot. *Petjura*, *Denikin* fehér bandái Ukrajnában 372 községben rendeztek véres pogromokat és több mint 30.000 zsidót öltek meg. Egész Oroszországban a fehér bandák 2500 községben rendeztek pogromokat és az így megölt zsidók számát 200.000-re teszik. Ugyanakkor a déli vidéken „vörös pogromok”-at is rendezett a parasztság, amelyek főképp a régi zsidó koloniákat semmisítették meg.

A szovjet már uralomrajutásakor felismerte a zsidókérdés veszélyeit. „Az antiszemitizmus az ellenforradalom legélesebb eszköze. Fanatikus harcot kell folytatnunk ellene” — jelentette ki *Lenin* és kiméretlen harc indult meg minden megnyilatkozása ellen. Az antiszemitizmus azonban olyan mélyen él a régi generációban, hogy azt kiirtani nem lehetett. Az új generáció az antiszemitizmust már nem ismeri.

Az USSR-ben jelentette ki *Kalinin* 1926-ban — az antiszemitizmus régi előítéleteken nyugszik. Alapjait, magját a városokban kell keresnünk, a kispolgári intelligencia rétegeinél.

A szovjet a zsidókérdést mindenekelőtt *szociális* sikon próbálja megoldani. Eddig a zsidó lakosság 10%-át vitte át a mezőgazdaságba, a nehéziparba pedig 20%-ot. Sokkal jelentősebb — s ezt propagandacélokra ki is használja — a zsidók mezőgazdasági letelepítése, „Biro-Bidzsan Autonóm Zsidó Köztársaság” létesítése Keletáziában, az Amur mentén. Zsidó közigazgatás (jiddis nyelvű) alatt álló zsidó kolonizációs területek vannak Krimben is, valamint Ukrajnában és Fehér-Oroszországban.

Érdekes a zsidók számaránya az USSR hivatalos apparátusában és a kommunista-pártban. 1929-ben a hivatalnoki kar 8.6% volt zsidó. Ez a szám az utóbbi időben az új generáció előretörésével rohamosan csökken. A kommunista-párt 4.3%-a zsidó. A vöröshadsereg 2.5%-a (legénység 1.8, parancsnokok 4.4%-a). A zsidók arányszáma az USSR-ben: 1.9%.

A szovjet nacionalista politikája a zsidóságot külön nemzetiségnek kezeli: „szocialista a tartalmában, nacionalista a formájában” ez a zsidó mozgalom útja a szovjetben. A *jiddis* nyelv propagálása mellett a legélesebb harc folyik a héber nyelv s annak képviselői: a cionisták ellen. A zsidó vallás hasonló üldözésben részesül, mint minden más vallás.

Joseph Roth megállapítja (46):

„Ha a zsidókérdés Oroszországban megoldást nyer, úgy felelősségen az egész világon megoldást nyert. A tömegek vallásossága gyors tempóban csökken, a vallás erősebb kötelékei lehullanak, a gyengébb nemzeti kötelékek ezt csak rosszul pótolják. Ha ez a fejlődés tovább tart, úgy a cionizmusnak s így az antiszemitizmus idejének, de talán a zsidóságnak is vége. — Ezt itt üdvözölni — ott sajnálni fogják.”

A ZSIDÓSÁG FELSZABADULÁSA ÉS SZÉTBOMLÁSA.

1800: 2,500.000 zsidó

1905: 11,273.076 zsidó

1936: 16,291.000 zsidó

A polgári társadalom kialakulásával megindult a zsidók emancipációja is. Az a harc, amelyet a kapitalizmus kialakulásával a polgári rétegek uralomrajutásukért folytattak, szükségszerűen magával hozta a *legrégibb polgári rétegnek*, a zsidóságnak felszabadítását, emancipációját is. Werner Sombart a kapitalizmus kialakulásában a zsidóságnak döntő szerepet tulajdonít és bebizonyítani igyekezik, hogy a korai kapitalizmus minden egyes fejlődési pontján ott találjuk a zsidóságot, mint annak tudatos hordozóját. Sombart szerint ennek a „sivatag-népnek, vándor-népnek, forró-népnek“ három világtörténelmi teljesítménye van: az *Egy-isten*, a *kereszténység* és a *kapitalizmus*. Sombart megállapítása körül — „a valóságban a zsidók voltak azok, akik a döntő állomásokon, ahol csak megjelentek, a gazdasági fellendülést elősegítették és leromlást idéztek elő, ahonnan elfordultak“ — éles viták folynak.

Valószínű, hogy Sombart az okot és az okozatot összecseréli: a zsidók oda vándorolhattak — ott fogad-

ták be őket, ahol a korai kapitalizmus kialakulásával a polgárság előretörésének feltételei már eleve adva voltak. Mindenesetre a jelenség világos és sokatmondó: a zsidóság emancipációja kísérő jelensége a polgári társadalom kialakulásának és amilyen mértékben sikerül a polgárságnak a feudális erőket visszaszorítani és az ideológiai maradványait kiírtani: abban a mértékben szabadult fel a zsidóság és jut gazdasági és polgári egyenjogúságához. *A zsidóság helyzetét a pusztulófélben levő feudális elemeknek és a polgárságnak erőviszonya határozza meg.*

Az emancipáció mellett és ellen.

Az új, árútermelő társadalom csak lassan alakul ki és még lassabban megy végbe a zsidók emancipációja is. Amikor *forradalmi* megmozdulások során a zsidók egyenjogusítását kimondják, vagy amikor a gazdasági élet lassú fejlődésében éretté érik a zsidók emancipációja, — ezt már egy küzdelmes, szívós folyamat előzte meg, amelyben az emancipáció három súlyos akadályba ütközött: *a polgárság érzelmeibe*, amely nem akarta a zsidót magával egyenrangúnak tekinteni; *a feudális elemek kemény hatalmi ellenállásába* és nem utolsó sorban, *a zsidó tömegek* makacs kitartásába, amellyel nem akarták vallási különállásukat és ezzel zárt életüket feladni. A keresztény városi polgárság természetesen nemcsak a zsidóság, hanem ugyanakkor az új, kialakuló termelési-rend ellen is harcol, amelynek következménye a céhrendszer összeomlása volt. Ez a küzdelem, különösen Németországban, még hosszú ideig eltartott és valójában még most sem fejeződött

be. Az a történelmi adat, hogy 1819-ben *Lübeck* volt az utolsó német város, amely ezt a középkori periódust befejezte és a zsidókat kiűzte, már előre veti azoknak az eseményeknek árnyékát, amelyek egy század múlva újra a régi jogviszonyt állítja vissza a német földön.

A polgári társadalom kialakulása nemcsak azzal a következménnyel járt, hogy a zsidóság gazdasági elhelyezkedésének útját könnyebbé tette, mert mindazokat az erőket felhasználta, amelyek a zsidók korábbi kényszerű pénzkereskedelméből most már hasznos szolgáltatásra állottak, de ezzel szükségszerűen *megváltoztatta a zsidó lakosság gazdasági struktúráját is. A zsidóságon belüli osztálytagozódás egyre élesebb lesz*, úgy hogy lassanként tényleges jogi helyzetük is ehhez alkalmazkodik. A gazdag zsidók számára előnyös gazdasági helyzetük különleges elbánást biztosít. Természetes, hogy az emancipáció lassú folyamata elsősorban ezt a gazdag zsidóságot emeli ki a gettóból és ugyanakkor a zsidó közösségből. Ennek a folyamatnak sok állomása van s nem egyszer groteszk emlékekkel kísértő. II. Frigyes például feltörő indulattal utasítja vissza egyes gazdag zsidók „alázatos” beadványát, hogy szakállukat leberetválhassák. Viszont II. József újtó törekvéseiben nem utolsó helyen áll éppen a zsidók szakállviselésének reformja. Annak a szakadásnak, amely a zsidóságot jogi helyzetében egyre jobban két táborra osztja, jellegzetes történelmi dokumentuma II. Frigyes híres patense, amely a zsidókat közjogilag két csoportra bontja: „védett” és „megtört” zsidókra.

Az emancipáció problémája függvénye a polgári társadalom kialakulásának, amely szükségszerűen feleslegessé teszi a zsidók bármilyen speciális gazdasági

funkcióját. Ennek az új polgári társadalomnak nincs többé szüksége sem a zsidóságra, mint monopolizált gazdasági kasztra, sem pedig a gettóra, mint a városi élet egyik darabjára. A zsidóság erre a gazdasági átmenetre szerepénél fogva már készen állott. Amint *Ruppin* megállapítja: „a zsidók pénze az uzsora-tőke szerepéből átváltozott kereskedelmi és ipari tőkévé és így a hiteleladás elvesztette kellemetlen utókövetkezményeit . . . A zsidók szerepe „becsületessé“ lett, azaz az általános felfogás szerint normálissá, mert az egész népgazdaság zsidóvá lett.“ De a zsidóság nemcsak közvetlen gazdasági funkciójában készült fel erre a szerepre. Az a rengeteg megpróbáltatás, amelyen a középkoron átal kerestülment, mozgékonyvá, szívóssá és élelmissé tette arra, hogy a feltörő polgárság harcában és elfoglalt pozíciók gazdasági megalapozásában előljárjon és fontos, kialakító szerepe legyen. Ha visszanezünk a középkor antiszemita megnyilatkozásaira, a sok üldöztetésre és gazdasági kizsákmányolásra, úgy megállapíthatjuk, hogy ezek a nehéz és keserű századok valósággal megtizedelték a zsidóságot, úgyhogy az új polgári társadalom számára a zsidóságon belül egy olyan *fizikai és pszichológiai kiválasztódás* történt, amely a zsidóságot az új termelési rend élcsapatává emelte ki.

*Az emancipáció az embert szabadítja fel, de
nem a zsidóságot.*

Ez a szerepe korántsem volt rokonszenves. Ez a magyarázata annak, hogy a kapitalista társadalom kialakulásának ez az első szakasza is tele van zsidóüldözésekkel, amelyek nyomon követik a reakció átmeneti előretöré-

seit. Így 1815-ben újra megakad az emancipáció jogi folyamata, amelyet a francia forradalom indított el, hogy 1848 után egész vonalon eredményes legyen. Jellemző, hogy e forradalmi megmozdulásokban a zsidók lelkes szerepet visznek, ugyanakkor azonban — gyakran pogromszerűen — megnyilatkozik az ellenáramlat is.

Ez történt Pesten 1848-ban is. Az emancipáció folyamata, különösen a kialakuló zsidó kapitalista rétegre nézve, feltartóztathatatlan. Egyre világosabbá lesz azonban, hogy ennek az emancipációnak sohse a *zsidóság*, hanem csak a *zsidó* a tárgya. Az 1791 szeptember 28-iki francia dekrétum, amely Európában — Északamerikában ez már 1776-ban megtörtént — elsőnek proklamálja a zsidóság polgári egyenjogúságát, világosan és határozottan kimondja, hogy ez egyben „*lemondást jelent minden odáig fennállott privilégiumról és különtörvényről.*“ A francia forradalom az *egyén* felszabadítását hirdeti, már pedig a zsidó, mint *egyén* csak úgy szabadulhat fel és lehet egyenrangú, ha lemond arról a különál-lásáról, amelyet eddig mint *közösség* féltve megőrzött. Érthető, hogy az emancipáció ellen a zsidóság nagy tömegei élesen harcolnak, hisz felismerik, hogy ez a zsidó-közösség meglazulását, bomlását hozza magával. „*Inkább zsidóság — jogegyenlőség nélkül, mint jogegyenlőség — zsidóság nélkül*“ — hirdetik. (47).

A francia forradalom nagy eszméi az *ember* felszabadítását hirdették és ez a felszabadult ember szükség-szerűen szembekerült azzal a zsidó közösséggel, amely a maga egységében és formájában nem volt emancipál-ható. Az antiszemitizmusnak ez az új formája most már nem a zsidónak szólt, a maga *egyéni* szerepében, hanem annak a közösségnek, amelyhez hozzátartozott és amely-

nek egységből kiszakadni nem akart. A kor szelleme megérezte, hogy a zsidóságot csak egyénein át szabadíthatja fel, mert gazdasági szerepe is egyénivé vált és hogy ezt megtehesse, az egyént szembe kell állítania a közösséggel, a zsidót — azzal a zsidósággal, amelyet a gettó és a rabbinizmus képviselt. Ez az antiszemitizmus — ha ugyan annak lehet nevezni — szívesen szabadította fel a zsidót a maga egyéni jogaiban és törekvéseiben, de csak azzal a feltétellel, ha ennek fejében szembefordul a maga népi közösségével. Amikor a polgárság a maga harcát a feudalizmussal szemben megvívta, azt követelte, hogy a vele sorközösséget vállaló zsidó a maga külön harcát azzal a gettóval vívja meg, amely a feudalizmus szellemi és gazdasági formája volt.

A szétbomlás útján.

Az egyénnek és a közösségnek e szembekerülése megtett ott húzódik meg a gazdasági átalakulás, amely a zsidóságot sorra megfosztja különállásának attribútumaitól, a rabbinikus igazságszolgáltatástól, a jiddisnyelvtől, a zsidó névtől, az eltérő viselettől, előbb vallásának olyan életformájától, amely elkülönülést jelentene s végül individuális megoldásként: magától a vallásától.

Az emancipációval megindul a zsidó-közösség felborulása. Gazdaságilag feleslegessé vált, talmúdi-kultúrájában pedig már eleve felesleges volt. E processzus hiány nélkül folya le, ha közben éppen a kapitalista termelés ciklikus válságai *nem aktiválnák újra és újra a zsidógyűlöletet*. A modern zsidóság számára a leg súlyosabban értékelt memento a *Dreyfus-per* volt, amely szellemi

kihatásában a mai zsidóságnak azt az új mozgalmát indította meg, amely éppen ezt a bomlási processzust akarja megakadályozni, amikor most már nem az *egyén*, de a tartalmában megváltozott zsidó kollektívum *népi* emancipációját követeli. „Cionistává a Dreyfus-per tett” — vallja *Herzl*, e mozgalom megalapítója.

A modern antiszemitizmus ma éles és tudatos formában kerül szembe az emancipációval, amikor vitathatatlan funkciójává ennek megakadályozását, feltartóztatását teszi. Ez a kiélezett harc abban az időpontban következett be, amikor a zsidóság már feltörésének csúcspontját elérte s megindult visszafejlődésének útján. A háború előtti évek zsidó-statisztikája már e bomlási processzusnak egyre gyorsabbodó menetét mutatta. A háború maga, az emancipáció vérfürdője volt: *teljes egyenjogúság a hősi halálban*. Ez a magyarázata azután annak, hogy a háború utáni antiszemitizmus éppen ezen a ponton látja legkönnyebben megsebezhetőnek a zsidó egyenjogúságot, amikor az antiszemita államokban azt a vádat emeli, hogy a zsidóság nem tett megfelelően eleget háborús kötelességének.

Marx és a zsidókérdés.

Azok között, akik a zsidók emancipációja kérdésében élesen állást foglaltak, megszólalt a tudományos szocializmus megalapítója: *Karl Marx* is. Marx maga is zsidó volt, a trieri rabbi unokája, majd azután kitért, de egész életén át ott kísért az a mélyen rejtett törekvése, hogy minden belső és titkos emlékeitől, mely a zsidósághoz fűzi, megszabaduljon. Ennek jegyében foglal állást a zsidókérdésben is, de ez a rugója annak

a magatartásának is, amellyel Lasalle, a „Baron Itzig“ ellen fordul. Marx antiszemita volt, ha nem is köznap értelemben. Semmit sem gyűlölt jobban, mint a zsidót, aki önmaga s ezt a gyűlöletet vetítette ki azután az egész zsidóságra. Helyesebben: ezt a gondolkodót, kinél világosabban senki sem ismerte fel a gazdasági erők hatását az emberiség életére és annak összefüggéseit, — elvakította ez a „zsidó-komplexus“, úgy hogy a „zsidóságban“ nem látott mást, mint a kizsákmányoló, pénzsóvár kapitalisták rendjét, az uzsorások népét. Ezt a tételt úgy fordította visszájára, hogy minden, ami üzérkedés, ami uzsora: az zsidó és így lett a kereszténytársadalom is a kapitalizmus kifejlődésében — zsidóvá.

Marx állásfoglalása a zsidókérdésben egy vita során történt, amelyet az emancipáció kérdésében Bruno Bauer (48) indított meg egyik könyvével. Ez a vita az antiszemitizmus kérdésének egyik legfontosabb dokumentuma. Bár több mint egy százada hangzott is el, szinte minden szava aktuális ma is. Bruno Bauer, aki e kör szellemi vezérének Hegelnek radikális tanítványa volt, a zsidókérdésről írt vitaírásában megállapítja, hogy *a keresztény állam épp oly kevésbé emancipálhatja a zsidót, mint ahogy a zsidó, mint zsidó nem emancipálható. Ameddig az állam keresztény — állapítja meg Bauer —, a zsidóság pedig zsidó, az egyik fél nem képes végrehajtani, a másik fél pedig nem tudja felhasználni az emancipációt.* Bauer szerint az emancipáció feltétele, hogy úgy a kereszténység, mint a zsidóság mindenk előtt a vallás alól emancipálják magukat, ami a zsidóságra nézve sokkal nehezebb feladat, mert nem csak a vallással kell szakítania, hanem azzal a fejlődéssel is, amely a vallásban kifejezésre jutott.

„Mihelyt a zsidó és keresztény úgy tekinti vallását, mint az emberi szellem különböző fejlődési fokozatait, mint a történelem által lehántott kígyóbőrt és az emberben meglátja a kígyót, amely a történelmi fejlődés során vedlette le magáról többrendbeli bőrét, nem áll többé fenn köztük vallási ellentét, hanem tudományos, kritikai, emberi viszonylatba kerülnek. Ha a zsidók szabadok akarnak lenni, akkor nem szabad a keresztény vallásra áttérniök, hanem csatlakozniok kell a vallásától megszabadult kereszténységhez, a felvilágosultsághoz, a kritikához és ennek eredményéhez: a szabad emberiséghez.“

Marx éles dialektikájával — ez a zsidókérdésről írott vitakönyvének (49) rendkívüli jelentősége, mert ebben mondja ki először, hogy a zsidókérdés szociális kérdés — veti fel a kérdést: milyen sajátos társadalmi elemeket kell megváltoztatni abból a célból, hogy a zsidókérdés megszüntethető legyen. Marx a „hétköznapi“ zsidót akarja megvizsgálni, nem pedig a Bauer-féle „szombat-zsidót“. Pörölycsapásszerűen szögezi le Marx a tételét, hogy *„ne a vallásban keressük a zsidóság titkát, hanem a valódi zsidóban keressük meg a vallás titkát“*. Azután így folytatja: „Mi a zsidóság világi fundamentuma? A gyakorlati érzék: az önzés. Mi a zsidó világi kultusza? Az üzérkedés. Ki az ő világi istene? A pénz. A zsidók istene elvilágiasodott, világi istenné lett... A zsidó igazi istene a váltó. Vallási istene csak egy illuzórikus váltó... A zsidók ábrándos nemzetközi összetartozása a kereskedők nemzeti összetartozósága... De az üzérkedés és a pénz alól való emancipáció a gyakorlati, reális zsidó tulajdonságok alól való emancipáció, egyet jelentene korunk egyetemes felszabadulásával... A társadalomnak egy olyan újjászervezése, amely az üzérkedés feltételeit s ekkép az üzérkedés lehetőségét megsemmisíti, rég lehetetlenné tette volna a zsidót... Vallásos öntudata dohos páráként oszlott volna el a társadalom éltező levegőjében... A zsidóság szolgálata

abból a különös helyzetéből ered, amelyet a zsidóság e szolgáltatásban nyögő világban elfoglal...

A végső konzekvenciákat a következőkben vonja le:

„A zsidóság nem a történelem ellenére, hanem éppen történelménél fogva maradt fenn. A polgári társadalom saját mélységéből termeli ki egyre a zsidóságot... A zsidó szellem tetőpontra lép a polgári társadalom kiépülésével; a polgári társadalom azonban a keresztény világrendben épül ki teljesen. Csak a kereszténység uralma alatt, amely az ember nemzeti, természettől való erkölcsi és elméleti viszonyait külsőségekké tette, különülhetett el a polgári társadalom az állam-élettől, szakadhattak el az ember összes faji kötelei, léphetett az egoizmus a faji kötelék helyébe és így bomolhatott fel az ember világa atomikusan, ellenségesen szembenálló egyének világára. A kereszténység a zsidóságból keletkezett, hogy ismét beolvadjon a zsidóságba. A kereszténység eredetileg elmélkedő zsidó, a zsidó éppen ezért gyakorlati keresztény, a gyakorlati keresztény pedig ismét zsidóvá lett... A kereszténység a zsidó szellem szublimált gondolata, a zsidóság a kereszténység közkeletű használati módszere... Abban a pillanatban, amikor a társadalomnak sikerül a zsidó szellem lényegét, az úzérkedést és feltételeit megsemmisíteni, a zsidó létezése lehetetlenné vált, mert elveszti sajátos öntudatának tartalmát, mert a zsidó szellem alanyi bázisa, a gyakorlati érzék emberiesül, mert az ember faji léte és egyéni érzéki léte között duló harc megszűnik.

A zsidóság emancipációja a végső elemzésben nem egyéb, mint az emberiségnek a zsidó szellemtől való emancipálódása.

Marx fejtegetései kiemelik a zsidókérdést a korábbi viták szűk korlátai közül és alkalmul szolgálnak olyan megállapításokra, amelyekben az egész emberiség emancipációjának problémája kerül előtérbe. Marx a politikai emancipáció és a vallás egymáshoz való viszonyának kérdését ezzel a politikai emancipáció és az emberi emancipáció egymáshoz való viszonyának kérdésévé tette. A politikai emancipáció még nem az emberi emancipáció és így nem jelenti az emberi felszabadulást. „A politikai emancipáció — írja — mindenestre nagy haladás s noha nem végső formája az egyetemes emberi emancipációnak, de a mai világrendu

belül mégis ez az emberi emancipáció végső formája... *Abban, hogy titeket, zsidókat nem lehet politikailag felszabadítani, hogy előbb emberileg fel ne szabaduljatok, nem egyedül ti vagytok a hibásak, hanem elsősorban a politikai emancipáció lényege és törvénye.* Amikor a zsidók nem tudnak előítéleteiktől megszabadulni, akkor tulajdonképpen a kívülállók előítéleteit osztják. Ugyan úgy, ahogy az állam keresztényi minőségében lép fel a zsidóval szemben, a zsidó is *zsidó minőségében* követel magának állampolgári jogokat.

Hogy azután mit ért Marx e „zsidó minőség” alatt, azt az előbbiekből már megállapíthattuk. Marx nem látta meg, hogy a zsidóságnak nagy tömegei épp olyan nyomorúságban és elnyomottságban élnek, mint a keresztények tömegei és hogy mindaz, amit a zsidó üzérkedésről megállapított, az a zsidóság egy rétegére vonatkozhat csupán, de nem a tömegeire. Azzal, hogy a pénz szerepét és az üzérkedést „zsidó” jelzővel jelzi, összeütközésbe került önmagával, nem a zsidóval, de a tudóssal, a dialektikus materializmus későbbi megalapítójával, akinek tanítása lehetővé tette, hogy a zsidóság sorsában ne földöntúli erők akaratát és a véletlenek játékát lássuk, hanem azokat a gazdasági törvényszerűségeket, amelyek népi életét meghatározták, emancipációjának útját és lehetőségét irányítják. A fiatal Marx e zsidókérdésről írott munkája minden indulati megnyilatkozása és általánosítása ellenére *elsőízben kísérli meg, hogy a zsidókérdést ne a vallások, hanem a gazdasági ellentétek szemszögéből vizsgálja.*

AZ ANTISZEMITIZMUS HARMADIK BIRODALMA.

„Der Verband der Blinden Deutschlands hat den Ausschluss der jüdischen Blinden beschlossen“ (Frankfurter Zeitung — 1933 ápr.)

Az antiszemitizmus vak gyűlölete ime így lesz a vakok gyűlöletévé, valóra-vált szimbolumként a vak-ság gyűlöletévé: a németországi vakok egyesülete elhatározta a zsidó vakok kizárását.

Egy ötszázezer lelket számláló zsidó-közösség tragédiája folyik most le szemeink előtt, Európa szívében, programszerűen, példás megrendezettséggel, törvények, határozatok, végrehajtási utasítások kemény rendjében, bírósági ítéletek újfajta igazságtévésében, koncentrációs táborok borzalmaiban. Nincs a világon *kultúrember*, bármilyen vallású legyen is, akármelyik nációhoz tartozzék is, kihez ennek a hullámverése valamilyen formában el ne érne. A németországi zsidók közül sokkal több tudós, író, világhíres szakember került ki, semhogy ezek tragédiája a tömegsorson felül is — meg ne üsse azok szívét, akik megtépett hittel, de mégis hisznek a haladásban, a kultúrában, az emberiességben.

Az eseményeknek ez az időbeli és térbeli közel-

sége azt parancsolja, hogy még szigorúbban ragaszkodjunk rendszerünkhöz, amelyet eddig is keményen betartani igyekeztünk: *nem írunk martirológiát*. A mai német antiszemitizmus tárgyalásánál se térhetünk el attól a törekvésünktől, hogy az *okokat* keressük, a szociális és pszichológiai momentumokat, amelyek ezt kiváltották, állandósítják és irányítják. Ez a feladat itt különösen nehéznek látszik. Nem azért, mintha a történelmi-távlatunk hiányoznék hozzá. A német antiszemitizmus tartalmában újat nem hozott, hiszen szinte szóról-szóra lemásolta azokat a zsidóellenes intézkedéseket, amelyeket a legsötétebb középkor zsinatai és a népvándorlás barbár fejedelmei hoztak.

A „Lex Visigothorum” — és a nürnbergi törvények között alig van eltérés. Csak a forma lett modernebb, csak a „szellem” alkalmazkodott az új-idők követelményeihez, csak a végrehajtás rendszere módosult ahhoz a civilizációhoz, amely az emberen nem változtatott, csak a gépet tette tökéletesebbé. De a méretek is megváltoztak s megváltozott az antiszemitizmus *technikája* is. Nem változott azonban a *lelkisége*, még akkor sem, ha egyik teoretikusuk a zsidógyűlöletet ma már az árja néplélek „*organikus*” részének vallja is. (50) A nehézséget az okozza, hogy eddigi pszichológiai és szociológiai ismereteinket nem tudjuk teljes mértékkel alkalmazni; helyesebben ez a jelenség nagyobb méretű, semhogy eddigi mérőeszközeinkkel felmérhető lenne.

1:131.5 = ez a zsidók számaránya.

Minden szociológiai és pszichológiai megismerésünk felborul például azon az egyszerű tényen, hogy *a német zsidóság az összlakosságnak mindössze 0.76%-át tette ki, vagyis minden egyes német zsidóval 131.5 német áll szemben.* Ez az egy zsidó tehát az, aki 131.5 német boldogulását veszélyezteti, ez az egy zsidó tehát az, aki 131.5 német szellemét meghamisítja, ez az egy zsidó tehát az, aki 131.5 német fajtisztaságát megfertőzi. Hihetetlen felbecsülése ez a zsidóságnak — hihetetlen lebecsülése a németiségnek! Azt kell hinnünk tehát, hogy annak az antiszemitizmusnak, amelyben 131.5 ember egyetlen zsidócskában látja minden baj kútforrását, a fenyegető veszedelmet, a végső pusztulást, — a pszichológia már nem tudja magyarázatát adni, mert ez már a pszichózisok területére tartozik. De éppoly kevésbé tudja a szociológia is. Hiszen a német zsidóság nem alkot olyan *monopolizált kasztot*, amely ennek a hatalmas országnak gazdasági erejét kezében tudná tartani. A német nagyipar, a német banktőke, a német feudalizmus valóban „német“ s ha egyes zsidó kapitalisták kezdeményező szerepükkel, egyéni értékükkel nagyobb jelentőséghez jutottak is a gazdasági életben, az alig félmilliónyi zsidóság az adott lehetőségek között megosztott a különböző szociális feladat-körökben, anélkül, hogy bárhol is szupremáciához jutott volna. *(A zsidók arányszáma a világon 0.8%; a fehér fajhoz tartozók kultúrkörében 1.8%!)*

Egyre súlyosabb szerephez jut a német antiszemitizmus analízisének annak *politikai tartalma*; egy csoportnak az a törekvése, hogy az ősi gyűlöletet tömeg-

pszichózissá fokozza fel s ennek maradéknélküli kihasználásával megszerezze a maga számára a kizárólagos hatalmat és annak tartósságát biztosítsa. A propaganda minden eszközével ezt a tömegpszichózist váltották ki, tartották és tartják állandó aktivitásban, hogy e mögött a maguk — zsidóságtól független — céljait megvalósíthassák.

Ennek felismeréséből az következik, hogy éppen ezeknek a zsidóságtól független céloknak analizisében találhatjuk meg a német antiszemitizmus magyarázatát, teljesen világosan felismerve azonban, hogy *nem ez a mai német kérdés centrális problémája*, — még akkor sem, ha Hitler és a nemzeti szocializmus propagandistái „Alljuda“-t állítják is be — érthető taktikával — a német-, sőt a világ-kérdés középpontjába: (51)

„Ha a zsidó marxista hitvallásával győz a világ népei fölött, akkor az ő koronája az emberiség halotti koszorúja lesz. Akkor ez planéta, éppúgy, mint évmilliókkal ezelőtt, emberek nélkül fog az éterben keringeni. Az örök természet könyörtlenül megbosszulja törvényeinek áthágását. Így hát azt hiszem, hogy az örökkévaló Alkotó értelmében cselekszem: amennyiben a zsidó ellen küzdök, az Úr művéért harcolok.“ (337. old.)

„Ha a mi népünk és a mi államunk ennek a vér- és pénzszomjas zsidó néptirannusnak áldozatává lesz, úgy az egész föld ennek a polipnak fojtogató karjaiba hull. Ha megszabadítja magát Németország ebből az ölelésből, úgy kell tekintenünk, hogy ez a legnagyobb veszedelem az egész világ részére megszűnik.“ (723. old.)

„És a nemzeti szocialista mozgalomnak megint csak a leghatalmasabb feladatát kell teljesítenie: fel kell nyitni a nép szemét az idegen nemzeteket illetően és a mai világunk igazi ellenségét újra és újra emlékeztetnie kell idézni. Az árják elleni gyűlölet helyébe, akiktől bennünket szinte minden elválaszthat, de akikkel bennünket mégis a közös vér és az egybetartozó kultúra nagy vonala köt össze, az emberiség bőszi ellenségét, mint minden fájdalom igazi okozóját, ki kell szolgáltatni az általános felháborodásnak.“ (724. old.)

Bármilyen rettenetesek is azok a tömeg és egyéni zsidó-tragédiák, amelyek most Németországban leját-

szódnak és a világ minden részében szétszórt zsidóság bármennyire is azonosítja magát szenvedő testvéreivel, — egy pillanatig sem téveszthetjük el szem elől, hogy annak, ami ma Németországban történik *csak egy része* a zsidókérdés. A centrális kérdés nem a *zsidónak*, hanem az *embernek* a sorsa, nem a *zsidóság*, hanem az *emberiség* problémája. Ha könyvünk témája köt is, mégis ki akarjuk hangsúlyozni, hogy az intézményes német antiszemitizmust sem láthatjuk egyébnek, mint a szociális erjedés bár kóros, de csak *egyik* jelenségének.

A német antiszemitizmus multja.

A mai német antiszemitizmus gyökerei a hetvenes évekre nyúlnak vissza. Az a hatalmas gazdasági fellendülés, amely a német kapitalizmus kialakulásával, a német ipar megerősödésével és terjeszkedésével járt, 1873-ban szenvedte át első súlyos krízisét. A gazdasági fellendüléssel valóságos alapítási düh járt együtt. A hetvenes éveket a mai német ipar „*Gründerzeit*”-jének nevezik. A kis magánvállalatok olcsó hitelhez jutottak és sorra alakultak át részvénytársaságokká. A feltörő kisipar középiparrá alakult át, az egy-két segédet foglalkoztató műhely gyáracska lett, amely a maga produkcióját biztosan és jó áron tudta elhelyezni. Az 1873-as év válsága, amely Berlinben, Bécsben és Párisban hatalmas börze-krachokat hozott, alapjaiban rendítette meg ezt a feltörő iparos osztályt, aminek következménye az antiszemitizmus fellobbanása volt. A kialakuló és a válsággal jobban megbirkózó nagykapitalizmus ezeknek a kisebb ipari vállalatoknak le nem győzhető konkurrenciát jelentett és a válság kö-

vetkeztében valósággal felfalta ezeket. Az új alapítások egész sora bukott meg, az új üzletek egész sora csukott be. Ugyanakkor a kispolgári egzisztenciák tízezrei mentek tönkre és szorultak le a gyári munkás-ság tartalék-hadseregébe. Ekkor és ezért született meg Németországban is a modern antiszemitizmusnak az a szociális formája, amely csakhamar politikai formát ölt. Megalakul az első antiszemita párt, amelynek nyílt programja az *emancipáció visszavonása*. Ausztriában ugyanilyen szociális okok keltették életre a *Georg von Schönerer* féle „*altdeutsch-antisemitisch*“ mozgalmat, amely azután *Karl Lueger* vezetésével az ugyancsak antiszemita keresztény-szocialista mozgalommá alakult át. Ezek a mozgalmak politikai előkészítői a *hitleri* nemzeti szocializmusnak és számára, legalább a zsidósággal szemben, a program-pontok egész sorát nyújtják. *Von Eberstein* a német antiszemitizmus kezdetét a Vilmos császár elleni merénylet esztendejére, 1878-ra viszi vissza. Ekkor azonban már kiterjedt antiszemita mozgalommal találkozunk, mely a 73-as krízis emlékeiből táplálkozik. Ennek a mozgalomnak élén egy evangélikus pap, *Adolf Stöcker* udvari prédikátor áll, méltó partnere a hitehagyott *Marr*, aki az „antiszemitizmus“ szót elsőnek használta. Ugyanakkor a modern antiszemitizmus ideológiai formája is megváltozik, mert a vallási ellentéteket többé felhasználni nem tudja. Így alakul ki a „*faji antiszemitizmus*“ áltudománya, élén *Houston Steward Chamberlain*-nel (52), *Gobineau* gróffal, (53), *Bernhard Försterrel*, *Eugen Düringgel* és *Heinrich Treitschke*-val etc.

Ezek az ideológiai formák azonban a modern antiszemitizmus igazi tartalma felől nem téveszthetnek

meg bennünket. Ebben az egyre jobban kifejlődő nagykapitalizmusnak és az ugyanakkor kiszoruló kézműiparnak, másfelől a kialakuló szövetkezeti áruhárendszernek és a kiskereskedelemnek halálos konkurrenciája jut kifejezésre. Ehhez a „*Krämer-antisemitismus*“-hoz csatlakozik az a főképpen *porosz hivatalnoki* osztály, amely eladósodva, vagyonát-vesztve egy olyan új réteget képvisel az államban, amelynek anyagi helyzete nincs arányban azzal a szereppel, amelyet magának vindikál. De még egy másik elem antiszemitizmusa is előtérbe kerül: ez a *diákság* s ennek különösen az a rétege, amely úgy érzi: nem tudja felvenni a versenyt a zsidó polgári osztályok intellektuálisan egyre jobban előretörő ifjúságával. A *paraszság* mindaddig nem antiszemita, amíg hitele van és terményét jól el tudja helyezni. Ez áll a német parasztságra is. A legkisebb gazdasági válság alkalmas azonban arra, hogy eredendően meglévő antiszemitizmusát aktiválni lehessen.

Az antiszemitizmus talaja Németországban már régtől-fogva adva volt, annál is inkább, mert belső struktúrája a három európai ipari-nagyhatalom között ennek volt a legbizonytalanabb. A hatalmas német ipar a lakosság többségét foglalkoztatja, ugyanakkor a lakosságnak csak egyharmada él a mezőgazdaságból, amelynek jellegét a még mindig feudális emlékeket őrző német nagybirtokrendszer adta meg. Anglia mögött ott állanak gyarmatai, a dominiumok, jól kiépített kereskedelmi szervezete; Franciaország hatalmas nagyiparának piacát — bár aránylag keveset exportált, — belső szükséglete nagy mértékben biztosítja, aminek egyik alapja éppen az, hogy a föld a lakosság több-

ségének nyújt egzisztenciát és szinte teljesen a kisbirtokosok kezén van, Németország gazdasági berendezkedése, hatalmas ipari felkészültsége ellenére olyan aránytalanságokat mutat, amelyek a gazdasági válságokkal szemben különösen érzékennyé teszik.

Nem lenne teljes képünk a háború előtti német antiszemitizmusról, ha reá nem mutatnánk arra, hogy Nyugat-Európában itt él legtovább a vérvád meséje. A háború előtti leghíresebb vérvád-per 1900 (!)-ban volt Konitz-ban. Ezt megelőzte a xanteni (1892) és a skurzi (1884).

Ugorjuk most át azokat az általános antiszemita jelenségeket, amelyek a háború során és azt követően a vesztes, vagy gazdasági egyensúlyukban megbomlott országokban mutatkoznak. Ezek *pszichológiai* okaira már utaltunk egyszer: az önbecsülésben megrendült gazdanép minden áron bűnbakot keres, vesztes voltának olyan igazolását, amely nem az uralkodó-osztályát vádolja. Így született meg a *Dolchstoss-legenda* Németországban, de azon kívül is. A magyar és a német antiszemitizmusnak ebben közös lélektani gyökere van.

Németország elvesztette gyarmatait s így a háborús termelésre beállított iparát megfelelően átalakítani nem tudta. Pénze elértéktelenedett, tömegei éheztek, a leszerelő hadsereg a polgári életben elhelyezkedni nem tudott. A német szociáldemokrácia, amelynek a hatalom az ölébe hullott, — képtelen volt arra, hogy céljaiból bármit is megvalósítson, sőt a hirhedt *Noske* és *Severing* útján éppen azokkal a reakciós elemekkel szövetkezett, amelyekből a nemzeti-szocializmus rohamcsapatai kerültek ki. A bajor kommunizmus és a Spartacus-mozgalom leverésével teljessé vált a német

tömegeknek az a belső meghasonlása, amely azután jó tápot adott minden antiszemita agitáció számára.

Ennek ellenére maga *Hitler* állapítja meg a következőket:

„1918-ban rendszeres antiszemitizmusról (Németországban) szó sem lehetett. Még emlékszem azokra a nehézségekre, melyekbe az ember beleütközött, ha csak ezt a szót is a szájába vette: zsidó. Vagy bután reámeredtek az emberre, vagy pedig a legélesebb ellentállással találkoztunk. A mi első kísérleteink, hogy a nyilvánosságnak megmutassuk az igazi ellenséget, akkoriban teljesen eredményteleneknek látszottak és csak nagyon lassan kezdődtek a dolgok jobbra fordulni... Mindenesetre már 1918/19 telén valami antiszemitizmus-féle lassan gyökeret kezdett verni. Később azután a nemzeti-szocialista mozgalom egész másképp kezelte a zsidókérdést. Mindenekelőtt keresztülvitte azt, hogy ezt a problémát kiemelte a felső- és a kispolgári rétegek szűk keretei közül és egy nagy népmozgalom mozgató erejévé változtatta át.“ (628. old.)

Cion bölcseinek jegyzőkönyvei.

Itt az antiszemitizmus történetének egy „irodalmi“ epizódjára kell kitérnünk, annál is inkább, mert szorosan hozzátartozik a német antiszemitizmus fejlődéstörténetéhez. A Cion-bölcseinek hirhedt jegyzőkönyvéről van szó, az újabb zsidó világösszeesküvés vádjáról, amely szervesen beleillett a hitleri propagandába.

Már rámutattunk arra, hogy a „zsidó világösszeesküvés“ vádja az emberiség őskorát idézi vissza. Látuk, hogy a középkor legsötétebb idejében miként kap ez az elképzelés határozott formát, amikor a pestist úgy állította be, hogy a zsidók világösszeesküvése mérgezi meg a kutakat. Amíg azonban ezek a kútmérgezési vádak a középkorban hangzottak el és e kor tudatlan és sötét lakossága az, amely hitelt adott ennek, — a zsidó világösszeesküvés új vádja éppen a kis-

polgári és polgári rétegekben talált meghallgatásra és hitelre. Ennek a világösszeesküvésnek dokumentuma a hirhedt: „Die Protokolle der Weisen von Zion“.

Ezt a könyvet az orosz huligánok fegyvertárából a német antiszemitizmus ásta ki s mi sem jellemzi jobban a háború utáni idők gyűlölködésének pszichózisát, mint az, hogy ez a tartalmában hihetetlenül bárgyú munka a világ minden részében elterjedt és hitelre talált. E siker tetőfoka Henry Ford állásfoglalásában jutott kifejezésre, aki a „*Der internationale Jude*“ c. könyvében teljes mértékben vállalta azoknak a titkos jegyzőkönyveknek valódiságát, amelyekben állítólag az 1897-es baseli cionista kongresszuson (más verzió szerint Párisban, a szabadkőműves-páholyok ugyanakkor megtartott konferenciáján) egy zsidó világösszeesküvés irányelveit és metódusait állapították meg. Ennek az összeesküvésnek célja: a világot zsidó uralom alá hajtani, ami egy Dávid házából való zsidó fejedelem korlátlan hatalmú despotikus uralma útján teljednék be.

Cion-bölcseinek jegyzőkönyvei szerte a világban mindaddig hitelre találtak, amíg ki nem derült, hogy ez a könyv: közönséges koholmány, amelyet egy *Ratskowsky* nevű orosz ochrana-ügynök másolt le és hamisított zsidó vonatkozásúvá *Nilius* orosz pap megbízásából Maurice Joly 1865-ben, Brüsszelben megjelent „*Dialogue aux Enfers entre Machiavel et Montesquieu ou la Politique de Machiavel au 19-e siècle*“ (Dialógus a pokolban Machiavelli és Montesquieu között, vagy Machiavelli politikája a 19. században) című könyvéből. E pamflett írója, akiről megállapították, hogy híthű katolikus volt, könyvecskéjét

III. Napoleon ellen írta; akkoriban le is csukták érte.

A *Times* konstantinápolyi tudósítója, M. Ph. Graves leplezte le ezt a közönséges plágiumot, amely hosszú éveken át az antiszemita világmozgalom egyik leghatásosabb fegyvere volt.

Hogy lett Hitler — antiszemita?

Bármennyire is személyes jellegű, mégsem érdektelen, hogy mi tette Hitlert antiszemitává. Hitler erről a következőket írja:

„Akárhova is mentem, csak zsidót láttam és minél többet láttam, annál élesebben különültek el a szem számára a többi emberek... Általában ennek a népnek erkölcsi is egyéb tisztasága külön fejezetet jelent. Hogy itt olyanokról volt szó, akik *nem szeretik a vizet*, azt már külsejük is elárulta, sajnos, gyakran már becsukott szemmel is. Számomra ezeknek a kaftánosoknak szaga szinte elviselhetetlenné vált. Ehhez járult azután a tisztátlan ruha és a kevéssé hősie megjelenés... Már ez önmagában nem hathatott vonzóan; de teljesen vissza kellett taszítsa az embert, amikor a testi tisztaságon túl egyszerre a kiválasztott nép erkölcsi szennyeletét is felfedezte. Nem volt semmi, mi rövid időn belül oly gondolkodóvá tett volna, mint a lassan kialakuló belátás a zsidók tevékenységének módja felett bizonyos területeken. Akadt-e tisztátalanság, vagy szemérmertlenség bármilyen formában is, mindenekelőtt a kulturális életben, ahol legalább egy zsidó ne jutott volna szerephez? Amiképpen nagyon óvatosan egy ilyen daganatba bele-vág az ember, ott talál, *mint a férget a rothadó testben*, gyakran teljesen megvakítva a hirtelen fénytől, egy zsidócskát.

Ezt a fejlődést még gyorsították azok a belátások, amelyeket egy egész sor más jelenségbe nyertem. Ez az az általános felfogás volt az erkölcsről és morálról, ahogyan a zsidóság nagy része egészen nyíltan kifejezésre juttatja és megvalósítja. Itt megint az utca valóban bőszerű szemléltető-oktatást nyújtott az embernek. *A zsidóságnak viszonyát a prostitúcióhoz* és még inkább a leánykereskedelemhez Bécsben úgy lehetett tanulmányozni, mint egyetlen nyugateurópai városban sem, talán a délfancia kikötővárosok kivételével... Amikor elsőízben ismertem fel ilyen módon a zsidót, mint a nagyvárosi szemét felháborító bűnüzemének épp annyira jegesen hideg, mint szégyenletesen üzletes-ügyes dirigensét, könnyű hideg futott át a hátamon.

De azután fellángolt. Most már nem tértem ki többé a zsidó kérdés megvilágítása elől, nem, most már akartam is. Ahogyan az-

után így a kulturális és a művészi életben és annak különböző megnyilatkozásaiban megtanultam a zsidót keresni, egy olyan helyen találtam rá, ahol a legkevésbé sem vártam. Amidőn a zsidót, mint a szociáldemokrácia vezetőjét felismertem, kezdett szememről a hályog lehullani. Egy hosszú belső lelkiküzdelem nyert ezzel befejezést... Gyenge világpolgárból *fanatikus antiszemita* lettem.“ (690. o.)

Az új német antiszemitizmus 1929-ben kezdett mélyebb gyökereket verni és pedig annak a hatalmas krízisnek következményeképpen, amely egész világrendünket megrendítette. Németország különös érzékenységgel reagált erre a krízisre. A német ipar teljesen az exportra rendezkedett be és iparát erre a célra a legmagasabb fokig racionalizálta. Az általános válsághoz a racionalizálás válsága is járult, aminek következménye nemcsak az volt, hogy a munkásság nagy része kikerült az uccára, de az is, hogy a német nagyipar a racionalizált üzemeinek kapacitását kihasználni nem tudta, veszteségre dolgozott és befektetéseinek költségeit sem tudta már törleszteni. Nem volt más útja tehát, mint új gazdasági monopóliumok kiépítése. Ezt a célját azonban a saját erejéből megvalósítani nem tudta. Ezért állt a nemzeti szocialista mozgalom mellé, hogy ezen keresztül a *kapitalizmus forradalmát megcsinálja*. (54.)

A nemzeti szocializmus diktatórikus rendszere teljesen megfelel a német nagyipar célkitűzéseinek: a gazdasági diktatúrának, amelynek új monopóliumok megteremtése a célja. Hitler ugyanakkor a német *imperialista* gondolat újjászületését és fellángolását jelentette. Ő maga azt programjába így állítja be az antiszemitizmussal kapcsolatosan:

„Egy állam, amely a faj megmérgezésének mai korszakában a maga legjobb faji elemeinek ápolására szenteli magát, egy napon a föld urává lesz.“ (782. o.)

Ime, így kapcsolódik össze a faji probléma azzal az imperialista gondolattal, amelynek realitását a nagyipar számára a hadianyagok gyártásának a demokráta Németországban még elképzelhetetlen mértéke jelentette. Ezáltal a nehézipar az elveszett export-terület helyett új belső piachoz jutott, amely teljes kapacitásának kihasználását tette lehetővé, jövedelmeit a leg súlyosabb válság esztendeiben is felfokozta. A munkásság nagy része a hadiipar fellendülésével munkához jutott, fogyasztóképesége megnőtt, aminek viszont a mezőgazdaság látta elsősorban hasznát. Az új német imperializmus szükségszerűen a *faji felsőbbrendűség gondolatát fokozta fel a tömegpszichózis mértékéig* és ezzel együtt az antiszemitizmust, mert hiszen ahhoz, hogy a gazdanép önmagát minden mértéken felül becsülhesse, a másik „fajt” kell minden mértéken alul megvetnie.

A német antiszemitizmus keletkezésének kérdésével Hugo *Valentin* upsalai egyetemi docens foglalkozott bővebben most megjelent könyvében (55), amelyben ugyanezt a magyarázatot adja.

Egy kis statisztika.

A modern antiszemitizmus szívesen használja fel a statisztikát annak bebizonyítására, hogy a zsidók nagy száma egyes városokban, vagy egyes foglalkozási ágakban való csoportosulása teszi jogossá a zsidók kiszorítására irányuló törekvéseket. A német propaganda-minisztérium is ezt tette, amikor az angol közönség számára a következő pontokban foglalta össze az okokat, amelyek a zsidóellenes intézkedéseket indokol-

ják: 1. A zsidók monopolizálják az ügyvédi és orvosi pályát. 2. Túltengenek a közhivatalokban és az egyetemeken. 3. A kulturális életben olyan többségben voltak, hogy ők reprezentálták az árja kultúrát. 4. A galíciai és orosz zsidók beáramlása. 5. A kommunista vezetők nagyszámban zsidók voltak.

A német birodalmi statisztikai hivatal — tehát hivatalos — adatai (56) teljes élességgel cáfolnak reá minden olyan törekvéstre, amely a német antiszemitizmus igazolását a zsidók számarányában, vagy gazdasági, szellemi monopol-helyzetében akarná adni. Ezek a számok még élesebben állítják be azt a korábbi feltevést, hogy egy mesterségesen előidézett és politikai célokra felhasznált tömegpszichózisról van szó.

A hivatalos statisztika mindennél beszédesebb megállapítása az, hogy az 1933-as népszámlálás adatai szerint a német birodalom 66,044.000 lakosa között mindössze 503.900 volt zsidó, tehát a lakosság 0.76 százaléka. Ez az arányszám önmagában elmentmond a zsidók túlsúlyának, különösen akkor, ha figyelembe vesszük azt is, hogy ez a zsidóság teljesen megoszott az osztályok között. A statisztika szerint a német zsidóság viszonylagosan 1871 óta állandóan apadóban van, de arányszáma akkor se volt több 1.05 százaléknál és 1900 óta állandóan az 1 százalék alatt maradt. Amíg az 1925—33 periodusban az összlakosság száma 0.6 százalékkal nőtt, addig a zsidók száma 1.5 százalékkal esett vissza.

A zsidó lakosság főképpen a városokban helyezkedett el. A legtöbb zsidó lakója természetesen Berlin-nek volt, de itt se haladta túl az összlakosság 3.8 százalékát (160.564 lélek). Frankfurtban a legnagyobb az arányszámuk: 4.7%. Már 1933-ban a zsidóság 70.6 százaléka lakott a százezer lakoson felüli városokban, de ott se volt több 1.8 százaléknál. Ezzel szemben egyes városok zsidósága már 1933-ban lényegesen csökkent; a középvárosok zsidósága 1925—33 periodusban egynegyeddél, a kisvárosok zsidósága egyötöddel. A statisztikai hivatal megállapítja, hogy az északnémet kisvárosokban és a falvakban a zsidók eltűntek. Még csak annyit, hogy a tízezer lakoson aluli német városokban és falvakban a zsidók 1933-ban a 0.2 százalékot, 10—20.000 között 0.4 százalékot, 20—50.000 között 0.5 százalékot, 50—100.000 között 0.7 százalékot tettek ki. Megállapítjuk tehát, hogy a német antiszemitizmust sem a zsidók nagy számával, sem pedig egyes városokban való túltengő koncentrációjával megmagyarázni nem lehet.

Nézzük meg ezekután Goebbels vádpontjait s hogy mit mond ezekre a hivatalos statisztika?

A Hitler-uralom kezdetén a zsidó ügyvédek arányszáma 16.25 százalék, az orvosoké 10.88 százalék volt. Az intellektuális pályák közül ez a kettő volt az, amelyet mi sem korlátozott. A zsidó val-

lásúak csak bizonyos hivatalokban találtak elhelyezést, így nagy számban, mint közjegyzők. Arányszámuk 3.64 százalék. Az egyetemi tanárok 2.64 százaléka volt zsidó, míg a középiskolai és elemi iskolai tanárok és tanítók között 0.53 százalék. A színgazgatók és mozitulajdonosok közül 5.61, a muzsikuskok és énekesek között 2.04 százalék. A könyvkereskedők 2.5 százaléka, a szerzők 5.05 százaléka volt zsidó, a közhivatalokban nem érte el a 0.1%-ot.

A zsidóbevándorlás 1910—1925 között 31.000 lélek, kivándorlás 1925—33 között 9000, úgyhogy mindössze 22.000 zsidó bevándorlót fogadott be ez a hatalmas birodalom. A zsidók között 1933-ban 76.000 volt külföldi állampolgár.

Végül: ad kommunizmus. A Reichstag száz kommunista képviselője között kettő volt zsidó.

Egy más csoportosítás szerint a német kereskedelembe a zsidók 7.5 százaléka, a biztosításban 2.5 százaléka foglal helyet; intellektuális pályákon pedig 6.5 százalék. Ennek a csoportnak megosztása igen jellemző: orvosi, betegellátási funkcióban a lakosság 2.55 százaléka; a jogszolgáltatásban, diplomáciában, közigazgatásban 1 százalék, irodalomban (írók, újságírók, magántudósok) 8.14 százalék, gyorsírók, magántitkárok között 2.79 százalék, zene, színház, mozi területén 2.10 százalék a zsidó.

Ugy Németországban, mint másutt is teljesen tisztában lehetünk az ilyen statisztikák bizonyító erejével. De még így is, ez a néhány — hangsúlyozzuk — *hivatalos* számadat, élesen megvilágítja, hogy a német antiszemitizmus magyarázatát *csak a szociális síkon* nem találhatjuk meg.

1933 április 1: az első bojkott-nap.

A zsidó üzletek és magánosok elleni terror-cselekmények 1933 március elején indultak meg és az április 1-re nagy apparátussal előkészített *bojkott-nappal* organizált formát nyertek. A külföldi németellenes propagandára hivatkozva a nemzeti szocialista pártvezetőség elrendeli a bojkottot valamennyi zsidó üzlet, áruház, iroda, ügyvéd, orvos stb. ellen. Egy 11 pontból álló utasítás vezeti be ezt a „*Vernichtungskampf gegen die Juden*” akciót, amely a rohamcsapatok be-

vonásával a terror minden eszközét felhasználja arra, hogy a zsidókat kiszorítsa a kereskedelmi életből, orvosokat hivatásukból, ügyvédeket a praxisukból.

Ezzel kapcsolatosan egy másik akció is megindul: „a saját védelmére“ történő őrizetbevétel és az internáló táborokba való koncentrálás.

A bojkott-akció mind a mai napig tart és célja, hogy a „közvélemény nyomása alatt“ a zsidó kénytelen legyen vállalatát likvidálni, illetve átadni. A „német“ üzlet, vállalat fogalmának jogi bevezetése viszont azt tette lehetővé, hogy a zsidó alkalmazottak tízezreit tegyék ki az uccára. A zsidó kereskedések kényszer-fel-számolása hivatalos kimutatás szerint 75% veszteséget jelent a tulajdonosuknak.

A gleichschaltolás.

Az első antiszemita-törvényt a Hitler-uralom 1933 április 7-én hozta. Ez a „Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums“, amelynek 3. paragrafusa az azóta minden vonatkozásban keresztülvitt „Arier-paragraph“:

„Nem árjának számít, aki nemárja, de különösképpen zsidó szülőktől, vagy nagyszülőktől származik. Elegendő, ha az egyik szülő, vagy nagyszülő nem árja. Ezt különösképpen akkor kell fel-tételezni, ha az egyik szülő, vagy nagyszülő zsidó vallású volt“.

Azokat a hivatalnokokat, akiket e szakasz szerint nemárjának számítottak, — elbocsátották. Eleinte ki-vételt tettek ugyan a hadiszolgálatosokkal és az eset-tek szüleivel, gyermekeivel és özvegyeivel, — 1935-ben azonban minden ilyen kivételezés megszűnt, minden nemárját egyszerűen elbocsátottak, egy kis részüket

nyugdíjazták. Az árja paragrafust azután azokra is kiterjesztették, akiknek felesége zsidó.

Ugyanezen a napon egy másik törvény: „*Gesetz über die Zulassung für Rechtsanwaltschaft*“ — az ügyvédeknek gleichschoaltolja: a nem-árja ügyvédektől megvonja a jogot, hogy bárhol is árja feleket képvisel-hessenek.

A német orvosok — a Krankenkasse intézményé-nek teljes kiterjesztése folytán — szinte kivétel nél-kül nagyrészt a betegpénztári praksisukból éltek meg.

Egy április 24-én kelt rendelet a nemárja orvos-o-kat ugyancsak kizárja a betegpénztári rendelésből, majd a magánbiztosítók rendeléseiből is. Ugyanakkor elképzelhetetlen hangú agitáció indul meg a „zsidó or-vostudomány“ ellen:

Rudolf Virchow, Robert Koch, Paul Ehrlich, Emil von Beh-ring, Neisser és Wassermann — szinte kivétel nélkül zsidók — írja Karl Holtz (57) — csak Virchow nem az, ezzel szemben zsidó-szolga. Kochnak és Behringnek a felesége volt zsidó s így őket is a zsidófajhoz kell számítani... Ezeket mind ugyanaz a szellem töl-tötte el, t. i. a zsidó. Ők, nyilvánvalóan egységes terv szerint, azon dolgoztak, hogy az ő Talmudjukat teljesítsék: mert minden taní-tásuk abban csúcsosodik ki, hogy a német vérbe valamilyen faj-idegenvérű mérges anyagot beszpricceljenek... Aki a zsidótól eszik, meghal. Különösen az orvosok útján és mindenekelőtt a méreg-beszpricceléssel teljesíti a zsidó a Talmud parancsát (a nemzsidót megölni). Hiába harcoltunk volna és hoztunk volna áldozatot, ha a zsidónak a német nép elleni rabló és gyilkos hadjáratának leg-nagyobb területét, az orvostudományt átengednők.

A Reichskulturkammer megvalósítása az iroda-lombból, művészetből, ujságírásból, színészetből, zené-ből, filmből, rádióból, műkereskedésből szorítja ki a zsidókat, egyszerűen azzal, hogy nem veszi fel őket tagjai közé s ezáltal lehetetlenné teszi, hogy Német-országban hivatásukat gyakorolják.

A különböző szakmák kamarái és testületei is ezt

a példát követik, amikor tagjaikra nézve az árja-paragrafust érvényesítik s ugyanakkor hivatalosan szabályozzák, hogy csak az folytathatja hivatását, aki valamelyik szakmai kamarának, testületnek tagja. Így szorultak ki a zsidók a tőzsdéről, a különböző kereskedelmi, ipari és technikai foglalkozásokból.

Az irodalmi és a tudományos életben a német zsidóknak ugyancsak nagy szerepük volt, köztük több Nobel-díjast könyveltek el azelőtt „német“-nek s számtalan olyan tudóst, akinek világhíre a német tudományt öregbítette. A Nobel-díjas James Frank, Fritz Haber, Warburg, Willstätter katedráját elhagyni kényszerült. Már 1933-ban a londoni Academic Assistance Council 750 kiűzött nem árja egyetemi tanárt, docenst tartott nyilván. Ezek száma 1935 tavaszán 1202-re emelkedett.

Az elzsidósodott német irodalom elleni harcot a német diákság vezette. Újra felgyúlt a máglyák tüze, újra könyveket égettek, újra életbelépett az index. A német diákok híres 12 pontjukban „wider den undeutschen Geist“ a többek között ezt követelték:

„Zsidó művek csak héber nyelven jelenjenek meg. Ha németül jelennek meg, úgy fel kell tüntetni, hogy azok fordítások.“

A „szellemi“ gleichschaltolás nem volt kíméletesebb, mint a gazdasági.

Az 1935 májusában életbelépett „Wehrgesetz“ a zsidókat kizárja az aktív katonai szolgálatból, illetve csak háború esetére sorozza be őket, de altisztek, tisztek akkor sem lehetnek.

Ugyanakkor akció indul meg, hogy a hősök emléktábláin megsemmisítsék a zsidó neveket. Tizenkétezer zsidó halott neve kerül így le a hősök tábláiról, amelyek felírása mindenütt ez: Gefallen für das Vaterland. Ki-

egészítésül még néhány szám: a német hadseregben a háború végéig százezer zsidó szolgált, ebből nyolcvan-ezer a fronton. Ezek közül 35.000 kapott kitüntetést, 1500 elsőosztályú vaskeresztet. A német hadseregnek 2000 zsidó tisztje volt. A német repülők aranykönyve 125 zsidót sorol fel, köztük 28 esett el légi harcban.

A nürnbergi fajvédelmi törvény.

A német faj védelmére hozott törvényt fékezhetetlen agitáció előzte meg, amelynek karmestere a német antiszemita mozgalom hivatalos vezére, Julius Streicher volt. A „fajtisztaság” nemcsak az árják és nemárják vérkeveredésének megakadályozását jelenti, de egy új tudományos elméletet is, amelynek megalapítója Hans Schemm bajor kultuszminiszter.

„A faji kérdés tudományos alapszáva — írja a bajor kultuszminiszter — a fehérje. A kísérletek egész sorát idézhetném, miképpen tudok például fajidegen fehérjével néhány perc alatt egy hatalmas elefántot is leteríteni. Miért? Mert a fajidegen fehérje: mérge! Minél jobban eltávolodom tehát az illető fehérjehordozó fajtától, minél idegenebb tehát a fehérje — fejlődéstörténetileg nézve —, annál mérgezőbb.”

Ennek a „tudományos” elméletnek népszerű magyarázatát Streicher a következőkben adja:

„Fajidegen fehérje egy más fajhoz tartozó férfi magja. Ha egy zsidó egyetlenegyszer érintkezik egy árja nővel, teljesen elegendő, hogy a vérért örökidőkre megmérgezze. Most már tudjuk, hogy miért törekszik a zsidó minden eszközzel arra, hogy a német leányokat lehetőleg minél fiatalabb korukban meggyalázza, miért követ el erőszakot a zsidó orvos narkózis közben a páciensén. Az a német asszony, aki egyetlenegyszer magába fogadta a zsidó fajidegen magját, soha többé német gyermeket nem szülhet.”

Ugyanezt a felfogást igazolja a „Das deutsche Ärzteblatt” 1935. dec. 22. száma, amely Julius Streicherről,

aki hirhede lapjában, a Stürmerben a vérvád és a fajgyalázás vádját állandóan napirenden tartja, a következő tudományos megállapítást teszi:

Amit az utolsó évtizedben logikus és tudományos-tapasztalati úton egyetlen tudósnak megállapítani nem sikerült, azt Julius Streicher intuitíve felismerte és ki is mondotta.

De a tudományos vérgyalázás elméletének első propagátora maga Hitler, aki a következőket írja:

„A feketehajú zsidó kölyök arcán ördögi örömmel órákhoz-szat leselkedik a mit sem sejtő leányra, akit vérevel meggyaláz, hogy ezzel a néptől elrabolja.“ (317. o.)

A vérfertőzésnek új tudományos teóriája alapján hozzák azután meg a „német vér és a német becsület védelméről“ szóló törvényt Nürnbergben, amelynek szövegét itt adjuk:

Athatva attól a felismeréstől, hogy a német vér tisztasága a német nép megmaradásának előfeltétele és attól a hajlíthatatlan akaratától lelkesítve, hogy a német nép jövődjét minden időkre biztosítsuk, a Reichstag egyhangúlag a következő törvényt hozta, amelyet ezennel kihirdetünk:

1. §. Házasságkötés zsidók és német vagy vele rokonvérű állampolgárok között tilos. Az ennek ellenére létrejött házasságok érvénytelenek, még akkor is, ha e törvény megkerülésével külföldön kötötték is meg azokat.

2. §. Házasságunkivüli érintkezés zsidók és német, vagy vele rokonvérű állampolgárok között tilos.

3. §. Zsidók nem alkalmazhatnak háztartásukban 45 éven aluli német, vagy vele rokonvérű női állampolgárokat.

4. §. (1.) A zsidóknak tilos a birodalmi vagy a nemzeti lobogó kifüggesztése és a nemzeti színek viselése. (2.) Ezzel szemben a zsidó színeket viselhetik. Ennek viselése állami védelem alatt áll.

5. §. (1.) Az első paragrafus tilalma ellen vétőket fegyházzal büntetik. (2.) Azt a férfit, ki a 2. § tilalma ellen vét, börtönnel, vagy fegyházzal büntetik. (3.) Aki a §§ 3. vagy 4. ellen vét, azt 1 évig terjedő börtönnel és pénzbüntetéssel, vagy e két büntetés közül az egyikkel büntetik.

6. §. A belügyek birodalmi minisztere a Vezér helyettesével és az igazságügyek birodalmi miniszterével egyetértésben kibocsátja e törvény végrehajtására és kiegészítésére szükséges bírósági és közigazgatási előírásokat.

7. §. A törvény a kihirdetés napján, a 3. § viszont csak 1936. jan. 1-én lép életbe.

Nürnberg, 1935. szept. 15-én. A szabadság birodalmi párt-napján.

Adolf Hitler, vezér és birodalmi kancellár, Frick, a belügyek birodalmi minisztere, Dr Gürtner, az igazságügy birodalmi minisztere,

R. Hess, a vezér helyettese, tárcanélküli birodalmi miniszter.

Ezzel a törvénnyel hivatalos elismerést és betetőzést nyert az antiszemitizmusnak az a „tudományos” formája, amelyet Chamberlain indított meg a „*Blutschuld der Rasse*” — a vérfertőzés — jelszava alatt. Erről a nürnbergi törvényről állapítja meg Carl Schmit, a nemzeti szocialista jogászszövetség elnöke, hogy ez nem is törvény többé, de egy új alkotmány, „évszázadok óta a német szabadság első alkotmánya”.

A német bíróságok e törvénnyel új munkát kaptak. Megindult a Stürmer és az S. A. gépezete, hogy a bíróság elé állítsa a fajgyalázókat. A zsidók helyzetét a német bíróságok előtt különben a hivatalos jellegű „*Deutsches Recht*” a következőkben állapítja meg:

„Amíg egy néptársnál a tisztességet előre presummálhatjuk, addig a zsidónál, mint fajellenségnél, tisztességtelenséget kell feltételeznünk és minden egyes esetben neki kell bebizonyítania, hogy tisztességes.”

A törvény bírói gyakorlatának egyik érdekes megállapítása különben az is, hogy a nem-árjának érintkezését árja uccalányokkal ugyancsak e törvény büntetőszankció alá sorolja. „Fajgyalázási” perekben a 10 éves fegyházbüntetés sem ritkaság.

A nürnbergi törvény és az ezzel kapcsolatos „*Gesetz zum Schutze der Erbgesundheit des deutschen Volkes*” (Házasságegészségügyi törvény) végrehajtása szükségessé tette annak a tisztázását is, hogy ki tekinthető tulajdonképpen teljesen *tisztavérűnek*? E kérdésben olyan zűrzavar uralkodott, hogy szükségesnek látszott

külön „tájékoztató“ kiadása, amely hivatalos kormánykiadásban jelent meg és nemcsak pontosan közli, hogy ki kit vehet el, de rajzokat és táblázatokat is ad. E tájékoztató szerint: „*tiszta árjának az tekinthető, akinek ereiben legfeljebb egy-nyolcad zsidó vér folyik*“. Német állampolgároknak — a jogok teljességében — csak ezeket lehet tekinteni. Nem köthetnek azonban házasságot s nem érintkezhetnek egymással olyan különben teljes jogú németek, akiknek mindegyikében egy-nyolcad zsidó vér folyik. Ezzel szemben százszázalékos árja már „negyed zsidóval“ házasságra léphet, illetve érintkezhet. Kivételes engedéllyel tiszta árják „fél-zsidókkal“ is összeházasonhatnak. (58).

Azt, hogy valaki nyolcad-, negyed-, vagy fél-zsidó, aszerint állapítják meg, hogy a szülők, nagyszülők, illetve dédnagyszülők között hány zsidó volt. Ez a számitási mód azonban annyira körülményes, hogy a tájékoztató szükségesnek látja felhívni az olvasóit: házasságkötés előtt okvetlen kérjék ki az illetékes fajtisztasági hivatal véleményét, „mert különben sohase tisztul meg a vérük“.

Az emancipáció eltörlése.

Az új *Reichsbürgergesetz* — állampolgársági törvény — az emancipáció vívmányainak teljes eltörlését jelenti: a zsidók közjogi egyenjogúságát megszünteti Németországban. Ez a törvény megkülönbözteti az államhoz tartozóságát (*Staatsangehörigkeit*) a birodalmi polgári jogoktól (*Reichsbürgerrecht*). Az előbbi a külföldi állampolgároktól való megkülönböztetést jelenti, de nem jár politikai jogokkal. Megszerzése általános

feltételekhez kötöttek, automatikusan történik, ellen-
tétben a birodalmi polgári jogokkal, amelyek individuá-
lisan és csak árja-származásúak szerezhetnek meg.
A zsidók, ezek szerint „staatsangehörig“-ek, anélkül,
hogy állampolgári jogokhoz juthatnának. (59).

A birodalmi törvények által megállapított rendel-
kezéseken kívül természetesen számtalan kisebb és na-
gyobb német város külön rendeletekkel „rendezte“
kompetenciája területén a zsidó-kérdést. Ezek a nem
egyszer kuriózum-számba menő rendelkezések hű ké-
pet adnak annak a propagandának hatásáról, amely a
Stürmeren keresztül az antiszemitizmus tömegpszichó-
zist intézményes formában juttatja kifejezésre:

„Zsidó gyermekek nem járhatnak árja gyermekekkel egy isko-
lába. Pékek nem adhatnak el zsidónak kenyeret (Tilsit). Halle-
ban a zsidók csak 12 és 12.30 óra között vásárolhatnak kenyeret.
A birodalom legnagyobb részében, különösen Kelet-Poroszország-
ban és Hessenben zsidó nem teheti be a lábát keresztény üzletbe s
élelmiszert sem vásárolhat. Hessen nagy részében kórházak nem
vesznek fel zsidó beteget, Szilézia, Kelet-Poroszország, Pommern,
Hessen, Baden, Közép-Németország legtöbb községében zsidó nem
bérelhet lakást. A Harz községeibe zsidó nem teheti be a lábát.
Mainz zsidó lakói és kereskedői nem kaphatnak villanyáramot és
gázt. Wiesbadenben ez csak a zsidó üzletekre vonatkozik. Ham-
burghan, Saarbrückenben a színházat nem látogathatják. Egy se-
reg városban moziba nem mehetnek. Rothemamban a városi
könyvtárt nem használhatják, Magdeburghan a múzeumba nem me-
hetnek. Dortmundban a városi zálogház nem áll rendelkezésre zsi-
dónak. Berlin nyilvános parkjaiban és terein nem ülhetnek le.
Königsdorfban a zsidó tehenét a bika nem fedezheti. A legtöbb
helységben zsidó ingatlant nem vásárolhat stb.“

Ezek a nagyon hiányosan és minden rendszer nél-
kül közölt rendelkezések arra a rendszerre utalnak,
amelynek végső fokon egy célja van: a zsidók „önkén-
tes“ kivándorlása.

Hogy ezt a célt mennyire sikerült megközelíteni,
erről a Népszövetség is jelentést kapott. A Népszövet-

ség ugyanis a németországi menekültek ügyének intézésére főbiztost nevezett ki *James Macdonald* személyében, aki 1936 januárjában — lemondása kapcsán — jelentést tett, amelyben megállapítja, hogy 1933 október óta, amikor a Népszövetség ezt az intézményt felállította, *nyolcvanezer menekültet tartott nyilván*, akiknek túlnyomó része zsidó.

„A németországi zsidóságot — írja — gazdasági és szellemi gettóba zárták és a megélhetés lehetősége folyton csökken. A német zsidók *negyedrészt* a megélhetés minden lehetőségétől megfosztották. A vidéki városokban a zsidókat a szó szoros értelmében kiéhezették, mert élelmiszereket se vásárolhattak. Így a nagyobb centrumokat özönlötték el, ahol a könnyebb megélhetésben bíztak. Itt azonban a rendszeres zsidóellenes hadjárat, amely a gazdasági élet minden ágából kikapcsolja őket, a fővárosba és a nagyobb városba tódult zsidókat is éhhalálra ítéli.“

A Stürmer Németországa és — egy másik Németország.

Minden állásfoglalás nélkül, kizárólag *hivatalos* adatokra szorítkozva ismertettük itt azokat a *törvényes* rendelkezéseket, amelyek a német antiszemitizmust intézményessé teszik. Nem foglalkoztunk tehát egyetlen olyan esettel sem, amely a „Greuel-Propaganda“ körébe tartozhatna.

Épp így figyelmen kívül akarjuk hagyni a *Stürmer* — Streicher hivatalos fajvédő lapjának — antiszemita propagandáját, amely napirenden tartja a vérvádat, pogromra izgat és minden képzeletet felülmuló hangon propagálja a zsidók kiirtását. Ez a lap a nemzeti szocializmus hivatalos támogatását élvezi, hivatalos orgánus s így szellemiségének teljes értékű kifejezője és reprezentálója.

Julius Streicher az antiszemitizmus külföldi pro-

pagálására megalapította az „Antijüdische Weltliga“-t is, amely szerves része a harmadik német birodalom külföldi propaganda-osztályának. Ez a propaganda szerv *Earl of Listowel* angol politikus könyve szerint igen szoros kapcsolatokat tart fenn a külföldi antiszemita-mozgalmakkal. Szerepét a romániai mozgalmakban adatszerűen kimutatták, mint ahogyan nyilvánosságra kerültek a palesztínai és az algíri antiszemita tüntetések és kilengések német kapcsolatai is.

Ez tehát Streicher Németországa. De van egy másik Németország is. Nemcsak a „föld-alatt“, de többek között: katolikus templomok szószékeiről is megszólal a hangja.

Tudjuk, hogy az antiszemitizmus mindig a szociális feszültségek kifejezője. A német antiszemitizmus mértéke és módja arra mutat, hogy itt most roppant erők feszülnek egymásnak és e vajadásban egy új világ születik meg, amely Lessing, Goethe, Kant Németországának szellemi örököse lesz.

A MA ANTISZEMITIZMUSA.

Az antiszemitizmus — amint megállapítottuk — pontosan követi a gazdasági élet hullámvonalát és válságaiban, változásainak fordulópontjain mindig elemi erővel robban ki. A kapitalista termelési-rend gigantikus válságát éljük és ennek *egyik* kísérőjelenségeként az antiszemitizmus napjaink egyik aktuális problémájává lett. Nincsen ország, — a Szovjetet kivéve, ahol a zsidókérdés szociális megoldásán kísérleteznek — amely társadalmunk e kritikus korszakában ne reagálna antiszemitizmussal is a belső szociális ellentétek feszülésére, a termelés és az elosztás rendjének ellentmondásaira. Hogy azután ez az antiszemitizmus mennyire lesz intézményessé, mennyire tartozik hozzá az állam belső berendezéséhez, attól függ, hogy egy ország kapitalista termelése milyen magas fokra jutott, mennyire vesztette el „zsidó” jellegét. Azokban az országokban, amelyekben agrár-jellegüknél fogva, a feudális kor emlékeit is megtaláljuk s ezzel párhuzamosan ipara és kereskedelme még zsidókkal telített: így általában Keleteurópában — az antiszemitizmus nemcsak intézményeiben vesz fel rendszeres formát, de külső megnyilatkozásaiban is. *De függ az antiszemitizmus formája az ország kulturális fejlettségétől is.*

Talán Olaszországot kivéve, ahol a társadalmi együttélés a zsidók jelentéktelen száma folytán *teljes* és ahol csak az abesszin-háborúval kapcsolatosan ütötte fel *első ízben* a fejét az antiszemitizmus, nincs olyan ország, ahol legalább a *társadalmi elkülönülés fokában* a zsidógyűlölet valamelyes formát ne találna.

A zsidó élet két formája.

Európában a zsidóság két politikai életformáját különböztethetjük meg. Az egyik azokra az országokra vonatkozik, ahol a zsidóság zárt tömegekben él és megteremtette magának önálló politikai kereteit s mint *népi kisebbség* áll szemben a gazdanéppel. Ez a kisebbségi helyzet nagy mértékben megerősítette a zsidóság belső ellenálló képességét, lehetővé tette gazdasági átrétegződését és belső gazdasági és kulturális szervezettségének bizonyosfokú kiépítését anélkül, hogy ez az antiszemitizmust bármilyen kis mértékben csökkentette, vagy fokozta volna. Kétségtelen azonban, hogy ezekben az országokban a zsidó kisebbség megteremtette a lehetőséget arra, hogy az antiszemitizmus ellen úgy kifelé, mint befelé erősít csoportosítani tudja. A másik forma: a kisebbségi jogokról való lemondás — ezt tette a magyar és a német zsidóság is — korántsem vette elejét az antiszemitizmusnak, amely az előbbi formában a *kisebbségi-sors*, ez utóbbiban pedig az *asszimiláció* tragédiáját jelenti.

A német antiszemitizmus problémájával külön foglalkozunk. Itt csak arra akarunk rámutatni, hogy a németen kívül és a magyar „*numerus clausus*“ kivételével egyetlen egy ország sem hozott olyan törvényt,

amely a zsidók állampolgári jogait csorbította volna. A zsidók jog szerint — legalább papíron — *teljesen egyenrangú állampolgárok*. A valóságban azonban a gazdanép az antiszemita beállítottságú országokban arra törekszik, hogy az állami élet valamennyi funkcióját kizárólag és teljességgel a maga nemzeti rétege részére biztosítsa. Itt a zsidókat minden vonatkozásban „másodrangú állampolgároknak” tekintik, az állami apparátusból (s ahol lehet: a magángazdaságból is) kizárják őket. Ezzel párhuzamosan fejlődik ki az „etatizmus” rendszere: az a törekvés, amely nemcsak a közigazgatás és az állami élet funkcióiban, de a gazdasági élet minél nagyobb területén akarja az állam befolyását biztosítani. Ez azután arra vezet, hogy a zsidóság a gazdasági élet fontos területeiről sorra kiszorul. Elsősorban a zsidó középosztály és kispolgárság szenvedti ezt meg, mert a zsidó nagykapitalisták még azokban az országokban is *monopolhelyzetet* élveznek, ahol különben az antiszemitizmus szinte *állami intézménnyé* lett. Ennek egyik fontos eszköze a zsidó iparosok, kereskedők, vállalkozók — ha nem is formai, de gyakorlati — kizárása a közszállításokból.

Az állami antiszemitizmus.

Ez a modern „állami” antiszemitizmus számos olyan eszközzel is operál, amelynek egyáltalán nincs közvetlen zsidó-ellenes jellege, de a valóságban a zsidók gazdasági helyzetét rendíti meg és tendenciában is ezt célozza. Itt elsősorban azt az *adópolitikát* kell megemlítenünk, amely rendkívüli terheket rak a kereskedelemre és iparra. Egyes államokban ezeknek a

látszólag általános jellegű rendelkezéseknek *alkalmazása* során még külön is megmutatkozik a zsidóellenes tendencia. Ilyen, az antiszemitizmustól függetlennek látszó irány a bevásárló és értékesítő *szövetkezetek* kiépítése, amiben *feltétlenül magasabbrendű szociális tendenciák nyilatkozhatnak meg*. Egyes antiszemita államokban ez a rendszer azonban csak *ürügye* annak a protekcionalizmusnak, — így Lengyelországban — amely egyfelől a zsidók kereskedelmi tevékenységét akarja kiküszöbölni, — amit egy magasabb célkitűzésben nem is lehetne kifogásolni — de ugyanakkor egy kis réteg számára akar védett és a gazdasági élet törvényeitől függetlenné tett jövedelmet biztosítani.

Idetartozik az az *iskolapolitika* is, amely — ha nem is kimondott *numerus clausus* törvénnyel — de gyakorlatilag a zsidó diákság továbbképzését, főképpen szakmai kiképzését (ipar és szakiskolák stb.) nehezíti, vagy akadályozza meg.

Ruppin azon intézkedések között, amelyek anélkül, hogy ennek törvényes formája lenne, az állami antiszemitizmust jelentik, az *állampolgársági és naturalizációs* rendelkezéseket is felsorolja. Ezek gyakorlati végrehajtása, főképpen azokban az országokban, ahol a lakosság állampolgárságát a békeszerződések megváltoztatták, a zsidók nagy tömegeinek közjogi helyzetét támadja meg. Ugyancsak zsidóellenes jellegű az az állami *költségvetési* politika, amely a zsidó kultusz, jótékonyági és nevelési intézmények szubvencionálásának mértékét a zsidók arányszámával aránytalanul leszűkíti, vagy teljesen megvonja.

Azt hihetnők, hogy az antiszemitizmus intézményesített formája, az a rendszer, hogy egyes országok

vezető rétege az állami élet kompetenciájában valósítja meg azt, ami addig az utca jelszava volt, most már véglegesen kiküszöbölte az antiszemitizmus excessiv, pogromos formáit. *Nem ez történt.* Ez azt bizonyítja, hogy az antiszemitizmus minden gyakorlati célkitűzése és rendszeressége mellett egy más célt is szolgál: a tömegek indulatainak levezetését.

Nem hanyagolhatjuk el napjaink antiszemitizmusának egy másik politikai forrását sem: ez a német imperializmusnak az a törekvése, amely egyes országokban az antiszemitizmus felszításával igyekszik a maga külpolitikai céljai számára híveket szerezni. Az antiszemitizmus ezzel, legalább Európa délkeleti és keleti részén, a világpolitika eszközévé vált. Ugyanilyen világpolitikai tendenciák állanak a *palesztinai* arabok zendülései mögött, amelyek egyre világosabban mutatják angolelles tendenciájukat. E zendülések hátterében *nem* a zsidókérdés áll.

Az intézményes — állami — és az utca antiszemitizmusának tragikus egybekapcsolódását a *lengyel* állapotok példázzák.

A keleti és balkáni zsidók sorsa.

Amíg Németországban az antiszemitizmus forradalmi intézkedésekkel tör a zsidóság gazdasági és politikai megsemmisítésére, addig Lengyelországban a zsidóság a *teljes polgári, sőt kisebbségi jogok hivatalos birtokában van*; ennek ellenére a lengyel zsidóság helyzete semmivel sem jobb, mint a német zsidóké. A *hideg-pogrom* valamennyi formája hozzátartozik az állami berendezkedéshez s *Pilsudsky* halála után a véres-pogro-

mok is rendszeressé váltak. Lengyelországban mintegy hárommillió zsidó él (10%), akik — az asszimilált német zsidókkal ellentétben — tudatos és politikailag érett nemzeti kisebbséget alkotnak. A kormány gazdasági politikája ennek a kisebbségnek teljes gazdasági lerontására tör. A hatalmas méretű, agyontámogatott szövetkezeti rendszer, amely tízmillió tagot (a lakosság egyharmada) számlál, teljesen kiszorította a zsidó kereskedelmet. A zsidó szövetkezeti rendszer ugyanakkor semmiféle támogatást nem élvez. A magánkereskedelem rendkívüli adók alatt nyög, úgyhogy ezek a közvetlen adók 33.6%-át teszik ki, míg ugyanakkor a kereskedelem nemzeti jövedelme csak 15%. A kereskedelem gyakorlása „patent”-hez kötött. Negyvenezer szatócs közül, kik a legalacsonyabb patentet se tudták kiváltani — 35.000 zsidó volt. A zsidó iparosréteg helyzete is kétségbeesítő. A zsidó iparosok az ország iparosságának 39.7%-át teszik ki s ezek többnyire kis műhelyekben dolgoznak, vagy „otthoni” munkások (szabók, szücsök, stb.). A gazdasági válság ezek nagy tömegeit munkanélkülivé tette, segílyt azonban nem kaphatnak, mert ez csak azon üzemek munkásait illeti meg, amelyek öt munkásnál többet foglalkoztattak. A törvény zsidóellenes tendenciája nyilvánvaló.

A közigazgatásban alkalmazott zsidók száma az 1% alá csökkent. A lengyel lakosság 22%-a nyer elhelyezkedést állami szolgálatban, vagy állami üzemeknél. Az állami ipari és banktőke 22.5%-át teszi ki a teljes ipari és banktőkének. Már pedig az állam sehol zsidót nem alkalmaz. Az összehasonlítás adva van abban, hogy a zsidók 75—80%-a iparból és kereskedelemről él — ugyanakkor a lengyel lakosság 80%-a

mezőgazdaságból. A szociális strukturának ez az eltérése a lengyel antiszemitizmus kulcsa.

Ez azután elképzelhetetlen tömegnyomorra vezetett. A nagyobb zsidó hitközségek tagjainak 36—50 %-a közellátásra szorul.

Annak ellenére, hogy a zsidóság zárt tömegekben él, igen magas kulturális szükségletekkel, a lengyel kormány alig részesíti segélyben a zsidó iskolákat, úgyhogy az alig ezer főnyi mohamedán lakosság nagyobb kulturális államsegélyt kap, mint a zsidó.

Az „etatizmus“ rendszere a hárommilliós lengyelországi zsidó kisebbség teljes és tudatos gazdasági megsemmisítését jelenti. Ehhez az utóbbi időben a pogromok egész sora járul. Különösen Radom, Czenstochova és Proznan környékén állandósult a véres terror.

A lengyel antiszemitizmus elől a zsidó tömegek még a mostani nehézségek mellet is kivándorolni kényszerülnek. 1918—34 között szinte félmillió zsidó vándorolt ki Lengyelországból. — A lengyel zsidóság szervezettségének minden erejével veszi fel a harcot jogainak biztosítására. Sorsában nem egy szervezetlen és tehetetlen tömeg szenvedése, hanem egy keményen harcoló kisebbség helyzete jut kifejezésre.

A lengyel zsidóság helyzetéhez hasonló *Litvánia, Lettország* és több-kevesebb eltéréssel *Románia* zsidóinak sorsa is. A litván zsidók a lakosság 7.6 százalékát teszik ki (153.000); a nagyvárosok lakosságának 32 százaléka, a kisvárosokénak 29 százaléka zsidó. „*A dolgok fejlődése* — írja Mark Wischnitzer (60) — *a zsidóság kereseti lehetőségeinek összehsugorodására vezet. A litván zsidók felbomlási processzusa feltartóztathatlannak látszik.*“ Lettországbán, ahol a zsidók a la-

lakság 5.13 százalékát (79.368) teszik ki, a kereskedelem ellenes tendencia és a szövethzeti rendszer a zsidókat sújtja. Románia zsidósága (760.000) a lakság 4.1 százaléka és túlnyomórészben kereskedő, iparos. Besszarábiában és az északi határvidékeken kompakt földmívesrétegek élnek. A világháború előtti viszonyaikhoz képest a román zsidóság helyzete közjogilag javult. Az általános középEurópai gazdasági válság velejárójaként, mint kimondott agrárországban, számos alkalommal agresszív formát is ölt az elégedetlenkedő antiszemitizmus (vasgárda); ugyanakkor a román középosztály és parasztság jelentős erőket állít sorompóba a demokrácia, tehát a zsidóság mellett. A romániai zsidóság gazdasági ereje erősen megcsappant a lélekszámban is visszafejlődést mutat. Egyes részekén ez a csökkenés a 25 százalékot is eléri.

Jugoszláviát Wischnitzer zsidó szempontból azon országok közé sorolja, ahol az állam fejlődés-képessége nemcsak nyugodt életet biztosít a zsidóságnak, de lehetőséget nyújt arra is, hogy a gazdaságilag elmaradt déli vidékeken zsidó letelepülésre (esetleg német) is sor kerülhessen. Amíg a szerb lakság teljes egyetértésben él a zsidókkal, a horvátok között erősebb az antiszemita hangulat. Ez egyben a zsidók gazdasági elhelyezkedésének mértékét is jelenti. Az országban 76.654 zsidó él (0.55 százalék) és számuk *emelkedést* mutat (az 1921—31 periódusban 16.24 százalékot), ami rendkívüli jelenség az Európai zsidóság mai helyzetében. Hasonlóan kedvező *Bulgária* zsidóságának helyzete is. *Törökország* sem ismeri a zsidókérdés agresszív formáit.

A nyugati zsidóság.

Ausztria zsidóságának (191.481 lélek) 91 százaléka Bécsben koncentrálódik. (176.000). A német antiszemita befolyás teljes mértékben érvényesül s ez nemcsak társadalmi vonatkozásokban mutatkozik meg, hanem az állami és gazdasági élet minden ágában. Az osztrák antiszemitizmusnak nagy multja van: a keresztény-szocializmus itt lett először politikai hatalommá. A mostani antiszemita mozgalom élén *Bichlmayer* páter áll, aki szerint a zsidóságnak bűnhődnie kell a Megváltó megöletéséért. Az osztrák antiszemitizmus teljesen a régi céhszellemet tükrözi vissza s főképpen a zsidó kereskedelem és ipar kiküszöbölésére tör, amihez hivatalosan, gyakorlatilag teljes támogatást is kap. Az osztrák, különösen a bécsi zsidóság elszegényedési processzusa feltartóztathatatlan. Lélekszáma is egyre csökken.

A *csehszlovákiai* zsidóság összetétele (356.830 lélek — a lakosság 2.6 százaléka) igen különböző. A számban legerősebb csoportot a szlovákiai és ruszinszkói (229.251) alkotja, gazdaságilag a régi cseh és morva területek zsidósága a legerősebb. Ruszinszko-ban a zsidóság zárt tömeget alkot, *amelynek 26.9 százaléka földművelő, ami a legnagyobb számarányt jelent!* Ez a tömeg leírhatatlan nyomorban él. A szudettanémetek erős antiszemita propagandát fejtenek ki. A híres *polnai* vérvád-eset (1899) emléke még ma is elevenen él, mint ahogyan nem ment feledésbe *Masaryk* szerepe sem, aki bebizonyította a vérvád tarthatatlanságát. Csehszlovákiában intézményes antiszemitizmusról nem beszélhetünk, a nemzetiségi probléma azonban itt is felvetette a zsidó-kérdést.

A francia, olasz államok zsidóságának sorsa nem változott. Belgiumban, Hollandiában, Dániában és az északi államokban a német antiszemitizmus exponensei próbálkoznak pártot ütni, de úgy a hatóságok, mint a közvélemény erőteljesen visszautasítja ezeket a kísérleteket.

Az angol antiszemitizmus csak az utóbbi időkben nyilatkozik meg az utcán, Lord Mosley fasiszta mozgalma révén, amelynek azonban semmi visszhangja nincsen.

A tengerentúl: Észak-Amerikában az antiszemita agitáció a „zsidó arany“-at helyezi szembe a „keresztény ezüst“-tel. Az antiszemita agitáció élén hosszú ideig Ford állott, aki lapot is adott ki. Később azonban visszavonult. Az USA-ban 4 millió zsidó él, köztük 2.4 millió Newyorkban. A zsidóság 50 százaléka a konfekciós és a vendéglői iparban koncentrálódik. A nagy bankok nem alkalmaznak zsidót, arányszámuk 0.01 százalék! A sajgóra sincs lényeges befolyásuk. A vezető Hearst-lapok zsidóellenesek. Az antiszemitizmus növekedőben van, de nem jelenti a zsidók gazdasági helyzetének megváltozását. — Délamerikában 353 ezer zsidó él, a lakosság 0.4 százaléka és az antiszemitizmusnak nincs jelentősége, bár újabban Argentínában fasiszta párt is alakult.

Amíg a kapitalizmus kialakulása a zsidóság helyzetének javulását, a múlt század nagy emancipációs hullámát hozta, amely ugyanakkor megbontotta a zsidóság zárt egységét, addig most, a gazdasági helyzetnek, az osztályellentétek kiéleződésének és a politikai ideológiák ezzel járó megváltozásának pontos és elmaradhatatlan reakciójaképpen a zsidóság helyzete súlyos visszaeséseket mutat.

Az antiszemitizmus Magyarországon.

„A keresztes vitézek zsidó-gyűlöletének jogcíme az volt, hogy ők a *Megváltóért* harcoltak és ezért öldösték a zsidót; a magyar antiszemitáknak ez a jogcímük sincs meg — ők csak a *váltóért* harcolnak!”

Jókai Mór mondotta ezt abban a vitában, amely a parlament 1883 februári ülésein folyt le annak kapcsán, hogy az antiszemita képviselők az *emancipációs* törvény eltörlését indítványozták. Az antiszemitizmus tulajdonképpen a nyolcvanas években vonul be a magyar politikai életbe, mint annak a gazdasági válságnak későn idecsapó hulláma, amely külföldön néhány év előtt a politikai antiszemitizmus alapjait már megvetette. E vita során többször hangzik el az a megállapítás, — melyet a magyarországi zsidóság története is igazol — hogy az antiszemitizmushoz a magyar léleknek nincs köze és reámutat az antiszemita mozgalom külföldi — német — eredetére, sőt anyagi forrásaira is.

A magyar zsidóság története valóban nem azonos a magyar antiszemitizmus történetével, hiszen a nyolcvanas évekig „magyar antiszemitizmus”-ról nem is beszélhetünk. Az Árpádházi-királyok alatt a zsidóság szinte teljes egyenjogúságban élt és ha hoznak is ellene törvényeket és rendelkezéseket, ez külső nyomásra, pápai parancsra történik és évszázadokon keresztül hullámzásán pontosan lemérhető az idegen befolyás erősödése, vagy lanyhulása.

Az antiszemitizmusnak, a külső befolyásoktól eltekintve egy másik forrása a külföldről idetelepített kereskedő és iparos városi polgárság volt. A zsidóság

ezek nyomása alatt lassanként kiszorul a súlyosabb gazdasági jelentőséggel bíró városokból; Pest, Pozsony, Sopron stb. német polgársága teljesen kiűzi őket. Pesten az első zsidó család százötven év megszakítása után II. József alatt telepszik meg, aki a Habsburg uralkodók között elsőnek igyekszik a zsidóság helyzetén könnyíteni („De judaeis“ c. törvénye).

A szabadságharc már egy lelkes, magát magyarnak valló „nemes zsidó nemzet“-et — Kossuth szólította így — talál, amelynek egyenjogúsítása ellen főkép a sváb és más idegen céhek mesterei ágálnak s 1848 március forradalmi napjaiban megrettenve a céhrendszer felosztatásával megerősödő zsidó verseny fokozódásától, pogromra uszítják legényeiket. A forradalmi kormány utolsó (1849. július) törvénye: a zsidók egyenjogúsítása volt, amelyet kihirdettek ugyan, de végre már nem hajthatták. A szabadságharc utáni reakció nem tudta megbocsátani sem Kossuth hadseregének húszezer zsidó katonáját, sem pedig a zsidók áldozatkészségét. A kiegyezés azután, 1867 novemberében meghozta a zsidók sorsának változását: az emancipációt.

A magyar politikai antiszemitizmus a nyolcvanas években üti fel a fejét, *teljesen német mintára, teljesen annak hatása alatt és támogatása mellett*. A parlamentben Onódy, Istóczy és Simonyi vezetése alatt kisebb csoportjuk van, amely a zsidók emancipációjának eltörlését követeli. Tisza Kálmán kormánya a legteljesebb liberálizmussal kezelte a kérdést s Istóczyék antiszemitagitációját kemény kézzel tartotta féken. Ekkor mondotta Istóczy a parlamentben, hogy az *emancipáció Európa szégyene és a zsidó kérdést „orosz módra“*

kell megoldani. Ennek az agitációnak következményeképpen Magyarországon is felbukkant a „vérétel“ vádjá Tiszaeszláron. Az eszlári vérvád nyomán fellángolt antiszemita agitáció, — amelynek németországi vonatkozásai kétségtelenek voltak — kisebb-nagyobb excessusokra vezetett, így Pozsonyban is, ahol két napos pogrom után katonaság állította helyre a rendet. A parlamentben Tisza Kálmán kijelentette: „Amíg én ezen a helyen állok, nem a rablók, gyilkosok és gyújtogatók személyes épségét védem meg, hanem az ország becsületes polgárait“. A tiszaezlári vérvád-per hosszú ideig bő anyagot szolgáltatott az antiszemita agitáció számára, annál is inkább, mert a már akkor nemzetközien szervezkedő német antiszemitizmus jól kihasználta. Így 1882 szeptemberében nemzetközi antiszemita kongresszust hívott össze Drezdába, amelyen akkori magyar vezérei is felvonultak. Onódy indítványára a kongresszus felszólította a magyar bíróságot „feleljen meg magas hivatásának, ne engedjen a zsidóság hatalmas erejének és befolyásának“. A per főtárgyalása kiderítette a vizsgálóbíró nemtelen eszközeit, amellyel egy éretlen gyermeket használt fel arra, hogy betanított vallomásával tanuskodjék az apja ellen és valamennyi vádlottat felmentette. — Az antiszemita vezeték azzal vádolták a bíróságot, hogy megvesztegették s újabb agitáció indult meg, hogy „a nép maga tegyen igazságot.“ A zsidók a falvakból a városokba menekültek. A kormányzat erőyes intézkedéseihez a katolikus és református egyházi vezetők fellépése csatlakozott. Ferencz József is élesen megbélyegezte az antiszemita kilengéseket. Ennek ellenére az antiszemiták a következő évben 17 képviselőt küldenek be a par-

lamentbe. A zsidóság körében ekkor indult meg az asszimilációnak az az új hulláma, amely 1881 és 1890 között teljesen magyarosítja a korábban túlnyomóan német anyanyelvű zsidó lakosságot. — Egy újabb antiszemita mozgalom 1895-ben a recepciós törvény kapcsán lángol fel, amely a négy országos vallás jogait szabályozza; ebben az antiszemita agitációban már a feltörő klerikalizmus is szerepet kapott.

Nincs többé zsidó-kérdés?

A gazdasági fellendülésben egyre erőteljesebben és eredményesebben meginduló asszimilációs folyamat hosszú időre minden antiszemita agitációnak elejét vette, annál is inkább, mert a gazdasági életben fontos szerepet vivő zsidóság politikailag is jelentős feladathoz jut a nemzetiség-lakta területeken, ahol a *magyar uralkodó osztálynak mindig készséges és megbízható expozitúrája*. Ezt az asszimilációt — ha társadalmilag nem is, de politikailag és gazdaságilag feltétlenül — annál szívesebben látják, mert ezáltal a magyarság, amely az akkori Magyarország lakosságának felénél csak alig néhány százalékkal több, a maga szempontjából felbecsülhetetlen értékű támogatást kapott nemzeti és gazdasági szupremáciájának biztosításában. (61). A feudális emlékeitől még alig felszabaduló Magyarország ekkor indul meg a kapitalizmus útján és ekkor kezdi mezőgazdaságát is belterjesebbé tenni. A zsidóság összekötő lesz a falu és a város között, mintahogy tevékeny, gyakran kezdeményező és megalapozó részt vesz mindazokban a funkciókban, amelyek az ország gazdasági és szellemi életét a kiegyezés után egyre gyorsabb

ütemben emelik nyugati színvonalra. Ekkor dől el, hogy Magyarország Nyugat-, vagy Kelet Európához fog-e tartozni; az asszimilálódó zsidóság mindenben a *nyugati* orientációt képviselte és mozdította elő. Ennek természetes előfeltétele a gyors és alapos asszimiláció volt, amely a gazdanép régi, feudális emlékeit őrző rétegei és idegen eredetű városi polgársága részére *túlgyors* és *túlalapos* lehetett. Az ország gazdasági fejlődése, kulturális emelkedése, közigazgatásának kiépítése, szociális viszonyainak rendezése rengeteg energiát igényelt és így a gazdagodó és polgáriasodó zsidók új, teljesen magyarrá asszimilálódott ifjúsága könnyen jut munkakörhöz, anélkül, hogy a gazdanép fiainak elhelyezkedését megzavarná. Úgy látszott, hogy Magyarországon „nincs többé zsidókérdés”, — mint ahogyan a „Huszedik Század” híres ankétjén alig akadt zsidó, aki ne ezt hangoztatta volna, miután ez a kérdés látszólag kikapcsolódott a magyar közéletből. Az a keresztény, aki a „zsidókérdést” akárcsak említette is, antiszemitának számított, a zsidó pedig: hazafiságát megtagadó cionistának.

Az a nagy szerep, amelyet a zsidóság a háborús iparban és kereskedelemben — helyzeténél fogva — betöltött, a zsidókérdést újból felszínre hozta. Az összeomlás az ország földrajzi, politikai és gazdasági struktúráját teljesen megváltoztatta, de megváltoztatta lelkiségét is. Ezzel természetesen megváltozott a zsidóság politikai és gazdasági helyzete is. Politikai funkciójában feleslegessé vált, amennyiben a kis Magyarország megszűnt nemzetiségekből összetett állam lenni és így a magyar zsidók korábbi felhasználhatósága is megszűnt. De szociális szerepében is szembekerül a

gazdanép uralkodó osztályának érdekeivel. A zsidóság, mint polgári réteg a gazdasági liberalizmust képviselte. Márpedig a megváltozott helyzet következtében a gazdanép uralkodó osztálya a maga számára monopoli helyzetet akar teremteni. Az új politikai irányzat ennek következtében szembekerült azzal a liberális világfelfogással, melyet a szabadkereskedelemmel és ennek folytán a zsidósággal szerves kapcsolatok fűznek össze. A liberalizmus elleni politikai harc tehát szükségszerűen antiszemita jelleget kapott.

A gazdasági élet, a maga megszükkített, összezsugorított kereteiben a hazatért katonákat, a felnövekedett új nemzedéket a maga igényeinek megfelelően elhelyezni nem tudta. A gazdanép uralkodó rétegeiben így ver gyökeret egy új antiszemitizmus, amelynek feladata az, hogy a zsidókat az állami élet kompetenciája alá tartozó minden területről kiszorítsa és ezzel elfoglalható helyekről gondoskodjék.

Ennek politikai jogcíme Kun Béla bolsevista uralmához fűződik, amely programjában a legélesebben éppen a zsidóság gazdasági funkcióit — a polgári társadalom termelési rendjét és a közvetítő kereskedelmet támadta meg és igyekezett megsemmisíteni. A magyar bolsevista rezsim élén zsidó állott és zsidó vezette a terror-akciókat is, több zsidó népbiztos is volt és ez jó agitációs anyagnak bizonyult az antiszemitizmus propagandájában, amely a bolsevizmust zsidónak, ugyanakkor a zsidókat bolsevistáknak bélyegezte. A fehérterror pogrom-antiszemitizmusa, amint *Valentin* megírja, teljesen lemásolta az orosz példát, természetesen azt, amit *Denikin*, *Petljura* stb. fehér tisztjei nyújtottak. Ezt a rövid, de véres korszakot

az intézményes antiszemitizmusnak az a rendje váltotta fel, amely azután szisztematikusan leszűkítette a zsidóság szerepét a közéletben és a gazdaságban. Ezt célozta a *numerus clausus* törvénye is, amely ugyan-csak orosz példára először alkalmazta Nyugateurópában a zsidó deáksággal szemben a zárt-szám rendszert. (A zsidók számarányát 6 százalékban állapították meg). A magyar antiszemitizmus *ideológiája* annyira német kaptafára készült, hogy a „magyar“ jelzője csak anakronizmus (62).

Az antiszemitizmus intézményessé-tétele azonban nem oldotta meg azokat a gazdasági problémákat, amelyeket a kapitalizmus világválsága Magyarországon még súlyosabban élezett ki. A gazdasági élet teljes egészében egy vékony felső-réteg uralma alá került, amely kartellei és „egy-kéz“ rendszerű intézményei útján monopolisztikus helyzetet teremtett magának. Ebből a *monopol-helyzetből a zsidó pénz- és ipari-arisztokrácia teljes mértékben kiveszi a részét, az antiszemitizmus ezen a területen nem érvényesül, míg ugyanakkor a zsidó középosztály és kispolgárság gazdaságilag nemcsak elszorvad, de az antiszemitizmus minden külső megnyilatkozása alatt is a legközvetlenebbül szenved. Ennek az egyre erősödő antiszemitizmusnak könnyen felismerhető funkciója az, hogy — mint ez az elmúlt évszázadok folyamán történt, — a szociálisan és gazdaságilag nélkülöző és alárendelt osztályok figyelmét a tényleges, a zsidóságtól független, belső ellentétekről elterelje.*

A magyar antiszemitizmusnak még egy érdekes determinánsa is van. A magyar városok keresztény polgársága — amint mondtuk — jórészt idegen ere-

detű és szinte vérében hordja azt az antiszemitizmust, amelyet hosszú századokon át a zsidósággal való gazdasági harca, konkurrenciája táplált. Különösen áll ez a sváb, vagy sváb eredetű polgárságra, amely antiszemitizmusa ideológiai tartalmát, ugyanakkor pedig — egyes csoportjaiban — az agitációnak gyakorlati eszközeit is külföldről kapja. Ehhez a csoporthoz társulnak azok, akik a tömegszenvédek felkeltésével és irányításával a maguk politikai céljait akarják biztosítani és ebben szinte groteszk módon kerülnek szembe saját osztályhelyzetükkel.

A magyarországi antiszemitizmus intézményesen tör arra, hogy a zsidóságot gazdasági pozícióiból sorra kiszorítsa s ebben a törekvésében most már az állami igazgatás területén szinte százszázalékos eredményt ért el; a zsidó fiatalság elhelyezkedése bármilyen pozícióban, amelynek hivatalos jellege van, — teljesen lehetetlenné vált. De megindult a magángazdálkodás zsidótalanítása is s ez abban a mértékben válik intézményessé, amilyenben nő az állami beavatkozás lehetőségének mértéke és a gazdasági élet szabadságának korlátozása. Világosan fel kell ismernünk, hogy az antiszemitizmus seholsem — Magyarországon sem — *ok*, hanem mindenütt csak *következmény* és pedig egyik, *de csak egyik* kifejező formája azoknak a gazdasági ellentéteknek, amelyek egészséges, a fejlődés irányában való megoldásában megoldást nyer a magyarországi zsidókérdés és így az antiszemitizmus is.

A ZSIDÓ ANTISZEMITIZMUS.

„Ha azt akarod, hogy az ember kutyává változzék, csak az kell, hogy hosszú ideig ordítsd: te kutya“ — a tragikus sorsú Theodor Lessing jajdul így fel abban a könyvében, (63) amely az antiszemitizmusnak egy egész különös fajtájáról, a zsidó öngyűlöletről szól. Kétezer év során a zsidóságot annyi bántódás és sérelem érte, hogy lassanként egyre sűrűbben fordult önmaga ellen. Ennek a belső meghasonlásnak különböző útjai voltak. Tragédiájában gigantikus a közép-kornak az a korszaka, amelyben ezer és ezer zsidó, az önáldozás örületében, saját kezével pusztította el magát. A vallásos tömegöngyilkosságnak valóságos rituáléja alakult ki. A világtörténelem a tömegpszichózisnak ezt a mértékét sehol másutt nem ismeri.

De a zsidóság önmaga-ellen-fordulásának más formáival is találkozunk. Ilyen volt a *Szóhár* és a *Kabbala* fellángolása is, mellyel a zsidó tömegek egyszerre kettős elnyomás elől kerestek mákonyos menedéket: a rabbinizmus lelket elsorvasztó szigora elől és abból a nyomorúságból, melybe az antiszemitizmus kergette őket. Hogy a Kabbala milyen éles szembefordulást jelentett a talmudi zsidósággal, azt az utolsó spanyol idők Kabbala-irodalmának két műve, a *Kána* és a *Pelia* igazolja,

amelyek valósággal kitagadják a zsidóságból a Talmudot s azzal vádolják a rabbikat, hogy kényük-kedvükre fol-
doztatják a Tórát. E két könyv keserű szemrehányással
fordul Istenhez, mert a rabbik kezére adta a zsidósá-
got. A Kána beldaganatnak mondja a Talmudot, amit
ki kell vágni a zsidóság testéből.

Mindaddig, amíg a rabbik parancsszava úr a
lelkek felett, amíg a kiválasztottság bibliai emléke ele-
ven erővel él a lelkekben és a messiási elrendeltetés hi-
tével telíti — addig e szenvedés édes gyötrelem, bi-
zonyoságtétel amellett, hogy az Isten éppen e szenved-
éssel tanusítja: kiválasztott az ő népe. „*A népek
gyűlölete Sinaiból ered!*“ — állapítja meg a Talmud és
ez jó darabig elég erőt ad, hogy az öngyűlölet el ne
öntse a lelkeket.

A visszatérő vigasz az: „*elmúlik minden szenvedés,
de Izrael örökké megmarad.*“

Amikor megrendül a hit ebben az örökkévalóság-
ban, a zsidó sajátmaga ellen fordul, meggyűlöli ön-
magát és meggyűlöli a szenvedést. A zsidó történelem,
vagy helyesebben az antiszemitizmus történelme szinte
patológikus sűrűséggel van tele azokkal a figurákkal,
akik hitehagyottan a zsidóság ellen fordulnak és anti-
szemita mozgalmak vezetőivé válnak.

Az a kollektív büntudat, amely a zsidó lelkeket
előntötte, felfokozta ellenállását a sok szenvedéssel
szemben és ez a zsidóság lázadó nyugtalanságában ju-
tott kifejezésre. Lessing a zsidó nép lelki patológiáját a
„*vidduj*“ fogalmára vezeti vissza, arra a kollektív bün-
tudatra, amelynek tartalma az, hogy bűnösök vagyunk
az Isten előtt s ezért büntet bennünket. De e bünte-
téssel igazolja szeretetét is, mert a büntetésben vezet-

lés van, a vezeklésben pedig tisztulás, amely a zsidóságot alkalmassá teszi a világ megváltására. Ugyanezt a kollektív büntudatot teszi a zsidóság lelki életének központjába Moritz Lazarus (64) is, aki szerint „*a zsidó etika magja nem a felebaráti szeretet, a részvét, a humanitás, hanem a kérdés: miért üldöznek bennünket? A válasz mindig az: mert bűnöztünk!*” Lazarus szerint a zsidó „Erkrankung an Ethik”-ben szenved. A kiválasztottság érzése így változik át arra az állandó résenlevésre, mellyel a zsidóság maga ellen fordul és maró gúnnyal ostromozza életét. Így alakult ki a zsidó antiszemitizmus, amelynek két pregnáns formája: az öngyűlölet és a zsidó vice.

A zsidó öngyűlölet.

A zsidó öngyűlölet magyarázata az, hogy a zsidóság passzív szerepe az antiszemitizmusban megakadályozza, hogy ősi, minden csoport belső tartalmát adó gyűlöletét megfelelően kiélhesse. Ha nárcizmusa büszke kárpótlást is kapott a messianizmus hitében, majd a missziós gondolatban, ez a kompenzációs forma a nemzedékről nemzedékre felgyűlt affektusoknak csak egy kis részét használja fel hajtóerőül. A szabadonmaradt, de szociális helyzeténél fogva le nem vezethető affektusokat maga ellen fordítja tehát és tehetetlenné vált gyűlöletének tárgyává *önmagát teszi meg*. Heinrich Koudenhove Kalergi gróf csodálkozik a felett, hogy az antiszemitizmus annyi üldöztetése nem tette a zsidókat keresztény-gyűlölővé s éppen a zsidóság magasabb etikájának megnyilatkozását látja. Bármennyire is hízelgő ez, nem fedi a valóságot. Meg kell elégednünk an-

nak megállapításával, hogy a zsidóság számára hiányzik az a szociális lehetőség, hogy a gyűlöletet kiélje s ezért arra kényszerül, hogy ezt önmaga ellen fordítsa. Az öngyűlöletnek világirodalmi képviselője Otto Weininger, aki híres könyvében (65) a zsidókat a nőkkel azonosítja, megállapítja róluk, hogy femininek és teljes megvetéssel fordul ellenük. Freud (66) nagyon finom analízissel bizonyítja be, hogy Weininger zsidógyűlölete mögött egy el nem intézett kasztrációs konfliktus húzódik meg. „Ezzel az öngyilkossággal vezekelni akarok zsidó voltomért” — írja utolsó levelében. Az ugyancsak öngyilkossá lett zsidó-antiszemita, Arthur Trebitsch utolsó levelében a következőket írja: „*Meg kell a zsidót semmisítenem, a zsidót, aki lelkemben van*”. Ez a két irodalmi példa természetesen a zsidó öngyűlöletnek patológikus formáját mutatja be, de ennek belső mechanizmusát általános törvénynek tekinthetjük: minden zsidó, aki számára az antiszemitizmus gyűlöletével és megvetésével szemben nem él eleven erővel a messiási hit, a kiválasztottság és a zsidó misszió minden szenvedéssel felérő mazochisztikus öröme, vagy egy új világ teremtésének láza, — állandóan harcban áll sajátmagával, önmaga zsidóságával és arra törekszik, hogy ezt lelkében megsemmisítse. *Minden asszimilációs törekvésben a zsidó öngyűlöletnek egy ilyen darabkája valósul meg: a zsidó megsemmisítése önmagunkban.*

A zsidó vicc.

A zsidó antiszemitizmusnak legpregnansabb kifejezője: a *zsidó vicc*. Amint Freud (67) megállapítja, *nem akad még a földön nép, amely oly kegyetlen gúnnyal*

csúfolná, marcangolná és bírálná önmagát, mint ahogy a zsidó viccben a zsidó teszi. Meg kell azonban különböztetnünk a zsidó vicc két formáját. Az egyiket — és itt erről van szó — a zsidó sajátmaga számára csinálja s épp annyira népieredetű, akár a népdal, vagy a népmese. A másikat az *asszimiláció* termelte ki és pedig a gazdanép mulattatására. Ennek az utóbbi vice-fajtának is megvan a maga antiszemita tartalma: „együtt nevetjük ki a zsidót.” Ebben az „együtt”-ben azonossá lesznek a nevető partnerek azzal szemben — akit kinevetnek. A zsidó népi-vicc a zsidó-sors *vállalását*; a másik: „a zsidó piszkos, a zsidó csal, a zsidó családi élet romlott, asszonya buja és erkölestelen stb.” annak *megtagadását jelenti*. Az elsőben, ha a legkeserűbb formában is, a zsidóság az *üldözöit* állítja pellengérre, a másikon a gazdanép számára: a *zsidót*. Mind a kettő egyformán keserű és egyformán jellemző a zsidóságra.

Nagyon érdekesek azok a fejtegetések, amelyek során egy kitűnő pszichológus, Theodor Reik (68) a melankólia és a zsidó vicc között von analógiát és megállapítja, hogy *azok a lelki folyamatok, amelyek a melankóliás egyénben végbemennek, a zsidó közösségre is alkalmazhatók*. A zsidó antiszemitizmusnak Reik ezzel olyan kulcsát adja, amellyel tudományos mértékkel tudjuk mérni azt a lélekölő, pompás emberi energiákat pusztító munkát, amelyet az antiszemitizmus a zsidó lelkekben visz véghez. „Abban a kigúnyolásban — írja Reik —, amellyel a zsidó vicc a zsidóság ellen fordul, rejtett módon a zsidó a gazdanépet vádolja és csúfolja ki. Ennek a viccnek különleges módja az önbecsülésében és önérzetében megalázott és elnyomott lázadására mutat. Az, ami e viccben oly kérlelhetetlenül és kimé-

let nélkül a zsidó én-je ellen fordul, az eredetileg a környezet ellen irányuló agresszió, mely azután a zsidóságra fordult vissza.“ Az önbecsülés valójában a másik lebecsülését rejt. „Amikor a zsidó az antiszemitizmust megéli, nemcsak az őt üldöző gazdanéppel áll szemben, hanem az Istenével is, aki cserben hagyta, aki megszegte a frigyet, aki kiszolgáltatta mások dühének és elnyomatásának.“ Amikor Reik és Freud kutatásai a zsidó vice analízisén keresztül arra adnak feleletet, hogy miképpen bírta el lelkileg a zsidóság, hogy e sok üldöztetés között össze ne roppanjon, miképpen menekült a zsidó-antiszemitizmus öngyűlöletébe és miképpen oldotta fel ezt az öngyűlöletet a zsidó-vice szinte klasszikus formájában — magyarázatot kapunk a zsidó léleknek számos olyan megnyilatkozására is, amelynek kiváltója az antiszemitizmus.

A zsidó-antiszemitizmusnak is megvan a maga szociálisan értékelhető szerepe. Az antiszemita zsidó ezáltal annak a szociális közösségnek kereteiből akar menekülni, amellyel nem vállalja az azonosságot. Így válik antiszemitává a nyugati zsidó a keleti zsidóval szemben, amikor ezekre akarja átirányítani a gazdanép antiszemitizmusát. De épp így lesz azután antiszemitává a modern zsidó a kaftánossal, az asszimiláns a cionistával szemben és megfordítva. Így keresi az egyik zsidócsoport a másik tulajdonságaiban, megjelenési formáiban, ideológiájában, vagy ha élesebben lát: gazdasági funkciójában az antiszemitizmus okát. Azt állítottuk, hogy „befelé szeretve, kifelé gyűlölve“: így alakultak ki a közösségek, ez az, ami összetartja őket. Ez a megállapítás most már némi kiegészítésre szorul: a zsidóságot e két tényező mellett az öngyűlölet is összetartja.

A ZSIDÓSÁG HÁROM ÚTJA.

„Az antiszemitizmus és a zsidók üldözése oly régi, mint a zsidóság“ — állapítja meg *Mommsen* — és szinte magától adódik a mondat kiegészítéséül: és addig tart, míg maga a zsidóság. Eszerint a zsidóság léteéhez elválaszthatatlanul és szükségszerűen hozzátartozik az antiszemitizmus s hogy ez megszűnjék, ahhoz az kellene, hogy előbb maga a zsidóság szűnjék meg.

E pesszimista felfogással szemben abból indultunk ki, hogy a zsidóságot szociális kategóriának kell tekintenünk, amelynek sorsát a termelésben betöltött szerepe határozza meg. Az antiszemitizmus okát abban az elkülönülésben állapítottuk meg, amellyel a zsidóság teljesen elzárkózott a gazdanép életétől, kimaradt annak teljességéből és *corpus separatumként* élte a maga vallásában szigorúan meghatározott életét. Amint mondtuk: a zsidóság monopolizált funkciót betöltő kaszt volt, amikor is a monopólium *kényszerűséget*, a kaszt pedig *kivetettséget* jelentett. A legvéresebb vallásos üldözés is a gazdasági funkciónak szólt, úgyhogy a közép-kor tömeges térítései és kitérései, amelyek nem jártak a szociális funkció megváltoztatásával is — mint például Spanyolországban — csak fokozták a gyűlöletet.

Mindebből az következik, hogy az antiszemitizmus akkor szűnik meg, ha megszűnik a zsidóságnak speciális

gazdasági funkciója, azaz: miután a zsidóságot éppen ez a speciális funkció tartotta fenn és különítette el, ennek megszűnése egyet jelent magának a zsidóságnak felborulásával, megszűnésével is. A kapitalizmus hatása az volt, hogy a fejlődése folyamán a zsidóságot gazdasági szerepéből fokozatosan kivetkőztette. *Otto Heller* szerint a mai termelési renden belül a zsidóság halálra van ítélve s teljes eltűnésével lehet számolni (*Untergang des Judentums*). E felfogás szerint a mai termelési rendszer belső törvényszerűségében radikálisan megoldaná az antiszemitizmust is, mert magát a zsidóságot bomlasztja szét és oldja fel.

Bármennyire logikus is ez a következtetés, a tények szembenállnak vele. A zsidóság most tudatosabb, mint valaha és nagy tömegeiben — ez a nyugati zsidóságra is vonatkozik — nem akar megsemmisülni. Ha el is fogadjuk, hogy az anyagi élet törvényszerűségében ez az ellenállás csak átmeneti — mert hiszen egy zsidó bomlási processzus belső feltételei minden szabad országban adva vannak —, mégsem téveszthetjük szem elől azt a helyzetet, amelyben a kapitalizmus ma van s amelyből a legkonzervatívabb felfogás szerint is csak formájának lényeges megváltoztatásával kerülhet ki. A marxi értelemben vett (tehát nem fascista) kapitalizmusnak nem lesz ideje arra, hogy a zsidókérdést a maga törvényszerűségében megoldja. Ezt a kérdést is az előretörő társadalmi fejlődés „útközben“ oldja meg.

A modern antiszemitizmus, bármilyen ideológián alapul is, arra törekszik, hogy a zsidóságot újra corpus separatummá tegye, kizárja társadalma élő organizmusából és gazdasági funkciójában autarkiára kényszeríti: a zsidó csak zsidónak termeljen és csak zsidónak adjon

el. Amíg a középkori antiszemitizmus a zsidóságot monopol-funkciókba kényszerítette, de szolgálatait szerepében hasznosította, sőt utolsó garasig kihasználta, addig a mai antiszemitizmus programja a zsidók olyan kiküszöbölése, hogy a gazdanép ne vegye és ne vehesse igénybe sem szellemi, sem gazdasági szolgálatait. A modern antiszemitizmus az *asszimiláció* helyett a teljes *disszimilációt* hirdeti.

Az antiszemitizmus e célkitűzése organikusan el-
lentmond a termelés mai rendjének, a gazdasági élet
valóságának és így nem tekinthető egyébnek, mint a
pogromok új fajtájának (hideg pogrom). Így tehát még
a legteljesebb megszervezettség mellett is csak *átmenet*,
történelmi méretheben: *epizód*. Azt sem tévesztjük szem
elől, hogy az antiszemitizmus e formája, bármennyire
úgy állítják is be, mintha egy nemzet gazdasági és szel-
lemi kiteljesedésének centrális problémája lenne, alap-
jában csak egyik — a szenvedőkön kívül nem is fontos
— rezdülése az ellentétek ama kirobbanásának, ame-
lyek a termelési rendszer belső struktúrájának, a zsidó-
kérdéstől független ellentmondásaiból adódnak. A zsidó-
kérdés megoldására nézve tehát semmiféle új lehetősé-
get nem adnak: a technika vívmányaival megerősítve
szolgáiban követik az elmúlt évezredek gyakorlatát. Hiba
lenne tehát a zsidókérdés megoldásának tárgyalásánál
az antiszemitizmusnak ezt az új hullámát és kitörését
egyébnek tekinteni, mint annak a *tüneti* jelenségnek,
amely egy régi termelési rendszer halálos válságát és
egy új rendszer kialakulását a történelmi megismétlő-
dés hullámvonalában elválaszthatatlanul nyomon kíséri.
Hogy ennek az átalakulásnak árát megint csak a zsidók
fizetik meg — illetve: a zsidók „megfizetik” — ez a zsi-

dóságnak helyzetéből adódó osztályrésze. Mint ilyen csupán — dekoratív, de nem *primaire* fontosságú — részletkérdése azoknak a nagy szociális problémáknak, amelyeknek megoldásán a ma antiszemitizmusukkal kitűnő országok gazdasági, de nem utolsó sorban kulturális jövője is megfordul.

A zsidókérdés ismert megoldási formái mindenkor alkalmazkodnak az antiszemitizmus aktuális ideológiájához.

Ez áll ma a legátgondoltabb és gyakorlatilag is legjobban kiépített megoldási kísérletre: a *cionizmusra*, amely valójában nem más, mint a faji és nacionalista jelszavakkal operáló antiszemitizmus ideológiai reakciója a zsidósághoz — egyelőre a gazdanép minden hatalmi attribútuma nélkül.

De épp ilyen adaequat forma az *asszimiláció* is, amely a kapitalista társadalom liberális jelszavainak védelme alatt, annak eszmei csomagolásában őrzi meg a zsidó jelleget. A helyzet annyiban változott, hogy az „asszimilánsok” számára a középkor *Schutzherr*-jeinek örökébe maga a kapitalizmus lépett.

A harmadik megoldás — az *ortodoxia* — a mult emlékeit merevíti. Felfogása, hogy a zsidóság csak a legteljesebb elzárkózásban őrizheti meg azt az ideológiai létét (s ezzel együtt misszióját), amelynek alapja a Talmud és így valójában a dogmákra felépített katolikus egyház zsidó antipólusa.

Mind a három megoldásnak közös nevezője az, hogy a zsidóságot meg akarják tartani.

Az ortodoxia.

Az ortodoxiát a maga fanatizmusában a sok üldöztetés azzal a kiválasztottsági hittal kárpótolja, amely valóban olyan erős volt, hogy lelkében megnyugtatta és megerősítette hívőjét. Ennek sorait az antiszemitizmus egyáltalán nem tudta megbontani, sőt inkább azt mondhatjuk, hogy a sok üldöztetés csak megerősítette különállását és újabb létfenntartó energiákat adott. „Addig üldözték a zsidót, amíg hinni kezdett Istenében” — állapítja meg Fedor Vergin és ha ez a megállapítás kissé aforizmaszerűen hangzik is, nem kétséges, hogy az antiszemitizmus mindig csak megerősítette az ősi frigyét. *Az antiszemitizmus most sem képes az ortodoxia sorait megbontani.* Ebből a szempontból a zsidógyűlöletnek nincs is különösebb jelentősége: az ortodoxia elég erősnek bizonyult arra, hogy megfelelő lelki ellenszerről gondoskodjék.

Állapítsuk meg, hogy az antiszemitizmus megerősödése közvetlen hatásában az ortodoxiát támogatja, mert mindenütt a vallásos élet megszilárdulása jár nyomában. Minél erősebb az antiszemitizmus, annál szívósabban menekül a zsidóság ahhoz az Apához, aki kiválasztotta minden népek közül és reá bízta, hogy az emberiség megváltója legyen.

Érdekes megjegyezni, hogy az antiszemitizmus számára az ortodoxia valójában rokonszenves, amennyiben intenciójuk azonos. Mindkettő el akarja különíteni a zsidóságot, de míg az egyik azért, hogy *megtartsa*, addig a másik azért, hogy *megsemmisítse*.

A cionizmus.

Az antiszemitizmussal szemben a könnyebb megoldást a *cionizmus* nyújtja, amely mint mondtuk, szélsőszerűen átvette az antiszemitizmus faji, illetve nacionalista ideológiáját. Forrása is azonos: annak a rétegnek megoldási formulája ez, amely világosabban ismerte fel helyzetét és mert számára a vallás egymagában nem nyújtott lelki menedéket, új közösséget teremtett meg a cionizmus formájában. A közösség központjába *Palesztina* került, ami az elkülönülésnek egy olyan legális, más néppel egyenrangú formáját jelentené, amellyel a zsidóság továbbra is megőrizhetné a maga különállását, éppen úgy, mint a világ bármely más nyelvén és kultúrájában, de gazdasági és szociális struktúrájában is teljes jogú népe. A cionizmus másik programjában el akarja kerülni, hogy a zsidóságot az antiszemitizmus a maga szociális funkciójában támadhassa. Világosan felismerte, hogy a zsidóság elhelyezkedése a gazdasági élet struktúrájában nem egyenletes. Vannak foglalkozások, amelyeket eláraszt, míg ugyanakkor másokból kiszorul. Az egyes foglalkozási ágakban így összehatómörült zsidóság könnyű támadási felületet nyújt, ami viszont az ilyen funkcionális csoportoknak könnyű, vagy legalább is könnyebb megsemmisítését jelentheti. A megoldás tehát az átrétegeződés, ami ebben a gondolatmenetben azt jelenti: a zsidóság elosztódása a termelés minél szélesebb területén, hogy aránylagos elosztása következtében egyfelől ne tűnjön fel, másfelől biztosítani tudja a zsidóság létét. (69.)

A cionizmus e kettős szociális megoldási módja — a *palesztinai kitelepítés* és az *átrétegeződés*, ha momen-

tán a mai feszültségnek talán enyhítésére szolgál is — végső konzekvenciájában ellentmond egymásnak. Palesztina minden eszmei értékeléstől eltekintve, a zsidóság gazdasági egységét akarja megteremteni, a szellemi együvértartozás és népi kiteljesedés minden magasra értekelhető attributumával. Ugyanakkor az átrétegződés azt jelenti, hogy az adott körülmények között a legmesszebbmenő mértékben megsemmisít minden olyan vonatkozást, amely a zsidóság számára specifikus gazdasági funkciót jelentene. A cionizmus belső ellentmondása tehát az, hogy a zsidóságot Palesztinában gazdasági egységgé próbálja összekovácsolni, hogy ezáltal megmentse, ugyanakkor az átrétegződéssel a galutban minden specifikus jellegétől megfosztja és ezzel megsemmisülésének *szociális előfeltételeit teremti meg*. A cionizmus galutbeli törekvése teljesen párhuzamosan halad azzal a fejlődéssel, amely szükségszerűen kiküszöböli mindazokat az elemeket, amelyek a zsidóság különállását és ezzel az antiszemitizmust determinálják. Természetesen ez azokra az országokra vonatkozik, amelyekben a zsidóság már átvette a gazdanép nyelvét, kultúráját és életformáit. Ott, ahol a zsidóság népi kisebbséget alkot, kisebbségi problémája nem különbözik és nem különbözhet minden más kisebbségi problémától. Lehetetlen azonban minden olyan törekvés, amely mesterséges zsidó kisebbséget akar megteremteni ott, ahol a zsidóság specifikus kulturális és gazdasági különállása már megszűnt. Az ilyen törekvések az antiszemitizmusnak azt a célját támasztanák alá, amellyel a zsidóságot megint vissza akarja szorítani régi kasztjellegébe. A zsidóság így nem kisebbséggé, hanem exponált kasztta sorvadna vissza.

Egyelőre azonban Palesztina a zsidóságon teljesen kívül álló hatalmi erők játéka és így sorsa végzetserűen egybekapcsolódik az angol imperializmus problémájával. A zsidó sors mindenesetre tragikus kifejezési formát kap annak az *Erec Jisráél*-nak építésével, amelynek sorsa megint csak az adott társadalom belső ellentmondásainak kirobbanásától függ. A Palesztinában megmutatkozó antiszemitizmust is a galuttal azonos szociális helyzet határozza meg. Szinte attól lehet félni, hogy Palesztina a zsidókérdésnek, elgondolásában hatalmas jelentőségű, de ma már elkészett megoldása. Természetesen ezzel korántsem akarjuk azt mondani, hogy még az adott nehézségek között is ne lenne nagyértékű aktuális megoldás azok számára, akik Palesztinában egy új, minden tekintetben értékes, erkölcsiekben magasan álló, szellemiekben a legnagyobb értékekkel hevített kolonizációs munkát végeznek. Palesztina azonban nem jelenti a zsidókérdés megoldását, tehát az antiszemitizmus megszűnését sem.

Az asszimiláció.

Ha Palesztina befogadóképességének megfelelően ott három-négymillió zsidó elhelyezkedést nyerne is, a zsidóság többsége továbbra is a diaszporában marad és erre változatlanul fennállanak azok a törvények, amelyek az antiszemitizmust meghatározzák. Az alapvető kérdésünk: lehetséges-e a zsidóság asszimilációja és ha igen, megoldja-e ez az antiszemitizmus problémáját?

Eddigi tárgyalásaink során bebizonyítani törekedtünk, hogy a zsidóságot gazdasági különállása tartotta fenn, viszont ez szolgáltatta ki az antiszemitizmus min-

den megnyilatkozásának is. Bebizonyosodott, hogy a kapitalizmus a zsidóságnak ezt a gazdasági különállását megszünteti és ezáltal nemcsak lehetővé teszi, hogy a zsidóság mint szociális kategória megszűnjön, de ennek útját parancsoló szükségességgel készítette elő. A zsidóknak egyes foglalkozási ágakban való összetömörülése, illetve minden olyan törekvés, amely elzárja a zsidók elől azokat a pályákat, amelyek a gazdanép uralkodó osztályának monopóliumát szolgálják: arra mutat, hogy az a fejlődési processzus, amely a zsidóság gazdasági különállását megszüntetné, még korántsem fejeződött be. Ott, ahol a zsidók kis számban laknak, az asszimilációra sokkal több lehetőség nyílik, mert a gazdasági egyenjogusítás minden feltűnés nélkül mehet végbe. Ahol viszont a zsidók nagyobb számban élnek, vagy pedig azáltal válnak feltűnővé a gazdanép testében, hogy bizonyos városokban, vagy foglalkozási ágakban tömörülnek össze, ott a gazdasági krízisek a zsidók helyzetét súlyosan kiélesítve az antiszemitizmust konzerválják. Amint mondtuk, az asszimiláció alatt mindig egyéni és mindig magától végbemenő folyamatot értünk. Ez a folyamat azonban észrevétlenül csak a proletár és a kispolgári rétegekben mehet végbe, mert minél magasabb réteghez tartozik a zsidó, annál élesebb megfigyelés és ellenőrzés alatt áll. A Mendelssohnok és a Bleichröderek már nem esnek ugyan az árja-törvény rendelkezései alá, de nem kétséges: mint zsidókat tartják őket számon.

Az a megállapításunk, hogy az asszimiláció nemcsak egyéni, hanem észrevétlen folyamat is, azt jelenti, hogy az asszimilációt programmá tenni nem lehet, illetve minél hangosabban teszik ezt egyes rétegek zsidó-

programmá, annál jobban kiszolgáltatják magukat annak az ellenőrzésnek, amelyet a gazdanép érthető és szükségyszerű ellenállása vált ki. Az így asszimiláltakból, még ha kikeresztelkedtek is, legfeljebb *új-marranusok* válnak és asszimilációjuk — mint már mondtunk — mimikri csupán.

Az asszimilációt egy olyan folyamatnak foghatjuk fel, amely feltétlenül bekövetkezik akkor, ha annak gazdasági feltételei adva vannak. *Ezek a gazdasági feltételek a zsidóságtól függetlenek.* Megállapíthatjuk, hogy a mai termelési rendszer megfelelő előfeltételeket nyújthatott volna ez asszimiláció számára, ha válsága nem következett volna be e feladat megoldása előtt. A kapitalizmus mai belső ellentmondásai mindenütt kiélezték a zsidóság helyzetét. Ha a gazdasági élet el is tünteti a tőke semlegességében a zsidó és a gazdanép kapitalistáinak ellentétét, megmaradnak a társadalmi szakadékok. A zsidóság teljes társadalmi emancipációja sehol sem ment végbe. Ha azonban mégis elfogadjuk, hogy a kapitalizmus a zsidóság gazdasági funkcióját és ezzel korábbi különállásának feltételeit is megszüntette, még mindig problematikus a másik két faktor szerepe. Ez a két faktor: maga a zsidóság, amely be akar és a gazdanép, amelybe be akar olvadni. A zsidóságról, mint beolvadó faktorról már szözlöttünk. A másik faktor: a gazdanép csak bizonyos számú idegen elemet tud magába fogadni. Ezt az arányszámot még akkor is, ha különben a gazdasági feltételek adva volnának, elsősorban a gazdanép kulturális foka állapítja meg. Minél kisebb kultúrájú egy közösség, annál kevésbé alakult ki szellemi és lelki magatartási formája, annál inkább fél tehát attól, hogy ennek kifformálódását a beolvadó ele-

mek megzavarhatják. Az a nemzet, amelynek kultúrája úgy alakult ki, hogy azt egységesnek és teljesnek érzi, nem fél az asszimilációtól, mert elég erősnek érzi saját kultúráját ahhoz, hogy a beolvadó zsidóságot úgy oldja fel magában, hogy ezzel gazdagodjék.

Az asszimiláció lehetősége, amint látjuk, a gazdanép ellenállásától függ. Az antiszemitizmusnak bármilyen hulláma öntse is el a zsidóságot, az asszimilációnak ez a processzusa az emancipáció óta szakadatlanul folyik. Anyanyelvünk a gazdanép anyanyelve, sorsközösségünk a gazdanép sorsa és jövőnk a gazdanép jövője. Ennek a három tényezőnek értékelésétől függ, hogy az asszimilációnak milyen mértékére van szükség ahhoz, hogy az antiszemitizmus elveszítse erejét.

Ha viszont a gazdanép legfeljebb a civilizációig jutott el, úgy útját állja az asszimilációnak és kitarthat antiszemitizmusa mellett. Ezekben az országokban a zsidó nem asszimilálódhat, mert a gazdanép nem akarja őket asszimilálni. Miután a mai termelési rendszer társadalmi egysége az osztály és a sorsközösség fogalma felbomlik az osztályok belső ellentétén, világos, hogy minél élesebbek az osztályellentétek, annál kiéleztettebb a zsidóság helyzete is és annál inkább előtérbe kerül az antiszemitizmus, mint ennek az osztályharcnak egyik felülről irányított eszköze. Ebből azonban az is következik, hogy az antiszemitizmus kérdését csak egy olyan társadalom oldhatja meg, amely minden tagját egy magasabbrendű sorsközösségbe fogja össze.

Az asszimilált zsidóság, amely tagadja a mimikri társadalmi folyamatát, ideális célkitűzésének azt tartja, hogy a zsidóság csak annyiban különbözzék minden más néptől, amennyiben vallásában különbözik. Hogy

ezt a célt elérhesse, elsősorban vallását igyekszik megreformálni, helyesebben *redukálni* arra a fokra, hogy ez *emberi* különállását ne érintse. A kérdés az: a kereszténység és a zsidóság vallási ellentéte áthidalható-e a zsidó vallásnak e messzemenő semlegesítésével. Amikor az emancipáció közjogi problémája felmerült, az a felfogás alakult ki az emancipáció ellenzői körében, hogy a *keresztény* állam nem emancipálhatja a *zsidó* közösséget, mert ezzel ellentmondana saját magának.

A magas kultúrájú országokban az emancipáció nyomán az, aki vallást változtat, *csak* a vallását változtatta meg, mert ettől függetlenül is a nemzeti közösség tagjának számított. Máshol még a vallás megváltoztatása *sem* jelenti azt, hogy egy új vallási közösségen túl a nemzeti közösség tagjává is válik.

A német asszimiláció csődjét ma a német zsidók helyzete példázza. Az angol asszimiláció sikerét az angol zsidók helyzete. Nem nehéz megállapítani, hogy a két asszimiláció közötti különbséget mi döntötte el. És ez világos tanulságul szolgálhat.

ZSIDÓSÁG, EMBERSÉG, KULTÚRA.

Az antiszemita a zsidót *emberségében* támadja meg és igyekszik megalázní.

A zsidó mindig és mindenütt azért küzd, hogy végre *emberszámba* vegyék.

Történelmi összeütközésekben csakúgy, mint a napi élet kis mizériáiban ekörül folyik a harc zsidók és antiszemiták között.

Az asszimiláció és a cionizmus — ha eltérő utakon is — ugyanazt akarják: békét a békétlenségben, nyugalmat a nyugtalanságban, becsülést a megvetettségben, szeretetet a szeretetlenségben, egyszóval: *emberséget az embertelenségben*.

Az asszimiláció azt hirdeti: végy emberszámba, hiszen olyan vagyok mint te, *bárha* zsidó vagyok is. A cionizmus is ezt mondja: *mert* zsidó vagyok, nép a népek, nemzet a nemzetek sorában, végy hát emberszámba az emberek sorában is. Az ortodoxia azonban ezt hirdeti: ne törődj velem, hagyj meg zsidónak!

Így vagy úgy, asszimilációban vagy cionizmuson át, keserű és tétova a zsidó útja. Ha már misem kötné vallásához (amelyről tudós rabbija (70) kérdi-hirdeti: egy van-e belőle vagy kettő?) vállalja ezt a közösséget, amelynek megtagadása éppen ember-voltában bélye-

gezné meg. Hisz ez gyáva megfutamodást jelentene az üldözöttektől az üldözőkhöz. Ha úgy érzi, hogy e kétezereves szétszórtságban a régi zsidó nemzethez való tartozásának minden köteléke rég elszakadt is — nyelv, tradíció, kultúra —, úgy a zsidógyűlölet parancsolja rá emberi magatartásul: vállalja ezt a felejtett zsidó mulat, vállalja a reménykedő zsidó jövődőt, vállalja ezt a közösséget, mert ez a szenvedés sorsközössége.

„Csak két generáción át hagynának bennünket békén — tör ki a cionizmus megalapítójából (71) — és talán mi is nyomtalanul eltűnnénk a népek sorában.”

„Minden hiábavaló” — válaszolja az asszimiláns Jakob Wassermann (72), aki egy gazdag értékű életen át vajúdott azon, hogy mi az útja mint német és mint zsidó:

„Minden hiábavaló: hiába idézzük a költők és gondolkodók népe előtt költőik és gondolkodóik szellemét. Minden előítélet, mit már rég elintézettnek hittél, ezrével teremt újat, mint féreg a dögön!

Hiábavaló jobb arcunkat odatartani, ha már megütötték a balt. Nem indítja meg, nem gondolkoztatja el s nem fegyverzi le őket: megütik másik arcunkat is.

Hiábavaló értelmes szavakkal érvelni az őrzöngő ordításban. Azt mondják: még mukkanni mer? Tömjétek be a száját.

Hiábavaló jó példaadással hatást elérni. A válasz: nem tudunk, nem hallottunk semmiről, nem láttunk semmit!

Hiábavaló óvatosan meghúzódni. Akkor gyávák vagyunk, akik elbújunk, mert rossz a lelkiismeretünk.

Hiábavaló keztenyujtva közéjükvegyülni. Azt felelik: mit merészel ez a tolakodó!

*Hiábavaló hű polgártársnak, igaz bajtársnak lenni.
Azt mondják: Proteus, aki mindenhez ért.*

Hiábavaló segíteni kezükről levenni a rabszolgáncot. Azt felelik: biztosan megkapta már a profitját.

Hiábavaló kivonni a mérget a méregből. Új mérget főznek!

*Hiábavaló élni értük vagy értük halni! A válasz csak ez: zsidó!**

A keleti zsidó-gettó még mindig ezt a jajt visszhangozza (73):

„A mi hazánk az idegenség; a mi egységünk a szétszórtság; a mi szolidaritásunk az általános ellenszenv; a mi fegyverünk a megalázkodás; a mi védőerőnk a me-

* „Es ist vergeblich, das Volk der Dichter und Denker im Namen seiner Dichter und Denker zu beschwören. Jedes Vorurteil, das man abgetan glaubt, bringt wie Aas die Würmer, tausend neue zutage.

Es ist vergeblich, die rechte Wange hinzuhalten, wenn die linke geschlagen worden ist. Es macht sie nicht im mindesten bedenklich, es rührt sie nicht, es entwaffnet sie nicht: sie schlagen auch die rechte.

Es ist vergeblich, in das tobsüchtige Geschrei Worte der Vernunft zu werfen. Sie sagen: was, er wagt es aufzumucken? Stopft ihm das Maul.

Es ist vergeblich, beispieldaffend zu wirken. Sie sagen: wir wissen nichts, wir haben nichts gesehen, wir haben nichts gehört.

Es ist vergeblich, die Verborgenheit zu suchen. Sie sagen: der Feigling, er verkriecht sich, sein schlechtes Gewissen treibt ihn dazu.

Es ist vergeblich, unter sie zu gehen und ihnen die Hand zu bieten. Sie sagen: was nimmt er sich heraus mit seiner jüdischen Aufdringlichkeit?

Es ist vergeblich, ihnen Treue zu halten, sei es als Mitkämpfer, sei es als Mitbürger. Sie sagen: er ist der Proteus, er kann eben alles.

Es ist vergeblich, ihnen zu helfen, Sklavenketten von den Gliedern zu streifen. Sie sagen: er wird seinen Profit schon dabei gemacht haben.

Es ist vergeblich, das Gift zu entgiften. Sie brauen frisches.

Es ist vergeblich, für sie zu leben und für sie zu sterben. Sie sagen: er ist ein Jude.“

nekülés; a mi eredetiségünk az alkalmazkodás; a mi jövőnk a következő nap!“

A palesztinai otthon-építés küzdelmeiben, harc és munka között fájdalmasan korai üzenéssel írják (74): „*Végre nem érezzük egyre zsidónak magunkat: végre emberek vagyunk!*“

Soha keserűbb bizonytalanság nem öntötte el a zsidó lelkeket, mint napjainkban. Éppen ezért mindenél fontosabb, hogy ma — bármilyen elfogulatlansággal igyekeztünk is pro és kontra felsorakoztatni az érveket és magyarázatokat, bármilyen hűvösen szögeztük is le a való tényeket, tekintet nélkül arra, hogy melyik oldalt vádolják vagy mentik — félreérthetetlen egyértelműséggel kimondjuk: *minden nép annyira barbár még, mint amennyire antiszemita. Minden ország antiszemitizmusát az ország kulturális foka dönti el. Az az ország, amely lelki kultúrájában nem jutott el odáig, hogy az igazi demokráciát — minden ember egyforma jogát arra, hogy teljes értékű emberszámba vegyék — el tudja viselni, az a saját zsidóit sem tudja elviselni. Minél élesebbek a szociális ellentétek, minél jobban elkülönülnek egymástól az osztályok, annál mélyebb a szakadék a gazdanép és a zsidóság között is.*

Minden szakadék és így ennek a szakadéknak betöltésére is egy új, nagyszerű emancipációra van szükség. *Ahhoz, hogy a népek a zsidót emancipálhassák, előbb önmagukban az embert kell emancipálniok.* S ez az a feladat, amelynek kínjában most vajúdik a világ.

Kétezer esztendő szétszórtságában a zsidóság egyre a Messiást várta, a Messiást, kit vágyakozása teremtet meg. E vágyakozás kitöltötte, a várakozás megerősí-

tette. Megtanult várni. Átélt különböző vezéreket, kormányzatokat és népeket is. Sorsa most betelejesedés felé közeledik. Lehet, hogy megszűnik, mert teljesítette rendeltetését e földön s erejét szétömlészhethi az egész emberiség vérkeringésébe; beolvadhat minden ember egyformajogú közösségébe — és jól lesz ez így. Lehet, hogy ami értékes benne — mert egy régi nép lelke, féltve megőrzött kulturális ereje — átmenthető egy új emberiség számára, amely nemcsak ember és ember, de nép és nép között többé különbséget nem tesz.

Egyetlen erő van csupán, amely nem semmisítheti meg: *s ez az antiszemitizmus*. Nem azért, mintha a zsidóság oly nagyon erős lenne, de mert sorsa itt kapcsolódott össze az emberiség kultúrájának sorsával, fejlődésével, jövődjével.

Hiába keresi a zsidóság a maga *zsidó* és az antiszemitizmus a maga *antiszemita* megoldását. A kultúra, a fejlődés mindenre kiterjedő egységében oldódik meg a zsidókérdés is.

M á s m e g o l d á s n i n c s e n !

V É G E.

JEGYZETEK.

1. Héber szó, a szétszóródást, a diaszpórát jelenti. Jiddis alakja: *gólusz*.
2. A róka és a halak híressé vált példázata szerint a halak azt felelik az őket szárazföldre csalogató ravasz rókáknak: «A víz, amelyben lélegzeni tudunk, szakadatlan veszélyekkel van ugyan teli, — de a szárazon biztosan elveszünk.» Ez a víz: a Tóra, amelynek követése a zsidóságot állandó veszélynek teszi ki, de ha hűtelenné lesz hozzá, ha behódol Rómának, akkor — biztosan megsemmisül.
3. A *gazdanép* alatt azt a nemzeti közösséget értjük a diaszpórában, amely között a zsidó él.
4. Grafflin Elliot Smith: Az árjakérdés — kutatás az ember ősei után.
5. Rosenberg, Alfred: Der Mythos des 20. Jahrhunderts.
6. Bauer, Ottó: Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie. Szerinte a nemzet «elmúlt történelmi processzusok lecsapódása».
7. Herzl, Theodor: Tagebücher I—III. B.
8. Ivri onauchi = zsidó vagyok.
9. Dr. S. M. Melamed: Psychologie des jüdischen Geistes. Zur Völker- und Kulturpsychologie — az első nagyszabású munka, amely a zsidóság pszichológiájával foglalkozik.
10. Freud, Sigmund levéltávtása Albert Einsteinnal a háborúról. — Magyarul az «Emberismeret» II. évf. A tömeg c. különszámában.
11. Bernstein F.: Der Antisemitismus als Gruppenerscheinung — Versuch einer Soziologie des Judenhasses c. műve a zsidó kisebbségi kérdés első mélyenszántó szociológiai és pszichológiai ismertetése. — Bernstein gondolatmenetét a fejezetben nagyrészen magunkévá tesszük, mint az antiszemitizmus problémájának egyik, de nem egyedüli megvilágítását.
12. R. N. Coudenhove Kalergi: Der Judenhass von Heute. (Paneuropa V.)
13. Freud, Sigmund: Das Unheimliche (Imago V.) és Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben.
14. Eberstein, Alfred Freiherr v. Der Antisemitismus 1893.
15. J. Sadger: Die Lehre von den Geschlechtsverirrungen auf psychoanalytischer Grundlage.
16. «Az, hogy valaki anti- vagy filoszemita — írja Sadger —, egyáltalán nem függ a szabadon kialakult meggyőződésektől, hanem attól, hogy milyen a kasztrációs beállítottsága. Miután a legtöbb ember állandó, bár tudattalan felelemben él: ösztönösen antiszemita. Ezzel szemben az önkasztrációra való hajlamosság, ha ez szimbólikusan nyilatkozik is meg, zsidóbarátá teszi, mert könnyen azonosítja magát azzal, akik a legfiatalabb csecsemőkorukban átestek a kasztráción, vagy legalább is részvétet éreznek azzal szemben, akik ugyanezt szenvedték át, amin magunk is át akarunk esni.»
17. Reik, Theodor: Der eigene und der fremde Gott — az első mélypszichológiai munka, amely az antiszemitizmus mélyebb gyökereit feltárja. E kérdés legfontosabb alapvető műve. — U. a.: Die Pubertätsriten der Wilden.
18. Reich, Wilhelm: Massenpsychologie des Fascismus.

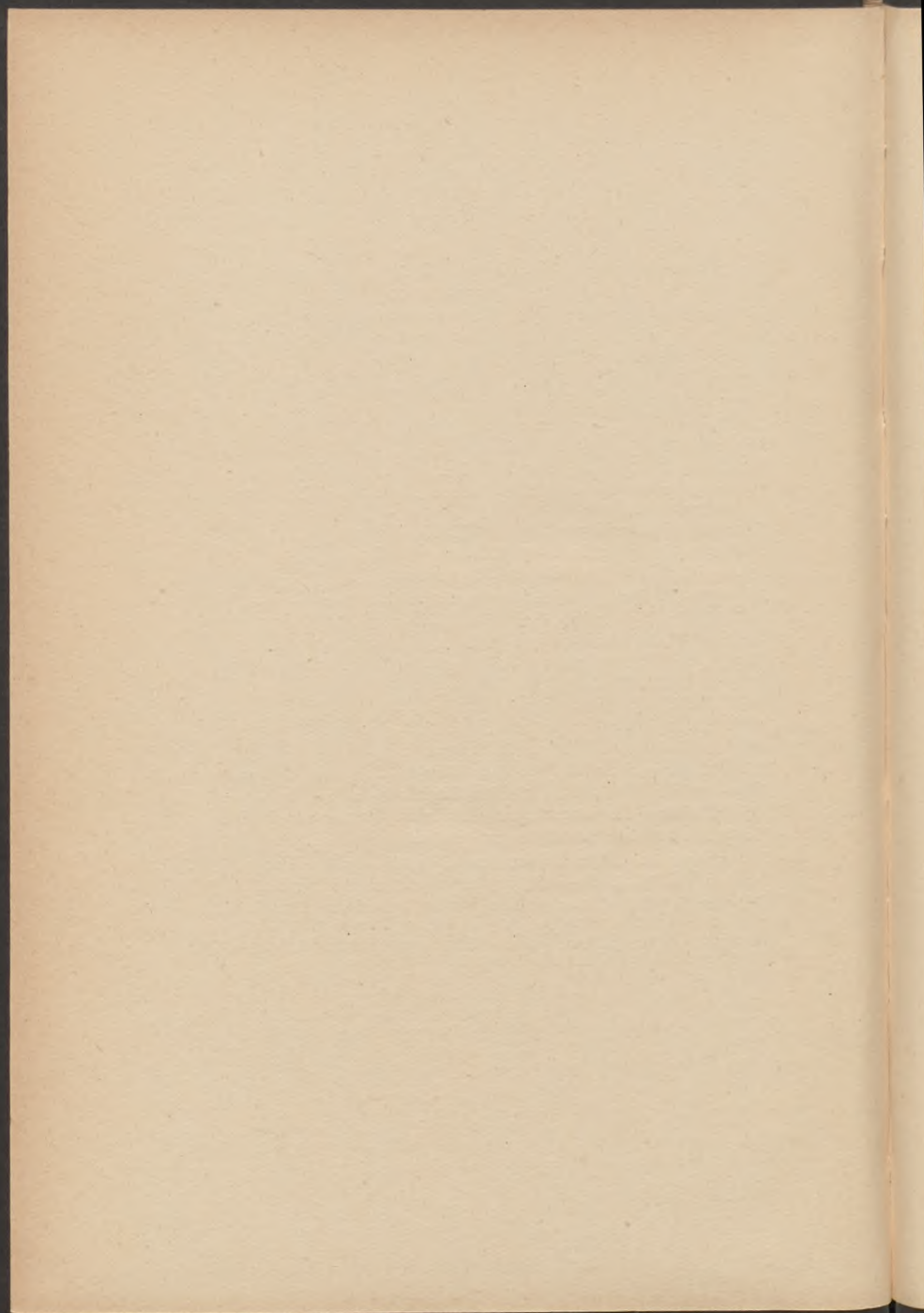
19. Gibbon: History of the decline and fall of the Roman Empire — Reik idézi.
20. Parell, Ernst közlése: Zeitschrift für politische Psychologie und Sexualökonomie Bd. 2. H. 2. (6)
21. Coudenhove Kalergi, Heinrich: Wesen des Antisemitismus-ában idézi.
22. A Shylock és Antonio közötti szerződés szövege: ... let the forfait be nominated for an equal pound of your fair flesh, to be cut off and taken. **In what part of your body pleaseth me.** (1. felv. 3. jel.) Shylock el is árulja: **If I can catch him once upon the hip** — I will feed fat the ancient grudge I bear him.
23. C. G. Jung: Psychologische Typen. — E kötetben jelent meg Hugo Rosenthal: Typengegensatz in der jüdischen Religionsgeschichte című tanulmánya is.
24. Buber, Martin: Mythos der Juden.
25. Buber, Martin: Vom Geist des Judentums.
26. F. M. Feller: Antisemitismus — Versuch einer psychoanalytischer Lösung des Problems.
27. Fritsch, Theodor: Antisemitenkatechismus.
28. Mieses, Matheas: Ursprung des Judentums.
29. Ruppin, Artur: Soziologie der Juden I—II.
30. minjan = a zsidó vallásos közösség egysége a tíz felnőt (tizenhárom éven felüli) férfi; legalább erre van szükség, hogy az istentisztelet meg tartható legyen.
31. Herzfeld Levy: Handelsgeschichte der Juden im Altertum 1879.
32. Mommsen: Römische Geschichte. VIII. B.
33. Sombart, Werner: Die Juden und das Wirtschaftsleben 1911.
34. Heller, Otto: Untergang des Judentums — a zsidókérdés első történelmi-materialista analízise. E kérdés kitűnő iránytmutató forrásműve.
35. Mareu, Valeriu: Die Vertreibung der Juden aus Spanien 1934.
36. Graetz: Geschichte der Juden, 1896.
37. Mint 29. sz. j.
38. Montesquieu: De l'esprit des lois.
39. Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland. — Hebräische Berichte über die Judenverfolgungen während der Kreuzzüge. A krónika 1140-ból való és Salomoh ben R. Simeon írta.
40. Mint 12. sz. j.
41. Weber, Max: Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie. Bd. I.: Zur Religionssoziologie; Bd. II.: Das antike Judentum. — «A protestáns etika és kapitalizmus szelleme».
42. Kastein Josef: Eine Geschichte der Juden. Wien, 1935.
43. Lenin: Über die nationale Frage. — Kritische Bemerkungen zur nationalen Frage. Quellenbücher. Bd. 4.
44. Herzl, Theodor: V. Kongressrede.
45. Taub, Michael: Jüdische Wanderungen és W. Kaplun, Kogan Vlad: Die jüdischen Wanderbewegungen in der neuesten Zeit. (1880—1914.)
46. Roth, Josef: Die Juden auf Wanderschaft.
47. Klatzkin Josef: Probleme des modernen Judentums.
48. Bauer, Bruno: Die Judenfrage. Braunschweig, 1843.
49. Marx, Karl: Zur Judenfrage (1845). Aus dem literarischen Nachlass herausgegeben von Mehring.
50. Bühler, Hans: Seccesio Judaica, 1902.

51. **Hitler, Adolf:** Mein Kampf. Az itt közölt Hitler-idézetek mind e könyvből valók, amelyeket a harmadik birodalom bibliájának tekintenek. Az oldalszám megjelölése az V. kiadásra (1930) vonatkozik.
 52. **Chamberlain, Houston Steward:** Grundlagen der XIX. Jahrhundert.
 53. **Gobineau, J. H. de Comte:** Inégalité des races humaines.
 54. **Horner Miklós:** «A német nemzeti szocializmus útja» c. tanulmánya kitűnő képet ad erről a folyamatról.
 55. **Valentin, Hugo:** Antisemitism — Historically and Critically Examined — London, by Victor Gollanc 1936.
 56. **Wirtschaft und Statistik.** Jg. 1935. No. 4. — Die Juden im Deutschen Reich, 1816—1933.
 57. **Holtz, Karl,** a **Stürmer** szerkesztőjének cikke 1935 február.
 58. **Dr. B. Lösemer u. Dr. Fr. A. Knost:** Kommentar zu den Nürnberger Gesetzen.
 59. **Dr. W. Stuckart u. Dr. H. Globke:** Bd. I. der Kommentare zur deutschen Rassengesetzgebung.
 60. **Wischnitzer, Mark:** Die Juden in der Welt, 1936.
 61. **Vergin Fedor:** Das unbewusste Europa. — Psychoanalyse der europäischen Politik c. könyvében írja: «Az összekötő tag a falusi proletáriátus, a kispolgárság és a nemesség között az izzó hazafisággal teljes zsidóság volt. A bolsevista kormányzat óta a zsidók a pogrom-listára kerültek. Szociális közvetítő szerepük megszűnt. Ezzel az uralkodó réteg a legjobb munkatársait és legügyesebb propagandistáit veszítette el.»
 62. Az 1930. évi népszámlálás szerint Magyarországon 444.567 zsidó él, de számuk apadóban van. Amíg 1920 óta az összlakosság 8.7%-kal emelkedett, a zsidóké 0.8%-kal csökkent. A zsidók számaránya 5.1%. (Budapestben: 204.371 zsidó, a lakosság 20.3%-a. Az 1920. éves népszámlálás szerint a magyar zsidóság szociális megoszlása a következő volt: mezőgazdaság 4.3%; ipar 31.6%; kereskedelem és bank 44.1%; közlekedés 3.2%; közhivatalnokok és szabad foglalkozásúak 8.7%. más 8.1%. — A lakosság számarányában: mezőgazdaság 0.4%; ipar és gyár 11.7%; kereskedelem, bank, biztosítás 45.1%; állami alk. és szabad-pályán 10.8%; közlekedés 5.7%; hadsereg 2.7%; napszámos és munkás 1.3%; háztartási alkalmazott 1.9%; foglalk. nélk. 10.6%.
 63. **Lessing, Theodor:** Jüdischer Selbsthass 1930.
 64. **Lazarus, Moritz:** Ethik der Juden 1904.
 65. **Weininger, Ottó:** Geschlecht und Charakter.
 66. **Freud, Sigmund:** Aus der Geschichte einer infantilen Neurose.
 67. **Freud, Sigmund:** Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten.
 68. **Reik, Theodor:** Lust u. Leid im Witz c. kötetben: Psychoanalyse des jüdischen Witzes.
 69. 1930. évben rendelkezésre álló adatok alapján a zsidóság gazdasági struktúrája a következő volt: kereskedelem, bank, közlekedés 6.100.000 (38.6%); ipar és gyár 5.750.000 (36.4%); szabad-foglalkozás és állami alk. 960.000 (6.1%); mezőgazdaság 665.000 (4.2%); háztartásbeli és napszámos 325.000 (2.0%); foglalkozás nélküliek 2.000.000 (12.7%). Zsidók lélekszáma 1936: 16.291.000. Ebből: Európában 9.736.000. Amerikában 5.031.000 él.
 70. **Keeskeméti Lipót dr.:** Egy zsidó vallás van-e, több-e?
 71. **Herzl, Theodor:** Tagebücher I. B.
 72. **Wassermann, Jakob:** Mein Weg als Deutscher und Jude.
 73. **Pinsker, Leó:** Antisemanzipation.
 74. **Székely Béla:** Vajdó Ország.
- Dubnovra való hivatkozásunk természetesen mindig a «Weltgeschichte des jüdischen Volkes» című standard-művére vonatkozik.

IRODALOM.

- Adler, Elkan, Nathan: Jewish Travellers 1930.
 Baer, Fritz: Die Juden in Spanien.
 Bartels, Adolf: Die Berechtigung des Antisemitismus.
 Bernfeld dr., Siegfried: Das jüdische Volk und seine Jugend.
 Biró Lajos: A zsidók útja.
 Blüher, Hans: Judentum u. Sozialismus.
 Böhm, Adolf: Die zionistische Bewegung.
 Bosnyák Zoltán: Fővárosunk elzsidósodása.
 Brentano, Lujo: Der Judenhass.
 Brod, Max: Heidentum, Judentum, Christentum.
 Brunner, Constantin: Der Judenhass u. die Juden.
 Brunner dr., Gottfried: Katholizismus u. Judentum.
 Brutzkus, Boris: Die wirtschaftliche und soziale Lage der Juden in Russland vor und nach der Revolution.
 Döblin, Alfred: Die jüdische Erneuerung.
 Döllinger W.: Die Juden in Europa.
 Chasanovits—Motzkin: Die Judenfrage der Gegenwart.
 Chasanovits: Die polnischen Judenpogrome.
 Cargher J. M.: Die Judenfrage in Rumänien.
 Chwolson B.: Die Blutanklage und sonstige mittelalterliche Beschuldigungen der Juden.
 Deutscher Geist und Judenhass.
 Eötvös József báró: A zsidók emancipációja — Bánóczy József előszavával.
 Faulhaber, Michael: Zsidóság, kereszténység, germánság.
 Feder, Gottfried: Die Juden, Nationalsozialistische Bibliothek. H 45.
 Feuchtwanger, Lion előszavával: Der gelbe Fleck.
 Feuchtwanger, Lion u. Zweig, Arnold: Die Aufgabe des Judentums.
 Foerster dr. G.: Antisemitismus u. Justiz.
 Fritsch, Theodor: Handbuch der Judenfrage.
 Freund, Ismar: Der Judenhass.
 Fuchs, Eduard: Juden in der Karikatur.
 Goldmann, Dr. F.: Vom Wesen des Antisemitismus.
 Gunther, H.: Rassenkunde des jüdischen Volkes.
 Höxter, Julius: Quellenbuch für jüdische Geschichte und Literatur.
 Hughes: Jews and Gentiles British Journal of Psychology.

- Kastein, Josef: Juden in Deutschland.
- Kautsky, Karl: Ursprung des Christentums — «Die Massaker von Kischenev» — Rasse und Judentum.
- Keeskmétl György dr.: Az antiszemitizmus szociológiája — Libanon, I. é., 1. sz.
- Kohut, Adolf: Ritualmordprozesse.
- Kreppel S.: Juden und Judentum von Heute.
- Kovalsky, S.: L'Antisemitisme Polonais.
- Kuttner, Erich: Pathologie des Rassenantisemitismus.
- Lazarus, Joseph: Der Numerus Clausus in der Weltgeschichte.
- Leroy—Beaulieu: Israël chez les nations 1893.
- Lewinsohn, Richard: Jüdische Weltfinanz?
- Loewenberg, Jakob: Der gelbe Fleck.
- Luschan, Felix: Völker. Rassen, Sprachen.
- Massarik, Th. G.: Az antiszemitizmus.
- Meisels S.: Die jüdische Abwehr.
- Oppeln—Bronkowsky von, Fr.: Antisemitismus? — Eine unparteiische Prüfung des Problems.
- Nagyiványi Zoltán: Forradalmi problémák és a zsidókérdés.
- Neumann, Dr. Max: Vom national-deutschen Juden.
- Nordau, Max: Die Tragödie der Assimilation.
- Nemecek, Ottokar: Für Psychologie christlicher u. jüdischer Schulkinder.
- Pap Károly: Zsidó sebek és bűnök, különös tekintettel Magyarországra.
- Patai József: Zsidó írások.
- Renan: Histoire générale et septième comparé des langues Sémitiques 1855
- Ruppin, Artur: Die Juden der Gegenwart.
- Segel, B.: Die Protokolle der Weisen v. Zion. — Philosophie des Pogroms.
- Sommerfeld, Adolf: Der Antisemitismus, eine Rassenlüge.
- Sokolow, Nahum: Geschichte des Zionismus.
- Schrönghamer—Heimdal: Judas der Weltfeind.
- Stauf von der March: Der Jude im Urteil der Zeiten.
- Steiger, Alfons: Der neue deutsche Heide im Kampf gegen Christen u. Juden.
- Sulzbach, Wilhelm: Vorurteile und Instinkte.
- Tscherikover A.: Antisemitismus und Pogrome in der Ukraine (jiddis).
- Walther, Dr. D.: Luther und die Juden und die Antisemiten.
- Zollschan I.: Das Rassenproblem unter besonderer Berücksichtigung der theoretischen Grundlagen der jüdischen Rassenfrage. 1910.
- Zweig, Arnold: Caliban, oder Politik und Leidenschaft. — Bilanz der deutschen Judenheit: Ein Versuch.

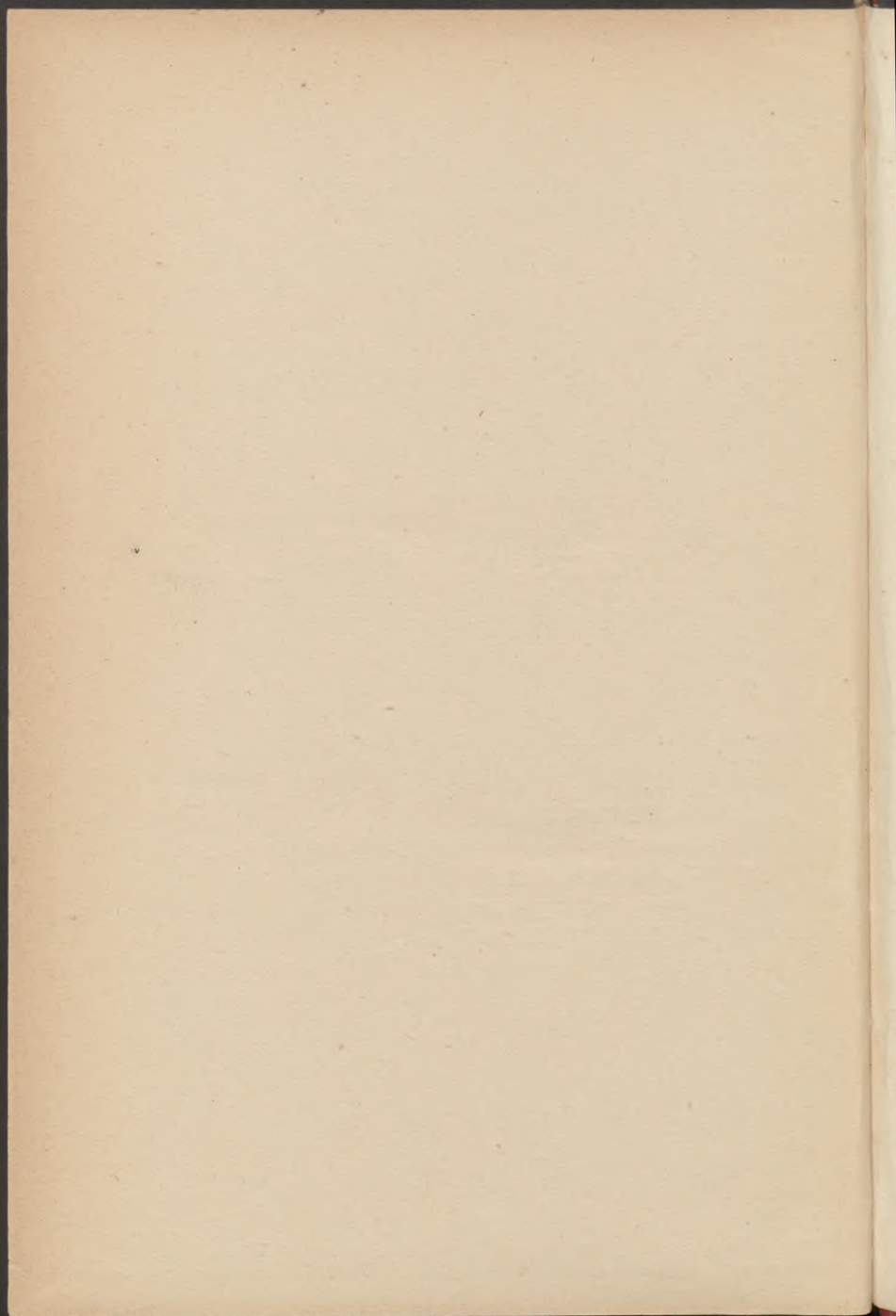

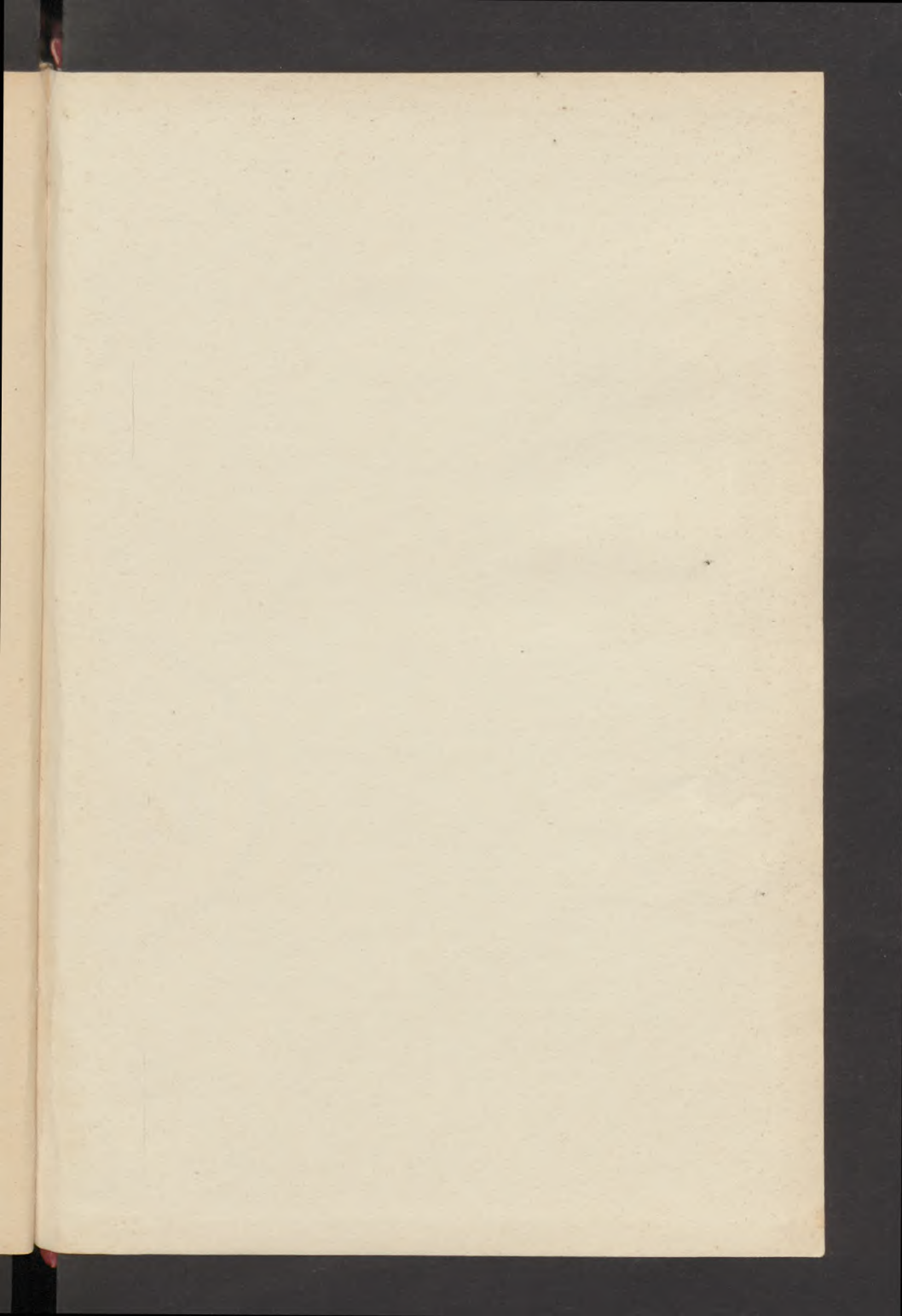
TARTALOMJEGYZÉK.

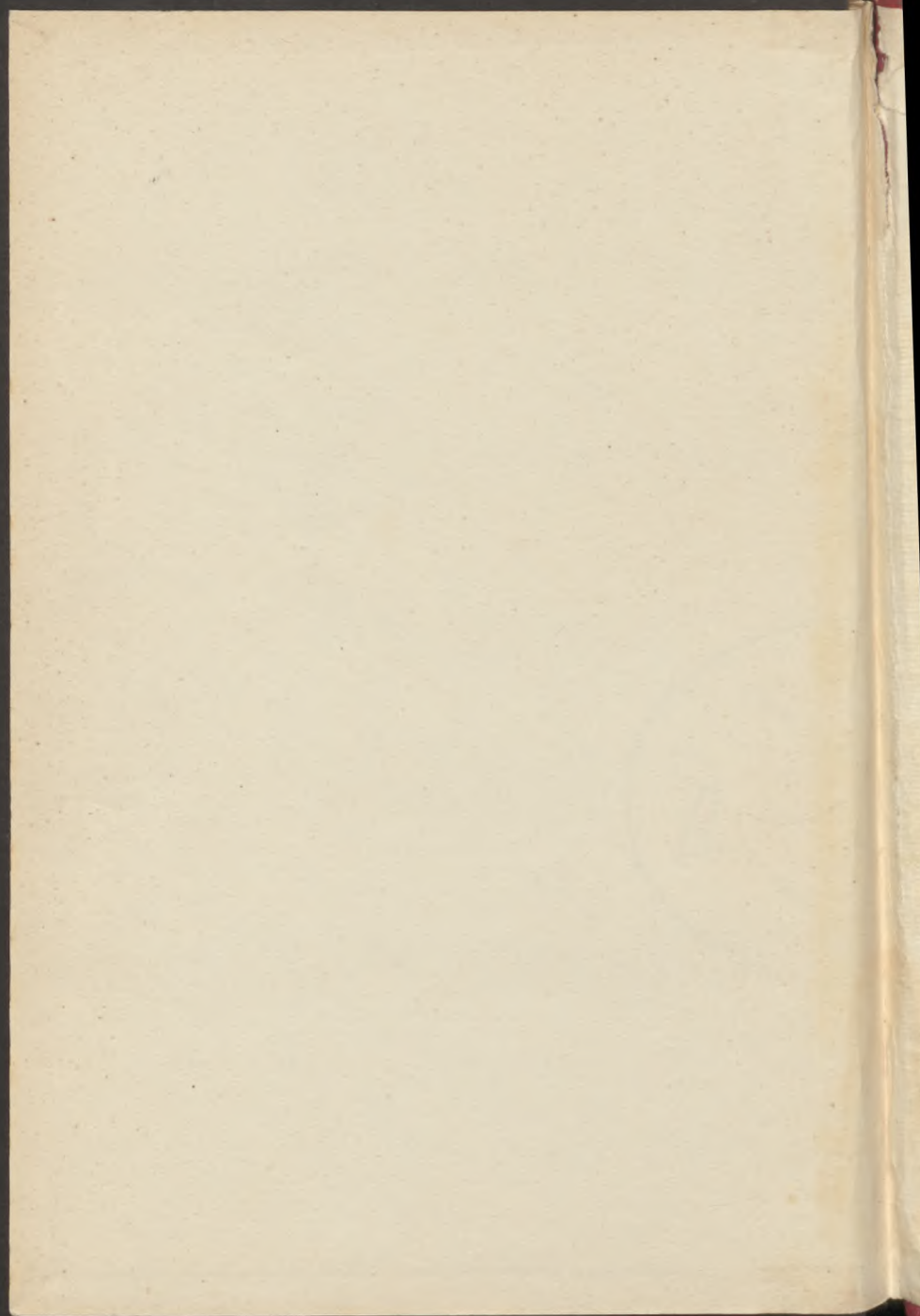
ZSIDÓK ÉS ANTISZEMITÁK	7
<i>A zsidók megmaradása történelmi ellentmondás. — A zsidóságot szétszórtsága mentette meg. — Az antiszemitizmus lelki és szociális egysége. — Az antiszemitizmus nem faji kérdés. — Zsidó passzivitás - zsidó érzékenység. — Van-e zsidó sorsközösség? — Az antiszemitizmus tartotta-e fenn a zsidóságot. — Akiiket nem lehet beolvasztani és akik nem tudnak beolvadni.</i>	
AZ ANTISZEMITIZMUS EREDETE	31
<i>Az antiszemitizmusnak csak a formája változik, tartalma nem. — A gyűlölet ősi forrásairól. — Pro domo: elfogult író az elfogult olvasóhoz. — A gyűlölet igazolást keres. — Belső gettó - külső erőszak. — A titokzatos nép titka. — Az ismeretlen zsidó lélek. — A Biblia és a Talmud kétféle zsidósága. — A gyűlölet és a megvetés között.</i>	
AZ ANTISZEMITIZMUS, MINT KISEBBSÉGI PROBLÉMA	56
<i>A kisebbségi csoportok lélektana. — A legősbibbi indulat: a gyűlölet. — Egyetlen Isten - egyetlen nép. — A kisebbségi kérdés. — A zsidó komplexus. — Az asszimiláció kulcsa: a népi önbizalom megrendülése. — Nép-e, vagy vallás. — Zsidónak lenni: embernek lenni!</i>	
AZ ANTISZEMITIZMUS ÜSZTÖNÉLETE	82
<i>A félelmetes és titokzatos zsidóság. — Krisztus megöletésének vádjá. — A circumcizió. — A horogkereszt szexuális szimbóluma. — A vérvád. — Az ostya-gyalázás. — A rab-bik és a próféták típusa. — Az antiszemitizmus árja pszichológiája.</i>	
Az ANTISZEMITIZMUS SZOCIOLÓGIÁJA	109
<i>A zsidóság sorsát szociális szerepe határozza meg. — A zsidóság osztályhelyzete. — Mit jelent a zsidó kaszt monopoliuma? — A zsidó uzsoráról. — A zsidóság belső rétegződése. — A gazdag zsidók dorgálása. — A polgári és a paraszti antiszemitizmus. — Az antiszemitizmus megtévesztő feladata. — Antiszemitizmus - antimarxizmus. — Az antiszemitizmus szociális funkciója. — Miért tartozik össze a reakció és az antiszemitizmus? — Vissza a gettóba, vissza a kaszthoz.</i>	

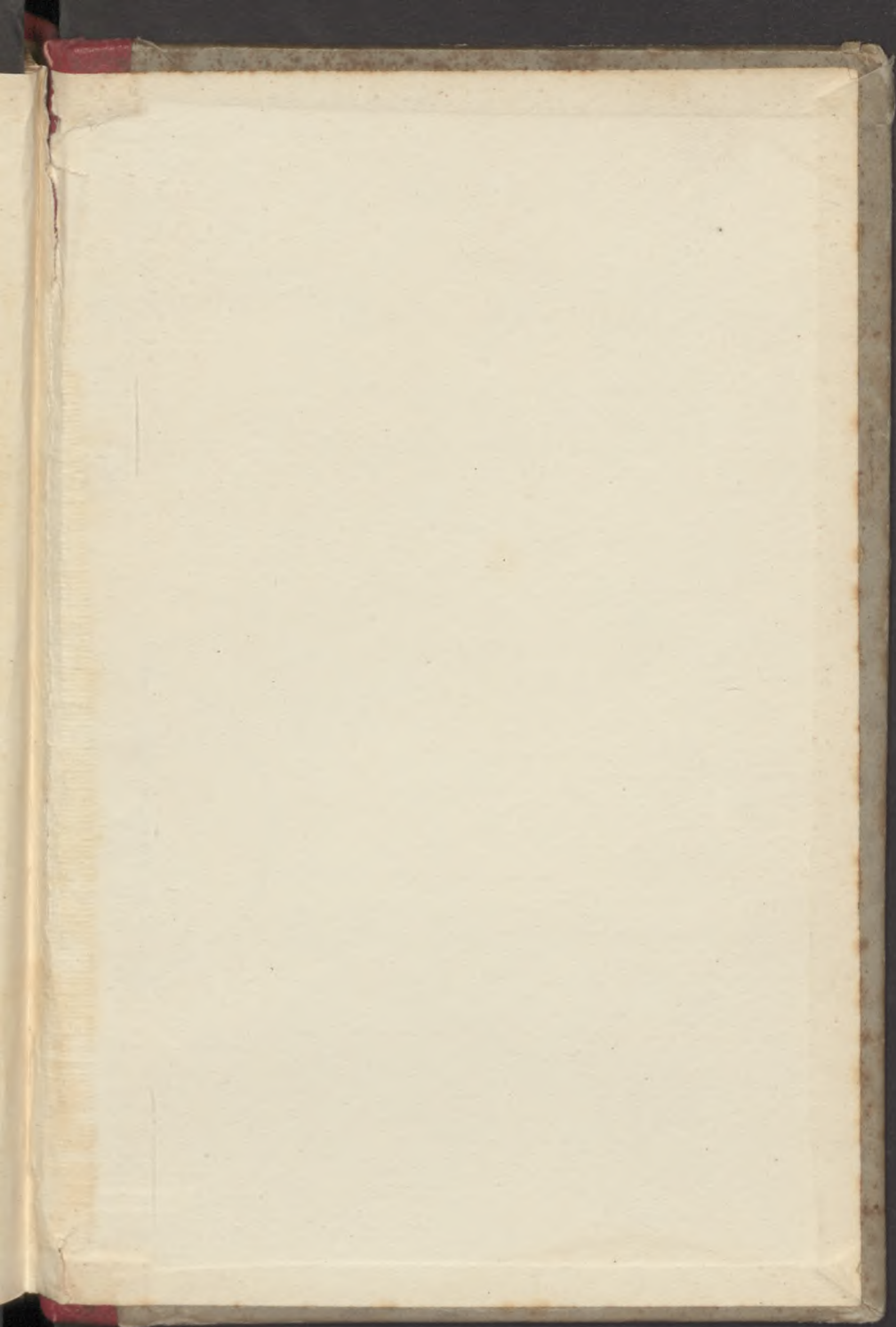
MI TARTOTTA MEG A ZSIDÓSÁGOT ÉS MI PUSZTITJA EL?	141
<i>A „hordozható haza”. — A zsidóság szerepe az antik társadalomban. — A monopolisztikus kaszt szerepe. — Az antik világ öröksége: a zsidó kereskedő.</i>	
A ZSIDÓSÁG SZEMBEKERÜL AZ EGÉSZ VILÁGGAL . .	153
<i>A rabbinizmus gazdasági funkciója. — Épül a gettó: a gyűlölet fala. — Zsidó erő - zsidó gyengeség. — A zsidóság két élete és két törvénye. — A Talmud és a kereskedelem. — A Talmud és az élet malomköve között.</i>	
AZ ELSŐ EZER ESZTENDŐ: MEGTÖRNI VAGY MEGTÉRNI	171
<i>Az egyház a zsidó befolyás ellen védekezik. — A zsidó rabszolgakereskedelem ellen. — A népvándorlás és a zsidók üldöztetése. — „Egy állam - egy vallás”. — A zsidók és konvertiták. — Mohamed és a zsidók. — A pápa imádkozik.</i>	
„ÉS A SÁTÁN MEGSZÁLLOTTA A NÉPEK LELKÉT...”	189
<i>A keresztesháború okai. — Edom krónikája. — Speyer, Worms, Mainz. — Üdvösség mindenkinek, aki ilyen halállal hal meg. — Isten, a népek legnémbábj, hallgat. — A szakadékok végleg elmélyül. — A második keresztesháború. — Vértvádl — Az intézményes antiszemitizmus kezdetei. — Az angol zsidóság tragédiája. — Bezáródnak a gettó kapui.</i>	
VITÁK A TALMUD ÉS JÉZUS KÖRÜL	211
<i>Tűz és víz. — A zsidóság Jézusért bűnhődik.</i>	
A ZSIDÓK LÁBA ALATT MEGINDUL A FÖLD	221
<i>A belső keresztes hadjárat a zsidók és eretnekek ellen. — A sárga folt. — Zsidó: az aranyat tojók tyúk. — A zsidók kiűzése Franciaországból. — „Előbb a bőrüket nyúzták le, azután kizsigerelték őket”.</i>	
A SPANYOL INKVIZÍCIÓ ÉS A ZSIDÓK KIÜZETÉSE . .	235
<i>A spanyol asszimiláció és a spanyol gettó közös végzete. — Limpieza: a vértisztaság első örülete. — Az asszimiláció csődj. — A konvertosokból marranusok lesznek. — Az új-keresztények foglalkozása továbbra is „zsidó” marad. — Az inkvizíció, mint kereskedelmi vállalkozás. — Az auto-da-fé.</i>	
„A NÉP MINDENÉRT MINDIG MÁGLYÁRA A ZSIDÓT VETI	254
<i>Az intézményes antiszemitizmus kialakulása. — A vérvád rendszerré lesz. — A „vérző-ostya” zsidó vért kíván. — Rindfleisch, a vezér. — Az első zsidó „világösszeesküvés”. — A pestist is a zsidók terjesztik. — A pogromok váltságdíját a fejedelem előre megfizettette. — A „keresztényszocializmus” első antiszemita.</i>	

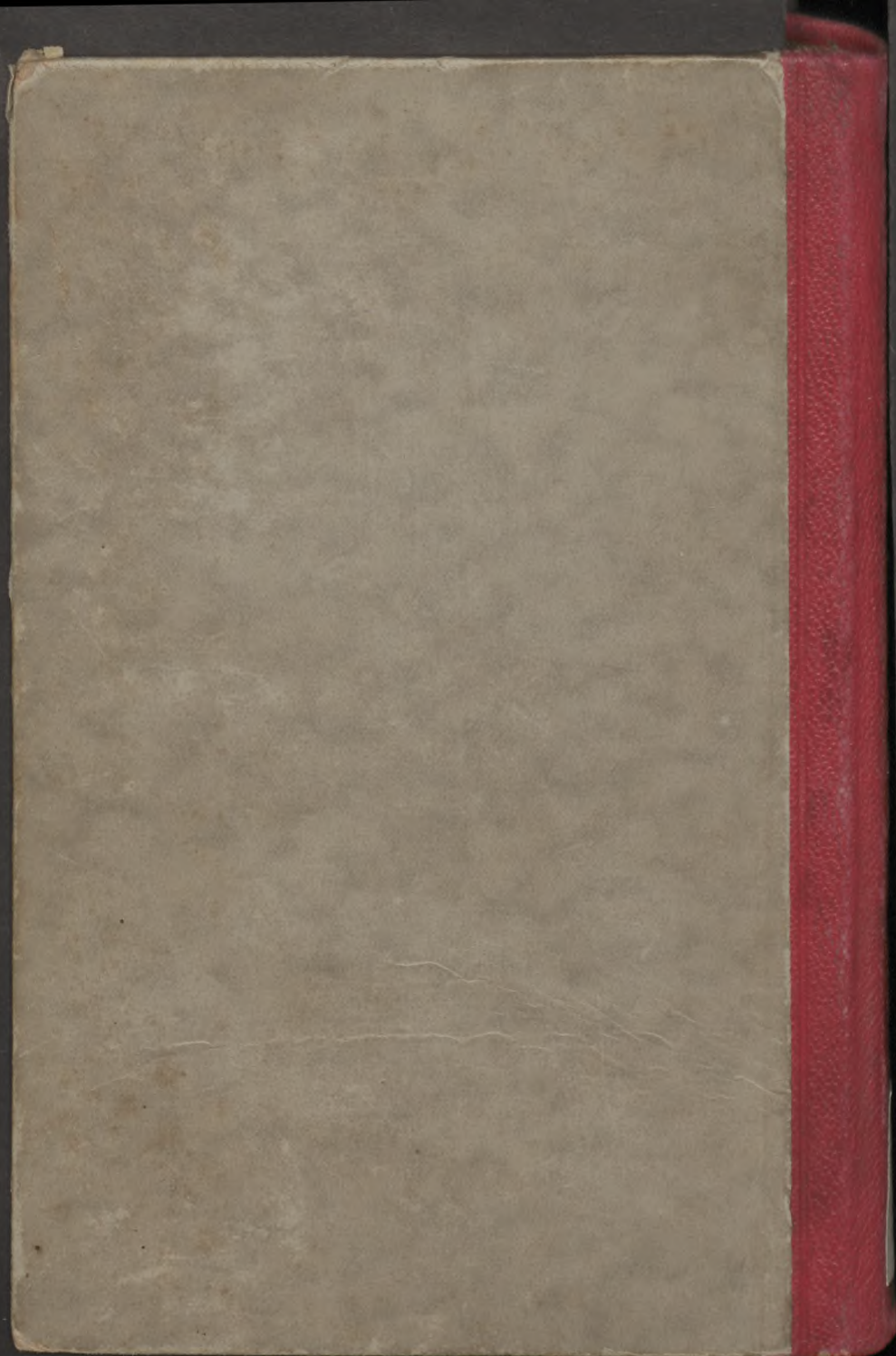
A REFORMÁCIÓ	272
<i>Luther és a zsidók.</i>	
A ZSIDÓSÁG KETTÉSZAKADÁSA: A KELETI ZSIDÓ- CENTRUM KIALAKULÁSA	281
<i>Nemesek és zsidók kizsákmányoló szövetsége. — Kozák felkelések a lengyelek, zsidók és a papok ellen. — Pogrom-epidémia.</i>	
POGROMORSZÁGTÓL — BIROBIDZSÁNIG	289
<i>Reformkorszak és pogromkorszak. — A keleti zsidók nép-vándorlása. — Szovjetország és a zsidók.</i>	
A ZSIDÓSÁG FELSZABADULÁSA ÉS SZÉTBOMLÁSA	298
<i>Az emancipáció mellett és ellen. — Az emancipáció az embert szabadítja fel, de nem a zsidóságot. — A szétbomlás útján. — Marx és a zsidókérdés.</i>	
AZ ANTISZEMITIZMUS HARMADIK BIRODALMA	309
<i>1:131.5 = ez a zsidók számaránya. — A német antiszemitizmus múltja. — Cion bölcseinek jegyzőkönyvei. — Hogy lett Hitler antiszemita. — Egy kis statisztika. — 1933 április 1: az első bojkott-nap. — A gleichschaltolás. — A nürnbergi fajvédelmi törvény. — Az emancipáció eltörlése. — A Stürmer Németországa és egy másik Németország.</i>	
A MA ANTISZEMITIZMUSA	334
<i>A zsidó élet két formája. — Az állami antiszemitizmus. — A keleti és balkáni zsidók sorsa. — A nyugati zsidóság. — Az antiszemitizmus Magyarországon. — Nincs többé zsidókérdés?</i>	
A ZSIDÓ ANTISZEMITIZMUS	352
<i>A zsidó öngyűlölet. — A zsidó vice.</i>	
A ZSIDÓSÁG HÁROM ÚTJA	358
<i>Az ortodoxia. — A cionizmus. — Az asszimiláció.</i>	
ZSIDÓSÁG, EMBERSÉG, KULTÚRA	370
JEGYZETEK	375
IRODALOM	378

SZÉKELY BÉLA
AZ ANTI-
SZEMITIZMUS
ÉS TÖRTÉNETE

53.953

OSZK